

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II,
Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Transcarpathian Hungarian Institute. Ferenc Rakoczi II,
Municipal Institution of Higher Education
«Academy of Culture and Arts» of the Zakarpattia Regional Council

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

**Серія:
Педагогічні науки**

**Series:
Pedagogical Sciences**

**Випуск 12 (2025)
Edition 12 (2025)**

**Ужгород – 2025
Uzhhorod – 2025**

*Друкується за рішенням вченої ради Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
(протокол № 8 від 20 березня 2025 року)*

*Друкується за рішенням вченої ради Комунального закладу вищої освіти
«Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради
(протокол № 8 від 21 березня 2025 року)*

Н 34 **Наукові записки.** Серія : Педагогічні науки. Випуск 12 / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов,
О. А. Біда, Н. І. Шетеля та ін. Ужгород-Кропивницький : Видавництво «Код». 2025.
177 с.

ISBN 978-617-653-095-4

Збірник призначений для використання науковцями, викладачами, аспірантами, студентами. У виданні Наукові записки. Серія : Педагогічні науки висвітлено результати досліджень із широкого кола проблем. Збірник орієнтований на розкриття сучасних тенденцій вивчення історії освіти, мистецтвознавства, педагогіки та психології. Основна мета видання – надати можливість, насамперед, молодим вченим опублікувати результати наукових досліджень у педагогічній галузі.

Рецензенти:

Олексюк О. М., доктор педагогічних наук, професор (м. Київ).
Зорочкіна Т. С., доктор педагогічних наук, професор (м. Черкаси).

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 491 від 27.04.2023.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, WorldCat, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI

Редколегія:

Науковий редактор:

Черкасов В. Ф.

– доктор педагогічних наук, професор Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Заступник наукового редактора:

Біда О. А.

– доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Відповідальний секретар:

Агій Я. Ю.

– кандидат економічних наук, доцент Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Редакційна колегія:

Антох Д. І.

– кандидат психологічних наук, доцент, Тираспільський державний університет, Кишинів, Республіка Молдова

Гундаренко О. В.

– кандидат філологічних наук, старший викладач Жилінського університету, Словаччина

Клім-Клімашевська А.

– доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Кучай Т. П.

– доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Кучай О. В.

– доктор педагогічних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України

Полубоярина І. І.

– доктор педагогічних наук, професор Київської муніципальної академії музики ім. Р. М. Глієра

Смирнова Т. А.

– доктор педагогічних наук, професор Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Марусинець М. М.

– доктор педагогічних наук, професор, директор департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації

Мозгальова Н. Г.

– доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Хусайнова Г. А.

– кандидат педагогічних наук, професор Казахського національного університету мистецтв м. Нур-Султан

Чистякова Л. О.

– доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Чичук А. П.

– доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології, Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Шайгозова Ж. Н.

– кандидат педагогічних наук, доцент Казахського національного педагогічного університету імені Абая

Шандрук С. І.

– доктор педагогічних наук, професор Української державної льотної академії

Шетеля Н. І.

– доктор педагогічних наук, професор Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Щолокова О.П.

– доктор педагогічних наук, професор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Статті подано в авторській редакції

ISBN 978-617-653-095-4

© Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, 2025

© Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради, 2025

*Published by the decision of the Academic Council of the Transcarpathian Hungarian
Institute named after Ferenc Rakoczi II (Minutes № 8 of 20 martha 2025)
Published by the decision of the Academic Council of the Communal Institution of Higher Education
«Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council (Minutes № 8 of 21 martha 2025)*

A 34 **Academicnotes. Series:** Pedagogical Sciences. Edition 12 / Ed. board: V. F. Cherkasov,
O. A. Bida, N. I. Shetelya, etc. Uzhhorod-Kropyvnytskyi: Publishing house «Kod», 2025.
177 p.

ISBN 978-617-653-095-4

The collection is intended for use by scientists, teachers, graduate students, and students. In the publication Scientific Notes. Series: Pedagogical sciences highlights the results of research on a wide range of problems. The collection is aimed at revealing modern trends in the study of the history of education, art history, pedagogy and psychology. The main purpose of the publication is to provide an opportunity, first of all, to young scientists to publish the results of scientific research in pedagogical fields.

Reviewers:

Oleksyuk O. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kyiv).
Zorochkina T. S., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Cherkasy).

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, category «B» (field of knowledge: Education/Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 491 of 27.04.2023

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, World Cat, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, publications are as signed a DOI digital object ID

Editorial Board:

Academic editor:

Cherkasov V. F.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Deputy scientific editor:

Bida O. A.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Transcarpathian Hungarian Institute Ferenc Rakoczi II

Executive Secretary:

Agii Ya. Yu.

– Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Editorial board:

Antoci D. I.

– Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Tiraspol State University, Chisinau, Republic of Moldova

Gundarenko O. V.

– Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, University of Žilina, Slovakia

Klim-Klimashevska A.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kuchai T. P.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Transcarpathian Hungarian Institute Ferenc Rakoczi II

Kuchay O. V.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Poluboyarina I. I.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Kiev Municipal Academy of Music. R. M. Gliera

Smirnova T. A.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Communal institution of higher education «Academy of culture and arts» of the Transcarpathian Regional Council

Marusinets M. M.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Director of the Department of Education and Science, Youth and Sports of the Transcarpathian Regional State Administration

Mozgalova N. G.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky

Khusainova G. A.

– Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Kazakh National University of Arts in Nur-Sultan

Chistyakova L. O.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko

Chichuk A. P.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II

Shaigozova Zh. N.

– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Kazakh National Pedagogical Abay University

Shandruk S. I.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, of the Ukrainian State Flight Academy

Shetelya N. I.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Shcholakova O. P.

– Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanova

The article is submitted in the author's edition

ISBN 978-617-653-095-4

© Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II, 2025

© Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council, 2025

ЗМІСТ

БІДА Олена Анатоліївна, ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна, ОСЕРЕДЧУК Ольга Анатоліївна, НІКОЛАЄСКУ Інна Олександрівна ЗНАЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	8–12
ІВАНОВА Вікторія Вікторівна МОТИВАЦІЯ ТА ДЕМОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ВИКЛИКИ, ПРИЧИНИ, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	13–19
КОЗИР Алла Володимирівна, ХОРУЖА Олена Вікторівна РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СЛУХУ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ МИСТЕЦТВ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ	20–24
МАРУСИНЕЦЬ Мар'яна Михайлівна, ЧЕГІ Тіберій Тіберійович ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	25–30
МАСЛОВ Валерій Сергійович ПІДГОТОВКА КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ КУЛЬТУРИ: ОСОБИСТІСТЬ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ..	30–35
ОРОС Ільдіко Імрїївна, КУЧАЙ Тетяна Петрівна, ЧИЧУК Антоніна Петрівна РОЗВИТОК ОСВІТИ ДОРОСЛИХ У МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРІ	36–41
СИЛАДІЙ Іван Михайлович, МАРИНЕЦЬ Надія Василівна, ШОВШ Катерина Степанівна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ ІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ, ЯК КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	42–47
СМИРНОВА Тетяна Анатоліївна ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ З КНР НА ЗАНЯТТЯХ З ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН	47–53
ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ-ВИКОНАВЦІВ У МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	53–59
ШЕТЕЛЯ Наталія Ігорівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ «КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО»	60–65
ГАРБУЗЕНКО Лариса Володимирівна, ГЕРАЩЕНКО Богдан Олександрович, ТКАЧЕНКО Роман Сергійович ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ АКАДЕМІЧНОГО РИСУНКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	65–70
ЗАДКОВА Олена Володимирівна ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ МЕТОДІВ ПРОДУКТИВНОГО НАВЧАННЯ	70–74
КОЗІЙ Ольга Борисівна ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО РОЗРОБКИ СИСТЕМИ ВПРАВ ДЛЯ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» НА ЕКОНОМІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТУРИЗМ»	75–79
КУЛІКОВА Світлана Вікторівна КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ УСТАНОВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ	80–87
МАРЄЄВ Дмитро Анатолійович ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ	87–93
МИМРИК Михайло Романович ВИРАЖАЛЬНО-ЗМІСТОВИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ НАБУТИХ ЗНАНЬ	94–99

РОМАНЧУК Алла Іллівна ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗВО ДО МЕНЕДЖМЕНТУ І МОНІТОРИНГУ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ	100–105
СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	106–110
ТРИГУБ Станіслав Вікторович, ТРИГУБ Ірина Василівна СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КОМПОЗИЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХОРЕОГРАФІЇ.....	111–116
ЧАЙЧЕНКО Валентина Федорівна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИ ФОРМУВАННІ МАТЕМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	116–121
ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ	122–127
ШВИРКА Вікторія Миколаївна, ШПЕТНА Світлана Анатоліївна КОЛІР ЯК ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	127–134
ГУМЕНЮК Володимир Андрійович ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК SOFT SKILLS У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ.....	134–138
ДОВБНЯ Олександр Володимирович ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ	139–145
КОСТЕЛЬ Володимир Миколайович ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ТОРГІВЛІ	145–150
МУКОВОЗ Микола Сергійович ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФОРІЄНТАЦІЙНІЙ РОБОТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ	150–155
ПЕТРЕНКО Максим Віталійович САМООСВІТА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЧИННИК ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ.....	156–161
ЧЖУ Цзінькуан ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ МАЙБУТНІМИ БАКАЛАВРАМИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	161–165
ШЕВЦОВА Ірина Миколаївна, МАЛИШКА Ніна Олексіївна, БРЕЖИНСЬКА Неллі Сергіївна КОНЦЕПТ АКАДЕМІЧНОЇ БАЛЕТНОЇ ШКОЛИ ФРАНЦІЇ XVI – XVII СТОЛІТТЯ.....	166–171
ШПЕТНИЙ Олександр Ігорович ДИЗАЙН ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ ЯВИЩЕ: ЕСТЕТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ.....	172–176

CONTENTS

BIDA Olena Anatoliivna, HUTTERER Eva Voytehiivna, OSEREDCHUK Olga Anatoliivna, NIKOLAESKU Inna Oleksandrivna THE IMPORTANCE OF TOLERANCE FOR IMPROVING THE QUALITY OF SPECIALISTS TRAINING IN THE «HUMAN-HUMAN» SPHERE IN THE INFORMATION SOCIETY	8–12
IVANOVA Victoriya Viktorovna MOTIVATION AND DEMOTIVATION OF UNIVERSITY STUDENTS IN THE SPECIALTY OF PRESCHOOL EDUCATION: CHALLENGES, REASONS, WAYS TO OVERCOME	13–19
KOZYR Alla Volodymyrivna, KHORUZHA Olena Viktorivna DEVELOPMENT OF MUSICAL HEARING OF STUDENTS OF FACULTIES OF ARTS BASED ON THE STUDY OF UKRAINIAN MUSICAL FOLKLORE	20–24
MARUSINETS Maryana Mikhailovna, CHEGI Tiberiy Tiberiyovych THE FORMATION OF INTEGRAL PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCY OF TEACHER HIGHER EDUCATION.....	25–30
MASLOV Valeriy Serhiyovych TRAINING OF THE HEAD OF A CULTURAL INSTITUTION: PERSONALITY AND COMPETENCES	30–35
OROS Ildiko Imrievna, KUCHAI Tetiana Petrivna, CHYCHUK Antonina Petrivna DEVELOPMENT OF ADULT EDUCATION IN THE INTERNATIONAL SPACE	36–41
SILADIY Ivan Mykhailovych, MARINETS Nadiya Vasylivna, SHOVSH Kateryna Stepanivna FEATURES OF FORMING A MANAGEMENT TECHNOLOGICAL CENTER FROM THE PROFESSIONAL SKILLS OF TEACHERS AS HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	42–47
SMYRNOVA Tetyana Anatoliivna FORMATION OF MUSICAL CULTURE OF STUDENTS FROM THE PRC IN CLASSES IN CONDUCTING AND CHORAL DISCIPLINES	47–53
CHERKASOV Volodymyr Fedorovych PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF INSTRUMENTALISTS-PERFORMERS IN ARTS EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	53–59
SHETELYA Natalia Igorevna FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE INDUSTRY OF «CULTURE AND ART».....	60–65
GARBUZENKO Larysa Volodymyrivna, HERASHCHENKO Bohdan Oleksandrovysh, TKACHENKO Roman Serhiyovych PROBLEM-BASED LEARNING OF ACADEMIC DRAWING FOR FUTURE VISUAL ARTS PROFESSIONALS.....	65–70
ZADKOVA Olena Volodymyrivna FORMATION OF ENVIRONMENTAL AWARENESS OF FUTURE SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BASED ON PRODUCTIVE LEARNING METHODS	70–74
KOZII Olha Borysivna GENERAL REQUIREMENTS FOR THE SYSTEM OF READING EXERCISES IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE «FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES» FOR THE SPECIALTY OF TOURISM.....	75–79
KULIKOVA Svitlana Viktorivna CLASSIFICATION AND FUNCTIONAL FEATURES OF MODERN INSTITUTIONS OF THE SOCIO-CULTURAL INDUSTRY IN UKRAINE.....	80–87
MARIEIEIV Dmytro Anatoliiovych PROSPECTS AND RISKS OF EDUCATION DIGITALIZATION	87–93
MYMRIK Mykhailo Romanovych EXPRESSIVE-CONTENTIAL STAGE OF FORMATION OF HERMENEUTIC UNDERSTANDING OF ACQUIRED KNOWLEDGE IN STUDENTS-INSTRUMENTALISTS.....	94–99

ROMANCHUK Alla PREPARING FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS FOR MANAGEMENT AND MONITORING IN PRIMARY EDUCATION	100–105
STRILETS-BABENKO Olena Volodymyrivna PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE EFFECTIVE USE OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL METHODS OF SOCIO-PEDAGOGICAL WORK IN A SECONDARY EDUCATION INSTITUTION.....	106–110
TRIGUB Stanislav Viktorovich, TRIGUB Iryna Vasylivna STRUCTURAL COMPONENTS OF THE COMPOSITION COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF CHOREOGRAPHY	111–116
CHAYCHENKO Valentyna Fedorivna FEATURES OF USE OF SCIENTIFICATION OF SCIENTIFIC TERMINOLOGY FORMATION OF MATEMATIC LANGUAGE MOLODS OF SCHOOLARS.....	116–121
SHEVEL Borys Oleksandrovych THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE PROCESS OF SHAPING THE ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS.....	122–127
SHVYRKA Viktoriia Mykolaivna, SHPETNA Svitlana Anatoliivna COLOR AS A TOOL OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN ART EDUCATION: PEDAGOGICAL ASPECT	127–134
HUMENIUK Volodymyr Andriyovych FORMATION AND DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS IN HIGHER MUSIC EDUCATION STUDENTS	134–138
DOVBNYA Oleksandr Volodymyrovych IMPLEMENTATION AND USE OF ICT IN THE EDUCATIONAL PROCESS AS ADAPTATION TO TODAY'S REALITIES PROCESSES AS ADAPTATION TO TODAY'S REALITIES.....	139–145
KOSTEL Volodymyr Mykolayovych PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPING ECONOMIC COMPETENCE IN FUTURE BACHELOR'S DEGREE STUDENTS IN TRADE.....	145–150
MUKOVOZ Mykola Serhiiovych INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE CAREER GUIDANCE WORK OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS.....	150–155
PETRENKO Maxym Vitaliyovych SELF-EDUCATION OF THE FUTURE TECHNOLOGY TEACHER AS A FACTOR IN THEIR ECONOMIC TRAINING.....	156–161
ZHU Jinkuang FEATURES OF THE USE OF INNOVATIONS BY FUTURE BACHELORS IN PROFESSIONAL ACTIVITIES	161–165
SHEVTSOVA Iryna Mykolaivna, MALYSHKA Nina Oleksiivna, BREZHINSKA Nelly Sergiivna THE CONCEPT OF AN ACADEMIC BALLET SCHOOL IN FRANCE IN THE SIXTEENTH AND SEVENTEENTH CENTURIES.....	166–171
SHPETNYI Oleksandr Ihorovych DESIGN AS A PHILOSOPHICAL PHENOMENON: AESTHETIC AND FUNCTIONAL ASPECTS IN THE SOCIOCULTURAL SPACE	172–176

УДК 37.378

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.008

БІДА Олена Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки, психології,
початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-4121-9665>
e-mail: tetyanna@ukr.net

ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна –

координатор початкової освіти, старший викладач кафедри
педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та
управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1876-045X>
e-mail: pedagogia@kmf.uz.ua

ОСЕРЕДЧУК Ольга Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри
загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3192-3129>
e-mail: Oseredchuk.ola@gmail.com

НІКОЛАЕСКУ Інна Олександрівна –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної освіти
Черкаського національного імені Богдана Хмельницького
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9928-9291>
e-mail: nikolaesky@ukr.net

ЗНАЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

**БІДА Олена Анатоліївна, ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна, ОСЕРЕДЧУК Ольга Анатоліївна,
НІКОЛАЕСКУ Інна Олександрівна. ЗНАЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Провідним принципом державної освітньої політики в інформаційному суспільстві є підготовка фахівців сфери «людина-людина». На сучасному етапі модернізації освітньої системи в нашій країні особливої актуальності набуває проблема підготовки професійного фахівця сфери «людина-людина», який буде активно користуватися великими масивами інформації з різних джерел і у якого буде сформована толерантність.

Ключові слова: толерантність, підвищення якості фахової підготовки спеціалістів, заклади вищої освіти, фахівці сфери «людина-людина», інформаційне суспільство.

**BIDA Olena Anatoliivna, HUTTERER Eva Voytehvna, OSEREDCHUK Olga Anatoliyivna,
NIKOLAESKU Inna Oleksandrivna. THE IMPORTANCE OF TOLERANCE FOR IMPROVING THE
QUALITY OF SPECIALISTS TRAINING IN THE «HUMAN-HUMAN» SPHERE IN THE INFORMATION
SOCIETY**

The guiding principle of state educational policy in the information society is the training of specialists in the field of «human-human». At the current stage of modernization of the educational system in our country, the problem of training a professional specialist in the field of «human-human», who will actively use large amounts of information from various sources and who will have formed tolerance, is of particular relevance.

The article proves that the use of ICT helps to change the content of education, information technologies have a powerful impact on the process of student development, serving as tools of communication, as well as socialization of young people. Information technologies affect the

methods of work, cooperation, communication, and teaching methods. The position of tolerance of the teacher of the National School of Ukraine is shown.

The main principles of tolerance are outlined, which are necessary for the work of specialists in the field of «human-human». It is found that the formation of tolerance of the individual is influenced by a number of factors: the social environment, stereotypes and ideas existing in society, the system of upbringing and relationships between people, the system of values. A special place in this process is given to mentality, which is primarily the most powerful behavioral factor. It is impossible not to take into account the influence of various factors of a personal nature, from the level of education, intelligence, culture to the ability to be friendly, sensitive and tactful, from the ability to listen and understand, not to judge and forgive, to sensitivity, compliance, self-control and respectful attitude towards another, to his opinion, religion, beliefs, type of activity.

The main factors that contribute to the upbringing of tolerance in future specialists in the field of «human-human» are identified. The principles of partnership in pedagogy, which are important for specialists in the field of «human-human», are determined. Tolerant interaction as a pedagogical category means a special type of relationship between subjects of the educational environment, which is determined by dialogicity, cooperation, partnership, empathy, friendliness, respect for otherness.

With such a formulation of the problem, when the tolerance of the future specialist in the field of «human-human» will increase and be considered as a component of the professional activity of a teacher in a higher education institution and a school teacher, when schools will accelerate the path of testing and implementing innovative theories, educational technologies, theoretical and practical developments with elements of novelty into the practice of work of mass educational institutions, young people with new thinking and mentality will leave school, capable of successfully living in a world that is dynamically developing and updating.

Keywords: tolerance, improving the quality of professional training of specialists, higher education institutions, specialists in the field of «human-human», information society.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Політичні та соціально-економічні перетворення в Україні поставили нові завдання перед вищою освітою. Ця галузь є могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України.

Провідним принципом державної освітньої політики в інформаційному суспільстві, як зазначено в національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, є підготовка фахівців сфери «людина-людина» [7, с. 4–6].

Одним із важливих чинників прискорення науково-технічного прогресу, автоматизації й інтенсифікації виробництва, створення нових високоефективних технологій, удосконалення планування і управління є широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Учителі перестав бути основним джерелом знань для учнів. Вони активно користуються великими масивами інформації з різних джерел, таких як Інтернет, телебачення, комп'ютерні програми й ігри, відеофільми, різноманітна навчальна й науково-популярна література тощо [4].

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців сфери «людина-людина» особливої актуальності набуває проблема виховання толерантності оскільки виховати толерантного, здатного фахівця сприймати поведінку, думки, спосіб життя та само-

вираження іншого без агресії, критики, ворожості неможливо без високого рівня професійної готовності тих, хто безпосередньо запроваджує в життя соціальне замовлення суспільства [2, с. 277–283].

Тому на сучасному етапі модернізації освітньої системи в нашій країні особливої актуальності набуває проблема підготовки професійного фахівця сфери «людина-людина», який буде активно користуватися великими масивами інформації з різних джерел і у якого буде сформована толерантність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На вагомості толерантності як особистісної та професійної риси у діяльності фахівця в інформаційному суспільстві наголошено у публікаціях багатьох науковців. О. Біда зупинилася на деяких визначеннях поняття толерантності. Висвітлено погляди вітчизняних учених на проблему толерантності та її роль у сприянні підвищенню якості підготовки вчителів, викладачів закладів вищої освіти [1]. О. Кучаєм висвітлено проблеми теоретичної і методичної підготовки вчителів засобами мультимедійних технологій у вищих навчальних закладах. [4]. К. Гнатовська присвятила свої дослідження проблемі виховання толерантності в майбутніх учителів. Визначено основні чинники, які сприяють вихованню толерантності в майбутніх учителів [2].

О. Матієнко пов'язує формування толерантності з безперервним самовдосконаленням педагога, накопиченням його професійної та комунікативної майстерності [6]. О. Максимовою визначено структуру толерантного вчителя [5].

Мета статті полягає у з'ясуванні значення толерантності для підвищення якості підготовки фахівців сфери «людина-людина» в інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні інформаційні технології відіграють посутню роль у формуванні ціннісних орієнтацій людини. Встановлено, що толерантність сьогодні є актуальною у формуванні майбутнього фахівця сфери «людина-людина» як свідомого громадянина.

Толерантність для педагогічної галузі не є новим терміном, зокрема видатні педагоги неодноразово зверталися до вивчення проблеми толерантності. Етимологічний словник української мови пояснює походження слова «толерантний» як терпимий до чужих думок і вірувань, а толерувати – виявляти терпимість – запозичення із західноєвропейських мов від лат. *tolerans* – терплячий, дієприкметник від слова *tolerare* – витримувати, зносити, терпіти, пов'язаного з *tollo, tollere* – піднімати, здіймати, прибирати [3, с. 593].

Реструктуризація світового економічного й політичного порядку, особливо в Європі, серед багатьох інших змін потребує запровадження нового змісту та методів навчання. Саме використання ІКТ допомагає змінити зміст освіти. Інформаційні технології мають потужний вплив на процес розвитку учнів, слугуючи знаряддям комунікації, а також соціалізації молодих людей. Інформаційні технології позначаються на методах роботи, співпраці, комунікації, способах навчання.

Оскільки у педагогіці процес виховання розуміється як взаємодія, а не дія вихователя над вихованцем, то він передбачає прояв толерантності, уміння дозволити дитині виявляти свободу в розумних межах і мислити, мати власну позицію і не боятись її оприлюднювати. Педагогіка толерантності передбачає:

- розвиток навичок спостережливості, здатності до самоаналізу, самопізнання;
- формування навичок ведення позитивного внутрішнього діалогу з самим собою;
- розвиток умінь пізнання інших людей, аналіз ситуації, обстановки в сім'ї, класі, групі, колективі;
- здійснення корекції самооцінки;
- формування таких професійно значущих якостей, як емпатія та рефлексія, що сприяють толерантному спілкуванню;

- розвиток емоційної стійкості в складних життєвих ситуаціях;

- освоєння способів саморегуляції і реагування на нетерпимість.

У якості основних принципів толерантності виділяють наступні:

- принцип довірчого співробітництва – встановлення відносин взаєморозуміння і взаємної вимогливості;

- принцип екології взаємин – забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату як основи формування толерантного простору;

- принцип правознавства – формування почуття власної гідності, самоповаги, поваги до оточуючих людей, народів, їх соціального статусу, національності, раси, культури, релігії;

- принцип синергізму – забезпечує розвиток особистості, будучи джерелом і рушійною силою цього розвитку;

- принцип творчості, що забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних відносин та аналізу ситуацій взаємодії [5, с. 38–54].

Слід також зауважити, що фахівці сфери «людина-людина» повинні бути доброзичливими, виявляти до людей інтерес, співчуття, співпереживання, а також бути емоційно стійкими, володіти самоконтролем, витримкою, бути комунікабельними. Тобто основним для працівника даної сфери є взаємодія з іншими людьми [10].

На формування толерантності впливає низка факторів: соціальне середовище, існуючі в суспільстві стереотипи й уявлення, система виховання і взаємини між людьми, система цінностей. Особливе місце в цьому процесі відводиться менталітету, який передусім є найпотужнішим поведінковим чинником. Не можна не враховувати і впливу різних факторів особистісного характеру, від рівня освіченості, інтелігентності, культури до вміння бути доброзичливим, чуйним, тактовним, від здатності вислухати й зрозуміти, не засудити й пробачити, до чуйності, поступливості, самоконтролю й шанобливого ставлення до іншого, до його думки, віросповідання, переконання, роду діяльності.

До основних чинників, які сприяють вихованню толерантності в майбутніх фахівців сфери «людина-людина» можна віднести такі:

- стримування своїх емоцій;
- позитивне ставлення всіх суб'єктів до проблеми, залучення їх у сумісну діяльність щодо її вирішення;
- уміння керувати емоціями учнів;

- гармонійність узаємин, дій і поведінки всіх суб'єктів педагогічного процесу; • доброзичливість, довіра й висока вимогливість одне до одного;

- використання мирних засобів для розв'язання конфліктів;

- поінформованість суб'єктів педагогічного процесу про цілі й стан справ;

- позитивне ставлення суб'єктів до оцінки результатів діяльності щодо формування толерантності;

- сформованість навичок для самостійного пізнання світу;

- стан емоційної задоволеності як результату сумісної діяльності [2, с. 277–283].

Розвиток інформаційного суспільства потужно впливає на динаміку в освіті. Науковці стверджують, що успіх інформаційного суспільства суттєвою мірою залежить від освіти особистості. У цьому разі освітня система має частіше використовувати нові методи навчання, що ґрунтуються на найновішій мультимедійній техніці.

Визначемо наступні принципи партнерства в педагогіці, що є вагомими для фахівців сфери «людина-людина»:

- повага до особистості;

- доброзичливість і позитивне ставлення;

- довіра у відносинах;

- діалог – взаємодія – взаємоповага;

- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);

- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [8, с. 16].

Стосунки між усіма учасниками освітнього процесу згідно з новою концепцією мають базуватися на свободі і відповідальності, і саме вчителю доведеться пояснювати учням і батькам, що свобода – це не всездозволеність, вона обмежена відповідальністю. А для того, щоб користуватися цією свободою, необхідно навчитися домовлятися, тому в нагоді стануть навички толерантної взаємодії, якими оволодіє майбутній фахівець сфери «людина-людина» у закладі вищої освіти і навчить домовлятися всіх інших учасників освітнього процесу.

Отже, для реалізації головного завдання Нової української школи – виховання покоління молодих людей, що мають стати успішними фахівцями, зможуть навчатися впродовж життя, критично мислити, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі, володіти визначеними новим Законом «Про освіту» компетентностями, – потрібні успішні, творчі, від-

повідальні вчителі, які добре володіють навичками толерантної взаємодії [9, с. 168–171].

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. Дослідження вчених підтверджують, що сучасне інформаційне суспільство потребує якіснішої підготовки майбутнього фахівця сфери «людина-людина», модернізації стилю роботи, наявності критичного мислення, підвищення професійного рівня. Реалізація цілей, зв'язаних із навчанням критичного мислення й водночас із поліпшенням якості мультимедійного навчання, є вступом до освіти людини, яка ефективно функціонує в інформаційному суспільстві майбутнього [4].

При такій постановці проблеми, коли буде підвищуватись толерантність майбутнього фахівця сфери «людина-людина» і розглядатись як складова професійної діяльності викладача закладу вищої освіти та вчителя школи, коли школи будуть прискорювати шлях апробування та впровадження інноваційних теорій, освітніх технологій, теоретичних та практичних наробок з елементами новизни в практику роботи масових освітніх закладів, із школи буде виходити молодь з новим мисленням і менталітетом, здатна успішно жити в світі, який динамічно розвивається і оновлюється.

Подальшими розвідками напреду є з'ясування умов формування толерантності майбутнього фахівця сфери «людина-людина».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Біда О. А. Підготовка майбутніх учителів до формування толерантності в учнів основної школи. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки. 2017. 156. С. 25–28.
2. Гнатівська К. С. Виховання толерантності в майбутніх учителів початкових класів. EDUCATIONAL CHALLENGES, [S.l.], 2018, 59, С. 277–283.
3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. ред. кол. О. М. Мельничук та ін. Т. 3 Т. 5. уклад. Л. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова. К. : Словники України, 2006. 704 с.
4. Кучай О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами мультимедійних технологій у вищих навчальних закладах Польщі за ред. А. І. Кузьмінського. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 361 с.
5. Максимова О. О. Позиція толерантності вчителя НУШ. Система підготовки майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи : монографія за заг. Редакцією В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2019. 344 с.
6. Матієнко О. Принципи формування толерантності як професійної якості особистості вчителя. Наукові записки Тернопільського наці-

- онального педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка». Тернопіль : ТНПУ, 2005. 3. С. 25–29
7. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджено Указом Президента України від 17.04.2002р. №347/2002. Освіта України. №33 за 23 квітня 2002. С. 4–6.
 8. Нова українська школа: поради для вчителя під заг. ред. Бібік Н. М. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». 2017. 206 с.
 9. Ремньова А. Г. Підготовка майбутніх вчителів до толерантної взаємодії в освітньому середовищі Нової української школи. Інноваційна педагогіка. Теорія і методика виховання. 17. Т. 2. 2019. С. 168–171.
 10. Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа»: монографія за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 492 с.

REFERENCES

1. Bida, O. A. (2017). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv do formuvannya tolerantnosti v uchniv osnovnoyi shkoly*. [Preparation of future teachers for the formation of tolerance in primary school students]. Kirovohrad.
2. Hnatov's'ka, K. S. (2018). *Vykhovannya tolerantnosti v maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv*. [Education of tolerance in future teachers of primary schools].
3. *Etymologichnyi slovnyk ukrayins'koyi movy*. (2014). [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv.
4. Kuchai, O. V. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv zasobamy mul'tymediyynykh tekhnolohiy u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh Pol'shchi*. [Theoretical and methodological principles of training future teachers of primary grades using multimedia technologies in higher educational institutions of Poland]. Cherkasy.
5. Maksymova, O. O. (2019). *Pozytsiya tolerantnosti vchytelya NUSH. Systema pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv u konteksti stanovlennya*. [The position of tolerance of the teacher of the National Ukrainian School]. Zhytomyr.
6. Matiyenko, O. (2005). *Pryntsypy formuvannya tolerantnosti yak profesiynoyi yakosti osobystosti vchytelya*. [Principles of forming tolerance as a professional quality of the teacher's personality]. Ternopil.
7. *Natsional'na doktryna rozvytku osvity*. (2017). [National Doctrine of Education Development]. Kyiv.
8. *Nova ukrayins'ka shkola*. (2019). [New Ukrainian School]. Kyiv.
9. Remn'ova, A. H. (2019). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv do tolerantnoyi vzayemodiyi v osviti novoyi ukrayins'koyi shkoly*. [Training Future Teachers for Tolerant Interaction in the Educational Environment of the New Ukrainian School]. Kyiv.
10. *Teoriyi ta tekhnolohiyi innovatsiynoho rozvytku profesiynoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya v konteksti kontseptsiyi «Nova ukrayins'ka shkola»*.

(2021). [Theories and technologies of innovative development of professional training of future teachers in the context of the concept of «New Ukrainian School»]. Sumy.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БІДА Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: підготовка фахівців сфери «людина-людина» в інформаційному суспільстві.

ГУТТЕРЕР Єва Войтехівна – координатор початкової освіти, старший викладач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: підготовка фахівців сфери «людина-людина» в інформаційному суспільстві.

ОСЕРЕДЧУК Ольга Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: підготовка фахівців сфери «людина-людина» в інформаційному суспільстві.

НИКОЛАЄСКУ Інна Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Черкаського національного імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: підготовка фахівців сфери «людина-людина» в інформаційному суспільстві.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BIDA Olena Anatoliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary, Preschool Education and Management of Educational Institutions of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests training specialists in the field of «people-people» in the information society.

GUTTERER Eva Voytechivna – Coordinator of Primary Education, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary, Preschool Education and Management of Educational Institutions of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests training specialists in the field of «people-people» in the information society.

OSEREDCHUK Olga Anatoliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School of the Ivan Franko National University of Lviv.

Circle of scientific interests training specialists in the field of «people-people» in the information society.

NIKOLAYESKU Inna Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Preschool Education of the Cherkasy National Bohdan Khmelnytskyi University.

Circle of scientific interests training specialists in the field of «people-people» in the information society.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2025 р.

УДК 37.091.3:378.147:37.011.3

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.013

ІВАНОВА Вікторія Вікторівна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та спеціальної освіти

Мукачівського державного університету

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3954-9407>

e-mail: vika-ivanova@ukr.net

МОТИВАЦІЯ ТА ДЕМОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ВИКЛИКИ, ПРИЧИНИ, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

**ІВАНОВА Вікторія Вікторівна. МОТИВАЦІЯ ТА ДЕМОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ВИКЛИКИ, ПРИЧИНИ, ШЛЯХИ
ПОДОЛАННЯ**

Стаття присвячена проблемі мотивації та демотивації здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю Дошкільна освіта. Підкреслено актуальність теми в контексті сучасних освітніх викликів, таких як зниження престижу педагогічних професій, емоційне вигорання студентів, наслідки воєнного стану, а також необхідність формування компетентних фахівців, здатних працювати в умовах інклюзивного, багатокультурного та динамічного середовища.

Ключові слова: мотивація, демотивація, здобувачі вищої освіти спеціальності Дошкільна освіта, професійна підготовка, освітній процес.

**IVANOVA Victoriya Viktorovna. MOTIVATION AND DEMOTIVATION OF UNIVERSITY
STUDENTS IN THE SPECIALTY OF PRESCHOOL EDUCATION: CHALLENGES, REASONS, WAYS TO
OVERCOME**

The article has been devoted to the problem of motivation and demotivation of university students studying in the specialty Preschool Education. The author has emphasized the relevance of the topic in the context of modern educational challenges, such as the decline in the prestige of teaching professions, students' emotional burnout, the effects of martial law, and the need to form competent professionals capable of working in an inclusive, multicultural and dynamic environment.

The article presents an analysis of modern research in the field of motivation, which reveals the influence of external (social expectations, material incentives, the role of the teacher) and internal (the desire for self-realization, interest in the profession) factors on students' learning motivation. The author has discussed the substantive and procedural theories of motivation that help to reveal the mechanisms of its formation, in particular, A. Maslow's theory of needs and Vroom's theory of expectations.

The purpose of the study is to investigate the reasons for motivation and demotivation of students of the specialty Preschool Education on the example of Mukachevo State University. A set of methods has been used: theoretical analysis of the literature, a survey of students using the author's questionnaire, as well as description and comparison of the collected data.

The results of the research showed that motivation is a multifactorial category that affects learning success, the formation of professional competencies and readiness for the challenges of teaching. Among the key causes of demotivation are emotional burnout, formal attitude to the profession, and the mismatch between students' expectations and the realities of the educational process. At the same time, the main source of intrinsic motivation is the need for self-realization and the development of interest in the future profession.

The author emphasizes the necessity of creating favorable conditions for motivation, including the adaptation of curricula, ensuring psychological comfort and improving the quality of the educational process. The role of the teacher has been defined as central to the formation of a positive attitude of students to the profession. Particular attention has been paid to the integration

of students into the learning process, which contributes to the development of their independence, creativity and professional maturity.

Keywords: *motivation, demotivation, applicants for higher education in the specialty Preschool Education, professional training, educational process.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Здобуття майбутньої професії у закладі вищої освіти є складним і багатограним процесом, що вимагає від здобувачів високого рівня самовіддачі. Державні освітні стандарти для різних спеціальностей спрямовані на підготовку проактивного фахівця, здатного швидко адаптуватися до різних професійних ситуацій та оперативно засвоювати інновації у своїй сфері діяльності. Формування таких компетенцій неможливе без внутрішньої роботи над собою. Здобувачі мають оволодіти навичками самоосвіти, які є однією з ключових цілей навчання у закладі вищої освіти. Водночас цей процес особистісного розвитку передбачає наявність внутрішньої мотивації – усвідомленого прагнення подолати власні недоліки та розвивати здатність до самонавчання.

Особливого значення набуває питання мотивації під час навчання на педагогічних спеціальностях, тому що специфіка педагогічної освіти полягає в її високій інтенсивності, необхідності формування навичок спілкування з усіма учасниками освітнього процесу, а також високої відповідальності за власні професійні дії.

Формування якісної системи підготовки педагогічних кадрів є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти, оскільки саме від компетентності, мотивації та професійної готовності майбутніх педагогів залежить розвиток суспільства.

Однак в останні роки спостерігається зниження популярності педагогічних спеціальностей, особливо Дошкільна освіта, серед абітурієнтів, зростання кількості студентів із низькою навчальною мотивацією та формальним ставленням до обраної професії. Серед ключових факторів, які актуалізують цю проблему, можна виокремити: зниження престижу професії педагога; емоційне вигорання; проблеми організації освітнього процесу; вплив наслідків війни.

Значущість проблеми також зумовлена соціальними викликами, що стоять перед системою освіти. У сучасному суспільстві зростає потреба у вихователях нового покоління, здатних працювати в умовах швидких змін, інклюзії та багатокультурного

середовища. Водночас рівень підготовки педагогів часто не відповідає цим вимогам, що свідчить про необхідність не лише вдосконалення навчальних програм, але й розробки системи заходів для підтримки мотивації здобувачів.

Таким чином, проблема мотивації здобувачів педагогічних спеціальностей є багатогранною. Її вирішення вимагає глибокого теоретичного осмислення, діагностики чинників мотивації та демотивації, а також розробки ефективних методів їх корекції. У контексті зазначеного, дослідження мотивації та демотивації здобувачів спеціальності Дошкільна освіта є надзвичайно актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості мотиваційної сфери здобувачів вищої освіти висвітлено у наукових студіях Г. Апалат, О. Максимової, Л. Бондар, А. Колчигіної, Р. Коробкіної, О. Невоєнної, Н. Крейдун, Н. Литвинчук, Т. Лещенко, О. Шевченко, В. Галузяки, В. Клачка, І. Жадан, І. Зарубінської, К. Кальницької, С. Тимошук, О. Третяк, Л. Яворовської та інших.

Окрему увагу приділено дослідженню особливостей навчальної мотивації студентів передвищих фахових закладів освіти та закладів вищої освіти в умовах сучасних воєнних конфліктів та воєнного стану, що є надзвичайно актуальним у сучасному контексті. Цим питанням присвячені праці А. Квятковської, К. Андросович, О. Ковальнової, О. Прокоф'євої, О. Піменової та О. Гапончук. Вчені підкреслюють, що в сучасних умовах серед викладачів і здобувачів вищої освіти відбувається зміщення акценту з академічних досягнень на забезпечення підтримки та стабілізації психоемоційного стану, що значною мірою визначає специфіку мотиваційного процесу в освітньому середовищі [2], а також установлено, що воєнний стан в Україні впливає на зниження бажання до активної участі в освітньому процесі [6].

Дослідження В. Старости, присвячене вивченню динаміки мотивації навчання студентів закладів вищої освіти різних курсів, засвідчує наявність загальної тенденції щодо покращення мотивації навчання, зростання

значення показників внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації, зменшення показників зовнішньої негативної мотивації [7].

Особливого значення проблематика навчальної мотивації набуває у контексті формування професійних компетентностей майбутніх педагогів. Зазначена тематика є предметом досліджень А. Бугрименко, Н. Василенко, О. Видри, А. Воляннюк, В. Дуб, І. Галян, М. Михаськової, А. Струк, В. Старости, А. Говдош, В. Черноус та інших.

Ці дослідження слугують важливою основою для глибшого розуміння механізмів мотивації навчання здобувачів вищої освіти та визначення підходів до її ефективного формування в умовах сучасних викликів.

Метою статті є вивчення чинників мотивації та демотивації навчання серед здобувачів спеціальності Дошкільна освіта випускової кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз літератури засвідчив, що вмотивований студент здатен оволодіти не лише фаховими та загальними компетентностями, а й сформулювати дещо більше – уміння долати труднощі заради досягнення поставленої мети [3]. У наукових дослідженнях мотивацію поділяють на два основні види:

- зовнішня (екстравертна) мотивація заснована на оцінці діяльності з боку інших. Вона включає моральні стимули (подяка, грамоти, соціальне визнання), матеріальну винагороду (зарплата, стипендія, премії, пільги) та покарання (санкції за невиконання чи низьку якість роботи). Цей вид мотивації формується під впливом зовнішніх чинників, таких як викладачі, батьки чи однолітки, і спонукає студентів до опанування навчального матеріалу.

Внутрішня (інтровертна) мотивація базується на особистій значущості виконуваної діяльності для самої людини. Її складові – особистісні цілі (саморозвиток, творчий потенціал) та навчально-професійні цілі (освіта, кар'єрне зростання, професійний розвиток). Цей вид мотивації, зумовлений власними потребами та прагненнями до самореалізації, є ключовим для успішного навчання і особистісного зростання, відповідаючи потребам вищого рівня за А. Маслоу [4].

Глибше дослідження мотиваційних чинників дає змогу виявити дві основні групи теорій, які пояснюють феномен мотивації:

процесуальні теорії (Лайман Портер, Едвард Лоулер, Джон Адамс) та змістовні теорії (Генрі Маррей, А. Маслоу, Д. Мак-Келланд та ін.). Процесуальні теорії спрямовані на з'ясування механізмів виникнення мотивації. Однією з найвідоміших у цій групі є теорія очікувань Врума, яка визначає мотивацію через взаємодію трьох компонентів:

- очікування (expectation) – передбачуваний результат, який студенти очікують за виконану роботу;

- інструментальність (instrumentality) – віра в те, що старання праця приведе до отримання ціннішого результату;

- валентність (valence) – суб'єктивна значущість очікуваного результату для конкретної особи.

Мотивацію у цій теорії можна виразити формулою:

$$\text{Мотивація} = \text{Очікування} \times \text{Інструментальність} \times \text{Валентність}.$$
 Це означає, що мотивація зростає, якщо всі три компоненти мають високу оцінку. Наприклад, студент, який бачить зв'язок між зусиллями у навчанні, отриманням високих оцінок та перспективами майбутньої кар'єри, матиме вищу мотивацію до навчання.

Змістовні теорії зосереджені на аналізі природи та характеристик різних мотиваційних чинників. Класичною моделлю цієї групи є теорія потреб А. Маслоу, яка описує мотивацію через ієрархію потреб. Згідно з цією теорією, задоволення базових потреб є передумовою переходу до задоволення вищих потреб. У контексті здобувачів вищої освіти, наприклад, задоволення базових фізіологічних і психологічних потреб (комфортні умови навчання, фінансова підтримка, безпека) створює основу для розвитку вищих рівнів мотивації, таких як прагнення до самореалізації.

Обидві групи теорій є важливими для розуміння мотивації здобувачів педагогічних спеціальностей. Теорії процесу допомагають розробити стратегії мотивації, що враховують очікування та цінності студентів, тоді як теорії змісту сприяють виявленню ключових потреб, які слід задовольнити для підвищення ефективності освітнього процесу.

Звідси випливає, що без задоволення базових і психологічних потреб студентів формування внутрішньої мотивації до навчання та особистісного зростання неможливе. Таким чином, можна побачити роль ЗВО, сім'ї та викладачів у формуванні мотивації у здобувачів – створення сприятливих умов (як фізичних, так і психологічних) для формування у студентів необхідної як їм самим,

так і всьому суспільству в цілому мотивації до навчання.

Погоджуємось з думкою В. Кириченко та О. Лавринюк, що провідну роль серед зовнішніх мотиваційних чинників відводять викладачам [4], саме від того, як викладач зможе знайти індивідуальний підхід до студентів, від його власного ставлення до дисципліни, яку він викладає, і до майбутньої професії студентів загалом залежатиме те, чи сприймуть студенти прагнення до професійного й особистісного зростання, чи ні. Роль викладача у ЗВО полягатиме в тому, щоб допомогти студентам, які вже володіють деякою усвідомленістю, сформувати високоморальне прагнення до вдосконалення себе як особистості. Лише в цьому разі студент буде вмотивований на набуття та освоєння нових знань і вмінь. Що особливо актуально для студентів педагогічних спеціальностей, оскільки їхня майбутня професійна діяльність безпосередньо пов'язана з навчанням і розвитком інших. Вихователю не лише передає знання, а й формує особистість вихованців, що потребує постійного вдосконалення, адаптації до змін та здатності генерувати нові ідеї.

Однак у будь-якому разі продуктивність та успішність кожного студента в навчальних справах визначатиметься його внутрішнім прагненням, внутрішньою мотивацією, що може мати різний характер.

Якщо говорити про внутрішні спонукальні мотиви, то серед їх складових виділяють залученість, цікавість, очікування від майбутньої професії, виклик самому собі. Інші автори серед внутрішніх складових мотивації виокремлюють пізнавальні мотиви (прагнення до набуття знань), прагматичні мотиви (бажання мати високу заробітну плату), естетичні мотиви (одержання задоволення від самого процесу навчання й самовдосконалення), соціальні мотиви (почуття обов'язку й відповідальності перед суспільством) [5].

Серед основ навчальної мотивації виокремлюють когнітивні мотиви навчання, які породжуються самим процесом і пов'язані зі змістом і процесом навчання та соціальні мотиви навчання, які пов'язані із взаємодією студента з навколишнім соціальним середовищем, не пов'язаним з освітнім процесом. Додатково когнітивні мотиви поділяють на широкі когнітивні мотиви (прагнення до нових знань); навчальні когнітивні мотиви, пов'язані із засвоєнням способів навчання; самоосвіта (самовдосконалення методів навчання тими, хто навчається). Усі ці мотиви, на

нашу думку, сприяють виникненню «мотиву досягнення», що містить у собі прагнення здобувача до успіху в навчанні – бажання та здатностей досягнення більш високих результатів у порівнянні з уже наявними.

Таким чином, можна виокремити низку шляхів підвищення мотивації до навчання здобувачів, яких можуть вжити викладачі ЗВО:

1. Побудовування довірчих і шанобливих стосунків зі студентами на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії.
2. Інтеграція нових знань з попереднім досвідом, адже будь-яка інформація набуває більшої цінності у зв'язку з іншою інформацією.
3. Забезпечувати емоційний компонент у навчанні. Будь-яка інформація закріплюється у пам'яті краще, якщо підкріплюється різними емоціями.
4. Проведення тренінгів на підвищення мотивації.
5. Застосування анонімного опитування для врахування очікувань від майбутніх занять та інтересів й істинних мотивів здобувачів.

Серйозною проблемою є демотивація студентів, яка може стати суттєвим рушієм негативного впливу на їхню академічну успішність, задоволеність освітнім процесом та, у підсумку, на їхню професійну спроможність як майбутніх фахівців. Головна складність полягає у тому, що демотивація часто залишається прихованою або недооціненою до того моменту, поки її наслідки не проявляються у вигляді значного зниження навчальних досягнень або навіть у відмові від навчання.

У дослідженні А. Вакуленко та Л. Негоди демотивація визначається як явище, протилежне мотивації, яке характеризується зменшенням чи повною відсутністю бажання долучатися до конкретного виду діяльності [1].

Основними причинами демотивації, на нашу думку, є:

- відсутність чіткого розуміння професійної перспективи (низька заробітна плата вихователів, відсутність кар'єрного зростання або соціального статусу можуть знижувати інтерес до професії);
- монотонність і перевантаження освітнього процесу (надмірна кількість теоретичного матеріалу, який не має прикладного значення, демотивує студентів);
- низька якість педагогічного супроводу (відсутність підтримки з боку викладачів, недостатня інтерактивність або

авторитарність у навчанні можуть негативно впливати на студентів);

- особистісні кризи (відсутність віри у власні сили, емоційне вигорання або зовнішній тиск (з боку родини чи суспільства) часто стають причинами демотивації).

Для дослідження чинників мотивації у здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності Дошкільна освіта нами була використана анкета авторської розробки. Анкета розроблена на основі опитувальника, який складається з таких блоків: загальні відомості, фактори мотивації і демотивації до навчання, пропозиції щодо покращення мотивації. Опрацювання результатів проводили шляхом визначення частоти повтору ознаки серед найбільш значущих чинників мотивації та демотивації навчання. Результати, отримані за підсумками опрацювання анкет, наведено на рисунках 1-3.

Зауважимо, що кількість здобувачів, які взяли участь у дослідженні, відповідає фактичній наповнюваності груп на кожному курсі. Зокрема: перший курс – 20%, другий курс – 20%, третій курс – 33,33%, четвертий курс – 26,67%. Це свідчить про те, що всі здобувачі виявили бажання пройти анкетування. Така активна участь демонструє високий рівень зацікавленості респондентів у досліджуваній темі та підвищує достовірність отриманих результатів.

Вивчаючи відсоток свідомого вибору спеціальності отримано такі показники: так – 60%, ні – 25%, важко відповісти – 15%. Дані результати засвідчують, що більша частина студентів свідомо обирає професію, але 40% опитаних демонструють невизначеність, що може стати джерелом демотивації.

На рисунку 1 представлено ранжування виборів чинників мотивації здобувачами.

Рис. 1. Чинники мотивації здобувачів

Аналізуючи результати дослідження, представлені на рисунку 1, виявлено, що більша частина здобувачів вищої освіти (50 %) домінуючим мотивом вбачають інтерес до роботи з дітьми, 40% обрали бажання здобути нові знання та вміння; 30% здобувачів мотивує перспектива стабільного праце-власнування; 25 % – професійні перспективи та кар'єрний ріст; 20 % – підтримка родини та друзів; 15 % – висока оцінка викладача або схвалення оточення; 10% – стипендія. Дані показники засвідчують, що домінуючі мотиви зосереджені на інтересах до професії та навчання, тоді як зовнішні стимули (підтримка оточення чи стипендія) мають менший вплив.

На питання «Наскільки Ви вмотивовані навчатися за обраною спеціальністю?» отримано такі показники: дуже вмотивовані – 35%, помірно вмотивовані – 45%; слабо вмотивовані – 15%, не відчують мотивації – 5% досліджуваних. Хоча більшість студентів демонструє достатній рівень мотивації, 20% опитаних мають низьку чи відсутню мотивацію.

Серед натхненних аспектів студентами обрано: цікаві лекції та заняття – 50% здобувачів, практична спрямованість – 40%, викладачі, які вміють зацікавити – 35%, участь у проєктах – 25%. Отримані дані демонструють, що практична спрямованість і харизматичні викладачі є ключовими факторами для натхнення студентів.

У групі опитаних студентів, за даними рисунка 2, серед демотивуючих чинників у навчанні переважають: монотонність занять – 45%; надмірна теоретизація – 40%, високі навантаження – 35%, недооцінка викладачів – 30%, невідповідність очікувань – 30%, фінансові труднощі – 25%, відсутність перспектив – 20%, низька якість викладання – 20%. За результатами визначено, що головними причинами демотивації є недостатня практична спрямованість і монотонність освітнього процесу.

Розподіл відповідей здобувачів щодо частоти відчуття демотивації в навчанні демонструє, що:

- 10% респондентів зазначають, що відчують демотивацію постійно, що свідчить про наявність серйозних проблем в організації їхнього навчального процесу або в особистій мотиваційній сфері.

- 60% студентів відповіли, що демотивація виникає у них час від часу, що може бути наслідком ситуативних труднощів, таких як складний навчальний матеріал або зовнішні фактори.

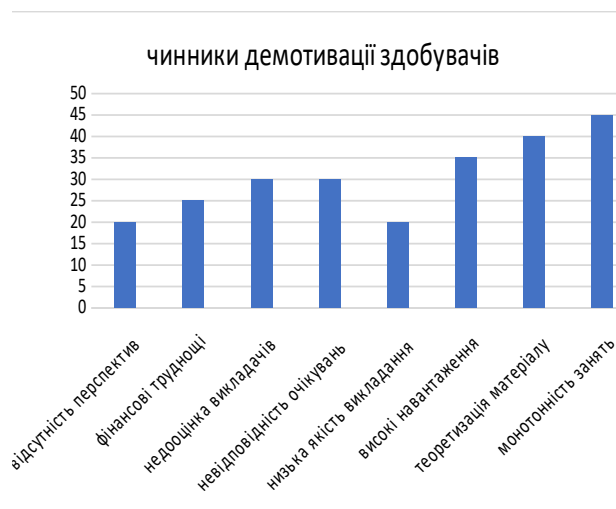

Рис. 2. Чинники демотивації здобувачів вищої освіти

- 25% рідко відчувають демотивацію, що свідчить про загальну задоволеність освітнім процесом.

- Лише 5% студентів стверджують, що ніколи не відчувають демотивації, що можна вважати позитивним результатом, проте ця група є меншістю.

Аналіз впливів стосунків із викладачами на мотивацію студентів показав:

- 55% респондентів вказали на позитивний вплив взаємин із викладачами, що підкреслює важливість професійної компетентності та емоційної підтримки з боку педагогів.

- 15% студентів відзначають, що взаємини з викладачами мають негативний вплив, що може бути пов'язано з конфліктами, відсутністю взаєморозуміння або недоліками у викладанні.

- 30% студентів вважають, що ці взаємини не мають значного впливу на їхню мотивацію, що може вказувати на нейтральне ставлення до педагогічного складу або низький рівень міжособистісної взаємодії.

Дані свідчать, що основна частина здобувачів час від часу відчуває демотивацію, і при цьому викладачі відіграють ключову роль у підтримці мотивації. Для зменшення рівня демотивації слід працювати над удосконаленням взаємин між студентами та викладачами, забезпеченням емоційної підтримки та застосуванням методів навчання, що сприятимуть підвищенню інтересу до дисциплін.

Останнім блоком анкети було питання «Що, на Вашу думку, могло б підвищити Вашу мотивацію до навчання? (оберіть до 3 варіантів)». Результати представлено на рисунку 3.

Рис. 3. Пропозиції здобувачів щодо покращення мотивації

Аналіз отриманих даних щодо факторів, які підвищують мотивацію, показує що 50% здобувачів обрали застосування інтерактивних методів у процесі навчання, 45% – участь у тренінгах, третє місце (30%) займає заохочення, 25%) – підтримка викладачів, 20% – участь у проєктах, і 15% здобувачів вказали на поліпшення матеріально-технічної бази. Отже, найбільший вплив на мотивацію мають інтерактивні методи навчання та практичні заняття, що свідчить про важливість активної участі студентів в освітньому процесі та застосування теоретичних знань на практиці.

Серед найефективніших форм навчання студентами обрано: лекції з мультимедіа – 40%; групова робота – 35%, семінари та дискусії – 30%, практичні заняття – 50%; самостійна робота – 15%.

Отримані результати використані керівництвом та колективом кафедри для вироблення рекомендацій. Серед основних виділено:

- посилити інтерактивність та практичну спрямованість освітнього процесу;
- впроваджувати системи заохочення для студентів;
- проводити профорієнтаційні заходи для підвищення інтересу до педагогічної професії;
- забезпечувати підтримку та зворотний зв'язок між викладачами й студентами;
- створювати умови для участі студентів у цікавих проєктах, тренінгах та науковій діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, результати дослідження засвідчили, що мотивація є багатофакторною категорією, яка впливає на успішність навчання, формування профе-

сійних компетенцій та готовність до викликів педагогічної діяльності. Серед ключових причин демотивації визначено емоційне вигорання, формальне ставлення до професії та невідповідність очікувань студентів реаліям освітнього процесу. Водночас головним джерелом внутрішньої мотивації є потреба у самореалізації та розвиток інтересу до майбутньої професії.

Розкриті теоретичні та практичні аспекти дають підстави наголосити на необхідності створення сприятливих умов для формування мотивації, включаючи адаптацію навчальних програм, забезпечення психологічного комфорту та підвищення якості освітнього процесу. Роль викладача визначається як центральна у формуванні позитивного ставлення здобувачів до професії. Особливу увагу варто приділити інтеграції студентів у процес навчання, що сприяє розвитку їхньої самостійності, творчого потенціалу та професійної зрілості.

Перспективи подальших наукових розвідок, на нашу думку, доцільно спрямувати на розробку інноваційних методів навчання, що базуються на психологічній підтримці, залученні студентів до тренінгової та проєктної діяльності й активній взаємодії з професійним середовищем тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вакуленко А. І., Негода Л. О. Причини демотивації здобувачів освіти мовних спеціальностей. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 6 (24) 2024. С. 757–767.
2. Квятковська А. О., Андросович К. А., Ковальова О. В., Прокоф'єва О. О. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 49. Том 1. 2022. С. 178–182.
3. Кузікова С. Б., Пухно С. В. Особливості мотивації навчання студентів педагогічних спеціальностей закладу вищої освіти. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія*, Випуск 1, 2024. С. 90–94.
4. Лавринюк О., Кириченко В. Мотивація до навчальної діяльності: аналіз сучасних теорій. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2023. №1. С. 34–39.
5. Мотивація навчальної діяльності студентів: монографія / О. Васюк та ін. Київ: Компринт, 2018. 188 с.
6. Піменова О. О., Гапончук О. М. Мотивація до навчання студентів в умовах воєнного стану.

Габітус. Спеціальні та галузеві соціології. Випуск 47. 2023. С. 36–39.

7. Староста В. І. Мотивація навчання студентів різних курсів. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*, (11), 2021. 158–173. <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.1114>

REFERENCES

1. Vakulenko, A. I., & Negoda, L. O. (2024). *Prichyny demotivatsii здobuvachiv osvity movnykh spetsial'nostei*. [Reasons for demotivation of language students]. Kyiv.
2. Kvyatkovska, A. O., Androsovykh, K. A., Kovalova, O. V., & Prokofieva, O. O. (2022). *Osoblyvosti navchal'noi motyvatsii studentiv perydyshchyykh fakhovykh ta vyshchyykh navchal'nykh zakladiv v umovakh suchasnykh viiskovykh konfliktiv*. [Features of Educational Motivation of Students in Pre-Tertiary and Higher Educational Institutions in the Context of Modern Military Conflicts]. Kyiv.
3. Kuzikova, S. B., & Pukhno, S. V. (2024). *Osoblyvosti motyvatsii navchannia studentiv pedahohichnykh spetsial'nostei zakladu vyshchoi osvity*. [Features of Learning Motivation Among Students of Pedagogical Specialties in Higher Education Institutions].
4. Lavryniuk, O., & Kyrychenko, V. (2023). *Motyvatsiia do navchal'noi diial'nosti: analiz suchasnykh teorii*. [Motivation for Educational Activity: Analysis of Modern Theories]. Kyiv.
5. Vasiuk, O., et al. (2018). *Motyvatsiia navchal'noi diial'nosti studentiv*. [Motivation for Educational Activity of Students: Monograph]. Kyiv.
6. Pimenova, O. O., & Haponchuk, O. M. (2023). *Motyvatsiia do navchannia studentiv v umovakh voiennoho stanu*. [Motivation for Learning Among Students During Martial Law]. Kyiv.
7. Starosta, V. I. (2021). *Motyvatsiia navchannia studentiv riznykh kursiv*. [Learning Motivation of Students in Different Courses]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ІВАНОВА Вікторія Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету.

Наукові інтереси: шляхи удосконалення вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

IVANOVA Victoria – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool and Special Education at Mukachevo State University.

Circle of scientific interests: ways to improve higher education.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2025 р.

УДК 378.016:784

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.020

КОЗИР Алла Володимирівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
хорового диригування та теорії і методики музичної освіти,

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3124-975X>

e-mail: kozyr7@ukr.net

ХОРУЖА Олена Вікторівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
хорового диригування та теорії і методики музичної освіти,

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6227-5718>

e-mail: choruz@ukr.net

РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СЛУХУ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ МИСТЕЦТВ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ

**КОЗИР Алла Володимирівна, ХОРУЖА Олена Вікторівна. РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО
СЛУХУ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ МИСТЕЦТВ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ**

У статті розглянуто проблему практичного розвитку музичного слуху та декількох його різновидів, ґрунтуючись на динамічно-процесуальному характері його удосконалення у процесі фахового навчання студентів факультетів мистецтв. Встановлено, що практичне розв'язання проблеми розвитку та удосконалення музичного слуху студентів факультетів мистецтв є ефективним на основі педагогічного інструментарію, розробленого на матеріалі українського музичного фольклору за рахунок емоційно-ментальної інтонаційної близькості його зразків українському студентству, а також наспівності й зручності для вокально-хорового виконання.

Ключові слова: музичний слух, студенти факультетів мистецтв, український музичний фольклор, педагогічний інструментарій, інтеграція навчальних дисциплін.

**KOZYR Alla Volodymyrivna, KHORUZHA Olena Viktorivna. DEVELOPMENT OF MUSICAL
HEARING OF STUDENTS OF FACULTIES OF ARTS BASED ON THE STUDY OF UKRAINIAN MUSICAL
FOLKLORE**

Development of musical hearing of students of arts faculties based on the study of Ukrainian musical folklore: a toolkit. The article examines the problem of practical development of musical hearing and several of its varieties, based on the dynamic-processual nature of its improvement in the process of professional training of students of arts faculties.

It has been established that the practical solution to the problem of developing and improving the musical hearing of students of arts faculties is effective on the basis of pedagogical tools developed on the basis of the material of Ukrainian musical folklore due to the emotional and mental intonation proximity of its samples to Ukrainian students, as well as the ease and ease of vocal and choral performance. Harmonic hearing is characterized as basic in terms of the possibility of developing other types of musical hearing on its basis.

An integrated pedagogical toolkit for the development of harmonic, melodic and timbral varieties of musical hearing, based on the material of Ukrainian folk songs, is presented, which includes methods of vocal-choral practice, oral interval-harmonic analysis of the score, alternating instrumental and vocal reproduction of the melodic line, reading from a sheet, verbal method of oral timbral analysis of samples of Ukrainian musical folklore, combined with the method of their demonstration, method timbral-dynamic exercise.

The perspective of using Ukrainian folk polyphony for further methodical developments regarding the development of polyphonic and architectural varieties of musical hearing is indicated.

Keywords: musical ear, students of arts faculties, Ukrainian musical folklore, pedagogical tools, integration of educational disciplines.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні тренди у галузі освітніх інновацій, які стосуються педагогіки мистецтва, знаходяться під «загальним знаменником» посиленого наукового інтересу до цілеспрямованого розвитку особистісних творчих здібностей підростаючого покоління. Зокрема, у царині наукових досліджень, присвячених музичній педагогіці та виконавству, продукується і запроваджується в життя багато принципово нових педагогічних концепцій, систем і навчальних технологій з формування та розвитку музичного слуху загалом та його різновидів зокрема. Водночас, ведуться дискусії з приводу того, чи можна сформулювати й розвинути музичний слух в особистості, яка не має його з народження, а також з приводу «пізнього» звертання до цієї проблеми, коли людина є вже не учнем, а студентом закладу вищої музичної або музично-педагогічної освіти.

Оцінюючи наукову спадщину з означеної проблеми, надаючи їй належну оцінку, можна констатувати, що на сьогоднішній день проблема формування та розвитку музичного слуху саме на основі застосування українського музичного фольклору майбутніх фахівців-музикантів – вокалістів, інструменталістів, диригентів тощо, не віднайшла достатнього висвітлення, отже вимагає подальших науково-теоретичних досліджень, методичних розробок, що зумовлює її актуальність і необхідність якнайшвидшого розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та розвитку музичного слуху та його різновидів – відносного, абсолютного, внутрішнього, гармонічного, мелодичного, тембрального, ладового, поліфонічного, архітектонічного, метро-ритмічного тощо – складала предмет досліджень багатьох українських та зарубіжних авторів. Зокрема, наукова проблематика розвитку музичного слуху та його різновидів як одного з найважливіших чинників розвитку музичних здібностей студентів факультетів мистецтв була розкрита Л. Гавриловою, Х. Гарднером, І. Зеленецькою, Дж. Зігелем, Дж. Кляйном, О. Коваль, Е. Кокаревою, Н. Курдіною, Л. Марковою, Н. Мозгальновою, С. Науменко, О. Рудницькою, С. Садовенко, О. Ткачук, Е. К. Сішором та ін. [4], [5], [7], [9], [10], [11], [12], [13], [14].

Зокрема, Л. Гаврилова, Н. Мозгальова, С. Науменко, О. Рудницька, класифікуючи музичний слух в якості провідної спеціальної музичної здібності особистості, стверджують про динамічно-процесуальний характер його розвитку у процесі фахового навчання

студентів факультетів мистецтв. Водночас, проблематика застосування українського музичного фольклору у процесі розвитку та удосконалення музичних здібностей майбутніх учителів музичного мистецтва загалом і музичного слуху зокрема складала предмет наукових досліджень А. Авдієвського, А. Болгарського, Н. Голубицької, Г. Падалки, О. Побережної, О. Ростовського та ін.

Мета статті – охарактеризувати педагогічний інструментарій розвитку музичного слуху в майбутніх учителів музичного мистецтва на основі залучення українського музичного фольклору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практичне розв'язання проблеми розвитку та удосконалення музичного слуху студентів факультетів мистецтв у процесі вивчення українського музичного фольклору вимагає віднайдення й залучення ефективного педагогічного інструментарію, одним з найважливіших засобів якого є українське народне музичне мистецтво.

Ефективність педагогічного інструментарію щодо розвитку музичного слуху майбутніх педагогів-музикантів, базованого на зразках українського музичного фольклору та українського національного музичного мистецтва, знаходиться, з однієї сторони, в площині емоційно-ментальної інтонаційної близькості означених зразків українському студентству, а з іншої сторони, в їх наспівності, зручності для вокально-хорового виконання, художності тощо, що й створює найблагодатнішу основу для формування ладового, гармонічного, мелодичного, метроритмічного, поліфонічного та інших різновидів музичного слуху.

Цільова побудова педагогічного інструментарію з розвитку в студентів факультетів мистецтв музичного слуху на традиційній національно-музичній фольклорній основі передбачає, у першу чергу, відповідну репертуарну політику, єдину для навчально-педагогічного репертуару з курсів, що входять до складу диригентсько-хорової, музично-теоретичної вокальної та інструментальної підготовки. Означена репертуарна політика покладає в основу навчально-педагогічного репертуару комплекс зразків українського народного мистецтва, а також взаємоузгоджене, інтегроване їх застосування у процесі функціонування всіх галузей професійної підготовки.

Ряд вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі музичної педагогіки, музикознавства, серед яких А. Жарков, Г. Побережна, І. Ходоровська, К. Холіков, Т. Щериця та ін. наполягають на провідному значенні для фахового становлення майбутніх учителів

музичного мистецтва гармонічного слуху, оскільки вважають саме гармонічний слух, який інтегрує здатність людини сприймати, уявляти, мислено будувати й відтворювати у свідомості ладово-гармонічні сполуки, певним фундаментом для розвитку інших різновидів музичного слуху.

І. Ходоровська характеризує гармонічний слух як «здатність сприймати багатоголосну музику, відтворювати її в музично-слухових уявленнях, здійснювати фонетичний та функціональний аналіз співзвуч, визначати структурні компоненти акордів ..., їх висотне положення і співвідношення один з одним, а також відтворювати їх в розкладеному (арпеджованому) вигляді голосом, або на якому-небудь музичному інструменті [10, с. 708–709].

Розглянемо практику інтегрованої побудови педагогічного інструментарію з розвитку в студентів факультетів мистецтв гармонічного слуху на підґрунті українського народного музичного мистецтва більш детально на прикладі української народної пісні «Павочка ходить» (щедрівка) в обробці А. Авдієвського для сопрано мішаного хору «*asapella*» [6, с. 144].

Під час опрацювання цієї щедрівки на групових аудиторних заняттях з «Хорового класу» для розвитку гармонічного слуху доречно застосовувати сукупність методів вокально-хорового вправління, інтегрованих із методом усного інтервально-гармонічного аналізу партитури. Водночас для розвитку гармонічного слуху в студентів факультетів мистецтв доречним є використання музичного матеріалу щедрівки для розспівування хорового колективу.

У контексті інтеграції навчальних дисциплін «Хоровий клас» і «Акомпанемент та імпровізація» ефективним є метод гармонічно-фактурного варіювання акомпанементу до хорової партитури. Інтеграція педагогічного інструментарію засобів навчальних дисциплін «Хоровий клас» і «Сольфеджіо» передбачає використання методу усного слухового аналізу як абстрагованих гармонічних інтервалів хорової партитури означеної щедрівки «Павочка ходить», так і всієї послідовності гармонічних інтервалів.

Вельми важливим для професійного становлення майбутніх учителів музичного мистецтва є розвиток в них мелодичного слуху, сформованість якого передбачає здатність до цілісного сприйняття мелодичної лінії музичного твору в цілому, а також до здатності її точного відтворення голосом або на музичному інструменті.

Для розвитку мелодичного слуху доцільним є використання методу почергового інструментального та вокального відтворення мелодичної лінії. Розглянемо цей метод на прикладі вже розглянутої української народної пісні «Павочка ходить» в обробці А. Авдієвського для сопрано і мішаного хору *asapella* [6, с. 144]. Залучення означеного методу стосується сольної партії щедрівки.

Застосування названого вище методу почергового інструментального та вокального відтворення мелодичної лінії є доречним у процесі інтеграції навчальних дисциплін «Хорове диригування», «Хоровий клас», «Постановка голосу».

Отже для формування мелодичного слуху, зокрема, для відпрацювання точності інтонування мелодичної лінії за допомогою методу почергового інструментального та вокального її відтворення пропонується: гра на фортепіано сольної партії щедрівки «Павочка ходить» із виразним виконанням інтервально-інтонаційних зворотів; вокальне виконання сольної партії із паралельним фортепіанним її виконанням; почергове фортепіанне й вокальне виконання фраз сольної партії із врахуванням вимоги до максимально точного голосового відтворення.

Достатньо ефективним для формування в студентів факультетів мистецтв мелодичного слуху є також традиційний метод читання з листка зразків українського музичного фольклору у всій його жанровій різноманітності. Інтегроване застосування методу читання з листка зразків української народної пісенності є можливим у процесі групових аудиторних занять з «Сольфеджіо», «Хорового класу», а також у процесі індивідуальних занять з постановки голосу.

Серед різновидів музичного слуху, які найбільш важливо розвивати в студентів факультетів мистецтв, важливе місце займає тембральний слух, сформованість якого забезпечує здатність до сприймання й відтворення образного змісту, характеру стильових ознак музичного твору [2; 3].

Для розвитку тембрального слуху майбутніх учителів музичного мистецтва доречно залучати словесний метод усного тембрального аналізу зразків українського музичного фольклору, поєднаний із методом їх демонстрації. Для застосування цих методів вельми ефективним є залучення в якості музичного матеріалу веснянки «Вербовая дощечка» в обробці А. Авдієвського для сопрано і мішаного хору «*asapella*» [6, с. 144]. Під час групових аудиторних занять з курсів «Хоровий клас», «Народознавство та музичний фольклор України»

студенти мають прослухати означену веснянку, а після прослуховування вербалізувати тембральні характеристики кожної з хорових партій, а також партії соло.

Для розвитку тембрального слуху майбутніх учителів музичного мистецтва доцільним є застосування методу тембрально-динамічного вправлення під час індивідуальних занять з «Постановки голосу», групових занять з «Хорового класу». Використання цього методу є найбільш зручним на матеріалі українських народних пісень, які контрастують за характером і художньо-образним змістом. Прикладом можуть слугувати українська народна пісня на слова «Думи мої, думи мої» [6, с. 142] та «Як була я маленька» [6, с. 153] в обробці А. Авдієвського. У процесі вокально-хорової роботи над цими творами студенти мають цілеспрямовано відпрацьовувати тембральне забарвлення у контексті розгортання динаміки й форми цих творів, зокрема підготовки й виконання кульмінаційних моментів за допомогою регулювання тембрального забарвлення шляхом залучення головних і грудних резонаторів.

Також для розвитку тембрального слуху вельми корисними є інформаційно-комунікаційні засоби, за допомогою яких уможливилося прослуховування студентами зразків української народної пісенності у виконанні голосів різного тембрального забарвлення, що дозволяє студентам співставляти й аналізувати особливості різних музичних тембрів.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, застосування українського музичного фольклору, складаючи основу педагогічного інструментарію з формування музичного слуху в майбутніх учителів музичного мистецтва, дозволяє ознайомити майбутніх хормейстерів, учителів мистецтва із багатим палітрою родів і жанрів українського народного музичного мистецтва, розширивши їх інтонаційно-слуховий багаж і музично-виконавський досвід.

Водночас ефективність розвитку музичного слуху студентів факультетів мистецтв підвищується у процесі інтегрованого застосування педагогічного інструментарію, розробленого на основі зразків української народної пісенності, під час інтеграції навчальних дисциплін «Хоровий клас», «Хорове диригування», «Постановка голосу», «Сольфеджіо», «Народознавство і музичний фольклор України» тощо.

Застосування українського музичного фольклору різних родів і жанрів, зокрема народного багатоголосся, потребує цілеспрямованих подальших теоретичних і

методичних розробок у частині формування поліфонічного й архітектонічного різновидів музичного слуху.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути зосереджені на подальшому пошуку педагогічного інструментарію розвитку музичного слуху в майбутніх учителів музичного мистецтва на основі залучення їх до вивчення українського музичного фольклору.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Авдієвський А. Т. Проект програм з музики середньої загальноосвітньої школи та позакласна робота з музики 1-4 класи. / А. Т. Авдієвський, А. Г. Болгарський, І. М. Гадалова, З. З. Жофчак. Київ: Освіта, 1991. 74 с.
2. Гринчук І., Бурська О. Проблеми музичного мислення: теорія і методика розвитку. Діалектика музичного логосу та ейдосу: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 224 с.
3. Жарков А. Тембр як фактор інтонування музичного твору. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2002. №21. С. 270–277.
4. Кокарева Е. О. Проблема розвитку внутрішнього слуху майбутніх викладачів музичного мистецтва на заняттях з хорового диригування. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. Випуск 41, 2014. С. 449–453.
5. Маркова Л. К. Як берегти слух? // Початкова школа. 1998. №12. С. 43–44.
6. Мистецько-освітні обрії творчості Анатолія Авдієвського: навчально-методичний посібник. Нотна хрестоматія. Київ: вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 185 с.
7. Мозгальова Н. Г. Музичні здібності, їх сутність і розвиток в процесі інструментально-виконавської підготовки вчителів музики. Педагогіка вищої та середньої школи: збірник наукових праць. Кривий Ріг. Вип.41., 2015. С. 45–51.
8. Побережна Г. І. Щериця Т. В. Загальна теорія музики. Підручник. Київ: Вища школа, 2004. 303 с.
9. Ткачук О. В. Психологія художніх здатностей: монографія. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2012. 372 с.
10. Ходоровська І. М. Розвиток гармонічного слуху як необхідної складової фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Професійна мистецька освіта і художня культура. Виклики ХХІ століття. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. 14–15 квітня 2016 року. Київ: 2016. С. 708–713.
11. Gardner Howard. Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligence. Basis Books, New York, 1985. 528 p.
12. Klein J. Integrative Learning and Interdisciplinary Studies. Peer Review, 2005. № 7 (4). pp. 8–10. Rhodes T. Assessing Outcomes and Improving Achievement: Tips and Tools for Using Rubrics.

- Washington, DC: Association of American Colleges and Universities, 2010. 51 p.
13. Seashore C.E. Survey of musical talent in the Public Schools, Representing the Examination of Children of the Fifth and the Eighth Grades in in the Public Schools of Des Moines. Iowa, with the Author's Measures of Musical Talent. Iowa City: University of Iowa, 1937. 42 p. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2d/A_survey_of_musical_talent_in_the_public_schools_representing_the_examination_of_children_of_the_fifth_and_the_eighth_grades_in_the_public_schools_of_Des_Moines%2C_Iowa_%28IA_survey_of_musical_talent%29.pdf
 14. Seashore C.E. Psychology of music. NY, London: McGraw-Hill book company, ink. 1938. 149 p. URL: <https://www.ibiblio.org/guruguha/MusicResearchLibrary/Books-English/BkE-Seashore-Psychologyofmusi030417mbp-0076.pdf>

REFERENCES

1. Avdievskiy, A. T., Bolgarskiy, A. G. (1991). *Proekt prohram z muzyky seredn'oyi zahal'noosvitn'oyi shkoly ta pozaklasna robota z muzyky 1-4 klasy*. [Project of music programs of secondary comprehensive school and extracurricular work in music grades 1-4]. Kyiv.
2. Grynchuk, I., Burska, O. (2008). *Problemy muzychnoho myslennya: teoriya i metodyka rozvytku. Dialektyka muzychnoho lohosu ta eydosu*. [Problems of musical thinking: theory and method of development. Dialectics of musical logos and eidos]. Ternopil.
3. Zharkov, A. (2002). *Tembr yak faktor intonuvannya muzychnoho tvoru*. [Timbre as a factor of intonation of a musical work. Scientific Bulletin of the NAU named after P. I. Tchaikovsky]. Kyiv.
4. Kokareva, E. O. (2014). *Problema rozvytku vnutrishn'oho slukhu maybutnikh vykladachiv muzychnoho mystetstva na zanyattakh z khorovoho dyryhuvannya*. [The problem of the development of inner hearing of future music teachers in choral conducting classes]. Vinnytsia.
5. Markova, L. K. (1998). *Yak berehty slukh?* [How to protect hearing?].
6. *Mystets'ko-osvitni obriyi tvorchosti Anatoliya Avdiyevskoho*. (2017). [Artistic and educational horizons of the work of Anatoly Avdievsky: educational and methodological guide]. Kyiv.
7. Mozgalova, N. G. (2015). *Muzychni zdibnosti, yikh sutnist' i rozvytok v protsesi instrumental'no-vykonavs'koyi pidhotovky vchyteliv muzyky*. [Musical abilities, their essence and development in the process of instrumental and performance training of music teachers]. Kryvyi Rih.
8. Poberezhna, G. I., Shcheritsa, T. V. (2004). *Zahal'na teoriya muzyky*. [General theory of music]. Kyiv.
9. Tkachuk, O. V. (2012). *Psykhohihiya khudozhnikh zdatnostey*. [Psychology of artistic abilities]. Odesa.
10. Khodorovska, I. M. (2016). *Rozvytok harmonichnoho slukhu yak neobkhidnoyi*

skladovoyi fakhovoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva. [Development of harmonic hearing as a necessary component of professional training of future music teachers]. Kyiv.

11. *Hardner Hovard. Ramky rozumu. Teoriya mnozhynnoho intelektu*. (1985). [Gardner Howard. Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligence]. New York.
12. Klein, J. (2010). *Intehratyvne navchannya ta mizhdystsyplinarni doslidzhennya*. [Integrative Learning and Interdisciplinary Studies]. Washington.
13. Seashore, C. E. (1937). *Opytuvannya muzychnykh talantiv u derzhavnykh shkolakh, shcho predstavlyaye ispyt ditey p'yatoho ta vos'moho klasiv u derzhavnykh shkolakh De-Moyna. Iowa, z avtors'kymy mirkamy muzychnoho talantu*. [Survey of musical talent in the Public Schools, Representing the Examination of Children of the Fifth and the Eighth Grades in the Public Schools of Des Moines. Iowa, with the Author's Measures of Musical Talent]. Iowa City.
14. Seashore, C. E. (1938). *Psykhohihiya muzyky*. [Psychology of music]. London.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОЗИР Алла Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри хорового диригування та теорії і методики музичної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: мистецька освіта, аксіологічні аспекти теорії та методики музичного навчання, творчий розвиток.

ХОРУЖА Олена Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри хорового диригування та теорії і методики музичної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: емпатія, артистична педагогіка, етнопедагогіка у контексті мистецького навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOZYR Alla Volodymyrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, head of the department of choral conducting and theory and methods of music education at Mykhailo Drahomanov State University.

Circle of scientific interests: art education, axiological aspects of the theory and methodology of music teaching, creative development.

KHORUZHA Olena Viktorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Choral Conducting and Theory and Methodology of Music Education at Mykhailo Drahomanov State University.

Circle of scientific interests: empathy, artistic pedagogy, ethnopädagogy in the context of art education.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2025 р.

УДК 37.091.3:378.147

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.025

MARUSINETS Maryana Mikhailovna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Director of the Department of Education and Science,
Youth and Sports Transcarpathian Regional State Administration.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9935-3337X>
e-mail: marusynetsm@ukr.net

CHEGI Tiberiy Tiberiyovych –

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Socio-Cultural
Activities of the Municipal Institution of Higher Education
«Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0890-6048>
e-mail: marusynetsm@ukr.net

THE FORMATION OF INTEGRAL PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCY OF TEACHER HIGHER EDUCATION

**МАРУСИНЕЦЬ Мар'яна Михайлівна, ЧЕГІ Тіберій Тіберійович. ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті висвітлено сучасні вимоги до викладача вищої школи (уміти організовувати таке дослідження-завдання, яке сприймається студентами як власна ініціатива; спонукати студентів до інтеграції зусиль при розв'язанні конкретних навчальних завдань; розв'язувати нестандартні навчальні та міжособистісні ситуації; уміти створювати ситуацію успіху, не нав'язувати власний спосіб мислення, дати можливість виявляти самостійність в інтелектуальній поведінці тощо). Обґрунтовано концептуальні засади формування психолого-педагогічної інтегральної компетентності викладача в процесі професійної підготовки: формування психолого-педагогічної інтегральної компетентності викладача закладів вищої освіти базується на інтеграції психологічної та педагогічної підготовки на засадах проблемного підходу; диференціація як умінь визначити цільове призначення як педагогічних, так і психологічних аспектів у підготовці та професійній діяльності викладача; інтеграція психолого-педагогічних знань та умінь на основі професійних цілей підготовки викладача вищої школи.

Ключові слова: формування, інтеграція, психолого-педагогічна підготовка, інтегральна психолого-педагогічна компетентність, викладач, заклад вищої освіти

**MARUSINETS Maryana Mikhailovna, CHEGI Tiberiy Tiberiyovych. THE FORMATION OF
INTEGRAL PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCY OF TEACHER HIGHER EDUCATION**

The article highlights modern requirements for a teacher of higher education (able to organize such research task that is perceived by students as their own initiative, to encourage students to integrate their efforts in solving specific educational tasks, to create an atmosphere of «learning – learning» in a group and to make their help students to provide effective interaction «teacher-student», to solve non-standard educational and interpersonal situations, be able to create a situation of success, not to impose their own way of thinking, to give an opportunity exercise autonomy in intellectual behavior).

The conceptual principles formation of psychological and pedagogical integral competence of the teacher in the process of vocational training are substantiated: 1) formation of psychological and pedagogical integral competence of the teacher of institutions of higher education is based on the integration of psychological and pedagogical preparation on the basis of the problem approach, 2) differentiation as the ability to determine the intended purpose as pedagogical, and psychological aspects in the preparation and professional activity of the teacher (integration of pedagogical and psychological knowledge in the content of teacher training for the correct organization requires an understanding of pedagogy, and psychology. In particular, psychological analysis is required for the compilation of psychological characteristics, as well as the understanding

of mental processes in conjunction with pedagogy, since the goals of education are also formulated in the language psychology as a characteristic of the qualities of the personality of an educated person. 3) integration of psychological and pedagogical knowledge and skills based on the professional objectives of the teacher's training of higher education. Most areas of pedagogical activity require an understanding of their psychological aspect, which led to the emergence of such branches of knowledge as in psycho-pedagogy and pedagogical psychology.

Keywords: *formation, integration, psychological and pedagogical preparation, integral psychological and pedagogical competence, teacher, institution of higher education.*

Statement and justification of the relevance of the problem. In the formation of the integral competence of a teacher of higher education institutions, which contains a generalized description of the qualification level of competence-based characteristics, a particularly important component is psychological and pedagogical competence: both in the context of teacher training and for his future professional activity.

This leads to increased attention to the personal component in the complex of general, special and professional competencies. Personality is one of the main and at the same time the most controversial concepts, to which many scientific works are devoted. The most important drawback of modern social science is «its detachment from the personality. Personality not as an «element of productive forces», but in all the complexity of its mental, intellectual, spiritual structures, which only in our days are becoming the object of comprehensive study. Therefore, the «presence» of a person as an individual, even in those socio-economic concepts that openly proclaim their humanistic orientation, has remained formal until recently» [4, p. 9].

The implementation of professional and personal self-development «is carried out by the teacher through self-knowledge (personal reflection, self-identification) and the implementation of various forms of self-development» [7, p. 284]. Since at the current stage of development of higher education there is a change in educational paradigms, which require a transition from mass-reproductive forms and methods of teaching to individual-creative work with students, the role of an actively acting teacher increases, which will be able to ensure scientific and pedagogical activity at the developmental and creative level.

The integrity of the development of the personality is the leading principle of the formation of a teacher, the harmonization of all aspects of his activity. The principle of integrity allows us to highlight the general components of development inherent in each individual but does not take into account their individual nature. Nevertheless, professional orientation and individual traits have a significant impact on the development of the personality. The upbringing

of a holistic worldview, as a prerequisite for the formation of a system of values, is impossible without considering integration processes in the human psyche and in the learning process.

Analysis of recent research and publications. The problems of professional competence of teachers are the subject of the works of a number of scientists (I. Bekh, I. Zyzun, N. Kuzmina, L. Mitina, A. Moskalenko, O. Pometun, etc.). Scientific studies describe the professional knowledge and skills of a teacher (N. Bibik, V. Bondar, S. Goncharenko, R. Gurevich, O. Gura, O. Savchenko, etc.). In modern pedagogy, significant experience has been accumulated in researching integration problems (V. Bezrukova, M. Berulava, S. Goncharenko, R. Gurevich, Yu. Zavalevsky, Yu. Kozlovsky, D. Kolomiyets, V. Sydorenko, etc.). At the same time, the analysis shows that the issues of forming integral competence in the process of professional training of future teachers of higher education in the psychological and pedagogical aspect are not sufficiently covered.

The purpose of the article is to highlight the modern requirements for a higher education teacher and to substantiate the conceptual principles of the formation of a teacher's psychological and pedagogical integral competence in the process of professional training.

Presentation of the main material of the study. In the future professional activity, the specialist will deal not with academic subjects, but with professional problems that he will have to solve. Therefore, «the problem-based approach to the formation of the content system of professional training is methodologically important. Without minimizing the role of other approaches, we believe that it is appropriate to choose the problem-based approach as the main guideline for choosing and structuring the content of training in a vocational school» [5, p. 274]. The main advantages of problem-based learning are that it «develops the abilities of students as subjects of learning; arouses their interest in learning and, accordingly, contributes to the development of motives and motivation for educational and cognitive activity; awakens their creative inclinations; has a versatile nature; fosters independence, activity and creativity of students; contributes to the formation of a comprehensively developed personality capable

of solving future professional and life problems» [7, p. 33].

At the same time, the teacher teaches students to express a guess or assumption, to check their intuition, and directs them to further logical analysis of the proposed idea. He “forms in students «assertiveness (confidence) in their own abilities, faith in their ability to solve problems through the demonstration of positive emotions (surprise, joy, sympathy, experience of success, etc.) in the learning process. He in every way stimulates the student’s desire to independently choose goals, tasks and means of solving them» [2, p. 168]. This author determines that the specificity of the pedagogical activity of a higher schoolteacher, which distinguishes it from other types of activity, is that it is:

- a special type of activity, the object of which is a person with his inherent qualities; it is characterized by high autonomy of the profession;
- an increased degree of professional responsibility;
- a multifunctional activity in nature (a teacher constantly performs several functions – a teacher, educator, researcher, manager, facilitator, tutor, etc.);
- an activity that requires continuous self-development on the basis of pedagogical activity and scientific research;
- the dependence of the effectiveness of educational activity on both those who teach and those who are taught;
- ambiguity of the criteria for the effectiveness of pedagogical activity; increased social requirements for the subject of activity and his personal qualities;
- simultaneous performance of a significant number of pedagogical tasks.

The specificity of pedagogical activity also requires a higher schoolteacher to frequently change types of work and, at the same time, periodically return to the same works.

The concept of professional competence of a teacher is extremely important and valuable in the educational process. A teacher «must try to be successful in educational activities. It is the teacher who must be properly trained, because he is the real organizer of educational activities» [12, p. 16].

G. Syzonenko formulates the requirements for the professional competence of a teacher as follows [8]:

- be able to organize such a research task that is perceived by students as their own initiative;
- encourage students to integrate efforts in solving specific educational tasks;

- create an atmosphere of «teaching-learning» in the group and dose their assistance to students;

- ensure effective interaction «teacher-student», solve non-standard educational and interpersonal situations;

- be able to create a situation of success, not impose their own way of thinking, give the opportunity to demonstrate independence in intellectual behaviour.

This, in turn, causes new requirements for the psychological and pedagogical training of the future teacher and ensuring this aspect in his further professional activity.

The theoretical basis of innovative learning can be the personality-oriented activity of the individual. Learning activity is a specific activity, thanks to which new mental formations are formed that contribute to the development of the individual, through the assimilation of the new. In other words, any mental function in human development appears twice – first as a collective, social activity, that is, as an interpsychic function, the second – as an individual activity, as an internal way of thinking, as an intrapsychic function. The activity of the individual is aimed not only at the assimilation of new knowledge during learning, but also at the formation of practical skills. Learning technologies in higher education institutions involve the use of such methods that encourage the student to develop creative thinking, find solutions to non-standard situations. Effective methods can be modelling, role-playing and business games, project activities, and the case method. They contribute to the comprehensive formation of competencies based on solving specific situations, associated with solving professional tasks. Their peculiarity is that they are all based on the integration of knowledge, since solving them requires non-standard solutions.

According to V. Kozakov, «psychological and pedagogical training of students at pedagogical universities can become the basis for the professionalization of teaching activities in higher education, since their graduates will have the necessary training for further activity as a teacher, no matter how they came to this: a) through postgraduate studies (there is no need to introduce an additional course); b) advanced training; c) through free employment, etc.» [2, p. 92]. General psychological and pedagogical training at specialized universities can play a leading role in improving the quality of higher education through the professionalization of the activities of its pedagogical and scientific and pedagogical personnel (psychological and pedagogical component).

Often, an obstacle to human development is formed intellectual models, which are understood

as «assumptions hidden in consciousness, generalizations, stereotypes that we are not fully aware of, but unconsciously adhere to. It is important to be able to realize the limitations of our ideas, rethink our view of the world, create new models of our behaviour that allow us to take another step in the direction of self-improvement» [3, p. 29]. In this sense, it is important to consider that each person has their own understanding of the world, their own set of knowledge, and a «scale» of values. Before expressing your point of view, it is necessary to find out the position of your colleague and clarify what it is based on.

For example, the problem that arises when using modelling technologies can be considered the psychological and methodological unpreparedness of students, and sometimes teachers, to organize and conduct a discussion, which is an obligatory element in many types of educational interaction. Therefore, in real interaction, students often lack specific communication techniques, which ultimately negatively affects the results of the educational game, turning it into a chaotic process. On the other hand, a carefully «planned» and «prepared» discussion does not carry any didactic benefit [6, p. 312]. Therefore, to avoid the above-mentioned shortcomings, it is necessary, on the one hand, to systematically use didactic dialogues in classes as a kind of training, and on the other hand, to carefully build the subject content of the game as a modelling of status-role interactions in real situations. In this context, interpersonal interaction retains all the positive aspects of subject-subject interaction, solving new problems related to the development of the moral and spiritual personality of a schoolchild by means of educational dialogue (communication). It is the requirement of cultivating interpersonal educational interaction that corresponds to the law of considering the internal, psychological nature of the individual, who strives for freedom and creativity as a general way of organizing life. After all, only free and therefore creative action constitutes a personality. Such action is not technical, but always action-oriented and is a manifestation of its morality.

Special attention is required in the psychological and pedagogical sense by a young teacher who is only adapting to a new role. There are various ways that allow young teachers to develop professional and pedagogical adaptability.

S. Shara identifies the main vectors of methodological work on the formation of professional and pedagogical adaptability of a young teacher: educational and methodological, scientific and methodological, organizational and methodological. The author notes that the

technology for the formation of professional adaptability of a young teacher in the methodological work of a higher educational institution of a non-pedagogical profile involves: stimulating young teachers to develop and identify professional and pedagogical adaptability and developing a program of personal and professional improvement; theoretical training and gaining experience in applying modern teaching technologies, performing educational and methodological, scientific and methodological, organizational and methodological activities and effective interaction with students [8, p. 9].

Based on the above, we formulate conceptual provisions regarding the formation of the integral competence of a teacher of a higher education institution in a psychological and pedagogical sense. They are:

– formation of psychological and pedagogical integral competence of a teacher of higher education institutions, based on a problem-based approach.

Psychology studies a person, the psychological structure of his/her personality in the context of activity and in connection with it. Pedagogy has as an object of scientific analysis one of the types of human activity. A practicing teacher uses them as necessary, not for cognitive, practical purposes, and is guided not by the logic of science, but by the tasks that arise in his practical activity. At any moment, he/she may need knowledge of physiology, didactics, psychology, sociology, psychology. He/she will use such knowledge in relation to specific situations that arise in the course of work. To do this thoroughly and effectively, it is necessary to integrate psychological and pedagogical training based on a problem-based approach:

- *differentiation as the ability to determine the purpose of both pedagogical and psychological aspects in the training and professional activities of a teacher.*

The integration of pedagogical and psychological knowledge in the content of teacher training for its correct organization requires an understanding of what belongs to pedagogy and what to psychology. In particular, psychological analysis is needed to identify the reasons for the difference between the ideal and real process, to compile psychological characteristics, as well as to understand mental processes (perception, understanding, memorization, etc.) in relation to pedagogy, learning theory, etc., since the goals of education are also formulated in the language of psychology as a characteristic of the personality qualities of an educated person;

- *integration of psychological and pedagogical knowledge and skills based on the*

professional goals of training a higher education teacher.

Most areas of pedagogical activity require an understanding of their psychological aspect, which led to the emergence of such branches of knowledge as psychopedagogy (a branch of pedagogy that develops pedagogical problems and pedagogical recommendations based on psychological knowledge) and pedagogical psychology (a branch of psychology that studies the psychological problems of pedagogical practice and develops psychological recommendations on this basis).

Research conclusions and prospects for further development. Thus, modern requirements for a higher education teacher consist in the ability to organize an environment with problem tasks that are perceived by students as their own initiative; to encourage students to integrate efforts in solving specific educational tasks; to solve non-standard educational and interpersonal situations; to be able to create a situation of success, not to impose one's own way of thinking, to provide an opportunity to demonstrate independence in intellectual behaviour, etc. The conceptual principles of the formation of a teacher's psychological and pedagogical integral competence in the process of professional training contain the following provisions:

1) the formation of psychological and pedagogical integral competence of a teacher of higher education institutions is based on the integration of psychological and pedagogical training on the basis of a problem-based approach;

2) differentiation as the ability to determine the purpose of both pedagogical and psychological aspects in the training and professional activity of a teacher;

3) integration of psychological and pedagogical knowledge and skills on the basis of the professional goals of training a teacher of higher education. As prospects for further scientific explorations in this area, we see the development of the proposed conceptual foundations for specific specialties.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гринько В. О. Особливості педагогічної діяльності викладача вищої школи у сучасну епоху / Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. праць. К. : Логос, 2012. Вип. 17. С. 166–173.
2. Козаков В. А., Дзвінчук Д. І. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: методологія та практика. Монографія. К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. 140 с.
3. Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики [Текст] : монографія / Львів:

Видавництво Львівської політехніки, 2018. 420 с.

4. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С. І. Подмазін. Д., 2006. 34 с.
5. Ромащенко І. Проблемне навчання як один із методів стимулювання навчальної діяльності студентів / Молодь і ринок. 2011. № 6. С. 32–35.
6. Сизоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної освіти ліцею). К. : Гнозис, 2004. 684 с.
7. Федірчик Т. Д. Теоретико-методичні засади розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи в процесі науково-педагогічної діяльності, дис. на здоб. наук. ступеня доктора пед. наук спец: 13.00.04 / Федірчик Тетяна Дмитрівна. Чернівці, 2016, 452 с.
8. Шара С. О. Професійно-педагогічна адаптація молодих викладачів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю, ар. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук спец: 13.00.04 / Шара Світлана Олексіївна. Переяслав-Хмельницький 2013, 21 с.
9. Król R. Duchowość nauczyciela akademickiego. *Pedagogika Katolicka* № 2(1/2008) styczen-czerwiec. S. 200–207.
10. Zimny J. Samokształcenie pedagogów drogą ku efektywności pracy opiekuńczo-wychowawczej. *Pedagogika Katolicka* Nr 17(2/2015) lipiec-grudzien. s.16–32.

REFERENCES

1. Hrynko, V. O. (2012). *Osoblyvosti pedahohichnoi diialnosti vykladacha vyshchoi shkoly u suchasnu epokhu*. [Peculiarities of pedagogical activity of a higher school teacher in the modern era]. Kyiv.
2. Kozakov, V. A., Dzvinchuk, D. I. (2003). *Psykhologo-pedahohichna pidhotovka fakhivtsiv u nepedahohichnykh universytetakh: metodolohiia ta praktyka*. [Psychological and pedagogical training of specialists in non-pedagogical universities: methodology and practice]. Kyiv.
3. Kozlovskiy, Yu. M. (2018). *Intehratsiini protsesy v profesiinii osviti: metodolohiia, teoriia, metodyky*. [Integration processes in professional education: methodology, theory, methods]. Lviv.
4. Podmazin, S. I. (2006). *Osobystisno oriientovana osvita (sotsialno-filosofskyi analiz)*. [Personally oriented education (social and philosophical analysis)].
5. Romashchenko, I. (2011). *Problemne navchannia yak odyn iz metodiv stymuliuvannia navchalnoi diialnosti studentiv*. [Problem-based learning as one of the methods of stimulating students' educational activity].
6. Syzonenko, H. S. (2004). *Pedahohika uspikhu (dosvid stanovlennia akmeolohichnoi osvity litseiu)*. [Pedagogy of success (experience of formation of acmeological education of lyceum)]. Kyiv.
7. Fedirchik, T. D. (2016). *Teoretyko-metodychni zasady rozvytku pedahohichnoho profesionalizmu*

molodoho vykladacha vyshchoi shkoly v protsesi naukovo-pedahohichnoi diialnosti. [Theoretical and methodological principles of development of pedagogical professionalism of a young teacher of higher school in the process of scientific and pedagogical activity]. Chernivtsi.

8. Shara, S. O. (2013). *Profesiino-pedahohichna adaptatsiia molodykh vykladachiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv nepedahohichnoho profilu.* [Professional and pedagogical adaptation of young teachers of higher educational institutions of non-pedagogical profile]. Pereiaslav-Khmelnitskyi.
9. Król, R. (2008). *Duchowość nauczyciela akademickiego.* [Duchowość nauczyciela akademickiego].
10. Zimny, J. (2015). *Samokształcenie pedagogów drogą kufę kty wnošcipracy opiekuńczo-wychowawczej.* [Samokształcenie pedagogów drogą ku efektywności pracy opiekuńczo-wychowawczej].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАРУСИНЕЦЬ Мар'яна Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, директор департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації.

Наукові інтереси: формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців культури і мистецтв.

ЧЕГІ Тіберій Тіберійович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціокультурної діяльності Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: формування інтегральної психолого-педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARUSINETS Maryana Mikhailovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Department of Education and Science, Youth and Sports Transcarpathian Regional State Administration.

Circle of scientific interests: formation of communicative competence of future specialists of culture and arts.

CHEGI Tiberiy Tiberiyovych – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Socio-Cultural Activities of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: formation of integral psychological and pedagogical competence of a teacher of a higher education institution.

Стаття надійшла до друку 04.02.2025 р.

УДК 316.65

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.030

МАСЛОВ Валерій Сергійович –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціокультурної діяльності Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1389-8847>

e-mail: valsermas@gmail.com

ПІДГОТОВКА КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ КУЛЬТУРИ: ОСОБИСТІСТЬ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ

**МАСЛОВ Валерій Сергійович. ПІДГОТОВКА КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ КУЛЬТУРИ:
ОСОБИСТІСТЬ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Стаття присвячена важливому та значному питанню – підготовці кваліфікованих фахівців високої ланки, які здатні за рівнем освіченості та станом особистісних якостей ефективно очолювати різноманітні заклади культури від спеціалізованої бібліотеки до великого багатокomпонентного Центру культури і мистецтв і далі. Участь у цьому процесі самої особистості майбутнього керівника на рівні самоудосконалення та саморозвитку є вирішальною і суттєво підвищує очікуваний результат. Професійно потрібні риси характеру, знання, уміння та навички стають наслідком системної підготовки у стінах профільного закладу освіти.

Ключові слова: фахівець, керівник, підготовка, заклад культури, соціокультурна діяльність, компетентності, якості особистості, мистецтво.

MASLOV Valeriy Serhiyovych. TRAINING OF THE HEAD OF A CULTURAL INSTITUTION: PERSONALITY AND COMPETENCES

The article is devoted to an important and significant issue – the training of qualified high-level specialists who are capable of effectively leading various cultural institutions, from a specialized library to a large multi-component Center for Culture and Arts and beyond, based on their level of education and personal qualities.

The participation of the future leader's personality in this process at the level of self-improvement and self-development is crucial and significantly increases the expected result. Professionally necessary character traits, knowledge, skills and abilities become the result of systematic training within the walls of a specialized educational institution.

The history of world culture, practical cultural and educational activities of the past and present, and socio-cultural activities of the present, contains a wealth of information about how, in what way, with whose help and participation people organized their free time at different stages. Regardless of a person's attitude to work, his role and degree of employment in labor processes, everyone has some free time – leisure. Usually, a person worries in advance about spending it interestingly and meaningfully with the benefit of the soul and body, for mental and somatic health.

Training of a specialist of this level and content of personality is carried out in higher educational institutions of the cultural direction. Within the framework of a number of specialties, specialists in socio-cultural activities, administration, management in various branches of culture are trained. As in any educational matter, in order to ensure the prospects and success of graduates, competitiveness and reliability of their diplomas, appropriate organizational and pedagogical conditions are necessary.

Keywords: *specialist, manager, training, cultural institution, socio-cultural activity, competencies, personality qualities, art.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Кожна молода за віком держава еволюційно, поступово накопичує авторський, неповторний досвід організації справ у будівництві та розвитку різних галузей своєї діяльності – економіки та політики, освіти, забезпеченні здоров'я людей, різнобічних їх інтересів та потреб тощо. Серед усього різноманіття проблем і завдань на цьому тлі специфічне місце посідає *культура* як особлива сфера людського життя, без належного забезпечення якої це життя втрачає натхнення та піднесення, свої кольори та народний колорит, справжній зміст і характер, справжню, неформальну якість та тривалість.

Підготовка керівних кадрів в усі часи ставала перед нашою країною та державою як складне, витратне, але вкрай перспективне завдання. Історія попередників знає про різні варіанти підходів до кадрового забезпечення лідерських посад. Це було й функціонування довготривалої, перспективної системи навчання і виховання кадрів усіх ланок на підґрунті замкнутої економіки та політики. З ідеологічних міркувань подальший розвиток її виявився недоцільним, а традиції не збереженими. Не виправдала себе і авантюризована практика заміщення ключових ланок представниками провладних політичних сил без урахування освіченості, професійно необхідних особистісних якостей тощо, що призвело до втрати авторитету високого професіоналізму, домінування полі-

тичного аматорства та руйнування системності у важливій державній справі. Повним чином це негативне явище відбилося й на системі закладів культури та їхньому керівному забезпеченні. Наразі виникає крайня необхідність стабілізації підходів до підготовки керівних кадрів закладів культури як сфери життя держави, що бере активну участь у формуванні світогляду усіх верств суспільства, потреб та інтересів, настроїв та психологічних станів, вихованні його громадян в інтересах активного відновлення та налагодження економіки, зовнішньої та внутрішньої політики, дотримання вимог Основного закону держави – Конституції України. Ці положення повною мірою визначають актуальність проблеми, що розглядається у статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання та проблеми, що розглядаються у даному дослідженні, не є абсолютно новими і неповторними. До них у деяких своїх публікаціях звертався й сам автор, приділяючи увагу різним аспектам його колеги, представники різних наукових шкіл та сфер практичної діяльності. Період відкритості нашого суспільства до контактів різних шкіл, течій та культур надає багато безмежних можливостей до навчального і наукового, аматорського і фахового аналізу творів різних видів мистецтв, висловлення точок зору, позицій та критичних побажань. Знайшли своє місце і звернення зацікавлених

сторін до організаторів та керівників культурного процесу усіх ланок.

Творче суспільство активно звертається до сучасних інновацій у видах мистецтв – театрі, кіно, телебаченні, музиці, хореографії тощо. Видатні науковці, митці-практики, молоді дослідники і студенти культурологічних закладів освіти приділяють увагу цим питанням у своїх розробках і публікаціях. Серед них О. Безгін, Є. Козира, Н. Кочубей, І. Кузнєцова, О. Успенська та багато інших. Але найбільше за все уваги тим, хто організує та очолює саме заклади культури. Спільнота, спілкування, методи, прийоми, форми та засоби діяльності цих керівників цікавлять багатьох на рівні пропозицій і рекомендацій, спостережень і порад, висновків та навіть викладення запропонованих інноваційних концепцій. Є автори, що приділили увагу питанням особистості керівника, притаманним йому професійним якостям, знанням, умінням та навичкам. Серед цих авторів такі, як В. Артерчук, Т. Глушман, І. Жалінська, М. Корман, О. Мармаза, Н. Михайліцька, П. Олешко, А. Пахарєв, Я. Ретіна, П. Садковий, О. Слюсаренко, Л. Туріщева. Багато з них розглядають проблеми з позицій аналізу еволюційних змін протягом тривалого часового періоду на підставі свого власного досвіду життя та практичної діяльності. Молоді автори також вважають за доцільне висловити своє свіже бачення і нестандартні погляди. Ці публікації є особливо цінними, бо розкривають нові, нетрадиційні підходи, які не обтяжені вимогами та умовами попередніх часів. Іноді це робиться шляхом проб і помилок, випадкових та не обґрунтованих висновків на рівні «Еврика!», але все ж цінне як смілива участь молоді в сучасному культурологічному процесі, який є синтезом інновацій та досвіду.

Мета статті – висвітлити вельми цікаве і потрібне суспільству питання: хто стоїть на чолі закладу культури, які особливості та риси особистості цього керівника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія світової культури, практичної колись культосвітньої та сучасної соціокультурної діяльності несе в собі багату інформацію про те, як, яким чином, з чією допомогою та участю організовували свій вільний час люди на різних її етапах. Незалежно від ставлення людини до праці, її ролі та ступеня зайнятості у трудових процесах кожен має той чи інший вільний час – дозволя. Зазвичай людина заздалегідь турбується про його цікаве та змістовне проведення з користю для душі і тіла, для психічного і соматичного здоров'я.

І частіше за все на чолі цього процесу стоїть особистість, яка має трошки більше за інших творчих здібностей, організаторських умінь і комунікаційних навичок. Ось спрощена картина типових подій. Ця особистість бере на себе функції лідера, організатора, керівника, який виконує завдання гуртування людей навколо ідеї добре та цікаво провести вільний час, отримуючи при цьому естетичне задоволення внаслідок спілкування з прекрасним – різними видами мистецтв, що у прийнятних та приємних формах, методах і засобах демонструвалися публіці. Потрібний якійсь порядок, план, сценарій, перш ніж реалізовувати мистецький задум у життя. З часом перед глядачами виникають сценки, вистави, сучасні перформанси за участю певної кількості учасників. Це потребує попереднього процесу їхнього підбору та підготовки, організації та об'єднання у єдиний задум, підпорядкований конкретній меті та завданням, оформлений у відповідну організаційно-змістову систему. Зі зростанням естетичних вимог публіки виникає питання якості виступів, для чого починають проводитися спеціальні підготовчі тренування-репетиції.

З часом на етапі формування товарно-грошових відносин такі виступи стають професійними, тобто на рівні обміну послуги на гроші чи інші людські можливості... Поступово й організаційна функція професіоналізується. З'являються керівники творчих груп. Пересувні, гастролуючі колективи іноді стають осілими, стаціонарними. Потрібні постійні місця, приміщення, обладнання, відповідні фізичні та психологічні, побутові та адміністративно-організаційні умови. З часом виникає потреба у керівниках, а далі – у професійних спеціалізованих закладах культури і мистецтв [11].

Закон України «Про культуру» визначає це поняття таким чином: «Заклад культури – юридична особа, основною діяльністю якої є діяльність у сфері культури, або структурний підрозділ юридичної особи, функції якого полягають у провадженні діяльності у сфері культури» [1]. Науковцями визначено вже понад 300 варіантів поняття «культура», серед яких один з найдоступніших і простих – це «рівень розвитку». Культурний процес, заклад культури на чолі з організатором його діяльності – керівником – й надиhaє людину на цей гармонійний розвиток, створює відповідні умови для нього, допомагає особистості удосконалюватися і розвиватися.

Еволюція історичного шляху виникнення професії керівника закладу культури свідчить про важкий шлях культури у боротьбі «за

місце під сонцем», за право на її рівноцінне існування у нашому житті поряд з освітою і наукою, забезпеченням здоров'я і працею... Яке ж сучасне офіційне тлумачення нашої професійної діяльності? Відповідь на це дає високе джерело – Закон: «Діяльність у сфері культури (культурна діяльність) – творча, господарча, наукова, бібліотечна, інформаційна, музейна, освітня, культурно-дозвілєва та розважальна діяльність, спрямована на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрацію, популяризацію, збереження та використання культурних благ і культурних цінностей для задоволення культурних потреб громадян» [1]. І лідером у цій діяльності завжди є керівник. З часом вимоги до особистості керівника закладу культури змінювалися, трансформувалися під впливом соціально-економічних та інших змін суспільства. Сьогодні це вимоги вже не як до аматора, а як до професіонала.

Хто ж він такий, керівник клубу чи будинку культури, бібліотеки чи музею, виставкового павільйону чи архіву? Виникають питання до специфіки особистості керівника закладу культури.

Перш за все, він є представником своєї професії і має бути зразком *загальної культури* на рівні побутової та офіційної поведінки [4], вміння дотримуватися загальноприйнятих норм і правил загальнолюдського та професійного *етикету*. Зовнішній вигляд, *імідж* керівника також мають відповідати сучасним тенденціям, не порушуючи при цьому класичні норми, правила дрес-коду та вимоги актуальних керівних документів галузі і держави. Іноді ці вимоги можуть вступати у протиріччя, своєрідний конфлікт інтересів з участю особистості у молодіжних субкультурних організаціях чи течіях. Але керівник самостійно обирає варіант рішення про сполучення моди як тимчасового віяння та обраної професії заради свого подальшого професійного і життєвого шляху.

Лідерські риси характеру мають бути природними, що ґрунтуються на звичайних потребах у повсякденному спілкуванні, взаємодії, емпатії, допомоги іншим у справах [9]. Зазвичай лідерство не викликає питань у представників домінуючих сангвінічного та холеричного психологічних темпераментів. Вони звичайним, природним чином беруть на себе та реалізують ці функції без протидії з боку оточуючих. Деякі труднощі періодично виникають у домінуючих флегматиків, але на допомогу можуть з успіхом прийти відповідні тренінги, вправи [6]. Вони засобами періодичного повторення простих та поступово ускладнених дій розраховані на

подолання бар'єрів елементарного спілкування, формування та розвиток лідерських рис характеру з метою виходу на безпроблемне повсякденне керівництво підлеглими, їх навчання і виховання, контроль та перевірку виконання службових обов'язків [14].

Товаристкість і здатність до вільного спілкування потрібні лідеру перш за все задля підтримання нормальних взаємин в колективі [15]. Але є й більш складна функція керівника закладу культури: *виховувати і навчати підлеглих* виконання функціональних обов'язків за посадою. Саме ось це завдання вимагає від керівника знати і вміти більше за підлеглого, щоб бути здатним навчити його і контролювати обсяг та якість роботи [8]. А враховуючи, що колеги можуть мати різні професійні фахи, керівнику доводиться встигати за темпами їхнього професійного зростання.

Специфіка роботи у закладі культури покладає на керівника обов'язок бути *причетним до всіх галузей культури* [5], але й бути *фахівцем достатнього рівня в одній з них*. Його провідна професійна місія – бути пропагандистом культури і мистецтв, прикладом предметного служіння своїй професії, фахового мистецького зростання [2]. Одночасно керівник закладу культури не є сторонньою людиною в інших видах мистецтв та напрямках діяльності очолюваного ним закладу.

Незалежно від специфіки та напрямку діяльності закладу культури керівник вимушений бути і *організатором* процесів діяльності, і *господарем* на довіреній йому ділянці спільної праці. Матеріальна та адміністративна відповідальність зобов'язують забезпечувати виконання багатьох умов та вимог до зберігання, утримання та експлуатації майна та приміщень заради нормативного функціонування закладу, збереження здоров'я і життя працівників та відвідувачів [13]. Ці обов'язки потребують багато часу, сил та енергії, але розумна організація праці, розподіл функцій серед персоналу та контроль за їх виконанням зазвичай дають позитивні результати.

Важлива риса особистості керівника закладу культури – неперервне *особистісне та фахове зростання* [12]. Постійний саморозвиток, здоровий спосіб життя, підтримання організму і нервової системи у нормативному стані створюють позитивні умови для утримання здорового морального клімату в колективі, збереження ролі головного генератора у функціонуванні закладу, своєму фаховому зростанні. Неперервне збільшення кола та рівня

загальнолюдських компетентностей – теоретичних знань, практичних умінь та навичок, якостей особистості – забезпечує фахову сучасність та привабливе майбутнє лідера.

Любов до своєї справи, *відданість професії* – це те, без чого неможливо виконувати якісно будь-яку роботу [10], а тим більш бути керівником такої справи, як культура. Фальш, нещирість у ставленні до справи негайно фіксуються колегами, позбавляючи керівника висувати вимоги до якості роботи підлеглих. Невипадково у народі кажуть: «Взявся за гуж – не кажи, що не дюж».

Норми сучасного суспільного життя, благородні східно-слов'янські історичні традиції спонукають до *дотримання* класичних положень та *правил моралі*. Порухення їх керівником ніколи не залишаються непомітними, але створюють прецедент для наслідування, запозичення, не найкращим чином впливають на психологічну атмосферу та працездатність колективу закладу [3].

Рациональна організація праці з метою досягнення оптимальної ефективності роботи колективу можлива лише на підґрунті достатньої чіткості та *організованості, пунктуальності та дисциплінованості* самого керівника закладу культури. Провідний принцип поведінки та діяльності тут – «Роби, як я!». При цьому в основі все ж залишається головне – *досягнення професійної мети*, чому можуть заважати крайнощі. Періодично зустрічаються слабкі та неспроможні думки і вислови про те, що людей мистецтва порядок і дисципліна не стосуються. Неефективний та неперспективний керівник закладу може заспокоювати себе таким чином, не маючи сподівань на подальше лідерське майбутнє.

Підготовка спеціаліста такого рівня і змістового наповнення особистості здійснюється у вищих навчальних закладах культурологічного напрямку. В рамках цілої низки спеціальностей готуються фахівці *соціокультурної діяльності* [7], *управління, менеджменту* у різних галузях культури. Як й в будь-якій освітянській справі, заради забезпечення перспективності та успіхів випускників, конкурентоздатності та надійності їх дипломів необхідні відповідні організаційно-педагогічні умови. Серед них найважливішими є правова стабільність, кадрова забезпеченість, впевненість у «завтрашньому дні» з точки зору неможливості різких та непередбачуваних змін у керівних документах, що регламентують державний порядок підготовки кадрів високої кваліфікації. Історія незалежності містила в собі певні стабільні періоди, які гарантували нормативну роботу науково-педагогічних колективів.

Але все ж виникають ситуації, коли не просто і важко досягнуті величезними зусиллями кафедральних колективів свіжі результати успішної акредитації важливої спеціальності вщент руйнуються позаплановими і раптовими нововведеннями, які незрозумілі досвідченим професіоналам, не були закладені у державну стратегію, не погоджені на демократичному рівні з культурною та освітньою громадськістю тощо. Заручниками таких управлінських рішень стають численні студенти, викладачі, керівники та співробітники кафедр, факультетів, академій та університетів. Той, хто послідовно пройшов ступені викладацької та управлінської діяльності, цінує працю викладача – провідної постаті закладу вищої освіти. Бо підготувати керівника закладу культури – справа вкрай непросте. Це означає, що треба сформулювати особистість, яка віддана своїй справі, любить та є справжнім її патріотом. Допомогти цій людині засвоїти досвід попередніх керівних ланок. Разом з нею озброїти її необхідними компетентностями – знаннями, уміннями та навичками, рисами характеру професіонала культури. Якщо розраховувати не на швидкий зовнішній ефект з наступним потенційним провалом, а на дійсно важку результативну працю з особистістю продуктивного фахового керівника у результаті, на все це потрібний достатньо тривалий час, копіткі зусилля багатьох колективів професіоналів, стабільна планово-програмна навчальна база навчальної документації, відповідне матеріальне забезпечення та тісний союз студента і науково-педагогічного колективу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Поки існує культура, необхідні відповідні заклади, а в них – керівники. Підготовка керівників закладів культури є важливим державним завданням і потребує системної всебічної уваги і необхідного забезпечення. Переведення цього процесу на рівень аматорства викликає руйнацію самої культури. Особистість керівника закладу культури має відповідати усім високим критеріям, а рівень освіченості – забезпечувати рішення складних завдань сучасного культурного процесу.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з дослідженням забезпечення стабільності підготовки керівних кадрів культури засобами законодавчої та виконавчої влади; організацією підготовки керівників закладів культури у закладі освіти; особистісним та професійним самовдосконалення керівника закладу культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про культуру»: Відомості Верховної Ради України №24. 2011.
2. Безгін О. І., Кузнецова І. В., Успенська О. І. Художня культура і мистецька освіта України: сучасні прояви і смисли. Київ. Інститут культурології НАМ України. 2019. 208 с.
3. Глушман Т. М. Моральні якості особистості як складова професійної культури майбутнього менеджера. Київ. Науковий вісник Університету менеджменту освіти АПН України. Педагогіка №2. 2016. С. 28–34.
4. Жалінська І. В., Артерчук В. О. Сучасні підходи до розвитку особистості керівника. Мукачів, МДУ. Економіка і суспільство. Вип. 6. 2016. С. 64–67.
5. Козира Є. Культурологія. Київ: Медицина. 2017. 350 с.
6. Корман М. М. Психологічний профіль ефективного керівника. Тернопіль. ТНЕУ. 2012. 112 с.
7. Кочубей Н. Соціокультурна діяльність. Суми: Університетська книга. 2015. 122 с.
8. Мармаза О. І. Мистецтво керівництва: управлінські перегони / О. І. Мармаза // Менеджмент в освіті: секрети успішного управління. Вип. 11. Харків. Основа. 2006. С. 115–140.
9. Михаліцька Н. Я., Яцик М. Р. Лідерство та комунікації в організації. Львів. ЛДУВС. 2024. 512 с.
10. Олешко П. С. Формування професійної компетентності керівника закладу освіти в умовах інноваційного освітнього середовища. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 64. 2018. С. 156–162.
11. Пахарев А. Д. Політичне лідерство: історико-політологічний контекст і сучасне становлення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. політ. наук. Київ. 2003. 32 с.
12. Ретіна Я. Вплив особистих якостей керівника на стиль його управління. Науковий вісник Університету менеджменту освіти АПН України. Серія: Економіка та управління. Вип. 4. 2017. С. 96–102.
13. Садковий П. С. та ін. Культура управління: монографія. Харків. НУЦЗУ. 2018. 218 с.
14. Слюсаренко О. О. Поняття «лідер» і «лідерство» у сучасній науковій літературі. Науковий вісник УжНУ. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 2. 2016. С. 244–246.
15. Туріщева Л. В. Культура спілкування керівника / Л. В. Туріщева // Психологія управління. Харків. Основа. 2005. Вип. 9. С. 42–46.
16. personality as a component of the professional culture of the future manager]. Kyiv.
17. Zhalinska, I. V., Arterchuk, V. O. (2016). *Suchasni pidkhody do rozvytku osobystosti kerivnyka*. [Modern approaches to the development of the personality of a manager]. Mukachevo.
18. Kozyra, E. (2017). *Kul'turolohiya*. [Culturology]. Kyiv.
19. Korman, M. M. (2012). *Psykhologichnyy profil' efektyvnoho kerivnyka*. [Psychological profile of an effective leader]. Ternopil.
20. Kochubey, N. (2015). *Sotsiokul'turna diyal'nist'*. [Sociocultural activity]. Sumy.
21. Marmaza, O. I. (2006). *Mystetstvo kerivnytstva: upravlins'ki perehony*. [The art of leadership: managerial races]. Kharkiv.
22. Mykhalytska, N. Ya., Yatsyk, M. R. (2024). *Liderstvo ta komunikatsiyi v orhanizatsiyi*. [Leadership and communication in the organization]. Lviv.
23. Oleshko, P. S. (2018). *Formuvannya profesynoyi kompetentnosti kerivnyka zakladu osvity v umovakh innovatsynoho osvith'oho seredovyshcha*. [Formation of professional competence of the head of an educational institution in an innovative educational environment]. Kyiv.
24. Pakharev, A. D. (2003). *Politychne liderstvo: istoryko-politolohichnyy kontekst i suchasne stanovlennya*. [Political leadership: historical and political context and modern formation]. Kyiv.
25. Retina, Ya. (2017). *Vplyv osobystykh yakostey kerivnyka na styl' yoho upravlinnya*. [The influence of the personal qualities of a leader on his management style]. Kyiv.
26. Sadkovy, P. S. (2018). *Kul'tura upravlinnya*. [Management culture]. Kharkiv.
27. Slyusarenko, O. O. (2016). *Ponyattya «lider» i «liderstvo» u suchasniy naukoviy literaturi*. [The concept of «leader» and «leadership» in modern scientific literature]. Kyiv.
28. Turishcheva, L. V. (2005). *Kul'tura spilkuvannya kerivnyka*. [Culture of communication of the manager]. Kharkiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАСЛОВ Валерій Сергійович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціокультурної діяльності Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: педагогіка, психологія, культурологія, риторика, етикет, військова педагогіка і психологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MASLOV Valeriy Serhiyovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Socio-Cultural Activities of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: pedagogy, psychology, cultural studies, rhetoric, etiquette, military pedagogy and psychology.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025 р.

REFERENCES

1. *Zakon Ukrainy «Pro kul'turu»*. (2011). [Law of Ukraine «On Culture»]. Kyiv.
2. Bezgin, O. I., Kuznetsova, I. V., Uspenska, O. I. (2019). *Khudozhnya kul'tura i mystets'ka osvita Ukrainy: suchasni proyavy i smysly*. [Artistic culture and artistic education of Ukraine: modern manifestations and meanings]. Kyiv.
3. Glushman, T. M. (2016). *Moral'ni yakosti osobystosti yak skladova profesynoyi kul'tury maybutn'oho menedzhera*. [Moral qualities of the

УДК 378.11:303.424

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.036

ОРОС Ільдико Імріївна –

доктор філософії, доцент, президент
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7300-9362>
e-mail: ildiko@kmf.uz.ua

КУЧАЙ Тетяна Петрівна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки,
психології, початкової, дошкільної освіти та
управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3518-2767>
e-mail: tetyanna@ukr.net

ЧИЧУК Антоніна Петрівна –

доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9982-3634>
e-mail: toniabida@ukr.net

РОЗВИТОК ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРІ

**ОРОС Ільдико Імріївна, КУЧАЙ Тетяна Петрівна, ЧИЧУК Антоніна Петрівна. РОЗВИТОК
ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРІ**

У зв'язку із глобалізацією і демографічними змінами освіта дорослого населення стає все більш важливою в сучасному суспільстві, що в різних країнах діють схожі соціальні механізми, які визначають участь освіти дорослих і зв'язок цієї участі з результатами на ринку праці. Але переважно підвищують освіту ті, хто вже і так достатньо високо освічений та займає досить вигідну позицію на ринку праці, що виступає як механізм збільшення соціальної нерівності. Це особливо помітно стосовно поширеної в усіх країнах неформальної освіти, яка організовується за рахунок роботодавців. Проблеми освіти дорослих приділяється суттєва увага в освітній політиці розвинутих країн суспільства.

Ключові слова: освіта дорослих, міжнародний простір, вища освіта, міжнародні організації, «Університет третього віку», міжнародні зв'язки у розвитку системи освіти дорослих.

**OROS Ildiko Imrievna, KUCHAI Tetiana Petrivna, CHYCHUK Antonina Petrivna.
DEVELOPMENT OF ADULT EDUCATION IN THE INTERNATIONAL SPACE**

In connection with globalization and demographic changes, adult education is becoming increasingly important in modern society, as similar social mechanisms operate in different countries that determine the participation of adult education and the connection of this participation with labor market results. But mainly those who are already highly educated and occupy a fairly advantageous position in the labor market increase their education, which acts as a mechanism for increasing social inequality. This is especially noticeable in relation to the widespread informal education in all countries, which is organized at the expense of employers.

The problem of adult education is given significant attention in the educational policy of developed countries. It is considered as a mechanism for achieving sustainable economic development, guaranteeing civic progress and a democratic structure of public life; as a manifestation of society's responsibility for the formation of human and social capital, which is a key element of the modern knowledge society. Recently, there has been a noticeable increase in the number of relevant educational institutions and organizations that are directly involved in the problems of adult education. The idea of adult education is guided by such international organizations as UNESCO, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), OOH, etc.

One of the newest forms of work with the elderly is the provision of a socio-pedagogical service

called «University of the Third Age», which can be considered as one of the modern forms of social integration of the elderly. The article analyzes information on international relations in the development of the adult education system in different countries of the world. It is found that all countries invest financial resources in the development of adult education. Courses and centers are organized for adult education, which supplement previously acquired knowledge at different levels or provide professional training without separation from production or with separation from production. Universities and colleges also have advanced faculties in the form of evening and correspondence studies.

Scientists attach great importance to formal adult education. The article spells out the main patterns regarding participation in formal adult education.

Keywords: *adult education, international space, higher education, international organizations, «University of the Third Age», international relations in the development of the adult education system.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Головною метою Болонського процесу є формування сучасного міжнародного простору освіти. Що стосується питання старіння людини в міжнародному аспекті, то одним із головних завдань у розвитку вищої освіти у міжнародному просторі є створення і впровадження довготривалої програми міжнародного співробітництва у цій галузі; вироблення ефективних механізмів входження до освітніх і наукових програм міжнародних організацій, фондів та ін., упровадження системи інформаційного забезпечення міжнародного співробітництва [1, с. 11–17]. Проблемі освіти дорослих приділяється суттєва увага в освітній політиці розвинутих країн суспільства [14]. Вона розглядається як механізм досягнення стійкого економічного розвитку, гарантування громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя; як вияв відповідальності суспільства за формування людського та соціального капіталу, який є ключовим елементом сучасного суспільства знань [5, с. 86–89].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. А. Сбруєвою висвітлено теоретичні, нормативні, організаційні та змістово-процесуальні засади формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору [9]. Т. Димань, О. Боньковський, А. Вовкогон провели аналіз систем вищої освіти у країнах Європи, розкрили особливості документів Болонського процесу та інших міжнародних самітів з проблем розвитку вищої освіти, з'ясували основні завдання, принципи та етапи формування зони європейської вищої освіти [4]. Науковцями А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк висвітлено питання якості вищої освіти у міжнародному контексті та її нормативно-правового регулювання в Україні [10].

О. Біда, І. Орос, В. Гончарук приділили увагу проблемі освіти дорослих в освітній політиці розвинутих країн ЄС, що розглядається як механізм досягнення стійкого економічного розвитку, гарантування громадянського прогресу та демократичного устрою суспільного життя; як вияв відповідальності суспільства за формування людського та соціального капіталу, який є ключовим елементом сучасного суспільства знань [2, с. 98–103].

Мета статті – виявити особливості розвитку освіти дорослих у міжнародному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1980-х роках активно почалася міжнародна співпраця у сфері вищої освіти. Освітня політика працювала здебільшого на подолання безробіття молоді у більшості Європейських країн. Соціальний Фонд Європи відіграв ключову роль у цій стратегії. 75 % його бюджету було реалізовано на проекти з підтримки формування професійних навичок та працевлаштування молоді [15].

Останнім часом відбулося помітне збільшення кількості відповідних освітніх установ та організацій, які безпосередньо займаються проблемами освіти дорослих. Серед них – Панафриканська Асоціація письменності й освіти дорослих, Арабська мережа поширення письменності й освіти дорослих. Активізувалася пропагандистська роль Південно-Азійського й Тихоокеанського бюро освіти дорослих. У Латинській Америці відкрито офіс з гендерної освіти й виховання, що спеціалізується на проблемах дорослих чоловіків і жінок. Північно-Американський альянс народної освіти й освіти дорослих сприяє розвитку дистанційної освіти для жителів Карибського басейну. Значними центрами у розвитку освіти дорослих вважаються: Міжнародний інститут освіти (США), Швейцарська організація освіти дорослих, Міжнародний педагогічний центр

(Франція), Міжнародний інститут педагогічних досліджень (Німеччина) та ін. У розвинутих країнах світу освіта дорослих вже давно стала самостійним напрямом державної політики [12].

Ідеєю освіти дорослих у своїй діяльності керується такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО, організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), ООН та ін.

Зокрема ЮНЕСКО є найбільшим інтелектуальним центром міжурядового співробітництва з питань освіти, науки і культури, до якого входять 188 країн. Це майже всі держави світу. При ЮНЕСКО працюють близько 600 урядових організацій, мета яких – гарантувати кожній дорослій людині право на навчання. Теоретичні дослідження в цій галузі знань очолюють Інститут ціложиттєвого навчання ЮНЕСКО (Гамбург) і Міжнародний інститут планування освіти (Париж). Ці заклади є найбільшим інформаційним центром, що здійснюють тематичну координацію проблем досліджень у галузі освіти дорослих [6, с. 14–23].

За підтримки Інституту освіти ЮНЕСКО (з 2006 р. – Інститут ціложиттєвого навчання Юнеско) у більшості країн Європи (в тому числі і в Україні) щорічно проводяться Тиждні освіти дорослих. Головна мета Тижнів – досягти визнання освіти дорослих як необхідної умови розвитку суспільства, що навчається, та подолання обмеженого уявлення про освіту [3, с. 31–36].

Особливий інтерес представляють національні організації окремих країн у сфері освіти дорослих:

1. Національний Інститут з питань неперервної освіти дорослих у Англії та Уельсі (National Institute of Adult Continuing Education England and Wales);
2. Німецький Інститут з освіти дорослих (German Institute for Adult Education);
3. Ірландська Національна Асоціація з освіти дорослих (The Irish National Association of Adult Education, Dublin, Ireland);
4. Фінська Асоціація з освіти дорослих (Finnish Adult Education Association, Helsinki, Finland);
5. Естонська Асоціація андрагогів (The Association of Estonian Adult Educators, Tallinn, Estonia) [9]. Однією із новітніх форм роботи з людьми літнього віку є надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» яку можна розглядати як одну із сучасних форм соціальної інтеграції осіб літнього віку [7, с. 60–68].

Проаналізуємо відомості про міжнародні зв'язки у розвитку системи освіти дорослих у різних країнах світу. Відмітимо, що Австралія вкладає істотні фінансові ресурси в розвиток

освіти дорослих. Для освіти дорослих організовуються курси і центри, які доповнюють раніше здобуті знання на різних рівнях або дають професійну підготовку без відриву від виробництва чи з відривом від виробництва. При університетах і коледжах також є факультети підвищеного рівня у формі вечірнього і заочного навчання [2, с. 98–103].

Австрійські університети сьогодні приймають, переглядають та оновлюють власні стратегічні плани. Зокрема, план розвитку Університету ім. Карла-Франца (м. Грац) містить елемент стратегічного планування, в основу якого покладено використання комплексного підходу, що визначає загальну університетську місію, його систему цілей та основні стратегії діяльності. Складовими частинами плану є плани академічних підрозділів, розроблені відповідно до обраних напрямів, крім того, представлені кооперативні стратегічні проекти їх співпраці, вказані конкретні виконавці і терміни виконання.

Дунайський університет (м. Кремс) – один з найбільших європейських закладів, що спеціалізуються на післядипломній освіті. Висока якість освіти тут досягається за рахунок органічного поєднання сучасної практичної бази підготовки із сучасним науково-дослідницьким забезпеченням навчального процесу.

У задекларованій концепції забезпечення якості освіти Університету ім. Карла-Франца, визначено, що високі успіхи у навчанні та дослідженнях є першочерговою метою університету. Саме задля цього функціонує система забезпечення якості університету, яка є частиною університетської системи менеджменту. Система охоплює множину усіх робіт, які забезпечують досягнення певного рівня якості навчання в університеті та спрямована на досягнення стратегічної мети університету у контексті забезпечення якості навчання і наукових досліджень.

Зобов'язання забезпечувати якість освіти у державних університетах сформульоване в Університетському законі, прийнятому у 2002 р. в Австрії. Саме на університетах лежить відповідальність за побудову і функціонування системи менеджменту. Зазначені положення було підкріплено нововведеннями, задекларованими у Законі про забезпечення якості освіти у ЗВО та австрійською агенцією із забезпечення якості та акредитації Австрії [10].

Найпоширенішим типом навчального закладу для дорослих в Індії є центри і класи соціальної освіти (до 70 тисяч), в яких навчається 1200 тис. осіб. В країні працює перший Національний відкритий університет

імені І. Ганді, де можуть поглибити знання й покращити інтелектуальні вміння бідні верстви населення позбавленні інших шансів на навчання. Відкриті університети почали працювати в інших штатах. Однак, незважаючи на те, що існує багато програм з освіти дорослих, навчання грамоти, правил гігієни й здоров'я, вироблення трудових умінь і навичок тощо, в Індії й досі не ліквідовано неписьменність. В Індії для сільських жителів від 18 до 35 років є народні коледжі з терміном навчання від півроку до року. Протягом першої половини дня кожний учень вивчає сільське господарство або ремесло, у другій – регіональну мову гінді та літературу, історію Індії тощо.

Уряди багатьох країн проводять державну політику в справі освіти дорослих. Зацікавлення розвитком освіти дорослих в Ірані очевидне: по всій країні існують курси письма і читання.

В Ізраїлі створено два типи освіти дорослих: освіта дорослих і позашкільна освіта дорослих. Перший тип охоплює навчання для отримання свідоцтва або диплома про закінчення школи певного рівня, в т.ч. навчання іммігрантів івриту, а також для боротьби з неписьменністю. Другий – охоплює тих, хто має бажання підвищити культурно-освітній рівень шляхом країнознавчих екскурсій, участі у спортивних іграх, дискусійних клубах. Витрати на освіту дорослих становлять 21 млн. дол. США щорічно (приблизно 1,5 % бюджету Міністерства освіти).

У Китаї освіта дорослих виконує кілька функцій: дає «другий освітній шанс» тим, хто бажає доповнити освіту в початковій, середній школі та ЗВО; організовує додаткове навчання та професійне вдосконалення дорослих, які працюють; реалізує освітньо-культурні програми для дорослих. Освіта дорослих в Єгипті зв'язана передусім із боротьбою з неписьменністю. Після проведення Гамбурзької конференції Міністерство праці Єгипту ініціює різні програми професійного навчання для осіб віком 18–45 років, які не закінчили початкової школи. Практичне навчання відбувається як у державних, так і в приватних фірмах. Міністерство промисловості організовує центри професійного навчання для напівкваліфікованих робітників: навчання зводиться до підготовки підмайстрів, а метою навчання є формування та розвиток професійних і загальних умінь для того, щоб одержати шанс на роботу в державних або приватних закладах праці [6, с. 14–23].

Вагоме значення приділяють вчені формальній освіті дорослих. Стосовно участі

у формальній освіті дорослих вченими виявлено три основні закономірності:

– у деяких країнах у формальній освіті дорослих переважно беруть участь працівники з вихідним більш низьким рівнем освіти і не самою впевненою позицією на ринку праці, що свідчить про те, що формальна освіта в цих країнах дозволяє частково компенсувати соціальну нерівність, що виникла на ранніх етапах життєвого шляху. Це особливо помітно в таких країнах як Фінляндія і частково – в Данії, Німеччині, США [13].

– у деяких випадках участь у формальній освіті викликана переважно незадовільним положенням на ринку праці. Це відбувається в Австралії, Іспанії, Швеції, Великій Британії.

У деяких країнах вихідна соціальна нерівність не компенсується через формальну освіту дорослих. Це характерно для Угорщини і, в певній мірі, для Естонії [11].

Як видно із зазначеного, в країнах з більш освіченим населенням соціальна нерівність у формальній освіті дорослих нижча, причиною чого може бути те, що в країнах з більш освіченим населенням у менш освічених працівників вища мотивація підвищувати свій рівень освіти. Серед працюючих жінок Естонії вихідний рівень освіти не впливає на вірогідність участі в освіті дорослих [2, с. 98–103].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, вчені, фахівці з освіти дорослих, здійснюючи порівняльні дослідження освіти дорослих у міжнародному аспекті, дійшли висновку, що у зв'язку із глобалізацією і демографічними змінами освіта дорослого населення стає все більш важливою в сучасному суспільстві, що в різних країнах діють схожі соціальні механізми, які визначають участь освіти дорослих і зв'язок цієї участі з результатами на ринку праці. Але переважно підвищують освіту ті, хто вже і так достатньо високо освічений та займає досить вигідну позицію на ринку праці, що виступає як механізм збільшення соціальної нерівності. Це особливо помітно стосовно поширеної в усіх країнах неформальної освіти, яка організовується за рахунок роботодавців.

Перспективи подальших наукових досліджень зумовлені дослідженням особливості розвитку освіти дорослих в країнах-членах Європейського Союзу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти на рубежі століть. Вища освіта України. 2001. 1. С. 11–17.

2. Біда О., Орос І., Гончарук В. Розвиток системи освіти дорослих у різних країнах світу. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія. – 2022. 70. С. 98–103.
3. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. Педагогічні науки. 2012. 54. С. 31–36.
4. Димань Т. М., Боньковський О. А., Вовкогон А. Г. Європейський простір вищої освіти та Болонський процес: Навчально-методичний посібник, 2017. Одеса: НУ «ОМА», 2017. 106 с.
5. Логвиненко, Т. О. Вища освіта Данії, Норвегії, Швеції у сучасному європейському вимірі. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: Говерла, 2014. 30. С. 86–89.
6. Сігасва Л. Міжнародне співробітництво у сфері освіти дорослих. Порівняльна професійна педагогіка. 2012. 1. 14–23.
7. Скорик Т. В., Шевченко І. С. Університет третього віку як модель соціальної інтеграції осіб літнього віку в сучасне суспільство. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2014. 8. С. 60–68.
8. Фольварочний І. В. Гуманістичні тенденції євроінтеграційного розвитку освіти дорослих на сучасному етапі. Е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». 2009. 2.
9. Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору: монографія за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 254 с.
10. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк та ін.; Університет менеджменту освіти НАПН України, Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 176 с.
11. Cumulative Inequality Effects of Adult Learning in Estonia. URL: https://www.researchgate.net/publication/263187635_Cumulative_Inequality_Effects_of_Adult_Learning_in_Estonia
12. Kuzminskyi, A. I., Kuchai O. V., & Bida, O. A. (2018). Use of polish experience in training computer science specialists in the pedagogical education system of Ukraine. Information Technologies and Learning Tools, 68(6), P. 206–217.
13. Polishchuk, G., Khlystun, I., Zarudniak, N., Mukoviz, O., Motsyk, R., Havrylenko, O., & Kuchai, O. Providing the Practical Component of the Future Specialist with Multimedia Technologies in the Educational Process of Higher Education. International Journal of Computer Science and Network Security, 2022. 22(9), P. 714–720.
14. Shuliak, A., Hedzyk, A., Tverezovska, N., Fenchak, L., Lalak, N., Ratsul, A., & Kuchai, O. Organization of Educational Space Using Cloud Computing in the Professional Training of Specialists. International Journal of Computer Science and Network Security, 2022. 22(9), P. 447–454.
15. Stratan-Artyshkova, T., Kozak, Kh., Syrotina, O., Lisnevska, N., Sichkar, S., Pertsov, O., & Kuchai, O. Formation of New Approaches to the Use of Information Technology and Search For Innovative Methods of Training Specialists within the Pan-European Educational Space. International Journal of Computer Science and Network Security, 2022. 22(8), P. 97–104.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2001). *Osnovni tendentsiyi rozvytku vyshchoyi osvity na rubezhi stolit'*. [Main trends in the development of higher education at the turn of the century].
2. Bida, O., Oros, I., Honcharuk, V. (2022). *Rozvytok systemy osvity doroslykh u riznykh krayinakh svitu*. [Development of the adult education system in different countries of the world].
3. Honcharuk, A. (2012). *Neformal'na osvita doroslykh u krayinakh YES*. [Informal adult education in EU countries].
4. Dyman, T. M., Bon'kovs'kyi, O. A., Vovkohon, A. H. (2017). *Yevropeys'kyi prostir vyshchoyi osvity ta Bolons'kyi protses*. [European higher education space and the Bologna process]. Odesa.
5. Lohvynenko, T. O. (2014). *Vyshcha osvita Daniyi, Norvehiyi, Shvetsiyi u suchasnomu yevropeys'komu vymiri*. [Higher education in Denmark, Norway, Sweden in the modern European dimension]. Uzhhorod.
6. Sihayeva, L. (2012). *Mizhnarodne spivrobitnytstvo u sferi osvity doroslykh*. [International cooperation in the field of adult education].
7. Skoryk, T. V., Shevchenko, I. C. (2014). *Universytet tret'oho viku yak model' sotsial'noyi intehratsiyi osib litn'oho viku v suchasne suspil'stvo*. [University of the third age as a model

- of social integration of elderly people in modern society]. Lviv.
8. Fol'varochnyy, I. V. (2009). *Humanistychni tendentsiyi yevrointehratsiynoho rozvytku osvity doroslykh na suchasnomu etapi*. [Humanistic trends in the European integration development of adult education at the present stage].
 9. *Formuvannya yevropeys'koho vymiru zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity v konteksti internatsionalizatsiyi osvityn'oho prostoru*. (2019). [Formation of the European dimension of quality assurance of higher education in the context of internationalization of the educational space]. Sumy.
 10. *Yakist' vyshchoyi osvity: teoriya i praktyka*. [Quality of higher education: theory and practice]. Kyiv; Nizhyn.
 11. *Kumulyatyvni efekty nerivnosti navchannya doroslykh v Estoniyi*. [Cumulative Inequality Effects of Adult Learning in Estonia].
 12. Kuzminskyi, A. I., Kuchai, O. V., & Bida, O. A. (2018). *Vykorystannya pol's'koho dosvidu pidhotovky fakhivtsiv z informatyky v systemi pedahohichnoyi osvity Ukrainy*. [Use of polish experience in training computer science specialists in the pedagogical education system of Ukraine].
 13. Polishchuk, G., Khlystun, I., Zarudniak, N., Mukoviz, O., Motsyk, R., Havrylenko, O., & Kuchai, O. (2022). *Zabezpechennya praktychnoyi skladovoyi maybutn'oho fakhivtsya mul'tymediyamy tekhnolohiyamy v navchal'nomu protsesi vyshchoyi shkoly*. [Providing the Practical Component of the Future Specialist with Multimedia Technologies in the Educational Process of Higher Education].
 14. Shuliak, A., Hedzyk, A., Tverezovska, N., Fenchak, L., Lalak, N., Ratsul, A., & Kuchai, O. (2022). *Orhanizatsiya osvityn'oho prostoru z vykorystanniam khmarnykh obchyslen' u profesiyniy pidhotovtsi spetsialistiv*. [Organization of Educational Space Using Cloud Computing in the Professional Training of Specialists].
 15. Stratan-Artyshkova, T., Kozak, Kh., Syrotina, O., Lisnevska, N., Sichkar, S., Pertsov, O., & Kuchai, O. (2022). *Formuvannya novykh pidkhodiv do vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy ta poshuk innovatsiynykh metodiv pidhotovky fakhivtsiv u zahal'noyevropeys'komu osvityn'omu prostori*. [Formation of New Approaches to the Use of Information Technology and Search For

Innovative Methods of Training Specialists within the Pan-European Educational Space].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОРОС Ільдико Імріївна – доктор філософії, доцент, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: особливості розвитку освіти дорослих у міжнародному просторі.

КУЧАЙ Тетяна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: особливості розвитку освіти дорослих у міжнародному просторі.

ЧИЧУК Антоніна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: особливості розвитку освіти дорослих у міжнародному просторі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OROS Ildiko Imrievna – Doctor of Philosophy, Associate Professor, President of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: features of the development of adult education in the international space.

KUCHAY Tetyana Petrovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: features of the development of adult education in the international space.

CHICHUK Antonina Petrovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: features of the development of adult education in the international space.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2025 р.

УДК 37:74.042

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.042

СИЛАДІЙ Іван Михайлович –

доктор педагогічних наук, професор,
кафедра педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладом освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5522-275X>
e-mail: ivan.siladiy@kmf.org.ua

МАРИНЕЦЬ Надія Василівна –

кандидат філософських наук, доцент, кафедра
історії та суспільних дисциплін
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0582-9582>
e-mail: marinets2020@gmail.com

ШОВШ Катерина Степанівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та
управління закладом освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2612-185X>
e-mail: soos.katalin@kmf.org.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ ІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ, ЯК КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

*СИЛАДІЙ Іван Михайлович, МАРИНЕЦЬ Надія Василівна, ШОВШ Катерина Степанівна.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ ІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ, ЯК КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ*

У статті обґрунтовано процес формування професійної майстерності викладачів, як керівників закладами освіти з метою вдосконалення ефективності їх професійної компетентності з управління та можливості створення управлінського технологічного центру сучасного розвитку освітніх технологій в управлінні.

Ключові слова: формування професійної майстерності викладачів, професійна компетентність, керівники закладів освіти.

*SILADIY Ivan Mykhailovych, MARINETS Nadiya Vasylivna, SHOVSH Kateryna Stepanivna.
FEATURES OF FORMING A MANAGEMENT TECHNOLOGICAL CENTER FROM THE PROFESSIONAL
SKILLS OF TEACHERS AS HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS*

The article substantiates the process of forming the professional skills of teachers as heads of educational institutions in order to improve the effectiveness of their professional competence in management and the possibility of creating a management technological center for the modern development of educational technologies in management.

Systematicity of educational development management is created by mutual systemic connections: communication and information security, resource and technological support, organizational activities of the subject of management in priority areas, intercultural communication with external influence.

Involvement of international projects in educational development management is the main direction of research into real market conditions and educational subsystems. The distribution of spheres of influence of each of the subsystems of management of a certain sphere assumes interaction between them.

Autonomy and decentralization in education management are gradually being implemented through state, public institutions of education management. Information, open education management system, which is characteristic of the new model of educational process management due to the combination of state and public support of technological processes.

In the ideal model, public organizations are partners of the education management system and provide material and moral assistance to education, constitute a single whole with the education management system. The result of the result in this system directly depends on the level of orientation on priority goals, on the quality of the education management apparatus, the quality of interaction of education system management bodies at different levels of management.

Keywords: formation of professional skills of teachers, professional competence, heads of educational institutions.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Розвитком системи освіти в Україні є розбудова на компетентнісно-орієнтованій студентоцентрованій основі, що обумовлено кількома завданнями. Однією із основних завдань сучасної освіти, що потребує швидкої реалізації на професіональному рівні отриманні знань, постає питання професійно-компетентної підготовки майбутнього керівника освіти, його розвиток, становлення особистості, формування майстерності до мистецтва управління і організації діяльності закладів освіти, тому існує суспільна зацікавленість держави у таких керівниках освіти європейського рівня з міжкультурною компетентністю. Освіта являється однією із основ впровадження культурного потенціалу особистості, яка вміє мислити та професійно діяти відповідно до цивілізаційних потребах демократії. Нові сучасні концепції в освіті вимагають від науково-педагогічного персоналу оновлення професійної, психологічної та освітньої підготовки керівників майбутнього, здатних не тільки проводити діяльність із використання новітніх технологій, але й бути відповідальними за її реалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні дослідження та публікації в галузі освіта із професійної майстерності викладачів, як керівників закладом освіти, свідчать про постійний інтерес до цієї проблеми. Дослідники звертають увагу на роль керівництва в освітніх установах сучасності та розумінні підходів, принципів та методів управління, на практичне вирішення проблем у професійному управлінні освітою. Н. В. Безлюдна, В. В. Бойченко, О. В. Бялик, М. І. Гагарін досліджують формування конфліктологічної компетентності майбутніх керівників закладів освіти у процесі навчання в магістратурі за освітньою програмою «Управління закладом освіти». С. Г. Немченко, В. В. Крижко, О. С. Боднар, В. В. Радул, О. М. Старокожко, Ю. І. Кондраченко наголошують, що основні напрямками професійної майстерності мають запроваджуватися із інформаційно-комунікаційними технологіями на основі нових підходів і стратегій. Дослідники С. Г. Немченко, В. В. Крижко, І. Ф. Шумілова, О. М. Старокожко звертають увагу на динамічності у

формах і методах професійної майстерності керівників освіти, відповідно до вимог мінливого середовища освітнього розвитку; злагоди у роботі закладів освіти, освітніх установ, громадських інституцій, центрів професійної підготовки, щодо розвитку та вдосконалення технологічної майстерності управління освітою. У монографії І. М. Силадій висвітлено глобалізацію і модернізацію освіти, інтеграцію з відкритими цифровими освітніми ресурсами та персональним освітнім середовищем суб'єктів освітньої взаємодії.

Мета статті – формування професійної майстерності викладачів, як керівників закладами освіти з метою вдосконалення ефективності їх професійної компетентності з управління та можливості створення управлінського технологічного центру сучасного розвитку освітніх технологій в управлінні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження нових підходів в освіті для посилення професійної майстерності викладача, як керівника в управлінні закладом освіти, створюються відповідні домовленості для ефективної співпраці виконавчих державних органів країни і бізнесу з освітніми закладами на принципах автономії закладів освіти, поєднання освіти з наукою та практичною діяльністю (дуальне навчання), стійкого розвитку суспільства і особистої самореалізації його громадян. До числа основних особливостей, що викликають негативні зміни освіти як соціального інституту, відносять воєнні дії в Україні, протиріччя між зростаючою динамікою розвитку новітніх технологій виробничої сфери, суспільства і цивілізації в цілому і природною сталістю освітньої системи, її схильністю до режимного функціонування. Технологізації, інформатизації освітнього процесу змінюють не лише підходи до навчання, а студентоцентровані освітні пріоритети, зміщують акценти на розвиток інтелектуальної особистості.

Упродовж останніх років набули поширення інформатизація та цифровізація освіти, оновлення електронних освітніх ресурсів, оновлення електронних виставок в архівних установах України тощо. Інтенсивно формується нині нове покоління електронних

засобів навчання. Звичними у закладах освіти стали мобільне та ін. види електронного навчання з використанням цифрових пристроїв. Дедалі більше науково-педагогічних та педагогічних працівників надають перевагу у підвищенні кваліфікації відкритим цифровим освітнім ресурсам. На зміну традиційним підходам до організації та управління освітнім процесом у закладах вищої освіти приходять нові, базовані на інтеграції з відкритими цифровими освітніми ресурсами та персональним освітнім середовищем суб'єктів освітньої взаємодії. А саме тому, сьогодні зростає важливість освіти, її відкрита інформаційна діяльність оприлюднена в умовах адаптивних змін, що дають можливість доступу отримання інформації, освіченій, моральній особистості виховувати підростаюче покоління на демократичних цінностях [3, с. 262]. Підготовка рівня сформованості у майбутніх викладачів освіти інноваційної, організаційної, управлінської діяльності, професійної компетентності викладачів, як керівників закладу освіти зумовлюють можливість запровадження у провідних вузах регіону управлінського технологічного центру.

В Україні створюється сучасний механізм автономно-регіонального управління, адекватний демократично-ринковим умовам. У процесі управління освітніми закладами на теоретичному і практичному рівнях зусилля зосереджуються на системі автономно-демократичного управління освітнім закладом, який потребує прогресивного перетворення застарілих механізмів управління на сучасні, адже без розвиненої системи інноваційних, науково обґрунтованих підходів у процесі трансформації, що реально відбуватиметься в освіті потрібно мати суб'єктів ефективного впровадження змін у закладах освіти. Тенденція до переходу від технократичної парадигми навчання з притаманним їй визначених знань та вмінь репродуктивного мислення до синтетичної парадигми, при якій досвідченість у професійній сфері стає невід'ємною частиною загальнокультурного індивідуального розвитку особистості у змінних умовах діяльності.

Технологію управління розглядають як визначену сукупність оптимальних способів, засобів і етапів реалізації освітнього процесу, які неодмінно забезпечують запрограмований результат; науковий опис способів управлінської діяльності, зокрема, формування управлінських рішень для досягнення загальних і конкретних цілей організації; мистецтво організації й розподілу ресурсів, яке гарантує досягнення результату

поставленої цілі оптимальними економічними методами, заснованими на алгоритмах дій і можливостях повторення. Отже, освітні технології застосовуються для створення умов якісного навчання і виховання здобувачів, а управлінські – для організації функціонування закладів і установ освіти та регулювання різних освітніх процесів, які проходять як в закладах, так і поза їх межами. Освітні технології теж частково можна назвати управлінськими, адже кожен вчитель у педагогічній діяльності застосовує функції управління: планування, організацію, контроль, коригування, облік, моніторинг та інші [1, с. 213].

Для реалізації технології освіти та управління можливо створити у провідних вузах регіону управлінського технологічного центру, який здійснюватиме організаційне об'єднання менеджерів освіти, науково-педагогічних, громадських, духовних та культурних діячів, студентства навколо освітніх проблем та професійну підготовку керівників на різних рівнях управління на основі особистісно-вольових та психологічних характеристик, які здатні організовувати навколо себе освітян, студентів, громадськість заради конкретних цілей управління, важливих, як для закладу освіти, так і для суспільства загалом.

До такого якісного кадрового складу управлінського технологічного центру входитимуть професійно обізнані науковці, фахівці з практичною управлінською діяльністю та лідерськими здібностями управління, які мають не лише теоретичні знання з управління, а і володіють мистецтвом практичного досвіду, а саме:

1. Президенти, ректори, проректори, директори, декани, керівники, завідувачі.
2. Завідуючі кафедр, координатори, фахівці з управління.
3. Керівники громадських організацій, роботодавці, духовні і культурні діячі.
4. Лідери студентського самоврядування та неформальних груп.

Для такого виконання завдань в управлінському технологічному центрі підвищуватимуть професійну майстерність та рівень компетентностей потенційних керівників, які здатні до управлінської діяльності з професійною підготовкою сучасних теорій та практик управління.

Підготовлені до управлінської діяльності суб'єкти управління повинні забезпечувати функціонування і розвиток освітнього закладу у конкурентному середовищі в умовах адаптивних змін. Під час прийняття управлінських рішень зосереджувати увагу не тільки на внутрішнє середовище, але й на

зовнішнє, взаємодію з державними органами влади, зв'язках з іншими суспільними інституціями, що репрезентують економіку, бізнес, соціальну, громадську діяльність, тощо. Щільний зв'язок між політикою, економікою та управлінням в освіті робить практично неможливим розмежування системи державного управління на політичну, економічну та адміністративно-управлінську підсистеми. У контексті теорії державного управління вважається, що політика, політичне керівництво, перш за все, пов'язане з розв'язанням суспільно-управлінських завдань загальної компетентності, а державне управління – спеціальних завдань. В організаційно-структурному плані політичне керівництво охоплює більшу чи меншу кількість найвищих ієрархічних шаблів у вертикальній диференціації управлінських функцій держави, включаючи і управління освітою.

У сучасній політично-воєнній, економічній ситуації підвищення професійної майстерності управлінських кадрів передбачає, переосмислення ситуації, коли на даному етапі освітні заклади готують впровадження експериментальних моделей підготовки майстерності професійних керівних кадрів – їх готовності до адаптивного функціонування, розвитку, структури, змісту, напрямів і принципів взаємозв'язку з освітнім середовищем й інноваційними процесами у галузі освіти. Важливо, щоб підготовка майстерності управлінців в сучасному середовищі здійснювалася з урахуванням провідних фахівців з розвитку сучасної теорії і практики: відкритості і полікультурності; гнучкості; мобільності; цифролізації, інноваційності, неперервності з врахування регіональних аспектів діяльності.

Одним із основних тенденцій розвитку сучасної освіти можна виділити: безперервний професійний розвиток управлінців освіти, їх постійне інноваційно-професійне вдосконалення; демократизацію всього автономного устрою життєдіяльності освітніх закладів, широке самоврядування; орієнтацію на творчу діяльність, неповторну особистість викладача-менеджера освіти, забезпечення диференційованого індивідуально-творчого підходу до його підготовки; єдність соціально-етичного, загальнокультурного та професійного розвитку особистості менеджера освіти в умовах інноваційно-технологічної управлінської освіти; демократичне взаємовідношення до людини-суб'єкта комунікації, пізнання, соціальних відносин; вдосконалення професійної майстерності у системі освіти, що потребує постійного оновлення, доповнення, дина-

мічності у формах і методах професійної майстерності керівників освіти відповідно до вимог мінливого середовища освітнього розвитку; злагода у роботі закладів освіти, освітніх установ, громадських інституцій, центрів професійної підготовки щодо розвитку та вдосконалення технологічної майстерності управління освітою [2, с. 299].

Основні напрямки професійної майстерності мають запроваджуватися із інформаційно-комунікаційними технологіями на основі нових підходів і стратегій. На сьогодні інформаційно-технологічним навчанням паралельно застосовується синтетичні підходи до управління, а система освіти набуває демократично-технологічних підходів до управління, що формують і розвивають особистісний і технологічно-професійний потенціал керівника не лише у сфері теорії та методики управління освітою, а і практичним впровадження новітніх цифрових технологій в освіті [2, с. 33].

Створення за допомогою різноманітних заходів організувати середовища навчання професійної майстерності із застосуванням нових технологій освіти та самовдосконалення керівників закладів освіти різних рівнів, адже саме вони є тими суб'єктами управління, на яких сходяться всі комунікативно-управлінські міжсуб'єктні зв'язки, що в умовах автономного управління закладом освіти є надзвичайно необхідні. Ставиться питання про те, що для якісного управління освітою необхідно розробити умови для підготовки викладачів освіти до управлінської діяльності, а саме; здійснити пошук, освоєння і впровадження інноваційних підходів, методів, технологій і форм інформаційно-методичного забезпечення управління освітою; забезпечити функціонування механізму прийняття управлінських рішень з поліпшення управління освітою на основі сформованих бази даних і навчально-методичних матеріалів.

Організації відкритого освітнього середовища – системи у модернізованих формах освітнього процесу формування професійної майстерності педагогів для автономного управління демократизації освіти полягає у мережевій, змішаній, дистанційній та ступеневій реалізації освіти впродовж життя та професійного розвитку з пролонгованою зайнятістю у неосередовищах праці, таких як самозайнятому, віддаленому, корпоративному, матричному типах офіційного оформлення, самоорганізації, дауншифтингу – заміни попереднього середовища праці та віднайдення в інших сферах діяльності, перехід на віддалену роботу, відсторонення від трудової зайнятості та

самоменеджмент зі самовдосконаленням, що потребує застосування мережових засобів і технологій інформаційно-технологічного забезпечення, які можуть використовуватися для вдосконалення, модернізації педагогічних систем різного функціонального спрямування, і як наслідок підвищення на цій основі якості освіти [2, с. 270].

Підготовка фахівців із управління освітою для освітньої системи управління освітніми закладами повинна будуватися на принципах людиноцентризму, системності, інноваційно-технологічному розвитку, демократичної спрямованості. Необхідне поєднання теоретичних і практичних здобутків педагогічного менеджменту, менеджменту освіти, інноваційного управління, технології управління, соціального управління, студентоцентризму, взаємодії з громадськістю тощо. Це все безпосередньо впливає на якість освіти.

Системність управління розвитком освіти створюють взаємні системні зв'язки: комунікаційно-інформаційна забезпеченість, ресурсо-технологічна забезпеченість, організаторська діяльність суб'єкта керування по пріоритетних напрямках, міжкультурна комунікація із зовнішнім впливом. Залучення міжнародних проєктів до управління розвитком освіти є основним напрямом дослідження реальних умов ринку і освітніх підсистем. Розподілення сфер впливу кожної з підсистем управління певною сферою припускає взаємодію між ними.

Рівень компетентності персоналу з управління є одним із ключових факторів успішності управління підрозділами у системі освіти. Перш за все, самим важливим є визначення головних вимог щодо компетентностей керівників закладів освіти, які при державному та громадському управлінні здійснюють делегування повноважень з переходом від технократичного управління на демократичне управління всіх зацікавлених осіб освітнього середовища. Саме тому в Україні демонструється рух до посилення демократизації освіти, інноваційними нововведеннями на більшості ланок її функціонування.

Через проблеми економічного, військового, політичного характеру не усі з цих інновацій втілюється в життя вже сьогодні, але ми можемо констатувати прогресивне оформлення демократизації освіти в якості законів, їхнє поступове утвердження на практиці. Між головних громадських структур сучасного управління освітою ми можемо виділити вплив громадських організацій, органів студентського/учнівського самоврядування, наглядових, піклувальних

рад, як перспективних напрямів поступового переходу до сучасної демократичної освіти єдиного Європейського простору.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Автономія і децентралізація в управлінні освітою впроваджуються поступово через державні, громадські інституції управління освітою. Інформаційна, відкрита система управління освітою, що характерна новій моделі управління освітнім процесом за рахунок поєднання державно-громадського забезпечення технологічних процесів. В ідеальній моделі громадські організації є партнером системи управління освітою і надають освіті матеріальну й моральну допомогу, становлять з системою управління освітою єдине ціле. Підсумок результату у даній системі безпосередньо залежить від рівня орієнтації на пріоритетні цілі, від якості діяльності апарату управління освітою, якості взаємодії органів управління системою освіти на різних рівнях управління.

Ефективність результату впровадження освітніх технологій управління можливо лише у країні де система управління технологічної освіти підготовлює суб'єктів реалізації поставлених завдань.

Перспективи подальших наукових досліджень зумовлюють обґрунтування педагогічних умов формування професійної майстерності викладачів освітніх закладів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдна Н. В., Бойченко В. В., Бялик О. В., Гагарін М. І. Управління закладами освіти: теорія, історія, практика: колективна монографія / та ін.; за заг. ред. О. Л. Кірдан. Умань: Візаві, 2020. 290 с.
2. Немченко С. Г., Крижко В. В., Боднар О. С., Радул В. В., Старокошко О. М., Кондратенко Ю. І. Управління закладом освіти: Підручник / 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ: БДПУ, 2022. 506 с.
3. Силадій І. М. Глобалізація системи освіти: механізми демократичної модернізації: монографія. Ужгород: РІК -У, 2020. 376 с.

REFERENCES

1. Bezlyudna, N. V., Boychenko, V. V., Byalyk, O. V., Gagarin M. I. (2020). *Upravlinnya zakladamy osvity: teoriya, istoriya, praktyka*. [Management of educational institutions: theory, history, practice]. Uman.
2. Nemchenko, S. G., Kryzhko, V. V., Bodnar, O. S., Radul, V. V., Starokozhko, O. M., Kondratenko Yu. I. (2022). *Upravlinnya zakladom osvity*. [Management of educational institutions]. Berdyansk.
3. Syladiy, I. M. (2020). *Hlobalizatsiya systemy osvity: mekhanizmy demokratychnoyi modernizatsiyi*. [Globalization of the education system:

mechanisms of democratic modernization].
Uzhhorod.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СИЛАДІЙ Іван Михайлович – доктор педагогічних наук, професор, кафедра педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом освіти Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: формування професійної майстерності викладачів.

МАРИНЕЦЬ Надія Василівна – кандидат філософських наук, доцент, кафедра історії та суспільних дисциплін Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: формування професійної майстерності викладачів.

ШОВІШ Катерина Степанівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом освіти Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: формування професійної майстерності викладачів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SILADIY Ivan Mykhailovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Pedagogy, Psychology, Primary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: formation of professional skills of teachers.

MARYNETS Nadiya Vasyilivna – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of History and Social Disciplines, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: formation of professional skills of teachers.

SHOVSH Kateryna Stepanivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: formation of professional skills of teachers.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025 р.

УДК 781.

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.047

СМИРНОВА Тетяна Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
Комунальний заклад вищої освіти
«Академія культури і мистецтв»

Закарпатської обласної ради

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2931-8288>

e-mail: smyrnova.tetiana@gmail.com

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ З КНР НА ЗАНЯТТЯХ З ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН

**СМИРНОВА Тетяна Анатоліївна. ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ З КНР
НА ЗАНЯТТЯХ З ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН**

У статті розглянуто сутність і структурні компоненти музичної культури студентів з Китаю, засоби її формування, окреслена специфіка освітніх дій викладачів диригентсько-хорових дисциплін. Виявляються вікові особливості студентського віку, періоду фізичного розквіту особистості, якому притаманні найбільша пластичність і переключення у формуванні складних психомоторних навичок. Поняття «Музична культура студентів» тлумачиться як інтегроване особистісне утворення музично обдарованої особистості, що отримує вищу музичну освіту, в процесі якої відбувається пізнання, збереження і примноження музичних цінностей людства, знань про історію, теорію і практику музичного мистецтва, способів творчих і спеціальних дій музиканта, необхідних для його професійної успішності, саморозвитку і формування духовності суспільства.

Ключові слова: музична культура, студенти, Китайська народна республіка, емоційно-образний, когнітивно-операційний, творчо-діяльнісний компоненти музичної культури студента.

SMYRNOVA Tetyana Anatoliivna. FORMATION OF MUSICAL CULTURE OF STUDENTS FROM THE PRC IN CLASSES IN CONDUCTING AND CHORAL DISCIPLINES

The article examines the essence and structural components of the musical culture of students from China, the means of its formation, and outlines the specifics of educational activities of teachers of conducting and choral disciplines. Age-related features of student age, the period of physical flowering of the individual, which is characterized by the greatest plasticity and switching in the formation of complex psychomotor skills, are revealed.

The concept of «Musical Culture of Students» is interpreted as an integrated personal formation of a musically gifted individual who receives higher musical education, in the process of which the knowledge, preservation and multiplication of the musical values of humanity takes place, knowledge about the history, theory and practice of musical art, methods of creative and special actions of a musician, necessary for his professional success, self-development and the formation of the spirituality of society.

The process of forming the musical culture of students from the PRC should be carried out taking into account its structural components (emotional-imaginative, cognitive-operational, creative-activity). The features of the formation of the musical culture of students from the PRC in conducting and choral disciplines are to stimulate an emotional-aesthetic, positive attitude to choral singing and choral disciplines, the formation of musical thinking for performing and interpreting activities.

The specifics of the formation of the musical culture of a student from the PRC also involve the formation of his ability to creative activity, non-standard, flexible, operational professional actions aimed at preserving the values of world and national musical culture.

Keywords: Musical culture, students, People's Republic of China, emotional-figurative, cognitive-operational, creative-activity components of a student's musical culture.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні вимоги щодо створення міжнаціонального діалогу зумовлюють необхідність суттєвих змін, оновлення змісту і методів навчання на основі здобутків національної культури та європейського досвіду у закладах вищої освіти України і Китаю. Кардинальні зміни, що відбуваються у соціально-економічному устрої країн, зумовили інтенсивні процеси щодо підвищення ролі культурної та європейсько орієнтованої парадигми в освітньому просторі України. З огляду на це, стає актуальним формування музичної культури студентів з КНР, яка сприятиме мультикультурному діалогу між країнами сходу і заходу.

Особливості музичної освіти в умовах перенасичення музично-інформаційного простору вимагають від вищих педагогічних і мистецьких навчальних закладів таких підходів, які б забезпечували усвідомлене споживання і засвоєння музичних цінностей китайськими студентами. Музична культура як найважливіше особистісне утворення музиканта, музиканта-педагога, значно підвищує його аксіологічний потенціал, забезпечує здатність до повноцінної професійної музичної і педагогічної діяльності [8]. За таких умов формування музичної культури особистості студента з КНР, що навчається у системі мистецької та музично-педагогічної освіти України, є доцільним і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності і змісту музичної культури суспільства досліджена у філософсько-естетичному (В. Андрущенко, О. Василенко, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кудін, Л. Левчук, Г. Філіпчук), мистецтвознавчому (Т. Гусарчук, М. Загайкевич, А. Іваніцький, Г. Карась, Л. Кияновська, М. Копиця, В. Шульгіна), психологічному (І. Бех, Г. Балл), педагогічному (О. Лобова, О. Олексюк, О. Рудницька, Г. Падалка, О. Ростовський, Т. Смирнова, В. Черкасов) аспектах. Окремі питання проблеми формування музичної культури у музичній освіті студентів КНР проаналізовано в працях китайських вчених (Ван Ітонг, Ге Де Юй, Дін Юнь, Лі Лі, Лю Цинган). Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що вивчалися окремі сторони формування музичної культури студентів у процесі музично-інструментальної підготовки (Гу Юй Мей, Лю Мяоні, Ляо Мoya), вокального навчання студентів виконавських факультетів (Ма Ге Шунь, Сюй Дин Чжун, Чжан Цзянь Го, Цзінь Нань). Втім, недостатня увага вчених прикута до процесу формування музичної культури студентів на заняттях з диригентсько-хорових дисциплін, особливо у студентів з КНР. Відтак, склалися суперечності: між необхідністю формування музичної культури студентів з КНР і недостатнім рівнем підготовки до такої діяльності викладачів;

між потребами суспільства у досвідчених диригентах хорових колективів України і Китаю і недостатньо розробленими методами формування музичної культури студентів з КНР; між високим виховним і розвивальним потенціалом музично-педагогічної освіти щодо формування музичної культури студентів і недостатньою його реалізацією у процесі диригентсько-хорової підготовки студентів з КНР.

Мета статті – обґрунтування формування музичної культури студентів з КНР на заняттях з диригентсько-хорових дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз праць учених свідчить про тлумачення музичної культури як складової духовного життя суспільства, системи музичних і культурних цінностей, соціальних інституцій, які забезпечують духовний, культурний, мистецький, музичний розвиток суспільства (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кудін, Л. Левчук, Г. Філіпчук) [8]. В педагогіці особлива увага звертається на музичну культуру особистості з огляду на її віковий розвиток. Музичною культурою учнів опікується система мистецької освіти України [9, с. 89]. Але її формування знаходиться під впливом професійної діяльності музикантів різного профілю (інструменталістів, вокалістів, диригентів, музичного мистецтва естради тощо). Важливу роль для реалізації завдань формування музичної культури учнів відіграють музиканти-педагоги шкіл естетичного виховання, шкіл мистецтв. Загальну музичну культуру учнів ЗОШ формують вчителі музичного мистецтва, викладачі мистецьких дисциплін. Отже, музична культура музиканта, музиканта-педагога, вчителя музичного мистецтва безпосередньо впливає на всю систему музичної культури суспільства [7, с. 10].

Закономірно виникає питання стосовно визначення понять «музична культура студента». Автори розглядають це поняття з позицій системного підходу як певне цілісне особистісне утворення (О. Лобова), якість, що відображає сукупність знань, умінь, навичок музичного сприймання, виконання, творення (О. Ростовський, В. Черкасов). Серед провідних ознак музичної культури особистості перелічують здатність до творчого самовияву у сфері музики та оцінного ставлення до неї [5, с. 174]. Цікавим є визначення Н. Ткачової та Ян Вань, які в структурі музичної культури особистості виділяють комплекс, що відображає знання, уміння, навички, естетичний смак, емоційно-естетичне ставлення до музи-

ки, які мають забезпечувати основні види музичної діяльності (сприймати, виконувати, інтерпретувати) [11, с. 36; 2].

Не виключаючи слухності викладених вище точок зору стосовно музичної культури особистості, зокрема школяра, вважаємо за необхідне сформулювати визначення поняття «музична культура студента-музиканта».

З огляду на специфіку студентського віку, слід зазначити, що він визнається як період найбільшої пластичності і включення у формуванні складних психомоторних навичок людини [7, с. 104]. Цей вік є найсприятливішим для подальшого формування багатьох психічних функцій та соціальних здібностей, серед них варто виділити музичне сприймання, музичну пам'ять, музичне мислення, музичну уяву та музичну увагу. Серед соціальних здібностей акцентуємо увагу на перцептивних (тлумачення, сприймання), інтерактивних і комунікативних уміннях, які забезпечують динаміку розвитку музичної культури студента з Китаю, що отримує музичну освіту в Україні.

Студентський вік сприяє інтенсивному розвитку емоційного інтелекту, творчих здібностей, змінам в афективній сфері музиканта. Для студентів з КНР в період навчання в Україні відбувається найбільш інтенсивний особистісний і професійний розвиток, який пояснюється змінами в образі України та Європи. Адже, професорсько-викладацький склад є носієм не тільки суто національних рис вітчизняної музичної культури, а й передає основні риси, провідні ознаки європейської музичної культури.

Отже, формування музичної культури студентів з КНР має забезпечувати динаміку їх особистісного, професійного та соціального розвитку. Також слід здійснювати їхній подальший музичний розвиток, зокрема, музикальності (музичний слух, музично-ритмічні здібності, емоційно-естетичні відчуття, музичну пам'ять, музичне мислення, музичну уяву та музичну увагу). Цей комплекс стає основою для подальшого професійного становлення, він забезпечує якісний рівень їх професійної музичної діяльності в будь-якій сфері музичної культури (виконавець, педагог, вчитель). Важливою сферою музично-соціальної діяльності студентів з КНР має стати їх практична підготовка, яку забезпечує педагогічна, виконавська практика, практика роботи з творчим колективом, участь у міжнародних і Всеукраїнських конкурсах і фестивалях [10]. Таким чином, студент з КНР соціалізується в умовах співробітництва і колективного

змагання в різних сферах української музичної культури.

З огляду на всі визначені фактори, поняття «музична культура студента» визначаємо як інтегроване динамічне особистісне утворення музично обдарованої особистості, що отримує вищу музичну освіту, в процесі якої відбувається пізнання, збереження і примноження музичних цінностей людства, знань про історію, теорію і практику музичного мистецтва, способів творчих і спеціальних дій музиканта, необхідних для його професійної успішності, саморозвитку і формування духовності суспільства.

На наш погляд, структуру музичної культури студентів-музикантів з КНР можна розглядати як поєднання умовних за кількісними і якісними показниками компонентів. Зокрема, це емоційно-образний, когнітивно-операційний і творчо-діяльнісний компоненти, які діють одночасно і є нерозривними. Емоційно-образному компонентові музичної культури студента притаманні якісні стрибкоподібні переходи, в яких інтуїтивно змінюються певні логічні етапи. Його формуванню сприяє активізація музичної діяльності, практична і сценічна діяльність студента [1; 6, с. 191].

Логічний компонент музичної культури дозволяє китайському студенту засвоювати зміст мистецтвознавчих, музично-педагогічних і культурологічних дисциплін згідно навчально-професійних завдань ступеневого розвитку від бакалавра до магістра [3]. Логічний компонент, в основі якого знаходиться інтелектуальна діяльність студента, також є необхідним для підбору засобів музичної діяльності, складання і відбору відповідного репертуару. Для забезпечення подальших професійних дій майбутньому музикантові потрібні оригінальність, швидкість та рухомість процесів музичного мислення та музичної уяви, що забезпечує синергію емоційно-образного та творчо-діялісного компонентів. Закономірно виникає питання стосовно специфіки формування музичної культури студентів з КНР на заняттях з диригентсько-хорових дисциплін.

Термін «формування» в педагогічних дослідженнях тлумачать як процес свідомого впливу на розвиток особистості, її окремих якостей, здібностей, знань, умінь. У професійній мистецькій освіті відбувається формування цінностей, особистісних якостей, досвіду, знань, умінь майбутнього музиканта. Суттєве значення в цьому аспекті має формування музичної культури фахівця. Ми

будемо розглядати процес формування в аспекті педагогічного впливу на основні компоненти музичної культури студентів з КНР, що передбачає, передусім, застосування педагогічних методів, засобів і форм.

Диригентсько-хорова підготовка майбутнього вчителя, педагога, диригента хору є необхідною складовою його фахової підготовки на факультетах мистецтв в педагогічних університетах, вона сприяє індивідуальному та професійному зростанню особистості вчителя-хормейстера. На думку видатного українського диригента світового рівня Р., диригентська діяльність є найбільш складним видом музично-виконавської діяльності, оскільки вона поєднує виконавську, педагогічну та управлінський аспекти його музично-професійної діяльності. Диригентсько-хорова підготовка тому створює суттєві умови для формування музичної культури музиканта, педагога, що дисципліни, які вивчає студент з КНР, забезпечують його підготовку до індивідуально-творчого самовираження як майбутнього хормейстера (хорове диригування, читання хорових партитур, хорове аранжування, практикум з виконавської майстерності), педагогічного спілкування з уявним і реальним хоровим колективом (хорознавство, практикум роботи з хором, педагогічна практика), управління, концертної діяльності з хоровим колективом (хоровий клас, практикум роботи з хором, практикум з виконавської майстерності). Таким чином вивчення, засвоєння і використання елементів хорової культури України та європейських музично-хорових цінностей стають основою для подальшого формування музичної культури студентів з Китаю. На які ж сторони формування музичної культури мають звертати увагу викладачі відповідних дисциплін?

По-перше, у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін відбувається формування мотиваційної сфери студентів з КНР, стимулюється їхнє прагнення із задоволенням відвідувати заняття, поглиблюється досвід інтерпретаторської, репетиційної, організаційної роботи з хором, розвиваються гнучкість, оригінальність, швидкість музичного мислення, які забезпечують творчий характер диригентсько-хорової діяльності. Отже, першою особливістю формування музичної культури студентів з КНР є активізація їх мотиваційної сфери, стимулювання мотивації студентів до диригентської і хорової діяльності. Потяг, бажання, активна позитивна емоційна реакція на музично-хорову творчість українських та

європейських композиторів забезпечують динаміку формування емоційно-образного компоненту музичної культури. Важливим фактором такого впливу є наявність емоційно-ціннісного ставлення студентів з КНР до хорової музики. Отже, стимулювання емоційно-естетичного ставлення (Б. Теплов) студентів з КНР до хорової музики забезпечуватимуть їхню готовність до формування емоційно-образного компоненту музичної культури.

Формування когнітивно-операційного компоненту музичної культури студентів з КНР відбувається на підставі розширення музичного тезаурусу, оволодіння інтелектуальними вміннями аналізу, синтезу, порівняння за схожістю та відмінністю, класифікації, які є вирішальними для професійної діяльності музиканта, педагога. Іншим важливим фактором, що позитивно впливає на формування другого, когнітивно-операційного компоненту, є високий рівень сформованості музичного слуху (мелодичного та ритмічного його компонентів) і логічного компоненту музичної пам'яті студентів з КНР [12]. Високий рівень розвитку музичного слуху студента з КНР забезпечує оптимальний рівень процесів сприймання і запам'ятовування хорового образу.

Особливості формування творчо-діяльнісного компоненту полягають в інтенсифікації інтерпретаторської діяльності студентів з КНР, розвитку їх творчої самостійності, яка значно підсилює зростання їх музичної культури. Важливим фактором сформованості третього компоненту музичної культури є рівень сформованості творчих здібностей студентів з КНР, зокрема швидкість, оригінальність музично-інтелектуальних дій, здатність до перетворення і творення в процесі вивчення дисциплін диригентсько-хорового циклу [13, с. 30].

У сучасних посібниках з дидактики значної уваги приділяється активним методам і формам вищої музичної освіти (лекціям-діалогам, тренінгам, дискусіям).

Роботу емоційно-образного компоненту музичної культури забезпечуватимуть такі методи, як: взаємобогачувальний діалог (Пан На), пізнавальні завдання, спрямовані на визначення асоціативних зв'язків музичного твору, евристичні методи (порівняння, асоціації, евристичні запитання), методи «охудожнення» хорової освіти (О. Піхтар), ескізного вивчення емоційно-естетичної складової твору. Враховувалася особливість підготовки студентів з КНР на факультеті мистецтв, зокрема: наявність індивідуальних

занять, чого позбавлені студенти інших факультетів, що дозволяє використовувати значний блок персональних завдань, значна деталізація особистісно орієнтованої ситуації, які дають змогу спостерігати та аналізувати, розуміти специфіку емоційно-ціннісного ставлення студента з КНР до української та європейської хорової традиції. Інтеграція знань та набутих умінь у процесі відвідування диригентсько-хорових дисциплін має активізувати пізнавальні і навчально-професійні мотиви студентів протягом усього терміну навчання.

Організація формування когнітивно-операційного компоненту має відбуватися впродовж лекційних, практичних та індивідуальних форм взаємодії викладача і студента. Засвоєння теоретичного матеріалу на лекційних заняттях для студентів з КНР потребує спрощення і адаптації конспектів лекцій, використання системи пізнавальних і проблемних завдань, які активізують мисленнєвий процес.

Перцептивно-мисленнєві завдання (Н. Мозгальова) призначаються для створення плану репетиції, концертних проєктів. Концептуально-логічні є слушними для створення концепції-інтерпретації хорового твору, добору концертного репертуару.

Художньо-педагогічні завдання дозволяють визначити елементи хорової драматургії, забезпечують зміст художньо-педагогічної інтерпретації хорового твору [6]. Залишаються актуальними пізнавальні завдання для аналітичного вивчення засобів виразності хорового твору, виділення головного у процесі хорової репетиції, порівняння творів з однаковою назвою за схожістю та відмінністю тощо.

Формування творчо-діяльнісного компоненту музичної культури студентів потребує залучення активних, самостійно-пошукових і рефлексивних методів навчання [3] (синектики, самоосмислення, самовираження), використання навчальної гри (диригування хорових творів з різним емоційним забарвленням), навчально-творчих змагань викладача і студента у процесі створення спільної інтерпретації, розв'язання диригентсько-хорових задач для розвитку оригінальності, дивергентності музичного мислення студентів з КНР.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Поняття «музична культура студента» визначаємо як інтегроване особистісне утворення музично обдарованої особистості, що отримує вищу музичну освіту, в процесі якої відбувається

пізнання, збереження і примноження музичних цінностей людства, знань про історію, теорію і практику музичного мистецтва, способів творчих і спеціальних дій музиканта, необхідних для його професійної успішності, саморозвитку і формування духовності суспільства. Процес формування музичної культури студентів з КНР має здійснюватися з огляду на її структурні компоненти (емоційно-образний, когнітивно-операційний, творчо-діяльнісний). Особливості формування музичної культури студентів з КНР на заняттях з диригентсько-хорових дисциплін полягають у стимулюванні емоційно-естетичного, позитивного ставлення до хорового співу і хорових дисциплін, формування музичного мислення для виконавсько-інтерпретаційної діяльності. Специфіка формування музичної культури студента з КНР також передбачає формування його здатності до творчої діяльності, нестандартних, гнучких, оперативних професійних дій, спрямованих на збереження цінностей світової та національної музичної культури.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути пов'язані з формуванням музичної культури студентів з КНР в процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Ван Янь. Музична культура особистості як предмет наукових розвідок китайських та українських учених. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2022. №80. Т.1. С. 24–27
2. Іригіна С. О. Дидактичні основи інтерпретації сутності та структурно-змістових аспектів музичної культури студентів-вокалістів. Наукові записки: зб. Наук. Пр. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип.170. С. 68–72.
3. Лимаренко Л. І. Студентський театр у системі професійної підготовки майбутніх педагогів: монографія. Херсон : ХДУ, 2015. 498 с.
4. Лобова О. Генеза поняття «музична культура» особистості в контексті загальної музичної освіти. / Естетика і етика педагогічної дії. 2016. Вип. 13. С. 105–117.
5. Міськова Н. Особливості формування музичної культури молодших школярів на сучасному етапі. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. 2016. Вип. 2. С. 171–176.
6. Мозговий В. Л. Режисура педагогічної дії: теоретичний і методичний аспекти: монографія. Миколаїв: Ілліон, 2014. 492 с.
7. Смирнова Т. А. Музична педагогіка і психологія вищої школи. Навчальний посібник. Лідер, 2021. 180 с.
8. Філіпчук Г. Націєтворчість освіти: монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2014. 400 с.
9. Цзінь Нань Методичні засади вокального навчання студентів з КНР у системі музично-педагогічної освіти України. Автореферат дис...канд. педагогічних наук. Київ, 2009. 23 с.
10. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: підручник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 528 с.
11. Ян Вань, Ткачова Н. О. Порівняльна характеристика поглядів китайських та українських учених щодо визначення суті, структури та змісту музичної культури особистості. Теорія та методика навчання та виховання. 2022. Вип. 52. С. 34–41.
12. 100 Years of Chinese Piano Music. Vol/ I. Awarded Pieces. Shanghai Conservatory of Music Press, 2015. 193 p.
13. Smyrnova Tetiana. Psychological-pedagogical basics of preparing for self-expression and management of choral team/Current issues of general music pedagogy. Monograph edited by prof. V. Cherkasov. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2023. P. 23–47.

REFERENCES

1. Van, Yan'. (2022). Muzychna kul'tura osobystosti yak predmet naukovykh rozvidok kytais'kykh ta ukrayins'kykh uchenykh. [Musical culture of the individual as a subject of scientific research of Chinese and Ukrainian scientists]. Kyiv.
2. Iryhina, S. O. (2018). Dydaktychni osnovy interpretatsiyi sutnosti ta strukturno-zmistovykh aspektiv muzychnoyi kul'tury studentiv-vokalistiv. [Didactic foundations of interpretation of the essence and structural and content aspects of the musical culture of student vocalists]. Kyrovograd.
3. Lymarenko, L. I. (2015). Student-s'kyi teatr u systemi profesiynoyi pidhotovky maybutnikh pedahohiv. [Student theater in the system of professional training of future teachers]. Kherson.
4. Lobova, O. (2016). Geneza ponyattya «muzychna kul'tura» osobystosti v konteksti zahal'noyi muzychnoyi osvity. [Genesis of the concept of «musical culture» of the individual in the context of general music education]. Poltava-Kyiv.
5. Mis'kova, N. (2016). Osoblyvosti formuvannya muzychnoyi kul'tury molodshykh shkolyariv na suchasnomu etapi. [Peculiarities of the formation of musical culture of younger schoolchildren at the present stage]. Kyiv.
6. Moz'hovyy, V. L. (2014). Rezhysura pedahohichnoyi diyi: teoretychnyy i metodychnyy aspekty. [Directing pedagogical action: theoretical and methodological aspects]. Mykolaiv.

7. Smyrnova, T. A. (2021). Muzychna pedahohika i psykhohiya vyshchoyi shkoly. [Musical pedagogy and psychology of higher school]. Kharkiv.
8. Filipchuk, H. (2014). Natsiyetvorchist' osvity. [National Formation of Education]. Chernivzi.
9. Tszin', Nan'. (2009). Metodychni zasady vokal'noho navchannya studentiv z KNR u systemi muzychno-pedahohichnoyi osvity Ukrainy. [Methodological principles of vocal training of students from the PRC in the system of musical and pedagogical education of Ukraine]. Kyiv.
10. Cherkasov, V. F. (2014). Teoriya i metodyka muzychnoyi osvity. [Theory and methods of musical education]. Kirovograd.
11. Yan, Van', Tkachova, N. O. (2022). Porivnyal'na kharakterystyka pohlyadiv kytays'kykh ta ukrayins'kykh uchenykh shchodo vyznachennya suti, struktury ta zmistu muzychnoyi kul'tury osobystosti. [Comparative characteristics of the views of Chinese and Ukrainian scientists on determining the essence, structure and content of the musical culture of the individual].
12. 100 ar kytays'koyi fortepiannoyi muzyky. (2015). [100 ars of Chinese Piano Music].
13. Smyrnova, Tetiana. (2023). Psykholoho-pedahohichni osnovy pidhotovky do

samovyrazhennya ta kerivnytstva khorovym kolektyvom. [Psychological-pedagogical basics of preparing for self-expression and management of choral team].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СМИРНОВА Тетяна Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри музичного мистецтва Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: формування музичної культури студентів з КНР на заняттях з диригентсько-хорових дисциплін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SMIRNOVA Tetyana Anatoliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Musical Art of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: formation of musical culture of students from the PRC in conducting and choral disciplines.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2025 р.

УДК 781.2:37.091.2.061.ІСС(02)

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.053

ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу науково-методичної роботи та професійної підготовки працівників закладів

сфери культури, Комунальний заклад вищої освіти

«Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9112-3468>

e-mail: cherkasov_2807@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ-ВИКОНАВЦІВ У МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ-ВИКОНАВЦІВ У МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті обґрунтовано психолого-педагогічні умови фахової підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких навчальних закладах, з-поміж яких: створення творчого освітнього середовища, сприятливого для підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах; забезпечення творчої взаємодії між учасниками освітнього процесу на діалогічних засадах; використання інтерактивних музично-педагогічних технологій та методів підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах різних рівнів акредитації.

Ключові слова: психолого-педагогічні умови, інструменталісти-виконавці, мистецькі освітні заклади.

CHERKASOV Volodymyr Fedorovich. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF INSTRUMENTALISTS-PERFORMERS IN ARTS EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article substantiates the psychological and pedagogical conditions of professional training of instrumentalists-performers in art educational institutions, including: creating a creative educational environment favorable for training instrumentalists-performers in art educational institutions; ensuring creative interaction between participants in the educational process on a dialogical basis; using interactive musical and pedagogical technologies and methods of training instrumentalists-performers in art educational institutions of different accreditation levels.

Therefore, in the context of the above, it is worth noting that ensuring interpersonal interaction between participants in the educational process on a dialogical basis is a way of transmitting "personal" cultural information, which is embedded in the deep content of a musical work from the composer through the performer to the listener, and thereby ensuring the involvement of the listening audience in the best examples of world musical art.

It has been proven that a significant impact on the level of training of instrumentalists-performers is exerted by the use of a rich palette of interactive methods used at different stages of working with musical text, namely: at the stage of reading notes from a sheet, learning, working on the work itself and preparing for a concert performance.

It is right to say about the gradual application of variable forms of work in classes with students, where we offer: detailed theoretical and performance analysis of musical text, use of verbal explanation at the stage of reading notes from a sheet, methods of working with musical text (calculation of rhythmic pattern, solmization (reading the names of notes in rhythm), reproduction of musical material on the instrument; at the stage of learning, operating with the «sparring» method, creative-initiative, variable, combining the methods of the previous stage with the next.

Keywords: *psychological and pedagogical conditions, instrumentalists-performers, art educational institutions.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтеграція мистецької освіти України до Європейського освітнього товариства вимагає модернізації основних підходів до змісту підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах і приведення його у відповідність до вимог Болонської конвенції. За такого підходу з'являється необхідність у пошуку нових форм, методів і засобів навчання, що позитивно впливає на якість професійної підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах, мотивує до подальшого вдосконалення фахової майстерності. Тож обґрунтування психолого-педагогічних умов фахової підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких навчальних закладах є доцільним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання наукової літератури переконує нас у тому, що питання фахової підготовки інструменталістів-виконавців досліджували такі науковці, з-поміж яких: О. Андрейко, Н. Гуральник, М. Давидов, К. Завалко, Е. Куришев, В. Лабунець, В. Ляшенко, О. Олексюк, А. Сташевський, В. Федоришин, Д. Юник, В. Черкасов, М. Черепанин, О. Щолокова. Тематика нашого наукового пошуку уможливорює здійснити інтерпретацію психолого-педагогічних умов фа-

хової підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких навчальних закладах.

Мета статті – обґрунтування психолого-педагогічних умов фахової підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логіка будь-якого наукового дослідження вимагає обґрунтування ключових понять, з'ясування сутності дефініцій, що інтегрують в системі наукового пошуку. Відповідно до теми нашого наукового дослідження ми виділяємо таке поняття як «психолого-педагогічні умови».

У педагогічних дослідженнях поняття «психолого-педагогічні умови» потрактовується системно. Вітчизняні вчені висловлюючи думку, що педагогічні умови – це інтегрована складова педагогічних технологій чи педагогічних моделей; обставини, завдяки яким реалізуються компоненти технологій. Так, О. Пехота, А. Кіктенко і О. Любарська визначають «педагогічні умови» як «систему певних форм, методів, матеріальних речей, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені та є необхідними для досягнення конкретної педагогічної мети» [8, с. 192].

Вчені припускають, що термін «педагогічні умови» визначено як певну обставину, яка впливає на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей

особистості. В. Федоришин під «педагогічними умовами» розуміє «сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей її здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання» [11, с. 24]. Є. Мегем «педагогічні умови» визначає як «взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності» [5, с. 21].

Зауважимо, що «умова» – це компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), з якого випливає існування відповідного явища. У цілому цей комплекс називають достатніми умовами явища. Якщо з усіх можливих умов відібрати загальні, отримаємо необхідні умови, тобто ті, за яких можливе певне явище. Визначення поняття «умови» в педагогіці пов'язане передусім з педагогічним осмисленням цієї категорії. Досить широко поняття «умова» використовується у дидактиці у процесі характеристики цілісного педагогічного процесу, окремих його сторін і складових частин.

В. Герасимчук та Б. Жорняк розуміють під «умовою» в педагогічному сенсі все те, «від чого залежить інше; середовище, обставини, у яких перебувають і без яких не можуть існувати предмети, явища. Педагогіка вищої школи визначає організаційно-педагогічні умови як набір заходів, спрямованих на досягнення певного рівня активності студентів та викладачів» [2, с. 34].

У процесі теоретичного аналізу встановлено, що не існує єдиного тлумачення сутності поняття «умова». О. Овчарук «умову» визначає як вимогу однієї зі сторін, які домовляються; як усну чи письмову згоду про що-небудь; як правила, що встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; як обставини, за яких відбувається чи залежить що-небудь» [6, с. 65]. Р. Серьожникова «педагогічні умови» розглядає як сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів.

Отже, психолого-педагогічні умови ми інтерпретуємо як сукупність організаційних форм, методів, прийомів, засобів координації освітньо-виховного впливу на суб'єкт освітньої діяльності для мотивації та стимулу ефективного саморозвитку художньо-творчого потенціалу та сценічної майстерності інструменталістів-виконавців.

У процесі дослідження та узагальнення означеної проблеми нами було виокремлено низку психолого-педагогічних умов фахової підготовки інструменталістів-виконавців у

мистецьких навчальних закладах, а саме: *створення творчого освітнього середовища, сприятливого для підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах; забезпечення творчої взаємодії між учасниками освітнього процесу на діалогічних засадах; використання інтерактивних музично-педагогічних технологій та методів підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах різних рівнів акредитації.*

Першою психолого-педагогічною умовою ми визначили *створення творчого освітнього середовища, сприятливого для підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах.*

Для забезпечення запропонованої психолого-педагогічної умови з метою свідомо умотивованого ставлення до проблеми розвитку художньо-творчого потенціалу і сценічної майстерності ми використовували такі засоби: інноваційні методи навчання; інтерактивні технології; програмні твори спрямовані на розвиток самостійності та ініціативи, критичного мислення та самооцінки у підготовці концертних програм тощо.

Створення освітнього середовища сприятливого для підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах сприяє підвищенню мотивації студентів до активної участі в освітньому процесі, розвитку власного художньо-творчого потенціалу і сценічної майстерності. Цієї точки зору дотримуються сучасні науковці, які підтверджують, що створення освітнього середовища сприятливого для підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах сприяє розвитку художньо-творчого потенціалу і сценічної майстерності студентів, мотивує до подальшої активної концертно-виконавської діяльності. Наприклад, дослідження В. Воеводіна показали, що студенти, «які навчаються в середовищі, що сприяє творчому мисленню та експериментуванню, проявляють більшу креативність та винахідливість у вирішенні завдань» [1, с. 42].

Доречно наголосити на тому, що процес мотивації є нескінченним, оскільки потреби в розвитку, самовдосконаленні та самовираженні ніколи не можуть бути повністю задоволеними. Мотиваційна сфера кожного студента є більш динамічною, ніж когнітивна та інтелектуальна, і має як позитивні, так і негативні аспекти у підготовці інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах.

Досвід доводить, що у студентів існують зовнішні та внутрішні мотиви, які можуть

взаємодіяти або конфліктувати між собою, які є рушійною силою у творчому розвитку і формуванні власної траєкторії майбутньої професійної діяльності. Наразі, варто зазначити, що для успішної інноваційної діяльності необхідна внутрішня мотивація, яка виявляється в зацікавленості, задоволенні та внутрішньому стимулі до дії. Важливо враховувати, що мотивація є головним поштовхом до генерації нового, але потребує контекстної та середовищної підтримки.

Самоусвідомлення є ключовим компонентом мотиваційної установки й пов'язане з «Я»-концепцією, яка мотивує для подальшого самоудосконалення і творчого зростання. «Я»-концепція формується під впливом творчого досвіду і становить основу для саморегуляції і самовдосконалення інструменталістів-виконавців, є стимулом подальшого художньо-творчого розвитку і удосконалення виконавських умінь і навичок.

Ми переконані, що для успішної фахової підготовки інструменталістів-виконавців викладач повинен прогнозувати подальший художньо-творчий розвиток і розвиток сценічно-виконавської майстерності кожного студента і дотримуватися наступних положень:

1. Актуалізувати установку інструменталіста-виконавця на значущість опанування знаннями, вміннями і навичками в контексті розвитку художньо-творчого потенціалу і сценічно-виконавської майстерності. Це відображає важливість розуміння викладачем, що кожен студент має художньо-творчий потенціал у сфері інструментальної підготовки, і вони мають знати, як максимально ефективно розвивати цей потенціал для подальшого професійного саморозвитку і самоудосконалення.

2. Усвідомлення важливості запровадження ефективних методів і методичних прийомів в контексті фахової підготовки майбутніх інструменталістів-виконавців. У роботі з такими студентами викладачам варто бути готовими застосовувати сучасні підходи та методи навчання, спрямовані на розвиток художньо-творчого потенціалу і сценічно-виконавської майстерності, з урахуванням індивідуальних особливостей кожного інструменталіста-виконавця.

3. Посилення почуття особистої відповідальності викладача за якість фахової підготовки інструменталістів-виконавців, що уможливорює формування у викладача усвідомлення їх ролі у розвитку художньо-творчого потенціалу і сценічної майстерності інструменталістів-виконавців і відповідальності за якість наданої освіти.

Такий підхід уможливорює забезпечити ефективну підготовку інструменталістів-виконавців та підвищити їхню готовність до подальшої роботи з розвитку художньо-творчого потенціалу і сценічно-виконавської майстерності, готовності до активної професійної діяльності та удосконаленню фахових компетентностей.

Отже, запровадження першої педагогічної умови підтверджує, що створення творчого освітнього середовища сприятливого для підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах має суттєвий вплив на розвиток художньо-творчого потенціалу і сценічної майстерності майбутніх інструменталістів-виконавців. Його створення є важливою педагогічною умовою, яка сприяє конкурентоспроможності фахівців на освітньому ринку праці.

Друга психолого-педагогічна умова – *забезпечення творчої взаємодії між учасниками освітнього процесу на діалогічних засадах*. Реалізація зазначеної педагогічної умови у підготовці інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах передбачає взаємодію на основі принципів діалогічності й культуровідповідності та характеризується наступними різновидами діалогічної взаємодії, а саме: «автор – виконавець», «викладач – студент», «виконавець – слухач». Зазначені види діалогової взаємодії сприяють забезпеченню успішної роботи над музичним твором, що сприяє ефективному засвоєнню фахових компетентностей. Послідовність та системність їх засвоєння забезпечується технологією міжособистісної взаємодії, що є актуальним у процесі формування інструментально-виконавської майстерності і підготовці інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах.

М. Каган досліджуючи сутність діалогового спілкування визначає його в якості «взаємодії людей як суб'єктів, метою якого є підвищення ступеня їхньої духовної спільності або досягнення цієї спільності» [4, с. 131]. В основі психологічної мотивації, зазначає Є. Шишкіна, «повинна бути закладена установка на формування і розвиток потреби в міжсуб'єктному, глибинному спілкуванні, що обумовлює можливості виходу особистості за межі своїх актуальних можливостей і їх безмежне розширення та поглиблення» [13, с. 14].

Осягаючи інноваційну сутність діалогічної взаємодії, студенти мають можливість розмірковувати, узагальнювати, робити висновки, доводити власну точку зору. Діалогічна взаємодія визначає зміст і результати педагогічного процесу. Логічна

постановка питань, послідовність ситуацій, стислість висловлювання, визначеність і переконання, обізнаність та поінформативність – обов'язкові вимоги стосовно організації діалогу, вдосконалення його внутрішньої структури. Проблеми і перспективи, що визначають характер і послідовність протікання діалогу можуть бути різного типу, наприклад:

- для виявлення вихідної позиції;
- обґрунтування власної точки зору;
- уточнення висловлювання;
- доведення аргументів;
- обґрунтування висунутого

положення;

- перевірки компетентності учасників дискусії тощо.

Запитання і відповіді повинні характеризуватися ясністю, точністю, повнотою, лаконічністю, відповідністю суті питання. До того ж переконливістю, обґрунтованістю, інформативністю, що зменшує невизначеність питання і мотивує до подальшого спілкування в роботі над музичним твором або визначенні інтерпретаційних підходів та виконавських особливостей музичного твору.

Діалог не тільки відповідає на питання, а й спонукає, стимулює виникнення нових, налаштовує на впевненість у власних переконаннях. Найбільший інтерес у фаховій підготовці інструменталістів-виконавців викликають проблемні питання, які потребують виходу за межі знань студентів і ставлять їх перед необхідністю певних узагальнень, з'ясування і усунення виконавських труднощів, переконань в інтерпретації музичного твору.

Доречно наголосити, що сутність діалогового спілкування полягає в тому, що воно виконує подвійну функцію, з одного боку, є способом прояву художньо-творчих здібностей інструменталіста-виконавця, а з іншого – способом індивідуального розвитку і подальшого удосконалення. За такого підходу варто наголосити, що дидактична мета визначає основну структуру діалогу і стимулює активність його учасників. Усвідомлення мети відбувається на основі особистісної мотивації інструменталіста-виконавця в конкретних творчих ситуаціях.

Специфічність і цінність діалогу полягає в тому, що він ніколи не може бути остаточно запрограмований, тому що будується «наживо». Л. Гончаренко наголошує «Свобода, оригінальність, імпровізація, що виникають під час обговорення єдиної проблеми, відсутність шаблонних оцінок, хрестоматійності суджень, декларованих поглядів – характерні риси продуктивного діалогу» [3, с. 47].

Діалогізація відіграє визначальну роль в підготовці інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах. Посередником у комунікативному процесі виступає музичний твір, а складовими діалогу – розкриття суб'єктами освітнього процесу власного ставлення до змісту музичного твору, розуміння позиції кожного учасника художньо-творчого процесу, творча взаємодія, спільне вирішення проблемних питань. О. Рудницька наголошує, що «діалогізація пронизує не лише процес пізнання твору, реальне спілкування «щодо музики», а й внутрішнє обмірковування художнього образу, засобів його втілення, результатом чого стає індивідуальна інтерпретація музики, зміна людини під її впливом» [9, с. 127].

Доречно наголосити, що підготовка інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах на основі діалогу сприяє розширенню пізнавальних інтересів, залученню майбутніх фахівців до усвідомлення та засвоєння загальнолюдських цінностей, розвитку у них креативного мислення, здатності аргументувати власну позицію, що, у свою чергу, впливає на формування інструментально-виконавської майстерності.

Отже, у контексті вищесказаного варто зазначити, що забезпечення міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу на діалогічних засадах є способом передачі «особистісної» культурної інформації, яку закладено в глибинному змісті музичного твору від композитора через виконавця до слухача, й тим самим забезпечуючи залучення слухачької аудиторії до кращих зразків світового музичного мистецтва.

Третя психолого-педагогічна умова – використання інтерактивних музично-педагогічних технологій та методів підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах різних рівнів акредитації.

Термін «інтерактивний» прийшов до нас з англійської мови («inter» – взаємний і «act» – діяти) і має значення взаємодії, діалогу. В. Черкасов зазначає, що «Інтерактивні методи музичного навчання передбачають взаємодію вчителя та учнів у процесі художньо-естетичного спілкування» [12, с. 239].

У науковій літературі другої половини ХХ століття все більшого впровадження знаходить термін «технологія» (від грецького «techne» – мистецтво, майстерність, і «logos» – вчення, наука). Узагальнюючи різні підходи до обґрунтування змістовної й організаційної сутності поняття «інтерактивні технології» В. Черкасов наголошує, що «визначальними рисами музично-педагогічних технологій навчання є їхня спрямованість на формування

музичної культури молоді; стимулювання розвитку інтересів, потреб і смаків; опанування знань, вмінь і навичок у різних видах музичної діяльності; збагачення художньо-естетичного досвіду; розвиток музично-творчих якостей особистості» [12, с. 169–170].

На особливу увагу заслуговує те, що суттєвий вплив на рівень підготовки інструменталістів-виконавців здійснює використання багатопалітри інтерактивних методів, які використовуються на різних етапах роботи з музичним текстом, а саме: етапі читання нот з аркуша, розучування, роботи над самим твором і підготовка до концертного виконання. Слушно сказати про поетапність застосування на заняттях зі студентами варіативних форм роботи де пропонуємо: детальний теоретичний та виконавський аналіз музичного тексту, використання на етапі читання нот з аркуша словесного пояснення, прийомів роботи з музичним текстом (рахування ритмічного малюнку, сольмізація (читання назв нот у ритмі), відтворення музичного матеріалу на інструменті; на етапі розучування оперування методом «спарингу», творчо-ініціативним, варіативним, поєднання методів попереднього етапу з наступним.

До спектра інтерактивних методів педагогічної дії належать також метод контролю правильності виконання музичного тексту (спрямованість на реалізацію конкретних завдань у межах текстових групувань: фрази, речення, період); метод формування понять функціонального призначення партій кожної руки, зокрема: мелодії, басу, супроводу, гармонічного заповнення; метод розучування (точність виконання мелодико-ритмічної лінії по горизонталі та гармонійно-ансамблеве заповнення по вертикалі); метод переходу від поетапного характеру роботи до цілісного та навпаки; метод спрямування уваги на емоційно-образний зміст музичного твору та відтворення задуму композитора за допомоги метро-ритму, темпо-ритму, ритмодинаміки, ритмо-агогіки, ритмо-гармонії, ритмо-побудов.

Цілком зрозуміло, що найвищим ступенем педагогічної майстерності є педагогічна творчість, що передбачає створення власних методів. К. Ушинський так описує вияви вищезгаданої майстерності: «В його викладанні й поводженні з дітьми є щось невловимо приємне, веселе й серйозне, лагідне, але водночас таке, що підкоряє увагу й волю вихованця. Він уже досяг тієї педагогічної височини, коли всякий метод зникає в особистості педагога й коли з цієї особистості виникає щоразу цілком само-

стійний той прийом, який потрібен у даному випадку. Такий педагог творить метод, а не керується ним» [10, с. 117].

Висновки та перспективи подальших розвідок напреду. У процесі дослідження та узагальнення означеної проблеми нами уточнено сутність поняття «психолого-педагогічні умови» та запропоновано низку психолого-педагогічних умов фахової підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких навчальних закладах, а саме: створення творчого освітнього середовища, сприятливого для підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах; забезпечення творчої взаємодії між учасниками освітнього процесу на діалогічних засадах; використання інтерактивних музично-педагогічних технологій та методів підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах різних рівнів акредитації.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з дослідженням показників, критеріїв та рівнів готовності інструменталістів-виконавців до художньо-творчої діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Воеводін В. В. Педагогічні умови становлення творчого потенціалу майбутніх музикантів-виконавців в оркестровому класі : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02. – «Теорія та методика навчання (музика і музичне виховання)» / Київський університет культури і мистецтв. К, 2007. 25 с.
2. Герасимчук В., Жорняк Б. Педагогічні умови формування артистичних здібностей у майбутніх учителів музичного мистецтва засобами театральної педагогіки. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 75. С. 44–48.
3. Гончаренко Л. П. Проблеми професійної підготовки музиканта педагога. Наукові записки. Педагогічні науки. 2010. Вип. 91. С. 60–64.
4. Каган М. С. Світ спілкування: Проблема міжсуб'єктивних відношень. Київ. 1988. 319 с.
5. Мегем Є. Спільна творча діяльність викладачів і студентів – основа проєктно-технологічної підготовки. Вища освіта України, 2005. Вип. 4. С. 93.
6. Овчарук В. Г., Овчарук В. В., Іскра Б. І. Особливості мотивації до факультативних занять студентів ВНТУ. «Молодий вчений». 2015. №7. С. 63–66.

7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 247 с.
8. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології. Київ: АСК, 2001. 256 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Київ : Інтерпроф, 2002. 270 с.
10. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Вибр. пед. твори: у 2 т. К. : Радянська школа, 1983. Т. 1. 192 с.
11. Федоришин В. І. Інтегральна система мистецької освіти: етнокультурний напрям розвитку здібностей творчої особистості: колективна монографія. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2021. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38338> (дата звернення 25.05.2023).
12. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: [підручник] / Володимир Черкасов. К. : Академвидав, 2015. 450 с. (Альма-матер)
13. Шишкіна Є. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Харків : Діса плюс, 2014. 200 с.

REFERENCES

1. Voevodin, V. V. (2007). *Pedahohichni umovy stanovlennya tvorchoho potentsialu maybutnikh muzykantiv-vykonavtsiv v orkestrovomu klasi*. [Pedagogical conditions for the development of the creative potential of future musicians-performers in the orchestra class]. Kyiv.
2. Gerasimchuk, V., Zhornyak, B. (2020). *Pedahohichni umovy formuvannya artystychnykh zdibnostey u maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva zasobamy teatral'noyi pedahohiky*. [Pedagogical conditions for the formation of artistic abilities in future teachers of musical art by means of theater pedagogy]. Kyiv.
3. Goncharenko, L. P. (2010). *Problemy profesynoyi pidhotovky muzykanta pedahoha*. [Problems of professional training of a musician and teacher]. Kyiv.
4. Kagan, M. S. (1988). *Svit spilkuvannya: Problema mizhsub'yektyvnykh vidnoshen'*. [The world of communication: The problem of intersubjective relations]. Kyiv.
5. Mehem, E. (2005). *Spil'na tvorcha diyal'nist' vykladachiv i studentiv – osnova proyektno-tekhnologichnoyi pidhotovky*. [Joint creative activity of teachers and students is the basis of project-technological training]. Kyiv.

6. Ovcharuk, V. G., Ovcharuk, V. V., Iskra, B. I. (2015). *Osoblyvosti motyvatsiyi do fakul'tativnykh zanyat' studentiv VNTU*. [Peculiarities of motivation for optional classes of students of VNTU].
7. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva. Teoriya i metodyka vykladannya mystets'kykh dysyplin*. [Pedagogy of art. Theory and methods of teaching art disciplines]. Kyiv.
8. Pehota, O. M., Kiktenko, A. Z., Lyubarska, O. M. (2001). *Osvitni tekhnolohiyi*. [Educational technologies]. Kyiv.
9. Rudnytska, O. P. (2002). *Pedahohika: zahal'na ta mystets'ka*. [Pedagogy: general and artistic]. Kyiv.
10. Ushinsky, K. D. (1983). *Lyudyna yak predmet vykhovannya. Sproba pedahohichnoyi antropolohiyi*. [Man as a subject of education. An attempt at pedagogical anthropology]. Kyiv.
11. Fedoryshyn, V. I. (2021). *Intehral'na systema mystets'koyi osvity: etnokul'turnyy napryam rozvytku zdibnostey tvorchoyi osobystosti*. [Integral system of art education: ethnocultural direction of development of creative personality abilities]. Kyiv.
12. Cherkasov, V. F. (2015). *Teoriya i metodyka muzychnoyi osvity*. [Theory and methods of music education]. Kyiv.
13. Shishkina, E. K. (2014). *Metodolohiya naukovykh doslidzhen'*. [Methodology of scientific research]. Kharkiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри музичного мистецтва Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: педагогічні умови підготовки інструменталістів-виконавців у мистецьких освітніх закладах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHERKASOV Volodimer Fedorovich –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Musical Art of the Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: pedagogical conditions for training instrumentalists-performers in art educational institutions.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2025 р.

УДК 37.378

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.060

ШЕТЕЛЯ Наталія Ігорівна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри
мистецьких дисциплін, заслужений працівник культури України,
ректор Комунального закладу вищої освіти

«Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8810-4805>

e-mail: noritsu16@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ «КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО»

**ШЕТЕЛЯ Наталія Ігорівна. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ «КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО»**

У статті здійснено спробу обґрунтування основних принципів формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво». У зазначеному контексті уточнено зміст понять «компетентність» і «професійна компетентність», виокремлено систему принципів, які є орієнтиром для практичного конструювання навчального процесу і впливають на змістовну наповненість цього процесу, з-поміж яких: принцип професійної спрямованості навчання, принцип культуровідповідності, принцип систематичності і послідовності, принцип інтегративності, принцип активності і свідомості.

Ключові слова: професійна компетентність, майбутні фахівці галузі «Культура і мистецтво», принцип професійної спрямованості навчання, принцип культуровідповідності, принцип систематичності і послідовності, принцип інтегративності, принцип активності і свідомості.

**SHETELYA Natalia Igorevna. FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE
SPECIALISTS IN THE INDUSTRY OF «CULTURE AND ART»**

The article attempts to substantiate the basic principles of the formation of professional competence of future specialists in the field of «Culture and Art». In this context, the meaning of the concepts of «competence» and «professional competence» is clarified, a system of principles is identified that are a guideline for the practical construction of the educational process and affect the content of this process, including: the principle of professional orientation of training, the principle of cultural correspondence, the principle of systematicity and consistency, the principle of integrativity, the principle of activity and consciousness.

The complexity and diversity of the tasks of professional training of competitive specialists in socio-cultural activities make the problem of forming professional competence of future specialists in the field of «Culture and Art» especially relevant in the modern theory and practice of domestic pedagogy. Professional competence of future specialists in the field of «Culture and Art» affects the development of modern society, since it is able to guarantee the optimal solution of problems of socio-cultural activities and contributes to the adaptation of young people to new social conditions.

It is proven that the professional training of specialists in socio-cultural activities in higher education institutions of the artistic direction is an urgent problem of artistic theory and practice, which is inextricably linked with increasing the level of spirituality, morality of the individual and is manifested in relationships with people, communication with them. The multifaceted process of forming professional competence of future specialists in the field of «Culture and Art» depends on many conditions. One of them is the substantiation and introduction in the process of professional training of a system of principles that are a guideline for the practical construction of the educational process and affect the content of this process.

Keywords: professional competence, future specialists in the field of «Culture and Art», the principle of professional orientation of training, the principle of cultural correspondence, the principle of systematicity and consistency, the principle of integrativity, the principle of activity and consciousness.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна підготовка фахівців соціокультурної діяльності в закладах вищої освіти мистецького спрямування є актуальною проблемою мистецької теорії і практики, що нерозривно пов'язано з підвищенням рівня духовності, моральності особистості і виявляється у взаємостосунках з людьми, спілкуванні з ними. Багатогранний процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» залежить від багатьох умов. Однією з них є обґрунтування та запровадження в процесі професійної підготовки системи принципів, які є орієнтиром для практичного конструювання навчального процесу і впливають на змістовну наповненість цього процесу.

За такого підходу актуальність теми дослідження визначається загальною тенденцією якості вищої мистецької освіти, пов'язаною з гуманізацією та модернізацією соціокультурної діяльності, формуванням професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання професійної компетентності окреслене в працях М. Воликіної, Ю. Зінковського, О. Котенко, В. Кременя, Г. Ломакіної, І. Магазинщикової, М. Мазурок, Г. Мельниченко, В. Петрука, В. Плохій, В. Сластьоніна, В. Тернопільської та ін. Формування компетентності вивчається такими науковцями, як О. Антонова, Н. Бібік, С. Бондар, С. Вітвицька, М. Волошина, Н. Волкова, М. Головань, О. Дубасенюк, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кальней, Л. Маслак, А. Маркова, А. Михайличенко, О. Пометун, Г. Селевко, Н. Сидорчук, Ю. Татур, А. Хуторський, Ф. Шаріпов, С. Шишов та ін. Формування професійної компетентності фахівців сфери «Культура і мистецтво» в тій чи тій мірі досліджено А. Козир, О. Комаровською, В. Масловим, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалкою, Л. Паньків, Т. Смирновою, В. Черкасовим, Н. Шетелею, В. Шульгіною, О. Щолоковою. Проте недостатня теоретична та практична розробленість зазначеної проблематики зумовлює доцільність продовження наукового пошуку формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво».

Мета статті – обґрунтування основних принципів формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво».

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження формування професійної

компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» вимагає уточнення основних дефініцій наукового пошуку, а саме: понять «компетентність» та «професійна компетентність». За такого підходу слід відразу зазначити, що В. Олійник термін «компетентність» (від лат. *competence*) трактує як «поняття, що розкриває аспекти поведінки людини, пов'язані з виконанням роботи, визначає основну характеристику особистості, яка досягла або здатна досягти високих результатів у діяльності» [6, с. 2–5].

Укладачі «Словника іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання» С. Бирик та Г. Сютя «компетентність» визначають як «володіння знаннями, які дозволяють судити про щонебудь, висловлювати вагому авторитетну думку» або «володіння компетенціями, поінформованість, обізнаність, автори-тетність» [1, с. 415]. У науковому доробку Л. Мороз «компетентність» витлумачено як «структуровані набори знань, умінь, навичок та ставлень людини, які формуються в процесі навчання і дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати проблеми, що є характерними для певного напрямку продуктивної діяльності» [5, с. 31].

Студіювання наукової літератури дає підстави констатувати значну кількість трактувань поняття «професійна компетентність». Так, І. Тараненко доводить, що в «основі концепції професійної компетентності лежить ідея виховання компетентного працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, і бере на себе відповідальність за певну діяльність» [8, с. 41]. Під «професійною компетентністю» вчителя науковці розуміють «засіб для виконання покладених на нього професійних зобов'язань» [2] та його «професійно-особистісну характеристику, яка є комплексним утворенням, що поєднує знання з фаху, навички та якості особистості вчителя, спрямовані на професійне становлення та зростання» [9, с. 143].

Професійну компетентність сучасного педагога, наголошує В. Сидоренко, визначаємо як «інтегральну характеристику особистості, що включає комплексне поєднання ґрунтовних, систематичних, поліфункціональних знань, професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій, акмеологічних інваріантів, зокрема спеціальних педагогічних здібностей, властивостей, особистісних якостей (темпераменту, інтелекту,

нахилів, переконань, потреб, настанов) тощо, акмеологічної професійної позиції, які забезпечують професійний розвиток педагога шляхом формальної, неформальної, інформальної освіти, готовність здійснювати інноваційну високопродуктивну професійно-педагогічну діяльність у сучасних соціокультурних умовах» [7, с. 12].

Отже, професійна компетентність посідає значне місце у вітчизняній теорії і практиці сучасної психолого-педагогічній науки. Тож, формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» передбачає розробку науково обґрунтованого підходу до модернізації змісту фахової підготовки та запровадження інтерактивних технологій навчання.

У цьому контексті пріоритетним завданням є виокремлення системи принципів, які є орієнтиром для практичного конструювання навчального процесу і впливають на змістовну наповненість цього процесу. Серед них виділяємо такі: *принцип професійної спрямованості навчання, принцип культуровідповідності, принцип систематичності і послідовності, принцип інтегративності, принцип активності і свідомості*.

Першим і головним принципом формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» є *принцип професійної спрямованості навчання*, що уможливорює стратегічне орієнтування навчального процесу на практичне запровадження отриманих знань, вмінь та навичок в подальшій культурно-освітній діяльності. Р. Гуревич наголошує, що принцип професійної спрямованості навчання «базується на використанні педагогічних засобів, при умові продуктивного засвоєння молоддю знань, умінь, навичок, де формується інтерес до майбутньої професії» [2, с. 52].

У цьому контексті сутність принципу професійної спрямованості навчання полягає у вивченні циклу нормативних та вибіркового дисциплін, які тісно пов'язані з обраною майбутньою професійною діяльністю в галузі «Культура і мистецтво». Результати навчання повинні відповідати тим вимогам, що постають у галузі майбутньої соціокультурної діяльності, тож цілком закономірно, що при побудові змісту освіти у закладах вищої освіти варто опиратися на сучасні тенденції розвитку науки, інтерактивні технології та інноваційні методи навчання, сприяти формуванню високого рівня професійних компетентностей, що зумовлюватиме конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти на ринку праці, гнучкість та

мобільність майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво».

Принцип культуровідповідності займає центральне місце у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» і передбачає виховання і освіту людини на синтезі національних і загальнолюдських цінностей і ґрунтується з урахуванням особливостей етнічної та регіональної культур. Його запровадження вимагає від учасників освітнього процесу опанування цінностями, виховання та самовиховання в дусі своєї нації і свого народу, що забезпечує збереження духовної єдності поколінь на генетичному та соціокультурному рівнях.

Принцип культуровідповідності наповнює реальною, змістовною і життєвою силою розвиток особистості, виводячи тим самим утворення на рівень сучасних вимог суспільства. Опанування знаннями, вміннями і навичками з історії свого народу, його мови, народних ремесел та фольклорних традицій, сприяє збереженню духовної єдності поколінь. У такому контексті принцип культуровідповідності, взаємодіючи з іншими принципами, визначає необхідні суспільні умови, зміст і цінності, обсяг і критерії освоєння особистістю соціокультурного досвіду в процесі соціалізації.

Принцип систематичності і послідовності у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» вимагає чіткої структурної організації навчального процесу, раціонального розподілу його на окремі змістові модулі і поетапне засвоєння їх майбутніми фахівцями соціокультурної діяльності. Він вимагає дотримання наступності у вивченні окремих тем і навчальних дисциплін, забезпечення логічних зв'язків між засвоєнням способів дій і знань, між формами і методами навчання та формами і методами контролю за навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво».

Проте не слід забувати, що у навчанні слід враховувати логіку самої науки, коли розуміння одного поняття чи закономірності впливає і ґрунтується на іншому. Принцип вимагає, щоб знання, уміння і навички формувались системно, в певному порядку, щоб кожний елемент навчального матеріалу логічно пов'язувався з іншим, а нові знання спиралися на засвоєні раніше і створювали фундамент для засвоєння наступних знань. Головною вимогою принципу систематичності та послідовності в формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» є

забезпечення поступового переходу до оволодіння новими професійними знаннями і вміннями після ґрунтовного засвоєння попереднього матеріалу програми. Особливо це виявляється під час виробничого навчання майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» на основі використання модульних елементів, що є важливим у поступовому розвитку в майбутніх фахівців таких професійно значущих психічних процесів, як відчуття, пам'ять, мислення, уява, мовлення тощо, які є необхідними в процесі соціокультурної діяльності.

Принцип інтегративності визначає теоретичну та методичну підготовку, як важливу ланку професійної підготовки майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво». Інтегративність фахової підготовки реалізується через інтеграцію змісту навчання, поєднання знань з фахових дисциплін та методик їхнього навчання, інтеграцію навчально-методичної й науково-дослідної діяльності студентів. Безсумнівно, принцип інтегративності полягає в поєднанні соціокультурних знань з іншими аспектами професійної компетентності, такими як соціокультурна майстерність, соціальна відповідальність та комунікативні норми колективної відповідальності. Це уможливить майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» дотримуватися певних підходів соціокультурної діяльності, а також упроваджувати їх в майбутній професійній сфері.

Принагідно зауважимо, що інтеграція лекцій, практичних, семінарських, лабораторних занять, різних форм самостійної роботи на основі взаємодії, взаємозв'язку процесів та явищ, що вивчаються в різних дисциплінах, сприяє інтенсифікації як індивідуальних, так і групових форм організації навчання, активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво», підвищенню рівня ефективності засвоєння знань та формуванню цілісного світогляду. В той же час, на основі принципу інтегративності розв'язуються задачі організаційного плану щодо структурування, наповнення, координації та управління різними формами організації процесу навчання.

Принцип активності і свідомості спрямований на активне формування професійної компетентності, уміння виробляти власні судження, самостійно отримувати знання через спостереження і досвід. Пізнавальна активність є важливим фактором формування професійної компетентності та має вирішальне значення при оволодінні професійними компетентностями майбутніми фахів-

цями галузі «Культура і мистецтво». Свідомість у формуванні професійної компетентності – це позитивне ставлення майбутніх фахівців до соціокультурної діяльності, розуміння значення одержуваних знань, сутності досліджуваних проблем, усвідомлення необхідності і важливості навчання. Свідоме формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» залежить від ряду факторів і умов: мотив діяльності; характеру і рівня пізнавальної діяльності; організації навчально-виховного процесу; застосовуваних інноваційних методів, засобів і прийомів навчання.

Реалізація принципу активності і свідомості полягає перш за все у тому, щоб забезпечити усвідомлення мети і завдань формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» зробивши її внутрішньою потребою кожного суб'єкта соціокультурної діяльності. Важливе місце в реалізації зазначеного принципу має опанування майбутніми фахівцями сучасними технологіями соціокультурної діяльності. Для цього застосовуються спеціальні інтерактивні технології та інноваційні методи, які допомагають точно оцінювати сучасні вимоги суто колективної творчої діяльності. Вони розвивають в майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» здібність до свідомого аналізу самостійно прийнятих рішень, підвищують об'єктивність самооцінки і самоконтроль за виконанням своїх обов'язків.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Складність і різноманіття завдань фахової підготовки конкурентних фахівців соціокультурної діяльності роблять проблему формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» особливо актуальною в сучасній теорії і практиці вітчизняної педагогіки. Професійна компетентність майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» впливає на розвиток сучасного суспільства, оскільки вона здатна гарантувати оптимальне вирішення проблем соціокультурної діяльності і сприяє адаптації молоді до нових соціальних умов.

У такому контексті нами було уточнено зміст ключових понять дослідження, а саме: «компетентність» і «професійна компетентність», доведено, що формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво» передбачає розробку науково обґрунтованого підходу до змісту фахової підготовки. За такого підходу вартісним стало виокремлення системи принципів, які є орієнтиром для

практичного конструювання навчального процесу і впливають на змістовну наповненість цього процесу, з-поміж яких: принцип професійної спрямованості навчання, принцип культуровідповідності, принцип систематичності і послідовності, принцип інтегративності, принцип активності і свідомості.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути зосереджені на подальшому визначенні й обґрунтуванні принципів формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бибик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків: Фоліо, 2006. 623 с. (Б-ка держ. мови).
2. Гуревич Р. Професійна спрямованість як принцип навчання у професійно-технічних навчальних закладах / Роман Гуревич, Алла Коломієць // Професійно спрямоване навчання і виховання особистості : зб. наук. праць / за ред. Г. П. Васяновича. Львів : ЛДУБЖД, 2006. С. 49–63.
3. Карпова Л. Г. Сутність професійної підготовки викладача / Л. Г. Карпова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів : матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. Харків : ОВС, 2002. 164 с.
4. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі. / [О. О. Біла, Т. Р. Гуменникова, Я. В. Кічук та ін.; Наук. ред, упорядкув. Н. В. Кічук]; Півден. наук. центр АПН України. Ізмаїл. держ. гуманіт. ун-т. Ізмаїл, 2007.
5. Мороз Л. І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС) / Л. І. Мороз. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ.; Івано-Франківськ: Надвірнянська друкарня, 2007. 311 с.
6. Олійник В. В. Професійне зростання педагогічних працівників : організаційно-педагогічний аспект / В. В. Олійник, Л. І. Даниленко // Методист. 2003. № 3. С. 2–5.
7. Сидоренко В. В. Розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах відкритої освіти: кластерний аналіз // Професійна компетентність педагога в умовах оновленого змісту освіти та вимог ринку праці: III регіональна науково-практична конференція. Вінниця: Вінницька міська друкарня, 2017. С. 8–17.
8. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід Європейських країн [Текст] / І. Тараненко; За ред. Єрмакова І. // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільстві. К. : «Контекст», 2000.
9. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. В. Ляхощкий

[та ін.]; за наук. ред. Є. Р. Чернишовой; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.

10. Чаплак М. Сучасні тенденції формування професійної компетентності майбутніх педагогів / М. Чаплак, С. Котова. URL: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Pedagogica/58932.doc.htm (Дата звернення: 14.10.2017).

REFERENCES

1. Bybyk, S. P., Syuta, G. M. (2006). *Slovnnyk inshomovnykh sliv: tлумачення, slovotvorenniya ta slovovzhivannya*. [Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and word usage]. Kharkiv.
2. Gurevich, R. (2006). *Profesiynna spryamovanist' yak pryntsyp navchannya u profesiynno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh*. [Professional orientation as a principle of education in vocational and technical educational institutions]. Lviv.
3. Karpova, L. G. (2002). *Sutnist' profesiynoyi pidhotovky vykladacha*. [The essence of professional training of a teacher]. Kharkiv.
4. *Kompetentnist' samorozvytku fakhivtsya: pedahohichni zasady formuvannya u vyshchii shkoli*. (2007). [Competence of self-development of a specialist: pedagogical principles of formation in higher education]. Izmail.
5. Moroz, L. I. (2007). *Profesiynno-psykholohichnyy treninh u stanovlenni osobystosti fakhivtsya (na prykladi pratsivnykiv OVS)*. [Professional and psychological training in the formation of a specialist's personality (on the example of OVS employees)]. Kyiv.
6. Oliynyk, V. V. (2003). *Profesiynne zrostannya pedahohichnykh pratsivnykiv : orhanizatsiynno-pedahohichnyy aspekt*. [Professional growth of pedagogical workers: organizational and pedagogical aspect]. Kyiv.
7. Sydorenko, V. V. (2017). *Rozvytok profesiynoyi kompetentnosti suchasnoho pedahoha v umovakh vidkrytoyi osvity: klasteryny analiz*. [Development of professional competence of a modern teacher in the conditions of open education: cluster analysis]. Vinnytsia.
8. Taranenko, I. (2000). *Rozvytok zhyttyevoyi kompetentnosti ta sotsial'noyi intehtratsiyi: dosvid Yevropeys'kykh krayin*. [Development of life competence and social integration: experience of European countries]. Kyiv.
9. *Terminolohichnyy slovnnyk z osnov pidhotovky naukovykh ta naukovopedahohichnykh kadriv pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity*. (2014). [Terminological dictionary on the basics of training scientific and scientific-pedagogical personnel of postgraduate pedagogical education]. Kyiv.
10. Chaplak, M. (2010). *Suchasni tendentsiyi formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh pedahohiv*. [Modern trends in the formation of professional competence of future teachers].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕТЕЛЯ Наталія Ігорівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри мистецьких дисциплін, заслужений працівник культури України, ректор Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво».

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHETELYA Nataliya Ihorivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Arts, Honored Worker of Culture of Ukraine, Rector of the Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: professional training of future specialists in the field of «Culture and art».

Стаття надійшла до редакції 27.02.2025 р.

УДК 378.147:741.2:74.

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.065

ГАРБУЗЕНКО Лариса Володимирівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1337-4568>
e-mail: lar_gar@ukr.net

ГЕРАЩЕНКО Богдан Олександрович –

викладач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0001-7788-8082>
e-mail: gbogdan29@gmail.com

ТКАЧЕНКО Роман Сергійович –

викладач кафедри мистецької освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка,
аспірант кафедри історії та теорії мистецтв
Харківської державної академії дизайну і мистецтв.
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-0228-4015>
e-mail: r.s.tkachenko@cuspu.edu.ua

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ АКАДЕМІЧНОГО РИСУНКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

ГАРБУЗЕНКО Лариса Володимирівна, **ГЕРАЩЕНКО** Богдан Олександрович, **ТКАЧЕНКО** Роман Сергійович. **ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ АКАДЕМІЧНОГО РИСУНКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

У статті обґрунтована ефективність використання досвіду проблемного навчання в оволодіння академічним рисунком із врахуванням закономірностей взаємозв'язку творчості із законом єдності і боротьби протилежностей та психологічної закономірності мислення, яка визначає зміст і форму пізнавальної діяльності людини.

Ключові слова: рисунок, академічний рисунок, проблемне навчання, проблемна задача, проблемна ситуація, майбутні фахівці образотворчого мистецтва.

GARBUZENKO Larysa Volodymyrivna, **HERASHCHENKO** Bohdan Oleksandrovych, **TKACHENKO** Roman Serhiyovych. **PROBLEM-BASED LEARNING OF ACADEMIC DRAWING FOR FUTURE VISUAL ARTS PROFESSIONALS**

The authors, considering that drawing is a fundamental and universal tool in the training of future artists, emphasize the importance of combining traditions, applying classical methods and

techniques for depicting three-dimensional space on a two-dimensional plane, and incorporating innovations in teaching academic drawing.

The article justifies the effectiveness of using problem-based learning in mastering academic drawing, taking into account the laws of the relationship between creativity and the principle of the unity and struggle of opposites, as well as the psychological law of thinking, which defines the content and form of human cognitive activity.

In accordance with compositional, structural, form-creating, tonal, and light-tonal problems that need to be addressed in academic drawing, problem-based tasks are proposed.

In the problem-based tasks developed by the researchers, there is a certain contradiction – the drawing skills previously acquired by future specialists are not fully utilized. To solve these problem-based tasks, students must activate their previously acquired knowledge or gain new knowledge through reasoning and reflection, realizing the necessity of certain actions. The authors emphasize that a distinctive feature of problem-based learning in academic drawing, as pointed out by instructors, is that the problems and tasks they create stimulate students to acquire theoretical knowledge about drawing, realizing that simply recording objects seen through vision is insufficient, and that academic drawing combines theory and practice.

The conclusions drawn are valid in suggesting that the use of problem-based learning in academic drawing promotes a more conscious approach to solving compositional, structural, form-creating, tonal, and light-tonal problems of creating images of spatial forms on a plane, which serves as the basis for transforming perceptions of the surrounding environment into an artistic image. The researchers foresee the further development of a system of problem-based tasks for comprehensive implementation in professional art education.

Keywords: *drawing, academic drawing, problem-based learning, problem-based task, problem situation, future visual arts professionals.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Технологічний прогрес, широке використання комп'ютерної техніки, розповсюдження масової культури спонукають до вдосконалення мистецької освіти в цілому та фахівців образотворчого мистецтва зокрема. Базовим і універсальним засобом у підготовці майбутніх художників є рисунок. Оволодіння теорією і практикою рисунка є компонентами пізнання світу образотворчого мистецтва. І в той же час, навчання академічного рисунка здійснює значний вплив на загальний розвиток особистості та професійні якості майбутнього фахівця. Основна і кінцева мета оволодіння академічним рисунком майбутніми фахівцями образотворчого мистецтва полягає у формуванні загальної художньої культури, розвитку здатності розуміти та зображати форми, простір, навколишнє середовище як з натури, по пам'яті так і з уяви, а також у виробленні впевненості та свободи шляхом вираження своїх думок графічними засобами [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням мистецької освіти за різними аспектами професійного становлення митця присвячені ґрунтовні розвідки О. Безгіна, В. Григор'євої, І. Кузнецової, О. Олексюк, Л. Полудень, Н. Тарарак, О. Успенської, Р. Шмагала. Окремі аспекти дослідження рисунка як базового навчального предмету у професійній освіті розкриті у наукових статтях та навчальних виданнях В. Білого, О. Демиденка, Л. Кулініч, С. Лопу-

хової, В. Магальяса, К. Пархоменка, О. Піддубної, К. Поддубка, Н. Прохорової, М. Сидора, О. Сташука, І. Туманова.

Нашу увагу привертають міркування О. Сташука, щодо можливих шляхів подолання недоліків у процесі викладання академічного рисунка: ефективне використання академічних чинників рисунка; поетапне виявлення внутрішньої конструкції, точне моделювання об'ємів; правильне відтворення натури; дотримання композиційних закономірностей; балансування між класичними підходами та впровадження новітніх концепцій і підходів, доповненими інформованістю, комп'ютерною та функціональною грамотністю [3].

До викладання академічного рисунка у поєднанні традицій та інновацій підходить І. Туманов, який наголошує на ефективності створення проблемно-творчих ситуацій під час занять академічним рисунком з метою вирішення завдань професійного навчання. При цьому автор виокремлює умови, що необхідні для виникнення і розв'язування проблемно-творчої ситуації: зацікавлене сприйняття натури з метою її зображення; образне мислення у поєднанні з раціональним аналізом співвідношення загального й окремого в натурі, виявленням закономірностей цих співвідношень; прагнення до створення образу із використанням різних матеріалів та технік; прагнення до виконання зображення з використанням можливостей сучасного формотворення [4].

Мета статті – визначення особливостей використання проблемного навчання академічного рисунка як базової навчальної дисципліни у підготовці майбутніх художників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самостійною дисципліною у закладах вищої освіти художнього спрямування є академічний рисунок. Навчання академічного рисунка передбачає застосування класичних методів і прийомів зображення об'ємного простору на площині. У процесі роботи над академічним рисунком спираються на усталений підхід: поетапність від простого до складного, від простих за формою предметів, з обмеженою кількістю деталей до об'єктів зі складною конструкцією. Класичним підходом до навчання академічному рисунку є дотримання послідовності: навчання малюванню з натури; вивчення конструктивної будови предмета, що зображується, та осмислення його положення в просторі; передача пластичної форми: структури, маси, співвідношення елементів, просторового рішення, композиції, тобто розміщення елементів форми на площині; моделювання тональних та світло-тонових співвідношень. В результаті такої роботи створюється цілісний художній образ.

Продуктивним підходом поєднання академізму у навчанні рисунка із сучасними тенденціями є використання досвіду проблемного навчання. Проблемне навчання передбачає залучення здобувачів освіти до розв'язування проблемних задач і керування їхньою діяльністю із самостійного вирішення навчальних проблем. Використання проблемного навчання ґрунтується на закономірності взаємозв'язку відображення і творчості з діалектичним законом єдності і боротьби протилежностей та психологічної закономірності мислення, яка визначає зміст і форму пізнавальної діяльності людини. У процесі розв'язування навчальних проблемних задач у студентів розвивається здатність до самостійного перенесення знань і вмінь у нову ситуацію, вміння розробляти альтернативні шляхи розв'язування як навчальних, так і професійних завдань.

Доцільність опори на проблемність у навчанні академічного рисунка обґрунтовується тим, що естетичне освоєння світу, прагнення до створення і розкриття естетичної цінності предмета відбувається завдяки розвиненому мисленню, що формується у діяльності на основі самостійного розв'язування проблемних задач. Мислення художника відзначається творчим характером, у якому поєднується як мислення художніми образами, так і теоретичними

поняттями і закономірностями. Щоб образ предмета, що зображується, був істинним, у ньому повинні бути зафіксовані загальні й специфічні ознаки, а асоціація має бути точною, об'єктивно виправданою.

Академічний рисунок за своєю суттю передбачає потребу в розв'язанні комплексу проблем: композиційних, конструктивних, формоутворювальних, тональних, світло-тонових.

Досягнути мети навчання студентів професійно правильно відображати просторові форми на площині неможливо без глибокого й усвідомленого ними знання способів розв'язування композиційних проблем рисунка, що передбачає узгодження розміру зображення, врахування симетрії і рівноваги, статички і динаміки, перспективи і ритму, єдності стилю в просторі та часі, єдності форми і змісту, площинну цілісність, просторову контрастність.

Розв'язання конструктивних проблем зображення в рисунку відбувається за умови виконання грамотної передачі об'єму форм, тобто побудови всіх видимих і невидимих площин із урахуванням їх взаємозв'язків та положень у просторі. Для досягнення таких цілей необхідно керуватися правилами лінійної та повітряної перспективи, конструктивною будовою предмета як взаємного розташування його елементів і частин, зв'язку їх між собою у цілісній об'ємній формі.

Формоутворювальні задачі рисунка передбачають знаходження гармонійного зв'язку між елементами, що складають форму предмета, і виражаються у підпорядкованості елементів композиції.

Розв'язані формоутворювальні задачі рисунка слугують основою для вирішення тональних задач, завдяки чому забезпечується читабельність силуету предмету та цілісний простір зображення.

Цілісність рисунка забезпечується і через розв'язання світло-тонових проблем на основі врахування законів розподілу світлотіньових градацій на поверхнях предметів, що взаємодіють між собою на площині.

Проте, працюючи над рисунком майбутні фахівці не завжди усвідомлюють суть проблемних задач і розв'язують їх інтуїтивно без опори на теоретичні знання. Це в подальшому приводить до того, що в їх роботах спостерігається порушення форми та конструкції зображеного, спотворення лінійної перспективи, відсутність об'єму тощо.

Вважаємо доцільним впроваджувати в освітній процес майбутніх фахівців образотворчого мистецтва вправи, які передбачають розв'язування ними конкретних проблемних задач, які необхідні

вирішувати під час вивчення академічного рисунка.

У нашому досвіді ефективними виявилися такі задачі на розв'язування композиційних проблем. Перед початком виконання навчального завдання з рисунка студентам пропонуються ключові слова, що характеризують композицію і як процес і як результат зображення. Наприклад, такі ключові слова: 1) формат, розмір зображення, пляма, центр зображення, центр площини, пропорційне співвідношення і розміри, координатні осі, вертикальні, похилі і горизонтальні лінії, контур; 2) задум автора, натура, статика й динаміка, симетрія й асиметрія, просторовість й пропорційність. Студентам потрібно скласти алгоритм виконання роботи із використанням запропонованих ключових слів для розв'язання композиційної задачі рисунка запропонованої постановки натури.

Для оволодіння технікою рисунка майбутній митець повинен вивчити закони зображення форми, усвідомити роль засобів графічного вираження – лінії, штриха, плями тощо, у моделюванні об'ємів. З метою свідомого їх засвоєння пропонуємо таке проблемне завдання. Це завдання передбачає порівняння зображень одного й того ж предмета: а) зображення лише за допомогою лінії; б) зображення за допомогою ліній та штрихів; в) зображення за допомогою ліній та плям; г) зображення за допомогою ліній, штрихів та плям; д) зображення лише за допомогою штрихів чи плям; формулювання висновку про те, як використання окремих засобів графічного вираження впливає на відтворення образної цілісності та завершеності об'єкта, що зображується.

З метою формування умінь конструктивного аналізу об'єкта, що зображується, визначення взаємного розташування частин і цілого об'єкта в просторі пропонуємо студентам виконати таке проблемне завдання. На основі порівняння начерків, виконаних художниками / студентами з метою опрацювання деталей, образів того чи іншого великого твору, зіставити начерки із завершеним твором, визначити, як змінився в ході виконання завдання художній образ, як автор передав у начерках найголовніше, характерне; як відображено конструкцію об'єкта; що можна сказати за начерком про взаємне розташування частин і цілого об'єкта в просторі; які деталі і чому відкинуті у начерках. Зробити висновок: як начерки сприяють досягненню виразності, образної характеристики зображуваного.

Для свідомого використання особливостей лінійної перспективи під час рисунка

пропонуємо студентам розглянути та обґрунтувати такі проблемні ситуації:

– якого результату роботи досягне студент Р., який на кожному занятті з рисунка пересідає на інше місце;

– якого результату роботи досягне студентка К., яка на заняттях з рисунка сидить на відстані 0,5 м від постановки;

– художнику потрібно зобразити три види одного й того ж предмета; як він може це зробити;

– яку помилку допускає художник-початківець, коли хоче зобразити на картинній площині предмети, що знаходяться за межами поля зору.

На основі аналізу таких і подібних ситуацій студенти формулюють висновок про деякі правила, закономірності лінійної та візуальної перспективи.

З метою вдосконалення умінь конструктивного, об'ємно-просторового вирішення завдань рисунка пропонується зображення декількох предметів, рослин і тварин, людини. Потрібно визначити, що є спільного в їх структурі, а що – відмінне. Порівняння несхожих об'єктів спонукає студентів до бачення структури складних форм, які складаються у результаті взаємодії простих форм.

Однією із задач, що повинен розв'язувати майбутній художник у рисунку, є моделювання об'єму форми предмета світлотінню. З метою актуалізації знань студентів щодо ролі світлотіні та формулювання закономірностей освітлення предметів та їх урахування у рисунку пропонуємо завдання. На основі споглядання декількох рисунків одного й того ж предмета, що має форму кулі / циліндру / конусу / площинної поверхні, встановити, які частини поверхні отримали більші світла, які – менше, наскільки далеко поверхня предмета знаходилась від джерела світла, яка відстань між предметом і художником, що його зображував, який кут падіння променів світла на поверхню, яка фактура і колір поверхні, за допомогою яких засобів художники передали градації світлотіні на об'ємних предметах (полюск, світло, напівтінь, рефлекс, тінь власна, тінь, що падає). Знайшовши відповіді на ці запитання, студенти формулюють висновки про особливості використання світлотіні для моделювання об'єму предмета на площині засобами штриха, плями, тону.

З метою свідомого засвоєння студентами знань щодо дотримання строгої методичної послідовності етапів виконання довгострокового рисунка доцільно виконати проблемне завдання. Уявити, що художник виконує рисунок у такій послідовності:

1) моделювання об'ємів, матеріальності, світла та простору за допомогою засобів тону та повітряної перспективи; 2) уважне вивчення натури, визначення характерних особливостей, параметрів; 3) конструктивний аналіз форм предметів та їх пропорцій в порядку від загального до детального, від великих форм до дрібних; 4) надання зображенню цілісності та завершеності, виокремлення композиційного центру, підкреслення плановості. Необхідно вказати, які наслідки матиме дотримання такої послідовності виконання рисунка, встановити правильну послідовність такої роботи, назвати етапи, які, можливо пропущені, деталізувати кожен етап.

У розроблених нами проблемних завданнях є певна суперечність, коли для її подолання майбутнім фахівцям не вистачає суб'єктивного досвіду, хоча і передбачається опора на попередній досвід оволодіння рисунком. Для розв'язання проблемних задач студенти повинні актуалізувати набуті раніше знання, або отримати нові, за допомогою міркувань, роздумів усвідомити необхідність певних дій. Особливістю проблемного навчання академічного рисунка є те, що створювані викладачем проблемні ситуації та задачі стимулюють студентів до оволодіння теоретичними основами виконання рисунка, усвідомлення того, що недостатньо у рисунку простої фіксації предметів, які сприймаються за допомогою зору, що академічний рисунок поєднує теорію і практику.

Успішність виконання запропонованих проблемних завдань підвищується за умови цілеспрямованого керівництва з боку викладача: а) мотивування студентів до пошуку джерела утруднень, формулювання проблемної задачі, що є у завданні, її зв'язку з проблемними задачами академічного рисунка; б) стимулювання до висування припущень до способів розв'язання проблемної задачі; в) спонування до критичного розгляду гіпотез, їх теоретичних основ, обґрунтування хибності одних і достовірності інших гіпотез, формулювання висновку.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Використання проблемного навчання академічного рисунка сприяє більш усвідомленому розв'язуванню майбутніми фахівцями композиційних, конструктивних, формоутворювальних, тональних, світло-тонових проблем створення зображення просторових форм на площині, що слугує основою перетворення результатів сприймання навколишнього у художній образ.

Перспективами подальших розвідок вбачаємо у розробці системи проблемних

завдань для комплексного впровадження їх у професійну мистецьку освіту.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Пасічний А. М. Образотворче мистецтво: словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 216 с.
2. Сидор М. Б. Рисунок: Частина 1. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. 132 с.
3. Шашук О. А. Академічний рисунок в контексті сучасної мистецької освіти. *Актуальні питання культурології*. 2023. Вип. 22. С. 59–64.
4. Туманов І. М. Рисунок. Живопис. Скульптура: Теоретико-методологічні основи комплексного навчання. Львів: Аверс, 2010. 496 с.

REFERENCES

1. Pasichnyi, A. M. (2008.) *Obrazotvorche mystetstvo: slovnyk-dovidnyk*. [Visual arts: a reference dictionary]. Ternopil.
2. Sydor, M. B. (2017). *Rysunok*. [Drawing]. Drohobych.
3. Shashuk, O. A. (2023). *Akademichnyi rysunok v konteksti suchasnoi mystetskoï osvity*. [Academic drawing in the context of modern art education]. *Aktualni pytannia kulturolohii*. 22, 59–64.
4. Tumanov, I. M. (2010). *Rysunok. Zhyvopys. Skulptura: Teoretyko-metodolohichni osnovy kompleksnoho navchannia*. [Drawing. Painting. Sculpture: Theoretical and methodological foundations of complex learning]. Lviv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАРБУЗЕНКО Лариса Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центрально-українського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва.

ГЕРАЩЕНКО Богдан Олександрович – викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підготовки майбутніх фахівців образотворчого мистецтва, академічний рисунок.

ТКАЧЕНКО Роман Сергійович – викладач кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, аспірант кафедри історії та теорії мистецтв Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх фахівців мистецького спрямування, рисунок, графіка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GARBUZENKO Larysa Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Art Education Department of

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Circle of scientific interests: improvement of professional training of future fine art specialists.

HERASHCHENKO Bohdan Oleksandrovych – Lecturer of the Art Education Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Circle of scientific interests: training of future fine arts specialists, academic drawing.

TKACHENKO Roman Serhiyovych – Lecturer of the Art Education Department of Volodymyr

Vynnychenko Central Ukrainian State University, postgraduate student at the Department of Art History and Theory at Kharkiv State Academy of Design and Arts.

Circle of scientific interests: professional training of future art specialists, drawing, graphics. the formation and development of socio-cultural activity in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2025 р.

УДК 378.2

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.070

ЗАДКОВА Олена Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
льотної експлуатації та безпеки польотів,

Українська державна льотна академія

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5122-386X>

e-mail: elenazadkova71@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ МЕТОДІВ ПРОДУКТИВНОГО НАВЧАННЯ

**ЗАДКОВА Олена Володимирівна. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ МЕТОДІВ ПРОДУКТИВНОГО НАВЧАННЯ**

У статті проведено аналіз проблеми формування екологічної свідомості майбутніх фахівців у системі вищої освіти. Визначено сутність, структуру цього явища, розглянуто сутність продуктивного навчання, особливості застосування методів продуктивного навчання при формуванні екологічної свідомості у ЗВО. Основними групами методів продуктивного навчання визначено когнітивні методи (прогнозування, метод гіпотез, евристичне спостереження, метод фактів, метод помилок, конструювання понять і правил тощо) та креативні методи (метод «мозкового штурму», метод придумування, метод порівняння тощо).

Ключові слова: заклади вищої освіти, майбутні фахівці, професійна підготовка, екологічна свідомість, методи продуктивного навчання.

**ZADKOVA Olena Volodymyrivna. FORMATION OF ENVIRONMENTAL AWARENESS OF FUTURE
SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS BASED ON PRODUCTIVE LEARNING
METHODS**

The article analyzes the problem of forming environmental consciousness of future specialists in the higher education system. The essence and structure of this phenomenon are determined, the essence of productive learning is considered, and the features of the application of productive learning methods in the formation of environmental consciousness in higher education institutions are considered. It is stated that environmental consciousness is a specific form of social and individual consciousness, as a mental reflection of the artificial environment and the natural environment and man in it, internal worlds; the experience of the place and role of man in the world.

The following components are proposed to be included in the structure of this phenomenon: intellectual, cognitive, emotional, motivational, behavioral. The main groups of productive learning methods are cognitive methods (forecasting, hypothesis method, heuristic observation, fact method,) and creative methods (brainstorming method, invention method).

The following main stages of solving the tasks of productive learning during the teaching of the subject material are proposed: initial, preparatory stage, main stage, control and reflective stage. At the initial stage, motivation for active and productive work in classes, a conscious approach to completing tasks is formed. At the preparatory stage, problems related to environmental awareness that need to be solved are formulated; specific tasks are set; sources for collecting the necessary initial information are determined; methods and means of implementation are selected, evaluation criteria are proven, etc.

At the main stage of work, the following activities were carried out: motivational stimulation activities, «round tables» at the department, methodological support of classes, independent work of students, consultations, submission of results. At the control and reflective stage, evaluation of educational products, analysis of results, group discussion of conclusions and assessments.

Keywords: *higher education institutions, future specialists, professional training, environmental awareness, productive learning methods.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Перед будь-яким сучасним суспільством у XXI столітті постає питання формування екологічної свідомості громадян бо саме така свідомість зможе радикально допомогти змінити промисловість, виробництво і техніку так, щоб вони сприяли процвітанню людства та зміцненню здоров'я людей. А фахівці з охорони довкілля зазначають, що людська цивілізація помере без формування екологічної свідомості у широких верств населення. Науковці ж зазначають, що проблема екологічного оздоровлення довкілля і людини є комплексною проблемою, а її розв'язання потребує цілеспрямованих зусиль, і насамперед – в освіті [1].

Серед основних документів, де відображені питання глобалізації та екологічної освіти, збереження довкілля та природи, можна відзначити такі: документи ООН та ЮНЕСКО, Закони України «Про освіту», Законі України «Про вищу освіту», Концепція екологічної освіти України, програмний документ України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Аналіз труднощів у підготовці майбутніх фахівців дозволив констатувати, що сьогодні в освітньому процесі ЗВО бракує розробки, обґрунтування та реалізації методів навчання, які б гарантовано та цілеспрямовано формували екологічну свідомість студентів під час навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості та проблеми підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності в закладах вищої освіти висвітлено в роботах В. Бикова, Л. Барановської, І. Зязюна, О. Гребенюка, В. Ягупова, Р. Гуревича, Г. Васяновича, П. Лузана, Н. Ничкало, В. Шахова та ін.

Проблему екологізації освіти майбутніх фахівців досліджували С. Совгіра (формуван-

ня екологічного світогляду), Н. Джура (формування екологічної компетентності), Г. Глухова (формування екологічної культури майбутнього фахівця), формування екологічної свідомості (О. Грезе, М. Кисельов) тощо.

С. Совгіра зазначає, що формування професійної компетентності майбутнього фахівця відбувається у чотири етапи: 1) розвиток універсальних ключових компетентностей, спільних для всіх дисциплін у контексті майбутньої професійної діяльності; 2) формування загально-професійної компетентності (відображає сучасне розуміння основних завдань професійної діяльності фахівця) відповідно до професійних стандартів на основі ключових компетентностей (показують способи їх вирішення); 3) формування спеціалізованої компетентності на основі сформованої загально-професійної компетентності (стосовно специфіки діяльності фахівця); 4) розвиток спеціалізованих компетентностей тощо [2].

Дослідники сьогодні визначили методологічні підходи, зміст, методи, форми, засоби формування екологічної компетентності майбутніх фахівців та визначають як складну, інтегративну властивість особистості, що відображає мотиви екологічної діяльності, володіння екологічними знаннями і природнодоцільними видами діяльності, вольові якості та цінності особистості з активною позицією особистості у галузі охорони навколишнього природного середовища [3]. Утім, і до сьогодні проблема формування екологічної свідомості особистості у ЗВО не достатньо досліджена, недосконало обґрунтуванні методи формування такої компетентності майбутніх фахівців тощо.

Мета статті – проаналізувати проблеми формування екологічної свідомості майбутніх фахівців у ЗВО, визначити сутність,

структуру цього явища, розглянути сутність продуктивного навчання, особливості застосування методів продуктивного навчання при формуванні екологічної свідомості у ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття сталого розвитку сьогодні означає баланс між трьома чинниками цивілізаційного прогресу: соціальним, економічним та екологічним. Це спосіб управління нашою планетою таким чином, щоб добробут сучасних людей не означав обмеження ступеня задоволення потреб майбутніх поколінь.

У документі ООН, відомому як Порядок денний до 2030 року, формулюється 17 реальних і конкретних цілей, яких необхідно досягти в рамках політики сталого розвитку. Вони стосуються таких ключових питань, як:

- зниження рівня бідності, голоду та зміцнення здоров'я;
- забезпечення доступу до освіти та гендерної рівності;
- стале управління та водою;
- підтримка економічного розвитку та зниження безробіття;
- підвищення безпеки в містах;
- протидія кліматичним змінам і забрудненню води.

Детальний план реалізації у 2030 році включає вказівки, такі як зменшення рівня утворення відходів і відновлення деградованих територій. Інші частини включають обмеження незаконних фінансових потоків і припинення торгівлі певними видами рослин і тварин. Дуже важливим аспектом сучасного плану реалізації сталого розвитку є глобальне партнерство. Підписанти Порядку денного до 2030 року зобов'язуються надавати фінансову допомогу розвитку, передачу екологічно чистих технологій, а також сприяти відкритій та чесній торгівлі, формуванню екологічної свідомості населення тощо.

Сам термін екологічна свідомість тепер часто вживається у значенні специфічної форми суспільної та індивідуальної свідомості, психічного відображення штучного довкілля та природного середовища і людини в ній, внутрішніх світів; переживання місця і ролі людини в світі [4].

До структури екологічної свідомості нами запропоновано включити такі компоненти: мотиваційний (цілі, мотиви, цінності, установки, стереотипи), поведінковий (реалізація задумів та дії людини), інтелектуальний (сукупність знань про взаємодію людства і природи), пізнавальний (пізнавальні процеси, такі як відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, мислення), емоційний (емоційно-вольова сфера) тощо.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що одним з дієвих методів навчання сьогодні вважається метод продуктивного навчання [5]. Термін «продуктивне навчання» відображає ідею активної, свідомої, самостійної навчальної діяльності студентів у ЗВО. А «продуктивність» спрямовує зусилля студентів на реальний продукт, що презентує реалізованість процесу підготовки у створеному студентом «продукту», який дійсно підтверджує компетентність, що здобута у навчально-пізнавальній діяльності при вивченні дисциплін.

Заняття на основі продуктивного навчання базується на проблемних ситуаціях, активній самостійній діяльності студентів з їх вирішення, розумовому розвитку суб'єктів навчання та їх здібностях.

Найважливішими вимогами до організації такого процесу навчання є створення індивідуальних програм, методичних матеріалів, підготовленість викладача до застосування продуктивних методів у навчанні студентів тощо.

О. Тадеуш продуктивне навчання описує так: 1. Продуктивне навчання переоцінює існуючі зразки та правила. 2. Продуктивне навчання включає створення нового навчання, що одночасно надає нового вигляду середовищу, у якому воно відбувається. Процес і продукція навчання з'єднуються. 3. Продуктивне навчання включає соціальне, культурне й політичне конструювання індивідуальної ідентичності. 4. Продуктивне навчання орієнтоване на цілісну особистість [6].

Цей метод надає студентам свободу вибору, що активізує творчість, варіативність у роботі, створює атмосферу змагальності та зацікавленого дослідження тощо. Викладач же допомагає формулювати цілі заняття і супроводжує їх діяльність, консультує тощо. Отже, методи продуктивного навчання спрямовують студента на вирішення завдань навчання, та спираються на проблемний, рефлексивний підходи, пошуково-дослідницькі та комунікативні методики тощо [7]. Вони дозволяють закріпити, систематизувати, поглибити отриманні знання; розвинути і закріпити як прості, так і складні практичні уміння; розвинути пізнавальні здібності; самовдосконалювати усі операції мислення тощо.

Основними групами методів продуктивного навчання є такі: когнітивні методи та креативні методи. Нами були застосовані такі когнітивні методи під час занять: прогнозування, метод гіпотез, евристичне

спостереження, метод фактів, метод помилок, конструювання понять і правил тощо. Креативні методи були застосовані такі: метод «мозкового штурму», метод придумування, метод порівняння тощо.

Нами запропоновано такі основні етапи розв'язання завдань продуктивного навчання під час викладання матеріалу дисципліни: початковий, етап підготовки, основний етап, контрольно-рефлексивний етап тощо. На початковому відбувається формування мотивації до активної та продуктивної роботи на заняттях, усвідомленого підходу до виконання завдань.

На етапі підготовки формулюються проблеми, що стосуються екологічної свідомості, які потребують вирішення; встановлюються конкретні завдання; визначаються джерела для збору необхідної початкової інформації; підбираються методи та засоби реалізації, доводяться критерії оцінювання тощо.

На основному етапі роботи проведено такі заходи: заходи мотиваційного стимулювання, «круглі столи» на кафедрі, методичний супровід занять, самостійна робота студентів, консультації, подання результатів (схем, звітів, сценаріїв, фото презентацій тощо).

У процесі продуктивного навчання студенти на заняттях та під час самостійної підготовки створювали наступні навчальні продукти:

- порівняння вимог Законів України та ООН щодо охорони природи, збереження здоров'я людей;
- перефразування матеріалів, що стосуються екологічної компетентності населення; складання списку основних проблем щодо охорони довкілля;
- занотовування найбільш розповсюджених термінів, фраз, понять, що стосуються теми екологічної свідомості;
- складання словників за темою впливу виробництва та транспорту на природу та життя людей;
- створення таблиць та схем, що ілюструють етапи розвитку рухів за охорону природи (Грінпіс, Грінпіс Україна та ін.);
- розробка простих вправ, що зміцнюють здоров'я людини в умовах стресового навантаження та забруднення довкілля;
- вправи на розвиток логічного мислення з формулюванням простих правил збереження довкілля;

– створення презентацій, доповідей за темами природи та довкілля, проведення природоохоронних заходів та ін.

На контрольно-рефлексивному етапі відбувалося оцінювання навчальних продуктів (презентацій, схем, таблиць, алгоритмів дій та ін.) аналіз результатів, групове обговорення висновків та оцінок тощо.

Аналіз такої роботи підтвердив, що введення в освітній процес продуктивних методів навчання суттєво сприяло підвищенню успішності навчання, сприяло підвищенню мотивації та творчості студентів у ЗВО. А це надало можливість краще впливати на розвиток компонентів екологічної свідомості студентів у ЗВО: когнітивного (знання людини про природне та соціальне середовища, проблеми середовища та природи), емотивного (емоції людини, що часто визначають її ставлення до середовища життя та природи) і конотивного компонентів (саморефлексія та саморегуляція своєї поведінки з природою) тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Розглянуто проблему формування екологічної свідомості майбутніх фахівців у ЗВО, визначено сутність, структуру цього явища, розглянуто сутність продуктивного навчання, особливості застосування методів продуктивного навчання при формуванні екологічної свідомості у ЗВО (принципи, етапи, способи і форми застосування).

Основними групами методів продуктивного навчання визначено когнітивні методи (прогнозування, метод гіпотез, евристичне спостереження, метод фактів, метод помилок, конструювання понять і правил тощо) та креативні методи (метод «мозкового штурму», метод придумування, метод порівняння тощо). Запропоновано такі основні етапи розв'язання завдань продуктивного навчання під час викладання матеріалу дисциплін: початковий, етап підготовки, основний етап, контрольно-рефлексивний етап тощо.

Перспективними напрямками дослідження є обґрунтування і реалізація проектних методів при формуванні екологічної свідомості у ЗВО.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Курліщук І. І., Павленко І. Г., Севаст'янова О. А. Основні напрями формування екологічної свідомості майбутніх фахівців засобами Інтернет-медіа. Науковий часопис Національного педагогічного університету

- імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. №74. С. 84–87.
2. Совгіра С. В. Теоретико-методичні основи формування екологічного світогляду майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / С. В. Совгіра; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2009. 40 с.
 3. Лузан П. Формування екологічної компетентності майбутніх бакалаврів судноводіння: теоретичний аспект. Професійна педагогіка, 2024. Вип. 1 (28). С. 131–140.
 4. Олійник Н. Ю. Формування екологічної компетентності студентів гідрометеорологічного технікуму у процесі навчання інформаційних технологій [текст]. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Наталія Юрїївна Олійник; Українська інженерно-педагогічна академія. Х., 2005. 19 с.
 5. Буцик І. М. Обґрунтування педагогічних засад застосування методів продуктивного навчання в професійній підготовці інженерів-механіків сільського господарства. Теоретичні питання культури, освіти та виховання: 36. наук. пр. К. : Видав. центр, 2014. Вип. 9. С. 98–100.
 6. Тадеуш О. М. Метод проєктів як форма продуктивного навчання студентів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2017. Вип. 29. С. 142–146.
 7. Пухальська Г. А., Керницький О. М. Педагогічні аспекти продуктивного навчання майбутніх інженерів при формуванні умінь комунікативної взаємодії. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. 2019. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_2_18

REFERENCES

1. Kurlishchuk, I. I., Pavlenko, I. H., Syevast"yanova, O. A. (2020). *Osnovni napryamy formuvannya ekolohichnoyi svidomosti maybutnikh fakhivtsiv zasobamy Internet-media*. [The main directions of formation of ecological consciousness of future specialists by means of Internet media]. Kyiv.
2. Sovhira, S. V. (2009) *Teoretyko-metodychni osnovy formuvannya ekolohichnoho svitohlyadu maybutnikh uchyteliv u vyshchyykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladakh*. [Theoretical and methodological bases of formation of ecological

- outlook of future teachers in higher pedagogical educational institutions]. Luhans'k.
3. Luzan, P. (2024). *Formuvannya ekolohichnoyi kompetentnosti maybutnikh bakalavriv sudnovodinnya: teoretychnyy aspekt* [Formation of ecological competence of future bachelors of navigation: theoretical aspect]. Kyiv.
 4. Oliynyk, N. (2005). *Formuvannya ekolohichnoyi kompetentnosti studentiv hidrometeorolohichnoho tekhnikumu u protsesi navchannya informatsiynykh tekhnolohiy*. [Formation of ecological competence of students of the hydrometeorological technical school in the process of teaching information technologies]. Kharkiv.
 5. Butsyk, I. M. (2014). *Obgruntuvannya pedahohichnykh zasad zastosuvannya metodiv produktyvnoho navchannya v profesiyniy pidhotovtsi inzheneriv-mekhanikiv sil's'koho hospodarstva*. [Substantiation of pedagogical principles of application of methods of productive training in the professional training of agricultural engineers]. Kyiv.
 6. Tadeush, O. M. (2017). *Metod proektiv yak forma produktyvnoho navchannya studentiv*. [Project method as a form of productive learning of students]. Kyiv.
 7. Pukhal's'ka, H. A., Kernyts'kyy, O. M. (2019). *Pedahohichni aspekty produktyvnoho navchannya maybutnikh inzheneriv pry formuvanni umin' komunikatyvnoyi vzayemodiyi*. [Pedagogical aspects of productive training of future engineers in the formation of the skills of communicative interaction]. Khmelnytsky.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАДКОВА Олена Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри льотної експлуатації та безпеки польотів Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців, людський фактор, безпека польотів, екологічна освіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZADKOVA Olena Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department Flight operation and safety flight of the Ukrainian State Flight Academy.

Circle of scientific interests: professional training of specialists, human factor, flight safety, environmental education.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2025 р.

UDC 37.016:003-028.42]:811.11

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.075

KOZII Olha Borysivna –

Candidate of Philological Sciences,
Associated Professor at the Department of Public Administration,
Law and Humanities,
Kherson State Agrarian and Economic University
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9478-9502>
e-mail: olykaaaa@gmail.com

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE SYSTEM OF READING EXERCISES IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE «FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES» FOR THE SPECIALTY OF TOURISM

КОЗІЙ Ольга Борисівна. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО РОЗРОБКИ СИСТЕМИ ВПРАВ ДЛЯ РОБОТИ З ТЕКСТАМИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» НА ЕКОНОМІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТУРИЗМ»

Самостійна робота з домашнього (або індивідуального) читання може стати ефективним фактором, що забезпечує збагачення активного вокабуляру майбутнього спеціаліста. Це дозволить підвищити мотивацію студентів до вивчення іноземної мови. Робота з індивідуального читання здатна зробити процес формування лексичної компетенції більш ефективним.

Ключові слова: лексична компетенція, іноземна мова за професійним спрямуванням, читання, автентичні тексти, система вправ, туризм.

KOZII Olha Borysivna. GENERAL REQUIREMENTS FOR THE SYSTEM OF READING EXERCISES IN THE PROCESS OF STUDYING THE DISCIPLINE «FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES» FOR THE SPECIALTY OF TOURISM

Independent work on home (or individual) reading can become an effective factor that ensures the enrichment of the active vocabulary of the future specialist. This will increase students' motivation to learn a foreign language. Work on individual reading can make the process of forming lexical competence more effective.

For effective work on the text for home reading, it is advisable to use developments for the teacher in combination with methodical recommendations for students. Intensive independent and classroom work of students with a professional text significantly improves the quality of foreign language learning.

The successful professional activity of a good specialist requires mastery of a foreign language at the level of daily communication, as well as a significant amount of lexical material in the field of professional activity and its free operation. It is of peculiar need for the professionals in the sphere of tourism. The ways of mastering the language of professional communication are the same as in the general education course.

For the successful implementation of the set goals, it is very important from the very beginning of education to create the right attitude in students to reading as a type of language activity that has its own specific communicative task, as a means of obtaining information. When choosing material for reading, it is worth taking into account such requirements for a text as the modernity of the work, accessibility, exemplarity, meaningfulness, interest, discussion, versatility, compliance with the level of students' training, etc. The motivation of students' reading activity and activity will depend on the completeness of these conditions.

Reading as a means of communication has significant practical value. In this regard, the study of the English language based on the reading of professional texts should be given as much attention as possible. This type of speech activity should be singled out as a dominant component of professional English language learning, thus preparing students for independent reading, teaching them to read correctly and to perceive what they read.

Keywords: lexical competence, foreign language for professional purpose, reading, authentic texts, system of exercises, tourism.

Statement and justification of the relevance of the problem. The role of a foreign language, especially English, has greatly increased. This expands employment prospects, contributes to the formation of modern thinking, the development of tolerance, and promotes the growth of professional mobility. This entails the need for professional training of a highly qualified specialist especially the one who works in the sphere of tourism.

In the process of learning a foreign language for a professional direction, it is important to use authentic sources of popular scientific literature, periodicals of recent years, the Internet, use the latest means of information search and learning, for example, computer and Internet technologies, blogs, web resources, the project method, online conferences, webinars, etc.

Analysis of recent research and publications. Ukrainian scientists have created many methods for students of non-language institutions of higher education. Among them, in particular, E. Miroschnichenko, I. Onisyna, L. Manyakina, G. Skurativska (for economics students), Yu. Druz, L. Logutina (for future managers), L. Kotlyarova, G. Savchenko (for future lawyers), A. Yemelyanova, O. Tarnopolskyi (for students of technical specialties), L. Morska (for future teachers of physical education), T. Alekseeva, L. Ananieva (for students of philological specialties), G. Turchynova (for future biologists), M. Halytska (for future workers in the field of tourism), O. Petraschuk, M. Zadorozhna (for medical schools), R. Zaitseva (for students of higher military educational institutions). The works of G. V. Barabanova, T. Serova and S. Folomkina are devoted to the concept of teaching professionally oriented reading.

The purpose of the article. The purpose of this investigation is to study the main approaches to the development of a system of exercises for working with authentic texts in the process of studying the discipline «Foreign language for professional direction» at for the specialty of tourism.

Presentation of the main material of the study. Despite the large number of works on this topic, the issue of professionally oriented foreign language learning remains quite relevant. The search for ways to improve and modernize the system of teaching professional foreign language speaking is a continuous process. The goal of studying foreign languages for the specialty of tourism is to achieve a level that is sufficient for the practical use of a foreign language in future professional activities.

According to the curriculum foreign language is studied during four years and at the master's course. Future specialists in the sphere of tourism should be able to communicate in foreign language as well as to work with printed and online materials, should know the peculiarities of work with documents.

Today reading as a means of communication has significant practical value. In this regard, the study of the English language based on the reading of professional texts should be given as much attention as possible. This type of speech activity should be singled out as a dominant component of professional English language learning, thus preparing students for independent reading, teaching them to read correctly and perceive what they read. The specified process should occur automatically and subconsciously and provide a certain level of mastery of the English language, which can be achieved only through continuous and routine training [8, p. 221].

For the successful implementation of the set goals, it is very important from the very beginning of education to create the right attitude in students to reading as a type of language activity that has its own specific communicative task, as a means of obtaining information. When choosing material for reading, it is worth considering such requirements for a professional text as the modernity, accessibility, exemplariness, meaningfulness, interest, discussion, versatility, compliance with the level of training of students, etc. The motivation of students' reading activity and activity will depend on the completeness of these conditions. Also, when choosing texts for reading and developing methodological recommendations for them, it is necessary to pay attention to those educational functions of foreign language texts that contribute to the successful formation of communicative competence.

The teacher is faced with the task of teaching students to understand authentic texts without using a dictionary every time they encounter an unfamiliar word. For this, students should learn several rules for working with the text: reading a text in a foreign language does not mean translating every word. For the understanding of any text, the student's life experience plays an important role. So, in order to understand the text (or to predict what it will be about), it is necessary to turn to the title, pictures, and in the case of a special text diagrams, tables, and the structure of the text.

It is provided that a professional-oriented approach to foreign language learning is implemented, vocabulary consolidation exercises

are the most effective, as they are communicatively oriented and correspond to the students' level of knowledge and their practical needs. Students must master the skills of writing a resume, a profile-oriented text, a popular science article, writing an essay or speaking at a scientific conference. Because of this, authentic texts remain decisive: they are not only valuable informational and cognitive material that complements the knowledge acquired by students from textbooks, but can also become a model when performing their own creative tasks.

At the initial stages of learning, students understand the text only after translation or careful analysis. That is why, before each lesson, the teacher should plan work with the text, identify the most difficult points, main lexical and grammatical features, prepare a set of exercises to facilitate reading. Given the complexity of the text, it is worth using analytical reading to ensure the effectiveness of studying the material.

There are two main levels of understanding the text: the level of meaning and the level of meaning/content (although each of them also includes several intermediate levels). The first is related to establishing the meanings of perceived language units and their direct connections, the second – to understanding the content of the text as a complete language unit. In this regard, the skills and abilities that provide understanding of the text are conventionally divided into two groups, although the processes of perception and comprehension occur simultaneously. The first group is skills related to the technical aspect of reading. They provide a direct act of perceiving graphic signs and correlating them with the corresponding values; the second group is the skills that ensure the semantic aspect of reading: establishing semantic connections between linguistic units of the text, achieving an understanding of the content, the author's intention, that is, understanding the text as a complete speech work. To achieve this level of understanding, the skills of reading technique must be highly automated, thanks to which the reader's attention is fully focused on the semantic processing of the text.

In the process of learning a foreign language, reading can act as a means and as a goal of learning. Reading is closely related to text comprehension and is a complex mental process and has a significant impact on the development of long-term memory. A large amount of information is stored in long-term memory, but moving information to long-term memory is not possible without observing the following principles:

- multiple repetition;
- independent search;
- dosage of vocabulary study;
- pace of learning vocabulary;
- frequency of use;
- cognitive depth;
- visualization [2].

The principles of independent search, pace, dosage of learning new things are most clearly observed during the independent processing of scientific and popular science texts from the specialty.

The use of home reading for the development of critical thinking skills, together with professional and social competence, ensures the competitiveness and mobility of an educated person in the labor market, his readiness to live and work in conditions of continuous changes [5], since the result of learning is not the assimilation of facts or other people's opinions, and developing one's own judgments through the application of certain thinking techniques to information, which requires students to have sufficient skills in handling evidence and formulating conclusions, the ability to find and interpret original documents and sources of information, analyze arguments, justify conclusions with solid evidence.

Reading is an important means of mastering the grammatical side of the language. Carrying out exercises related to reading contribute to a stronger mastery of grammatical structures. Comprehension of what is read cannot be achieved only through knowledge of vocabulary, because it is necessary to know grammatical forms and the grammatical structure of sentences. When studying a new grammatical structure, the student should learn it only on the basis of familiar lexical material. Learned grammatical structures must be repeated on the example of new vocabulary. In order to overcome grammatical difficulties when working with texts, it is necessary to form the appropriate skills in students and bring them to automaticity. In order to achieve this goal, it is advisable to develop the ability to recognize and distinguish language patterns characteristic of the text.

In the process of learning to read, it is important that students, based on the set of individual words, see a certain relationship between these words in a sentence, which constitutes an equally defined structure – a language model. Lexical-grammatical exercises may not be related to the content of the text, although they should contain vocabulary and grammatical phenomena that occur in the text and that need to be worked out, which will

contribute to the understanding of the text while reading it.

Methodological recommendations for students should be developed for the logical organization of work with the text. The purpose of the methodological recommendations is to plan and organize independent work with the text, which will contribute to the formation of phonetic, lexical, and grammatical reading skills, as well as help to achieve a deep understanding of the work and implement this understanding in speech activity.

At the pre-text stage, students are prepared to read and understand the text. For this purpose, you can use exercises to relate the meaning of the word to the topic, situation, context, to expand the vocabulary, to recognize and differentiate grammatical phenomena. At the text stage, the text material is divided into meaningful parts and semantic supports are selected. This stage involves reading, translation, lexical and grammatical analysis, exercises and tasks for understanding the linguistic and informative components of the text [8, p. 223].

While working on the text, students perform tasks to develop phonological reading skills. In particular, they should prepare a sample reading of the specified fragment of the work. For this, students need to break the text into syntagms and intonate it according to the phonetic rules of the English language. If the teacher does not have the opportunity to check the reading of each student during the class (or the classes are held remotely), then they make a recording of their reading in MP3 format and send it to the e-mail address of the teacher, who listens to all the recordings and evaluates them before the classroom work with the literary text begins their. In addition, students prepare a translation of the same fragment, choosing adequate language means to convey their understanding of the text. Translation of a text or its selective components contributes to the formation of formal perception and use of language. Usually, during oral communication, students express their thoughts, simultaneously translating information from their native language using a large number of linguistic elements.

Studying the discipline «Foreign language for professional purpose» is impossible without ensuring interdisciplinary coordination. It includes the mastery of foreign language teachers, special professional vocabulary for teaching students of non-philology majors, the use of students' professional knowledge in studying a professionally oriented foreign language. This aspect involves the cooperation of foreign language teachers with teachers of

specialized disciplines to avoid repetition of educational material, adaptation of study plans, formation of tolerance in students to different points of view on the same problem, development of productive thinking, creation of interest in learning a foreign language.

Lexical-grammatical exercises are also useful to give after reading the text, because they give an opportunity to dwell once again on this or that grammatical phenomenon that may cause certain difficulties, or to practice the use of vocabulary, which is useful both for reading the next text and for speaking broadcasting, if there is a need for it. At the final stage of the work, it is advisable to perform exercises with the text. They differ from the ones given above in that the basis for the work is the text, and the students have the task of independently choosing from the text and semanticizing certain derived words.

Post-text exercises serve mainly to check the understanding of both the read text as a whole and its individual sections. These exercises form such communicative skills as dialogic and monologic oral and written speech.

Students perform tasks to develop lexical reading skills. Therefore, teachers, preparing methodological developments for work on individual reading, should compile a list of lexical units that students, while reading the work, should find in the text, find out the meaning of words and expressions, take into account the context of usage.

Research conclusions and prospects for further development. Thus, the success of the implementation of the set goals largely depends on the formation of students' correct attitude to reading as a type of language activity, which has its own specific communicative task, depending on the type of reading. Reading in English language classes contributes to the deepening of knowledge of both native and foreign languages, enrichment of general and special vocabulary. Tasks for working with a scientific text are developed based on the principle of interconnected learning of all types of speech activity. Performing the suggested exercises requires re-reading the text several times, and this is important for the correctness, completeness and depth of understanding of the reading.

For effective work on the text for home reading, it is advisable to use developments for the teacher in combination with methodical recommendations for students. Intensive independent and classroom work of students with a professional text significantly increases the quality of foreign language learning.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Робоча програма навчальної дисципліни ОК 4 «Іноземна мова за професійним спрямуванням» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за освітньою програмою «Туризм», Спеціальністю 242 «Туризм». Херсон: ХДАЕУ, 2023. 17 с.
2. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ. Київ, 2005. 101 с.
3. Гринюк Г. А., Семенчук Ю. О. Відбір навчального матеріалу для формування англомовної лексичної компетенції у студентів-економістів. Іноземні мови. 2007. Вип. 2. С. 30–34.
4. Коваль Л. М. Формування у студентів немовних вищих навчальних закладів англомовної професійно орієнтованої мовної компетенції. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20(4). С. 318–321.
5. Рижак Л. Університетська освіта в ХХІ сторіччі: філософсько-синергетичний аспект. Вісник Львів, ун-ту. Серія філос. 2009. Вип. 12. С. 26–35.
6. Тарнопольський Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посіб. К. : ІНКОС, 2006. 248 с.
7. Тарнопольський О. Б., Корнева З. М. Аспектний підхід до навчання англійської мови для спеціальних цілей у немовних ВНЗ. Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2011. Вип. 18. С. 231–239.
8. Хрестова О. Ф. Використання фахових текстів на заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького: зб. наук. пр. 2011. № 6. С. 220–225. (Серія «Педагогіка»).

REFERENCES

1. *Robocha prohrama navchal'noyi dystsypliny OK 4 «Inozemna mova za profesiynym spryamuvanniam» dlya zdobuvachiv vyshchoyi osvity pershoho (bakalavrs'koho) rivnya, shcho navchayut'sya za osvithn'oyu prohramoyu «Turyzm», Spetsial'nisty 242 «Turyzm»* (2023). [Working program of the academic discipline «Foreign Language for Professional Purposes» for the students of the first educational level]. Kherson.
2. Barabanova, G. (2005). *Metodyka navchannia profesiino-orientovanoho chytannia v nemovnomu*

VNZ. [Methodology of teaching professionally oriented reading in a non-linguistic university]. Kyiv.

3. Hryniuk, G., Semenchuk, Yu. (2007) *Vidbir navchalnoho materialu dlia formuvannia anhlomovnoi leksychnoi kompetentsii u studentiv-ekonomistiv*. [Selection of educational material for the formation of English lexical competence in economics students].
4. Koval, L. (2010). *Formuvannia u studentiv nemovnykh vyshchikh navchalnykh zakladiv anhlomovnoi profesiino oriietovanoi movnoi kompetentsii*. [Formation of English-language professionally oriented language competence in students of non-language higher educational institutions].
5. Ryzhak, L. (2009) *Universytetska osvita v XXI storichchi: filosofsko-synerhetychnyi aspekt*. [University education in the 21st century: philosophical and synergistic aspect]. Lviv.
6. Tarnopolsky, B. (2006). *Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity*. [Methodology of teaching foreign language speech activity in a higher language institution of education]. Kyiv.
7. Tarnopolskyi, O., Korneva, Z. (2011). *Aspektnyi pidkhid do navchannia anhliiskoi movy dlia spetsialnykh tsilei u nemovnykh VNZ*. [Aspect approach to teaching English for special purposes in non-language higher education institutions]. Kharkiv.
8. Hristova, O. (2011) *Vykorystannia fakhovykh tekstiv na zaniattiakh z anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam*. [Use of professional texts in English classes for professional orientation]. Melitopol.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЗІЙ Ольга Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету.

Наукові інтереси: іноземна мова за професійним спрямуванням.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOZII Olha Borysivna – Associated Professor, Ph.D., Kherson State Agrarian and Economic University.

Circle of scientific interests: foreign language of professional direction.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2025 р.

УДК 316. 7. 091

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.080

КУЛІКОВА Світлана Вікторівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0397-6853>

e-mail: s.v.kulikova@cuspu.edu.ua

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ УСТАНОВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

**КУЛІКОВА Світлана Вікторівна. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
СУЧАСНИХ УСТАНОВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ**

У статті автор теоретично обґрунтовує класифікації та надає визначення функціональних характеристик сучасних інституцій соціокультурної галузі в Україні.

На основі аналізу наукової літератури визначено, що соціокультурна діяльність як специфічна, суспільно доцільна діяльність професійних та непрофесійних суб'єктів (людей, соціальних груп, суспільства загалом), спрямована на творчий розвиток особистості та обслуговування її культурних потреб, продукування культурних новацій, збереження, розповсюдження, використання та подальший розвиток культурних цінностей є невід'ємною частиною суспільного життя

Ключові слова: соціокультурна діяльність, соціокультурна галузь, креативний продукт, креативна індустрія, проектна діяльність, грантова діяльність, менеджмент.

**KULIKOVA Svitlana Viktorivna. CLASSIFICATION AND FUNCTIONAL FEATURES OF MODERN
INSTITUTIONS OF THE SOCIO-CULTURAL INDUSTRY IN UKRAINE**

In the article, the author theoretically substantiates the classifications and provides definitions of the functional characteristics of modern institutions of the socio-cultural industry in Ukraine.

Based on the analysis of scientific literature, it was determined that socio-cultural activity as a specific, socially expedient activity of professional and non-professional subjects (people, social groups, society as a whole), aimed at the creative development of the individual and serving their cultural needs, the production of cultural innovations, the preservation, dissemination, use and further development of cultural values is an integral part of social life.

The analysis of regulatory legal acts proved that modern socio-cultural institutions, whose activities are aimed at the creation, dissemination, preservation, development and mastering of cultural values, function in accordance with current legislation and are classified according to various criteria. The basic network includes institutions of state and municipal ownership, institutions of the national and local levels – municipal institutions.

In connection with the processes of decentralization, cultural service centers are formed in territorial communities. Since 2019, the concept of creative industries has been introduced in Ukraine. In addition, the infrastructure of the socio-cultural sphere is classified by the result of activity, by method or by types of economic activity, etc.

Analysis of scientific literature made it possible to conclude that individual researchers offer their own classifications – subsystems of the socio-cultural sphere (institutional, activity and technological), a set of components (educational-economic and health-economic), zoning of socio-cultural space by the historically formed level of socio-economic interests of the population, etc.

The author notes that traditional and innovative approaches are used in socio-cultural institutions. Innovative approaches include project activities and participation in state and non-state grant programs for the purpose of financing and implementing projects, searching for alternative sources of financing for cultural initiatives, as well as the use of remote forms of work involving digital and information and communication technologies – holding events in an online format.

Keywords: socio-cultural activity, socio-cultural industry, creative product, creative industry, project activity, grant activity, management.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна соціокультурна сфера перебуває у стані динамічної трансформації, що охоплює широкий спектр взаємопов'язаних процесів. Зокрема, спостерігається значна мінливість у політичному, економічному, соціальному, інформаційному та культурному вимірах. Ці трансформації мають комплексний характер і часто супроводжуються як синергетичними, так і конфліктними ефектами.

Вітчизняна соціокультурна сфера останнім часом зазнає глибоких трансформацій, які проявляються у радикальній зміні традиційних парадигм культуротворення. Свідченням цього є руйнація усталених моделей та формування нових, інноваційних підходів до функціонування соціокультурних інституцій. Ці процеси обумовлені комплексом чинників, серед яких глобалізація, цифрова трансформація та соціополітичні зміни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній науковій літературі проблема соціокультурної діяльності отримала всебічний розвиток завдяки працям таких дослідників, як С. Виткалов, М. Гавриленко, О. Копієвська, Н. Кочубей, Т. Кочубей, Г. Лещук, І. Лисакова, Д. Малков, В. Маслов, Я. Никорак, В. Степанов, Т. Спіріна, І. Червінська, Ю. Щербина-Яковлева та ін. Їхні наукові розробки стали вагомим внеском у розвиток вітчизняної соціології, культурології та інших суміжних дисциплін, сприяючи формуванню наукової школи в галузі дослідження соціокультурних процесів.

Проблематика соціокультурної модернізації та трансформації українського суспільства кінця ХХ – початку ХХІ століття була в центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Наукові доробки відомих вітчизняних науковців В. Андрущенко, Є. Головахи, М. Горлача, А. Кавалерова, С. Катаєва, В. Ларцева, М. Михальченка, А. Ручки та ін., присвячені аналізу соціокультурних змін, пов'язаних з переходом до ринкової економіки, демократизацією суспільства та інтеграцією в європейський культурний простір.

Сучасні дослідження вітчизняної соціокультурної галузі мають міждисциплінарний характер. Так, праці Є. Борінштейна поєднують соціологічні та політологічні підходи, О. Гриценко здійснює дослідження на стику культурології та державного управління, О. Копієвська вивчає взаємозв'язок культури та політики, І. Петрова розробляє теоретичні моделі, що поєднують елементи соціології, культурології та філософії, С. Кучин аналізує соціокультурні процеси з позицій теорії державного управління тощо.

Мета статті – теоретичне обґрунтування класифікації та визначення функціональних характеристик сучасних інституцій соціокультурної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість українських вчених розглядають поняття соціокультурної діяльності, виходячи з двох ключових аспектів – «соціальна робота» та «культурна діяльність». У цьому контексті соціокультурна діяльність визначається як процес активного залучення особистості до культури, який реалізується переважно суспільством, а не лише соціальними інституціями [6, с. 78].

Згідно з науковими дослідженнями, соціокультурна діяльність може бути визначена як комплексна система інтерактивних заходів, що репрезентують стратегічні цілі державної соціальної політики в сфері лейзеру та культури. Ця система не лише детермінує вектори розвитку, але й визначає ефективні методи їх імплементації. Крім того, соціокультурна діяльність є динамічним процесом, який інтегрує зусилля соціальних інституцій та суспільства в цілому, спрямованим на активну інкорпорацію індивіда у культурне середовище [8, с. 4].

Аналізуючи класифікацію та функціональність сучасних інституцій соціокультурної сфери, необхідно орієнтуватися на чинне законодавство. Саме воно легітимізує термінологічний апарат, включаючи такі поняття як «мережа культурних закладів», «культурні сервіси», «культурний продукт», «креативні індустрії», «креативний продукт» тощо й встановлює правові рамки для діяльності у цій сфері.

Ключовим нормативно-правовим актом, що регулює сферу культури в нашій країні є Закон України «Про культуру» № 2778–VI, прийнятий 14 грудня 2010 року. Він встановлює правові засади для створення, збереження, розповсюдження та використання культурних надбань, формує стратегічні напрями державної культурної політики, визначає права та обов'язки суб'єктів культурної діяльності, регулює фінансові та господарські аспекти функціонування культурних інституцій, визначає основи міжнародного культурного співробітництва, сприяючи інтеграції української культури в глобальний культурний контекст [5].

Згідно з Законом України «Про культуру», базова мережа закладів культури являє собою інтегровану систему, що «об'єднує різноманітні культурні інституції державної та комунальної форм власності й спрямована на забезпечення комплексного розвитку творчого потенціалу особистості,

включаючи професійну художню само-реалізацію та отримання мистецької освіти» [5].

Аналізуючи Закон України «Про культуру» 2010 року, О. Гриценко звертає увагу на те, що законодавство зберегло норми, які передбачали збереження існуючої на той час базової мережі культурних закладів. Хоча така мережа й мала слугувати основою для розвитку національного культурного простору, вона не завжди відповідала вимогам сучасного культурного ландшафту та не забезпечувала достатньої гнучкості для реагування на нові виклики [3, с. 198].

На зламі тисячоліть у соціокультурній галузі все ширше почало використовуватися поняття «культурна послуга». Згідно з чинним законодавством, під культурною послугою розуміють «сукупність дій, спрямованих на задоволення культурних потреб індивіда. Це комплексний продукт, що включає в себе не лише матеріальний аспект (наприклад, виготовлення культурних товарів), але й нематеріальний (надання культурних послуг, таких як концерти, виставки тощо). Культурні послуги мають визначену вартість і є результатом творчої діяльності, спрямованої на розвиток особистості» [5].

Нормативно-правові акти передбачають базовий пакет культурних послуг, який гарантує кожному громадянину право на доступ до бібліотечних фондів, музейних експозицій, кінопоказів, а також на розвиток творчих здібностей та отримання мистецької освіти тощо [5].

Також в останні роки набуває поширення термін «культурний продукт», який детально визначено в Постанові Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про національний культурний продукт». Згідно з цим документом, культурний продукт або культурне благо – це «результат культурної діяльності, що представляє собою товари та послуги, створені на основі творчих робіт. До них належать видавнича продукція, кінофільми, аудіо-записи, вироби декоративно-прикладного мистецтва, театральні та циркові вистави тощо. Ці продукти призначені для задоволення потреб громадян у творчості, духовному розвитку та дозвіллі» [10].

Закон України «Про культуру» (стаття 23) не лише визначає понятійний апарат діяльності закладів соціокультурної сфери, а й встановлює правові засади функціонування базової мережі культурних інституцій на державному та місцевому рівнях. Зокрема, до загальнодержавних закладів, що мають статус національних, відносять бібліотеки, музеї, архіви, галереї, цирки, театри, філармонії,

музичні колективи, культурно-інформаційні центри, кіностудії та художні галереї [5].

Щодо мережі культурних інституцій місцевого рівня, слід зазначити, що в сучасній Україні значну роль відіграють комунальні заклади культури. Це установи, що перебувають у власності територіальних громад та мають на меті задоволення культурних потреб громадян. До таких закладів належать комунальні бібліотеки, музеї, галереї, театри, філармонії, кінотеатри, будинки культури та інші, які функціонують під управлінням органів місцевого самоврядування [5].

Значну роль у формуванні соціокультурного простору відіграють заклади освіти мистецького спрямування. До них належать мистецькі школи, ліцеї, коледжі та заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців у галузі культури і мистецтва. Ці заклади можуть бути як державними, так і комунальними, тобто належати до сфери освіти загально-державного або місцевого рівня.

У зв'язку із процесами децентралізації, що розпочалися в Україні з 2014 року, створювані територіальні громади отримали право організовувати центри культурних послуг – багатофункціональні заклади, що мають бути забезпечені кваліфікованими кадрами, мати сучасну матеріально-технічну базу та бути спроможними забезпечувати «надання комплексу культурних послуг, консультаційної, інформаційної допомоги, доступ до користування приміщеннями та обладнанням для творчості, неформального навчання й спілкування жителів територіальної громади з урахуванням чисельності, вікового, статевого, національного, соціального, професійного складу населення, мінімальних стандартів забезпечення населення культурними послугами» [5].

Сучасний український соціокультурний простір активно інкорпорує такі інноваційні концепції як «креативні індустрії» та «креативна економіка». Ці поняття, успішно імплементовані в країнах Західної Європи та США, почали активно розвиватися в Україні з 2010-х років. За визначенням вітчизняних дослідників С. Давимуки та Л. Федулової, креативні індустрії є результатом синергії мистецтва, культури, бізнесу та технологій, що відіграють значну роль у сучасній світовій економіці [4, с. 10].

З метою адаптації українського законодавства до сучасних соціокультурних реалій, у 2018 році до Закону України «Про культуру» було внесено зміни, що передбачали інкорпорацію поняття «креативні індустрії» і відповідно до законодавства, наразі креативні індустрії визначаються як

«види економічної діяльності, спрямовані на створення доданої вартості та робочих місць через культурне або креативне само-вираження» [5].

Паралельно з поняттям «креативні індустрії» в науковий і практичний дискурс було введено термін «креативний продукт». Законодавчо закріплено, що креативний продукт – це «результат культурного або креативного процесу, який має високу додану вартість та представлений у формі товарів чи послуг» [5].

У відповідь на вимоги законодавства, Кабінет Міністрів у стислі терміни розробив та затвердив у квітні 2019 року вичерпний перелік видів економічної діяльності, що відносяться до креативних індустрій. До цього переліку увійшли такі сфери, як народні художні промисли, візуальне мистецтво, сценічне мистецтво, література, видавнича справа, аудіовізуальне мистецтво, дизайн, мода, нові медіа, архітектура, маркетинг та культурні установи, такі як бібліотеки, архіви та музеї тощо [14].

Погоджуючись з думкою вітчизняної дослідниці І. Петрової, можна констатувати, що культурні ресурси регіонів та креативні ініціативи суттєво впливають на економічне зростання країни. Водночас, як слушно зазначає дослідниця, поняття «креативні індустрії» характеризується «певною розмитістю меж та різноманітністю інтерпретацій, що ускладнює його практичне застосування» [11, с. 82].

Сучасна система закладів соціокультурної сфери України є результатом історичних трансформацій. До здобуття незалежності переважна більшість таких закладів перебувала у державній власності, але зміни у політичному устрої країни зумовили диверсифікацію форм власності. Сьогодні в Україні заклади культури можуть мати статус національних, підпорядковуватися різним рівням державної адміністрації або бути комунальними закладами, тобто перебувати у власності територіальних громад.

Сучасна соціокультурна інфраструктура України характеризується значною диверсифікацією суб'єктів. Окрім традиційних державних та комунальних закладів, в галузі культури активно діють приватні організації, фірми та компанії, а також творчі спілки та громадські об'єднання. Така різноманітність передбачена чинним законодавством, яке дозволяє створення закладів культури різними суб'єктами, включаючи юридичних і фізичних осіб [5].

Альтернативною класифікацією закладів соціокультурної сфери є поділ за типом продукту або послуги, що надаються. За

таким критерієм можна виділити організації, що виробляють матеріальні продукти (наприклад, художні студії, майстерні народних ремесел), надають матеріальні послуги (реставраційні організації), а також організації, що надають нематеріальні культурні послуги (наприклад, театри, концертні зали).

Серед закладів, що надають нематеріальні культурні послуги, можна виділити три основні групи: культурні інституції, освітні заклади та інформаційні заклади. Така класифікація дозволяє систематизувати різноманітні заклади соціокультурної сфери. Крім того, до окремої категорії можна віднести заклади, що здійснюють комерційну діяльність у сфері культури, такі як книгарні та художні галереї.

Аналіз соціокультурної сфери з економічної перспективи дозволяє виділити два основних типи закладів: комерційні та некомерційні. Такий поділ обумовлений різними цілями та завданнями цих закладів, а також специфікою їхньої діяльності. Незважаючи на відмінності в економічних моделях, як комерційні, так і некомерційні заклади культури виробляють культурний продукт.

Вітчизняні дослідники Н. Світайло та Т. Повалій у своїх наукових працях пропонують детальну класифікацію закладів соціокультурної сфери. Автори виділяють три основні підсистеми: інституціональну, діяльнісну та технологічну, що дозволяє комплексно аналізувати структуру та функціонування сучасної соціокультурної сфери [12, с. 17].

Науковці пропонують класифікувати соціокультурні установи за такими параметрами: – інституції духовного виробництва (науково-дослідні установи: академії, науково-дослідницькі інститути, лабораторії та ін.; установи мистецтв: театри, кіностудії, філармонії, цирку, художньо-мистецькі майстерні, аматорські студії, гуртки та ін.; творчі союзи та інші об'єднання художньо-мистецької спрямованості); – освітньо-виховні інституції (навчальні заклади: школи, ліцеї, гімназії, училища, коледжі, інститути, академії, університети та ін.; дошкільні установи; установи додаткової освіти: будинки та палаци дитячої творчості, школи образотворчих мистецтв, музичні школи, хореографічні студії, дитячі дослідні станції, дитячі залізнички та ін.); – науково-просвітницькі установи (музеї, історико-меморіальні комплекси, виставки; бібліотеки, читальні зали; лекторії, планетарії, зоопарки т. ін.); – заклади охорони та зберігання культурних цінностей (заповідники, центри екологічної культури; архіви; реставраційні

майстерні та ін.); – засоби поширення культури (засоби масової інформації: телебачення, радіо, періодичні видання та ін.; книговидавництва, книжкові магазини; інформаційно-комп'ютерні центри та ін.); – культурно-дозвіллеві інституції (клуби, будинки і палаци культури, парки культури, кінотеатри; центри молодіжного дозвілля, ігротеки, будинки художньої і технічної творчості; концертні установи, будинки урочистостей та ін.); – відомчі культурно-освітні установи (будинки офіцерів, солдатські клуби, будинки культури залізничників та ін.; будинки медичної просвіти, будинки педагогічної просвіти та ін.; будинки творчих працівників: письменників, художників, композиторів, акторів та ін.); – санаторно-курортні й спортивно-оздоровчі установи (санаторії, пансіонати, будинки відпочинку, профілакторії; табори відпочинку, бази дозвілля; стадіони, спортивні зали, спортивні бази, пляжі та ін.); – туристсько-екскурсійні інституції: готелі, мотелі, кемпінги, туристські бази; туристські потяги, туристські пароплави та ін.); – установи розважально-комерційного дозвілля: мюзик-холи, казино, ресторани, кафе, більярди та інші центри ігрового дозвілля тощо [12].

Аналізуючи соціокультурну інфраструктуру як об'єкт державного регулювання, вітчизняний економіст С. Кучин виділяє дві основні складові: освітньо-культурну та оздоровчо-рекреаційну. Перша включає в себе освіту, культуру та мистецтво, а друга – охорону здоров'я, фізичну культуру та рекреаційне господарство. Кожна з цих складових має свою специфіку та функціонує за власними механізмами [7].

Автор підкреслює, що різноманітність закладів соціокультурної сфери зумовлює складність процесів управління та розвитку цієї сфери. Водночас, він наголошує на важливій ролі держави у фінансуванні та підтримці соціокультурної інфраструктури, зазначаючи, що бюджетне фінансування є ключовим фактором розвитку як освітньо-культурної, так і оздоровчо-рекреаційної складових [7].

В. Бойко у своїх наукових розвідках представив інноваційний підхід до класифікації закладів соціокультурної сфери, запропонувавши концепцію «соціокультурної дестинації». Цей підхід базується на географічному зонуванні та дозволяє аналізувати розподіл культурних ресурсів на певних територіях

Дослідник пропонує новий підхід до аналізу соціокультурного простору, заснований на принципі територіального зонування. Концепція «соціокультурної дестинації»

дозволяє виявити та проаналізувати територіальні концентрації культурної активності, що обумовлені історичними, соціальними та економічними факторами.

В. Бойко пропонує трирівневу модель соціокультурної дестинації, по-перше виділяючи центри або місця розвитку масової культури для місцевих спільнот. Ці зони забезпечують доступ до культурних послуг, спрямованих на збереження та відтворення культурної спадщини.

Дослідник виділяє другу зону соціокультурної дестинації, яка представлена центрами, що спеціалізуються на виробництві та популяризації місцевого мистецтва й виконують важливу функцію задоволення культурних потреб населення.

До третьої зони відносяться інноваційні культурні платформи, що функціонують на основі об'єктів культурної спадщини й метою їх є забезпечення збереження та популяризація культурних цінностей національного значення [2, с. 11].

Н. Цимбалюк у своїх наукових працях приділяє значну увагу ролі технологічних інновацій у процесі модернізації культурно-дозвіллевої сфери. Авторка стверджує, що впровадження нових технологій та форм соціокультурного програмування є важливим фактором, що сприяє розвитку культурної інфраструктури на регіональному рівні. Н. Цимбалюк справедливо зазначає, що інституціональна модернізація культурно-дозвіллевої сфери є багаторівневим процесом. Макрорівень, пов'язаний з державною політикою, визначає загальні напрямки розвитку, тоді як практична реалізація модернізаційних заходів відбувається на рівні окремих інституцій [15].

Сучасні соціокультурні інституції зазнають значних трансформацій, зумовлених динамічним розвитком суспільства. Пошук нових рішень та адаптація до нових викликів є невід'ємною частиною діяльності закладів культури. При цьому, поряд з інноваційними підходами, продовжують функціонувати традиційні форми роботи, які детально описані в науковій літературі.

Ключовим драйвером інновацій у сучасній соціокультурній сфері є грантова та проєктна діяльність, яка активно розвивається в Україні з початку 2010-х років. Завдяки цьому, проєктний менеджмент став домінуючою парадигмою управління в цій галузі.

І. Петрова справедливо зазначає, що проєкти є характерною рисою сучасної соціокультурної діяльності, адже обмеженість ресурсів та тимчасові рамки, властиві проєктам, стимулюють ефективне викорис-

тання ресурсів та досягнення конкретних результатів [11, с. 56].

У контексті обмежених бюджетних ресурсів, грантова діяльність стала важливим джерелом фінансування для соціокультурних проєктів, адже завдяки участі в грантових програмах, заклади культури мають можливість реалізувати інноваційні ідеї та розширити спектр своїх послуг.

Одним із ключових джерел фінансування інноваційних проєктів у соціокультурній сфері є грантові програми. Державне фінансування та співфінансування дозволяють закладам культури отримувати необхідні ресурси для реалізації своїх ініціатив.

Яскравим прикладом державної підтримки культурних ініціатив є діяльність Українського культурного фонду. Створений у 2017 році, Фонд має за мету сприяння розвитку національної культури та мистецтва, забезпечення широкого доступу до культурних цінностей та інтеграцію української культури у світовий культурний контекст. Підтримка проєктів здійснюється на конкурентній основі.

У 2022 році Український культурний фонд ініціював амбітний грантовий сезон, запропонувавши дев'ять програм, що охоплюють широкий спектр напрямів культурної діяльності – «Культурні столиці України», «Культура. Регіони», «Інноваційний культурний продукт», «Культурна спадщина», «Культура без бар'єрів», «Культура плюс», «Аудіовізуальне мистецтво», «Дослідження. Освіта. Резиденції. Стипендії», «Гранд подія». Кожна з програм складається з кількох лотів, що дозволяє максимально врахувати різноманітні потреби культурного сектору

Український інститут, заснований у 2017 році, відіграє ключову роль у представленні України на міжнародній культурній арені. Інститут забезпечує підтримку українських культурних проєктів та сприяє інтеграції України в глобальний культурний контекст, зокрема, у сферах літератури, мистецтва, архітектури та нових медіа.

Значним внеском у розвиток молодіжної політики в Україні є Державна цільова програма «Молодь України», розраховану на 2021-2025 роки, яка спрямована на залучення молоді до активної участі у громадському житті та створення умов для їхнього саморозвитку й передбачає фінансування проєктів, що реалізуються громадськими організаціями та молодіжними центрами.

Одним із інструментів державної підтримки регіонального розвитку є Державний фонд регіонального розвитку. Запровадження додаткового конкурсного

відбору інвестиційних проєктів у 2022-2023 роках свідчить про прагнення держави активізувати інвестиційну діяльність на регіональному рівні, зокрема, у сфері соціальної інфраструктури.

Значним стимулом для розвитку інноваційних проєктів у сфері культури є участь у недержавних грантових програмах. Такі міжнародні організації, як Європейський Союз, ЮНЕСКО, а також посольства різних країн, пропонують широкий спектр грантових програм, що підтримують культурні ініціативи.

Важливу роль у фінансуванні культурних проєктів відіграють неурядові організації. Серед них варто відзначити Міжнародний фонд «Відродження», який з 1990 року підтримує ініціативи у сферах культури, освіти та громадянського суспільства. Крім того, існують численні приватні фонди, що фінансують проєкти в різних галузях, включаючи культуру та мистецтво.

Розвиток цифрових технологій сприяє появі нових інструментів фінансування культурних проєктів. Краудсорсинг, що базується на використанні інтернет-платформ та соціальних мереж, є ефективним способом залучення ресурсів та вирішення складних завдань у сфері культури [1].

Краудфандинг, або колективне фінансування, є інноваційною моделлю залучення коштів на реалізацію проєктів. Цей механізм передбачає об'єднання невеликих інвестицій великої кількості людей для фінансування різноманітних ініціатив, зокрема, у культурній сфері. В Україні є кілька краудфандингових майданчиків – «Спільнокошт», «Велика Ідея», «Моє місто», «Разом Go», «NaStarte» та інші.

Фандрейзинг є ефективним інструментом мобілізації ресурсів для реалізації соціальних проєктів. Цей процес передбачає залучення фінансових коштів з різних джерел, що сприяє розвитку багатостороннього партнерства [1].

Пандемія COVID-19 стала каталізатором трансформацій у сфері культури, що призвело до пошуку нових форм та методів роботи. Застосування цифрових технологій, таких як онлайн-платформи та відеоконференції, стало необхідністю для забезпечення безперервності культурних процесів.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року спричинило радикальні зміни у всіх сферах життя, зокрема, у сфері культури. Введення воєнного стану суттєво вплинуло на функціонування культурних інституцій та змінило пріоритети культурної політики

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, сучасні соціокультурні інституції, місія яких полягає у генерації, дистрибуції, еволюції та апропріації культурних цінностей, функціонують у відповідності до чинного законодавства та підлягають класифікації за різноманітними критеріями.

До складу базової мережі входять установи, що перебувають у державній або комунальній власності, а також інституції, які діють на загальнодержавному та місцевому рівнях. У рамках процесів децентралізації в територіальних громадах здійснюється формування мережі центрів, що надають культурні послуги. Інфраструктура соціокультурної сфери піддається класифікації за різноманітними критеріями, серед яких результативність діяльності, специфіка господарської діяльності та інші. Проблема класифікації соціокультурної сфери є актуальною для сучасних досліджень й різноманітність підходів до її структурування відображається у запропонованих класифікаціях, які базуються на таких критеріях, як поділ на підсистеми (інституціональна, діяльнісна, технологічна), визначення сукупності компонентів (освітньо-економічного та оздоровчо-економічного характеру), зонування соціокультурного простору за історично сформованими соціально-економічними інтересами населення тощо.

У сфері соціокультурної діяльності спостерігається тенденція до диверсифікації методів роботи, яка проявляється у поєднанні традиційних підходів з інноваційними практиками. До останніх відносяться впровадження проектного менеджменту, активна участь у грантових конкурсах, пошук альтернативних джерел фінансування та використання дистанційних форм роботи, що передбачає залучення цифрових технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бахур Н. В. Краудфандинг та краудсордінг як інструменти стимулювання розвитку регіонів та громад. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9282>
2. Бойко В. І. Регіональний механізм підвищення ефективності функціонування соціокультурної сфери: теорія, методологія, практика: автореф. ... доктора екон. наук: 08.00.05. Одеса, 2015. 43 с.
3. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне реформування: монографія. Київ, 2019. 456 с.
4. Давимука С. А., Федулова Л. І. Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2017. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20170702.pdf>

5. Закон України «Про культуру». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.
6. Кочубей Н. В. Соціокультурна діяльність: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2015. 234 с.
7. Кучин С. П. Теоретичні аспекти розвитку соціально-культурної сфери як об'єкта впливу механізмів державного управління URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2017/12.pdf
8. Любарець В. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності в умовах інформаційно-освітнього середовища: автореферат дис. ... д-ра пед. н.: Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2019. 45 с.
9. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про національний культурний продукт». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3517-VI#Text>
10. Петрова І. В. Класифікація культурних індустрій в сучасному світі: методологічні засади. Українська культура: перспективи євроінтеграції. Інноваційні процеси в сучасній культурі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф., м. Київ, 7-8 квітня 2016 р. Київ: КНУКіМ, 2016. Ч. II. 192 с. С. 82–84.
11. Практикум із соціокультурної діяльності: конспект лекцій / укладачі Н. Д. Світайло, Т. Л. Повалій. Суми: Сумський державний університет, 2020. 56 с.
12. Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо визначення понять «креативні індустрії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19#Text>
13. Урядовий портал. Уряд затвердив перелік видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhnnyi-diyalnosti-yaki-nalezhat-do-kreativnih-industrij>
14. Цимбалюк Н. М. Організація та методика культурно-дозвілєвої діяльності. Частина 1. Теоретичні основи культурно-дозвілєвої діяльності: Монографія. Київ: Видавничий центр ДАККМ, 2000. 367 с.

REFERENCES

1. Bakhur, N. V. (2021). *Kraudfandynh ta kraudsordynh yak instrumenty stymulyuvannya rozvytku rehioniv ta hromad*. [Crowdfunding and crowdsourcing as tools for stimulating the development of regions and communities].
2. Boyko, V. I. (2015). *Rehional'nyy mekhanizm pidvyshchennya efektyvnosti funktsionuvannya sotsiokul'turnoyi sfery: teoriya, metodolohiya, praktyka*. [Regional mechanism for increasing the efficiency of the functioning of the socio-cultural sphere: theory, methodology, practice]. Odessa.
3. Hrytsenko, O. (2019). *Kul'turnyy prostir i natsional'na kul'tura: teoretychne osmyslennya ta praktychne reformuvannya: monohrafiya*. [Cultural space and national culture: theoretical understanding and practical reformation: monograph]. Kyiv.

4. Davymuka, S. A., Fedulova, L. I. (2017). *Kreatyvnyy sektor ekonomiky: dosvid ta napryamy rozbudovy*. [Creative sector of the economy: experience and directions of development]. Lviv.
5. Zakon Ukrainy «Pro kul'turu». (2010). [Law of Ukraine «On Culture»].
6. Kochubey, N. V. (2015). *Sotsiokul'turna diyal'nist': navchal'nyy posibnyk*. [Sociocultural activity: a textbook]. Symu.
7. Kuchyn, S. P. (2015). *Teoretychni aspekty rozvytku sotsial'no-kul'turnoyi sfery yak ob'yekta vplyvu mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnya*. [Theoretical aspects of the development of the socio-cultural sphere as an object of influence of state governance mechanisms].
8. Lyubarets, V. V. (2019). *Teoriya i praktyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh menedzheriv sotsiokul'turnoyi diyal'nosti v umovakh informatsiyno-osvitn'oho seredovyscha*. [Theory and practice of professional training of future managers of socio-cultural activities in the conditions of the information and educational environment]. Kyiv.
9. *Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrainy «Pro pryynyattya za osnovu proektu Zakonu Ukrainy pro natsional'nyy kul'turnyy produkt»*. [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On adoption as a basis the draft Law of Ukraine on National Cultural Product»].
10. Petrova, I. V. (2016). *Klasyfikatsiya kul'turnykh industriy v suchasnomu sviti: metodolohichni zasady*. [Classification of cultural industries in the modern world: methodological principles]. Kyiv.
11. *Praktykum iz sotsiokul'turnoyi diyal'nosti: konspekt leksiy* (2020). [Workshop on socio-cultural activities: lecture notes]. Symu.
12. *Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrainy «Pro kul'turu» shchodo vyznachennya ponyat' «kreatyvni industriyi»*. [On amendments to the Law of Ukraine «On Culture» regarding the definition of the concepts of «creative industries»].
13. *Uryadovyy portal. Uryad zatverdyy perelik vydiv ekonomichnoyi diyal'nosti, yaki nalezhat' do kreatyvnykh industriy*. [Government portal. The government has approved a list of types of economic activity that belong to the creative industries].
14. Tsymbalyuk, N. M. (2020). *Orhanizatsiya ta metodyka kul'turno-dozvillyevoyi diyal'nosti. Chastyna 1. Teoretychni osnovy kul'turno-dozvillyevoyi diyal'nosti: Monohrafiya*. [Organization and methodology of cultural and leisure activities. Part 1. Theoretical foundations of cultural and leisure activities: Monograph.]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУЛІКОВА Світлана Вікторівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: становлення та розвиток соціокультурної діяльності в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KULIKOVA Svitlana Viktorivna – Candidate

of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education of Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.

Circle of scientific interests: the formation and development of socio-cultural activity in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2025 р.

УДК 378.147

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.087

МАРЄЄВ Дмитро Анатолійович –

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6282-8052>

e-mail: maricev@gnpu.edu.ua

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

МАРЄЄВ Дмитро Анатолійович. ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Трансформація сучасної освіти тісно пов'язана з її цифровізацією, яка відкриває значні перспективи для підвищення якості навчання, розширення доступу до освіти. Водночас впровадження новітніх технологій супроводжується низкою викликів і ризиків, які необхідно ретельно досліджувати та враховувати у педагогічній діяльності.

Ключові слова: модернізація освіти, цифровізація, цифрові інструменти в освіті, цифрові технології, професійна компетентність, цифрова компетентність, заклади освіти, здобувачі освіти, учасники освітнього процесу.

MARIEIV Dmytro Anatoliiovych. PROSPECTS AND RISKS OF EDUCATION DIGITALIZATION

The transformation of modern education is closely linked to its digitalization, which unlocks significant opportunities. These include ensuring access to quality education regardless of students' location, fostering digital competencies among learners and educators, and leveraging innovative technologies such as virtual laboratories, STEM centers, and interactive platforms to personalize learning. Artificial intelligence, cloud computing, blockchain, and robotics are expected to enhance the efficiency of educational processes, integrate Ukrainian education into the global space, and prepare professionals for the labor market of the future.

It is noted that the use of digital technologies creates new opportunities for the educational process. Under the influence of digitalization, education undergoes transformation, which imposes new requirements not only on educators but also on students, school administrators, parents, and stakeholders. It has been determined that several of these attributes are cross-cutting and should be developed by all participants involved in the educational process. These include digital skills, digital literacy, critical thinking, communication skills, digital ethics and safety, and time management.

Challenges and negative effects associated with the implementation of digitalization in education have been highlighted. These include the low level of professional digital competence among educators and their reluctance or inability to integrate digital technologies into pedagogical practice, discomfort during adaptation to these technologies, potential technical difficulties, as well as psychological and physical health impacts on participants in the educational process. Other challenges include information overload and access to unreliable or inappropriate content.

It is emphasized that a balance must be maintained between the digital and physical worlds by fostering critical thinking and safe online behavior. Despite its advantages and drawbacks, digitalization is not merely a trend in the development of education – it is an essential necessity.

Keywords: education modernization, digitalization, digital tools in education, digital technologies, professional competence, digital competence, educational institutions, learners, educational process

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Цифровізація освітнього процесу є важливим етапом трансформації сучасної освіти, яка відповідає викликам інформаційного суспільства. У ній убачають великий потенціал для поліпшення якості освіти та її удосконалення, розширення можливостей індивідуалізації освітніх траєкторій. Однак із позитивними зрушеннями, які дає впровадження нових технологій, паралельно постають виклики й ризики, що потребують детального аналізу та врахування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі цифровізації освіти в Україні присвячені наукові розвідки низки науковців – С. Капрлюк, В. Корнят, Ю. Романишин, А. Голярдик, Ю. Сафонова, О. Коротун. Вагомий внесок у розбудову освіти із використанням цифрових технологій здійснили науковці НАПН України.

Мета статті – визначити перспективи та ризики упровадження цифрових технологій в освітній процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Н. Клименюк, «сучасна освіта має активніше інтегрувати цифрові технології в освітній процес через об'єднання цифрових і аналогових форм навчання» [4, с. 64], чого можна досягти, зокрема, ство-

ренням цифрових платформ й інтерактивних навчальних матеріалів.

О. Спірін виокремив такі напрями цифровізації освіти:

– доступ до цифрових технологій здобувачів освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників, адміністраторів;

– розроблення та впровадження інноваційних комп'ютерних, мультимедійних та комп'ютерно орієнтованих засобів навчання й обладнання для створення цифрового навчального середовища (мульти-медійні класи, науково-дослідні STEM-центри, віртуальні лабораторії, інклюзивні класи, класи змішаного навчання);

– організація широкосмугового доступу до Інтернету (моделі Fiber-to-the-Building та Wi-Fi) у навчальних класах та аудиторіях закладів освіти всіх рівнів;

– розвиток дистанційної форми освіти з використанням когнітивних та мультимедійних технологій;

– підвищення рівня цифрових компетентностей та цифрової грамотності суб'єктів освітнього процесу;

– створення електронних освітніх ресурсів та цифрових платформ із підтримкою інтерактивного й мультимедійного контенту для загального доступу закладів освіти та здобувачів освіти для використання

в освітньому процесі та управлінні, зокрема інструментів автоматизації головних процесів роботи закладів освіти [11].

Серед перспектив цифровізації освіти в Україні науковці відзначають такі:

- використання інтерактивних цифрових інструментів може зробити навчання більш цікавим, захопливим і результативним, сприяючи ефективнішому засвоєнню матеріалу;

- цифрові технології заохочують творчість, розвивають навички критичного мислення та сприяють впровадженню інноваційних підходів до навчання й досліджень;

- застосування сучасних цифрових засобів в освітньому процесі допомагає учням здобути ключові навички, необхідні для успішної інтеграції на ринок праці, який усе більше потребує цифрової компетентності;

- цифрові технології здатні забезпечити рівний доступ до якісної освіти для всіх, незалежно від місця проживання чи соціального статусу;

- цифрова освіта відкриває для українських школярів та студентів можливості для міжнародної конкуренції, навчання та працевлаштування за кордоном;

- розвиток цифрової освіти в Україні сприятиме залученню інвестицій у сферу ІТ та створенню інноваційних технологічних продуктів і послуг;

- цифровізація може зробити українську освітню систему більш гнучкою, адаптивною та готовою до викликів сучасного світу [10, с. 93].

Колектив науковців на чолі з В. Кременем прогнозує такі результати системи освіти в умовах її цифрової трансформації:

- повноцінна персоналізація освітнього процесу;

- підтримка сталої навчальної мотивації на всіх етапах освітнього процесу;

- забезпечення оперативного зворотного зв'язку з кожним учнем, швидкого та об'єктивного оцінювання навчальних результатів безпосередньо під час виконання навчальних завдань;

- забезпечення проєктного характеру навчальної діяльності, максимально глибока інтеграція теоретичного та практичного навчання;

- суттєве скорочення термінів розробки, розгортання та освоєння освітніх програм;

- підвищення інформаційної відкритості та прозорості системи освіти [6, с. 5].

У найближчій перспективі – до 2030 року – напрямки розвитку цифрових технологій, зокрема в освіті, можуть бути такі:

- штучний інтелект (має спрямовувати здобувачів освіти щодо вибору освітніх

траєкторій, відповідно до індивідуальних потреб і їх можливостей; повинен забезпечувати ефективне досягнення цілей кар'єри та розвитку особистості);

- робототехніка, технологія імплантів, 3D друк;

- розвиток технологій хмарних обчислень та віртуалізації (міграція освітніх сервісів у хмари – невідворотний та логічний процес, а застосування хмарних технологій у закладах освіти України є ефективним інструментом, що відкриває нові можливості та перспективи);

- блокчейн та криптовалюти (інфраструктура блокчейн як основа для інновацій у документуванні освітніх досягнень, що містять дані про індивідуальні й по життєві траєкторії навчання та інструменти, що дозволяють краще узгоджувати компетентності та потребу в освітніх ресурсах);

- розподільчі обчислення, самокеровані машини та ін. [5, с. 157].

При цьому особливу увагу варто приділити штучному інтелектові, який здатен забезпечувати: персоналізоване навчання (адаптуючи зміст, темп та підходи до навчання відповідно до потреб і особливостей здобувача з можливістю моніторингу прогресу та корекції траєкторії); автоматичне оцінювання (даючи змогу оцінювати знання, надавати рекомендації й створювати індивідуалізовані навчальні плани), проміжне інтервальне навчання (для ефективного закріплення матеріалу, який опрацьований); смарткампус (платформа для надання цілодобового доступу до навчальної інформації та забезпечення зв'язку з викладачами); чат-боти, що сприяють автоматизації управлінських функцій, нагадування, сповіщення та інформування; прокторинг як дистанційний контроль під час випробувань із верифікацією особистості та аналізом поведінки [12, с. 162 – 163].

Передумови до розбудови цифрової освіти на найближче майбутнє закладені, зокрема, в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки і програмі трансформації «Освіта 4.0: український світанок».

Значна частина стандартів вищої освіти, зокрема й в освітній галузі, серед сукупності здобутих особою компетентностей і знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей й інших особистісних якостей випускника містить вимогу формувати цифрові компетентності (або їх компоненти) й результати навчання, а також передбачає використання цифрових технологій.

Перманентний професійний розвиток освітян повинен підтримуватися наявністю

важливих для трудової діяльності навичок, визначених професійними стандартами, серед яких є цифрові навички. Наприклад, професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти [9] визначає інформаційно-цифрову компетентність, що передбачає наявність таких здатностей:

- здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею в професійній діяльності;
- здатність ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові електронні (цифрові) ресурси;
- здатність використовувати цифрові технології в освітньому процесі.

Використання цифрових технологій відкриває нові можливості для освітнього процесу і під впливом цифровізації він трансформується, що зумовлює появу нових вимог не тільки до педагогів, а й до здобувачів освіти, адміністрації закладів освіти, а також батьків здобувачів і стейкхолдерів.

Низка з цих атрибутів є наскрізними і, на нашу думку, їх повинні розвивати усі учасники, пов'язані з освітнім процесом:

- *цифрові навички*, що відповідає концепції навчання протягом життя;
- *цифрова грамотність* – наявність навичок, необхідних для життя, навчання і роботи в суспільстві, де спілкування і доступ до інформації здійснюється за допомогою цифрових технологій (інтернет-платформи, соціальні мережі, мобільні пристрої тощо) [12, с. 55]; здатність створювати і застосовувати контент за допомогою цифрових технологій, включаючи навички комп'ютерного програмування, пошуку, обміну інформацією, комунікацію [3, с. 197];
- *навички критичного мислення*, що в умовах цифровізації і доступу до великих масивів даних передбачає розвиток умінь аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, виявляти і протидіяти дезінформації;
- *комунікаційні навички*, які сприяють ефективній взаємодії і спілкуванню у віртуальних, цифрових середовищах;
- *цифрова етика та безпека* – етичне та відповідальне використання цифрових інструментів і ресурсів; дотримання і навчання правил поведінки в цифровому середовищі, обачність, захист персональних даних та даних інших осіб, забезпечення конфіденційності інформації учасників освітнього процесу;
- *тайм-менеджмент* – уміння планувати роботу з цифровими інструментами та у цифровому середовищі.

В учасників освітнього процесу повинна формуватися така якість, як *адаптивність*: швидке освоєння нових цифрових платформ, інструментів.

Водночас педагоги, адміністрація і здобувачі освіти (даючи зворотний зв'язок) мають здійснювати оцінку ефективності упровадження інновацій через *моніторинг якості навчання* із їх використанням. До цього процесу також можуть долучатися батьки здобувачів.

Створення сприятливого освітнього середовища із цифровими засобами покладено на педагогів й адміністрацію закладів освіти, а також (вдома) на батьків здобувачів освіти й самих здобувачів.

Підкреслюється важливість мати в структурі професійного розвитку педагогів такі професійні навички, як використання цифрових інструментів [14, с. 395].

Упровадження цифрових технологій впливає на розвиток адаптивного цифрового середовища закладу освіти. «Адаптивна освітня система на основі цифрових технологій дає змогу проаналізувати кожному учаснику власний прогрес та одночасно залишатися вмотивованим, зважаючи на засвоєння нового, а також можливість повернення до навчання для покращення свого рівня. Вибір власного навчального темпу сприяє отриманню досвіду без тиску, що часто дозволяє посилити бажання вивчати нове» [2, с. 62], – підкреслюють Т. Вдовичин, О. Сікора, Т. Кобильник, Н. Винницька. Інформаційні технології «дозволяють налаштувати навчальний процес так, щоб він відповідав індивідуальним особливостям учня, його когнітивним функціям і рівню підготовки. Зокрема, дистанційне навчання дозволяє отримати освіту як більш обдарованим дітям, так і учням з обмеженими можливостями. А мультимедійні засоби роблять навчальний процес простішим і цікавішим для дітей з різними типами пізнавальної діяльності» [10, с. 91]. Потреба в адаптації навчальних програм й освітнього контенту для змішаного або онлайн-формату навчання та використання нових цифрових технологій сприятиме, на наш погляд, також формуванню в педагогів *когнітивної гнучкості*.

Цифровізація освіти ставить низку завдань перед адміністраціями освітніх установ, серед яких:

- *стратегічне планування*: розробка стратегії цифровізації закладу освіти;
- *інфраструктурне забезпечення та інвестиції в технології*: упровадження сучасних цифрових технологій в освітній

процес, забезпечення необхідним обладнанням і доступом до мережі Інтернет;

– *підтримка педагогів*: забезпечення підвищення кваліфікації, створення технічної підтримки. Керівники закладів освіти повинні підтримувати поточні зусилля, спрямовані на заохочення педагогів до більш активного використання цифрових технологій у викладацькій практиці [14, с. 396];

– *інклюзивність*: забезпечення рівного доступу до освіти осіб, незалежно від їхнього географічного, соціально-економічного статусу та особливостей розвитку.

Незважаючи на численні переваги й розширені можливості впровадження цифрових технологій в освітній процес, все ж констатуємо окремі складнощі й негативні ефекти.

О. Буйницька відзначає, що «ключовими проблемами для впровадження цифрових технологій, на думку науковців, є формування і впровадження інформаційно-освітнього простору країни, розгортання елементів інфраструктури, низький рівень ІКТ-компетентностей та цифрових компетентностей, несформованість національної політики та недосконалість нормативно-правової бази» [1, с. 70].

Досі відзначають низький рівень професійної цифрової компетентності педагогів [14, с. 393] та їхня неготовність використовувати цифрові технології у педагогічній діяльності, дискомфорт в адаптації до них, що, на нашу думку, посилює технологічну прірву між поколіннями. Учасникам освітнього процесу також може бракувати розуміння того, як їм послуговуватися цифровими технологіями. Навіть зараз – після тривалого перебування в онлайн чи змішаному форматі навчання – не всі педагоги уповні можуть використовувати можливості месенджерів та сервісів відеозв'язку на зразок Zoom, Google Meet, Microsoft Teams.

Ще одна проблема, з якою можуть стикатися учасники освітнього процесу, послуговуючись цифровими технологіями у навчанні, – це технічні ризики: можливі проблеми зі зв'язком, пристроями чи носіями інформації, що може завадити повноцінному проведенню заняття, а також «з ймовірністю посилення кіберризиків, пов'язаних з хакерськими атаками університетських серверів та програмного забезпечення» [12, с. 165]. Розвиток цифрових технологій дає доступ до багатьох ресурсів, частина з яких може містити небезпечну інформацію, а також підвищити ризики бути ошуканими шахраями чи стати жертвою насильства,

булінгу, кібербулінгу, грумінгу, тролінгу тощо [7, с. 91].

Постійне й неконтрольоване використання девайсів під час освітнього процесу може призводити до залежності від них, ескапізму, знижуючи соціальні навички здобувачів. За умови тривалого захоплення комп'ютерними технологіями здобувачі освіти зменшують комунікативну взаємодію в реальному світі, з однолітками та педагогами.

Науковці звертають увагу на те, що через все більшу поширеність цифрових пристроїв і широке використання клавіатур для письмових завдань, погіршується якість та розбірливість рукописного тексту, що засвідчує деградацію навичок рукописного письма, які мають вагоме значення для інтелектуального розвитку, розвитку мовлення, покращення навичок спілкування, самовираження та творчості [13, с. 38–39].

Збільшення екранного часу негативно впливає на здоров'я здобувачів, що головно відбивається на здоров'ї очей та зменшує можливості для фізичної активності, сприяючи малорухливому способу життя, що, зокрема, призводить до погіршення опорно-рухового апарату, постави та психічного здоров'я. Не виключено, що тривале перебування в навушниках може позначитися на погіршенні слуху.

Цифровізація спричиняє сприйняття великих обсягів інформації, часто навіть без заглиблення в неї. До того ж, Н. Клименюк акцентує увагу на проблемі інформаційного шуму, за якого відбувається перевантаження споживачів другорядною інформацією, що відволікає від важливих даних, тому завдання педагогів – забезпечувати баланс між цифровим та реальним світом, розвиваючи критичне мислення й навички безпечної поведінки в інтернеті [4, с. 64–65]. Особливо перенасичення інформацією відбувається у процесі активного застосування іммерсивних технологій, що підвищує навантаження на здобувачів і може негативно вплинути на їх здатність розуміти, запам'ятовувати та застосовувати отримані знання у майбутньому [15].

Активний розвиток технологій штучного інтелекту і, як результат, його використання в освітньому процесі теж має негативні наслідки, серед яких можливість отримання недостовірної й ненадійної інформації, відсутність покликань на джерела, поширення неправдивих, застарілих або неточних даних, а також порушення авторських прав [8, с. 76].

Цим факторам необхідно приділяти увагу під час організації освітнього процесу із використанням цифрових технологій, щоб запобігти їх негативному впливу.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Використання цифрових технологій трансформує навчання: сприяє його доступності, індивідуалізації та ефективності. Цифровізація забезпечує гнучкість навчання, розвиток ключових компетентностей, спрощення адміністративних процесів і створює умови для рівного доступу до освіти. При цьому на учасників освітнього процесу покладено низку зобов'язань та є необхідність формування в них певних якостей, як-от: адаптивності, цифрової грамотності, критичного мислення. Педагоги повинні інтегрувати цифрові інструменти, підтримувати індивідуальні потреби учнів. Адміністрації закладів освіти мають забезпечувати відповідну цифрову інфраструктуру та цифрове середовище, сприяти підвищенню кваліфікації викладачів.

Незважаючи на те, що цифровізація освіти має значні переваги, вона створює виклики та породжує проблеми: технічні ризики і ризики кібербезпеки, зниження соціальних навичок здобувачів, негативний вплив на здоров'я користувачів через збільшення екранного часу, деградацію рукописного письма та залежність від пристроїв. Інформаційний шум і перевантаження даними ускладнюють ефективне навчання. Використання штучного інтелекту може призводити до поширення неточних даних та порушення авторських прав.

Необхідно забезпечувати баланс між цифровим і реальним світом, розвиваючи критичне мислення і безпечну поведінку в інтернеті.

Попри усі переваги й недоліки цифровізація є не просто трендом розвитку освіти, а його необхідністю.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в дослідженні особливостей впровадження цифрових освітніх ресурсів у систему освіти XXI століття.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буйницька О. П. Система педагогічного проєктування інформаційно-освітнього середовища для здійснення підготовки майбутніх соціальних педагогів : монографія. Київ, 2021. 568 с.
2. Вдовичин Т., Сікора О., Кобильник Т., Винницька Н. Формування адаптивного цифрового середовища в закладах загальної середньої освіти. *Information Technologies and Learning Tools*. 2024. Vol. 103, № 5. P. 55 – 77. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v103i5.5656>
3. Карплюк С. О. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку*. Матеріали методологічного семінару НАПН України. 4 квітня 2019 р.; за ред. В. Г. Кременя, О. І. Ляшенка; укл. А. В. Яцишин, О. М. Соколюк. Київ, 2019. С. 188–197.
4. Клименюк Н. Новий вимір виховання: соціалізація дитини в умовах цифрового простору. *Вересень: науково-методичний, інформаційно-освітній журнал*. 2023. № 98. Т. 3. С. 60–72.
5. Корняк В. С., Романишин Ю. Л., Голярдик Н. А. Цифровізація освіти України: перспективи та ризики сьогодення. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 53(1). С. 155–159. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.1.30>
6. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І., Литвинова С. Г., Луговий В. І., Мальований Ю. І., Пінчук О. П., Топузов О. М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи: Наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18 – 19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4, № 2. С. 1–49. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>
7. Паладій Н. Відкритий та безпечний інформаційно-цифровий простір у закладі освіти. *Джерело педагогічних інновацій. Безпечна освіта. Науково-методичний журнал*. 2023. № 1 (41). С. 89–94.
8. Паламар С., Науменко М. Штучний інтелект в освіті: використання без порушення принципів академічної доброчесності. *Educological Discourse*. 2024. Vol. 1, № 44. С. 68–83. URL: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.15>
9. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf (дата звернення: 02.01.2025)
10. Сафонов Ю., Коротун О. Цифровізація освіти в Україні: технології та методики навчання. *Трансформаційна економіка*. 2024. № 2 (07). С. 89–94. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-7-15>
11. Спірін О. М. Інформаційно-цифрові технології віртуального університету післядипломної освіти. *IV Всеукраїнська електронна науково-практична конференція «Відкрита освіта та дистанційне навчання: від теорії до практики», 20 листопада 2019 року, м. Київ, Україна*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718722/1/ЦТ%20університету%20ПО.pdf> (дата звернення: 27.12.2024)
12. Тілікіна Н. В. Медіа-, інформаційна і комп'ютерна грамотність як компоненти цифрової грамотності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*.

- Серія економічна. Серія юридична. 2021. Вип. 29. С. 46–56. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5149025>
13. Dr. Waleed Abd Elwahab Abd Elmajid Osman. Detrimental Impact of Technological Tools on Handwriting. *Journal of Language and Linguistics in Society*. 2023. Vol. 4, № 1. P. 31–41. URL: <https://doi.org/10.55529/jlls.41.31.41>
 14. Lindfors M., Pettersson F., Olofsson A. D. Conditions for professional digital competence: the teacher educators' view. *Education Inquiry*. 2021. Vol. 12, Iss. 4. P. 390–409. URL: <https://doi.org/10.1080/20004508.2021.1890936>
 15. Makransky G., Terkildsen T. S., Mayer R. E. Adding immersive virtual reality to a science lab simulation causes more presence but less learning. *Learning and Instruction*. 2019. Vol. 60. P. 225–236. URL: <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2017.12.007>
- REFERENCES**
1. Buinytska, O. P. (2021). *Systema pedahohichnoho proektuvannia informatsiino-osvitnoho seredovyscha dlia zdiisnennia pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv*. [System of pedagogical design of information and educational environment for training of future social educators]. Kyiv.
 2. Vdovychyn, T., Sikora, O., Kobyl'nyk, T., Vynnytska, N. (2024). *Formuvannia adaptivnoho tsyfrovoho seredovyscha v zakladakh zahalnoi serednoi osvity*. [Formation of an adaptive digital environment in general secondary education institutions].
 3. Karpluk, S. O. (2019). *Osoblyvosti tsyfrovizatsii osvitnoho protsesu u vyshchii shkoli*. [Features of digitalization of the educational process in higher education].
 4. Klymeniuk, N. (2023). *Novyi vymir vykhovannia: sotsializatsiia dytyny v umovakh tsyfrovoho prostoru*. [A new dimension of upbringing: socialization of a child in the digital space].
 5. Korniat, V. S., Romanyshyn, Yu. L., Holiardyk, N. A. (2022). *Tsyfrovizatsiia osvity Ukrainy: perspektyvy ta ryzyky sohodennia*. [Digitalization of Education in Ukraine: Prospects and Risks of Today].
 6. Kremen, V., Bykov, V., Liashenko, O., Lytvynova, S., Lugovyi, V., Malovanyi, Yu., Pinchuk, O., Topuzov, O. (2022). *Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy*. [Scientific and Methodological Provision of Digitalisation of Education in Ukraine: Status, Problems, Prospects].
 7. Paladii, N. (2023). *Vidkryti ta bezpechnyi informatsiino-tyfrovyi prostir u zakladi osvity*. [Open and safe information and digital space in an educational institution].
 8. Palamar, S., Naumenko, M. (2024). *Shtuchnyi intelekt v osviti: vykorystannia bez porushennia pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti*. [Artificial Intelligence in Education: Use Without Violating the Principles of Academic Integrity].
 9. *Profesiyni standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 29.08.2024 № 1225*. [Professional standard «Teacher of a general secondary education institution»: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 08/29/2024 No. 1225.].
 10. Safonov, Yu., Korotun, O. (2024). *Tsyfrovizatsiia osvity v Ukraini: tekhnologii ta metodyky navchannia*. [Digitization of Education in Ukraine: Technologies and Teaching Methods].
 11. Spirin, O. M. (2019). *Informatsiino-tyfrovi tekhnologii virtualnoho universytetu pisladyplomnoi osvity*. [Information and digital technologies of the virtual university of postgraduate education].
 12. Tilikina, N. V. (2021). *Media-, informatsiina i kompiuterna hramotnist yak komponenty tsyfrovoyi hramotnosti*. [Media, information and computer literacy as components of digital literacy].
 13. Dr. Waleed Abd Elwahab Abd Elmajid Osman (2023). Detrimental Impact of Technological Tools on Handwriting. *Journal of Language and Linguistics in Society*.
 14. Lindfors, M., Pettersson, F., Olofsson, A. D. (2021). Conditions for professional digital competence: the teacher educators' view. *Education Inquiry*.
 15. Makransky, G., Terkildsen, T. S., Mayer, R. E. (2019). Adding immersive virtual reality to a science lab simulation causes more presence but less learning. *Learning and Instruction*.
- ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА**
- МАРЄЄВ Дмитро Анатолійович** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.
- Наукові інтереси:** підготовка майбутніх учителів іноземних мов, формування у них цифрової компетентності.
- INFORMATION ABOUT THE AUTHOR**
- MARIEIEV Dmytro Anatoliiovych** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Chair of Foreign Languages and Teaching Methods, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.
- Circle of scientific interests:** The training of future foreign language teachers and the development of their digital competence.
- Стаття надійшла до редакції 01.02.2025 р.*

УДК 378.78.016:78

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.094

МИМРИК Михайло Романович –

кандидат мистецтвознавства, професор,

проректор Національної музичної академії

України імені П.І. Чайковського

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-3963-9210>

e-mail: mymrykmr@ukr.net

ВИРАЖАЛЬНО-ЗМІСТОВИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ НАБУТИХ ЗНАНЬ

МИМРИК Михайло Романович. ВИРАЖАЛЬНО-ЗМІСТОВИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ ГЕРМЕНЕВТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ НАБУТИХ ЗНАНЬ

У статті автор розглядає виразально-змістовий етап експериментальної роботи зі студентами факультетів мистецтв. Формувальний експеримент містив п'ять етапів: на I орієнтаційно-установочному етапі було здійснено педагогічне стимулювання вектору мотиваційної спрямованості на фахове провадження музично-виконавської діяльності. II аксіологічно-смысловий етап експериментальної методики скерований на формування духовно-особистісного структурного компоненту музично-виконавської комунікативності. На III когнітивно-поглиблювальному етапі експериментальної методики було проведено формування рефлексивно-конструктивного структурного компоненту музично-виконавської комунікативності. IV виразально-змістовий етап запропонованої методики було присвячено педагогічному стимулюванню спроможності студентів факультетів мистецтв до герменевтичного осмислення важливості й пріоритетності всеосяжного, глибинного розуміння ідейно-образного змісту й характеру інструментального твору. V продуктивно-узагальнюючий етап розробленої методики присвячений формуванню художньо-творчого структурного компонента музично-виконавської комунікативності на засадах акме-герменевтичного підходу.

Ключові слова: формувальний педагогічний експеримент, виразально-змістовий етап, студенти факультетів мистецтв, герменевтичне осмислення, методи музично-теоретичного аналізу.

MYMRIK Mykhailo Romanovych. EXPRESSIVE-CONTENTIAL STAGE OF FORMATION OF HERMENEUTIC UNDERSTANDING OF ACQUIRED KNOWLEDGE IN STUDENTS-INSTRUMENTALISTS

In the article, the author considers the expressive and meaningful stage of experimental work with students of the faculties of arts. The formative experiment included five stages: at the I orientational and setting stage, pedagogical stimulation of the vector of motivational orientation towards professional performance of musical and performing activities was carried out.

The II axiological and meaningful stage of the experimental methodology was aimed at the formation of the spiritual and personal structural component of musical and performing communication. At the III cognitive and in-depth stage of the experimental methodology, the formation of the reflexive and constructive structural component of musical and performing communication was carried out.

The IV expressive and meaningful stage of the proposed methodology was devoted to pedagogical stimulation of the ability of students of the faculties of arts to hermeneutically comprehend the importance and priority of a comprehensive, deep understanding of the ideological and figurative content and nature of an instrumental work.

The V productive-generalizing stage of the developed methodology is dedicated to the formation of the artistic-creative structural component of musical-performing communicability on the basis of the acme-hermeneutic approach.

Keywords: formative pedagogical experiment, expressive-semantic stage, students of faculties of arts, hermeneutic comprehension, methods of musical-theoretical analysis.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність проблеми полягає в тому, що формування в студентів-інструменталістів здатності до виявлення власної стильової позиції з музично-виконавського втілення художнього задуму інструментального твору може бути забезпечено виключно шляхом вмотивованої самостійної роботи у царині музикознавчої, музично-історичної, музично-теоретичної інформації, яка стосується історичної епохи написання музичного твору, загально-мистецького напрямку, який панував у цю конкретну епоху, в також музичних стилів та жанрів, характерних для означеного напрямку. З метою більш широкого висвітлення цієї проблеми доречним виявилось застосування вельми популярного серед студентства інформаційно-комунікаційного методу самостійного віднайдення в інтернет-просторі й тематичного опрацювання музикознавчих, музично-історичних та музично-теоретичних джерел.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначена проблема спирається на наукові роботи українських авторів: теоретико-методологічні праці в галузі освіти (С. Гончаренко, С. Занюк, О. Олексюк, О. Рудницька, О. Ткачук, В. Шульгіна та ін.) [1; 5; 6]; значення виразально-змістового етапу для студентів факультетів мистецтв у формування музично-виконавської комунікативності (О. Бурська, О. Вознюк, Л. Гаврилова, І. Гринчук, А. Козир, В. Лелеко, О. Ляшенко, Л. Опарик, Г. Падалка, М. Ткач, І. Тукова, О. Хоружа, О. Щолокова та ін.) [2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11].

Мета статті – розкрити методи педагогічного стимулювання здатності студентів до герменевтичного осмислення набутих музикознавчих, музично-історичних, музично-теоретичних знань на виразально-змістовому етапі формувального експерименту.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою педагогічного стимулювання здатності студентів до герменевтичного осмислення набутих музикознавчих, музично-історичних, музично-теоретичних знань щодо послідовності етапів розвитку музичного мистецтва в соціальних мережах було спеціально утворено групу «Музичні стилі за вашими бажаннями», в якій студенти факультетів мистецтв мали змогу ділитися найбільш цікавою інформацією щодо віднайдених відомостей у царині особливостей музичних стилів і композиторських шкіл, притаманних епохам Середньовіччя, Ренесансу, Бароко, Класицизму, Романтизму

тощо, а також аналізувати отриману інформацію на інтернет-форумах.

Модератор групи – студентка-магістрантка Ірина Р. заздалегідь з'ясувала тему, дату і план проведення чергового форуму на кшталт «Стильові особливості скрипкового виконавства епохи Бароко». До визначеної дати учасники групи згідно до поданого плану публікували відповідні матеріали, ставили питання щодо приналежності тих чи інших інструментальних творів до певного музичного стилю, проводили дискусійне обговорення, аналізували жанрово-стильові особливості тощо. Беручи участь в дискусійних обговореннях на форумах, представляючи власні стильові позиції й аналізуючи стильові позиції інших членів групи, студенти не тільки відпрацьовували свою спроможність до виявлення власної стильової позиції з музично-виконавського втілення художнього задуму інструментального твору, але й активізували процес герменевтичного осмислення наданої аргументації.

З метою формування в студентів здатності до виявлення власної стильової позиції з музично-виконавського втілення художнього задуму інструментального твору при розробленні змісту «Тижня музики ХХ-ХХІ століття» до методологічної основи було закладено: бінарний словесно-евристичний метод евристичної бесіди, метод проблемного викладу доповіді, образно-демонстраційний метод музично-інструментальної ілюстрації, метод дискусії тощо. Студенти самостійно віднаходили матеріали для проведення запланованих бесід, доповідей, а також власними силами забезпечували художню ілюстрацію. Також формування в студентів-інструменталістів здатності до виявлення власної стильової позиції з музично-виконавського втілення художнього задуму інструментального твору відбувалось за допомогою систематичного застосування методу усного аргументованого жанрово-стильового аналізу під час індивідуальних занять з навчальних дисциплін «Основний інструмент», «Додатковий інструмент».

У процесі індивідуальних занять з означених навчальних дисциплін, а також під час «Виконавського практикуму» здійснювалось формування здатності студентів до відстоювання власних стильових переконань у процесі розроблення інтерпретаційної версії музичного твору, а також до презентації своєї стильової позиції. Для цього на заняттях було застосовано прийом створення проблемної ситуації заперечення стильової концепції студента. Викладач цілеспрямовано висловлював сумнівні дискусійні тези щодо

визначення музичного стилю інструментального твору, який опрацьовувався, викликаючи студента до опанування, відстоювання власної стильової позиції шляхом усної аргументації а також шляхом виконання музичного твору із підкресленням його стильових ознак.

Педагогічна діагностика щодо виявлення власної стильової позиції з музично-виконавського втілення художнього задуму інструментального твору була проведена за допомогою педагогічно-вимірального інструментарію, до якого увійшли: метод аналізу результатів поточної та підсумкової атестації (заліків, екзаменів, академічних концертів) з навчальних дисциплін «Основний інструмент», «Додатковий інструмент»; метод аналізу результатів поточної та підсумкової атестації (заліків, екзаменів, академічних концертів) з навчальних дисциплін «Основний інструмент», «Додатковий інструмент»; метод аналізу результатів музичних фестивалів та конкурсів з інструментального виконавства; метод експертного оцінювання виявлення студентами власної стильової позиції з музично-виконавського втілення художнього задуму інструментального твору.

З метою формування та розвитку в студентів-інструменталістів здатності студентів факультетів мистецтв до розкриття, розуміння тих засобів виразності, які обрав композитор для вираження своїх почуттів, нами було розроблено і впроваджено у процес інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв експериментальне завдання для самостійної роботи з навчальних дисциплін «Основний інструмент», «Додатковий інструмент», «Методика викладання дисциплін кваліфікації (Основний інструмент», «Оркестровий клас» тощо. В основі означеного експериментального завдання знаходиться метод музично-теоретичного аналізу засобів музичної виразності. В якості матеріалу для виконання цього завдання виступають інструментальні твори з навчального репертуару, які знаходяться в поточному опрацюванні з означених навчальних дисциплін.

Для самостійного виконання студентами експериментального завдання «Письмовий аналіз засобів музичної виразності у контексті розкриття ідейно-образного змісту музичного твору» нами було розроблено покроковий план-рекомендацію аналітичної роботи, у відповідності до якого студент мав аналізувати музичний твір з власного навчально-педагогічного репертуару.

Покроковий план-рекомендація письмового аналізу засобів музичної виразності у

контексті розкриття ідейно-образного змісту музичного твору

1. Почніть свою роботу із розміщення на перших сторінках роботи роздрукованого примірника обраного Вами для аналізу інструментального твору із точним визначенням його назви, прізвища й імені композитора та року написання.

2. Застосовуючи метод жанрово-стильового аналізу, класифікуйте жанр обраного Вами музичного твору у контексті музичного стилю, притаманного епосі, в яку цей твір було написано.

3. Застосовуючи метод конкретизації, визначте в розгорнутому вигляді тему, ідею, загальний характер та образний зміст обраного інструментального твору.

4. Застосовуючи музично-теоретичний метод аналізу музичних форм, сформулюйте Вашу думку щодо загальної музичної форми обраного твору (проста 1-2-3-частинна, складна 1-2-3-частинна, «сонатне алегро», «рондо» абощо). Аргументуйте Ваше бачення ролі обраної композитором музичної форми як провідного засобу музичної виразності для втілення творчого задуму композитора.

5. Застосовуючи музично-теоретичний метод аналізу музичних форм, окресліть структуру визначеної Вами загальної музичної форми, поступово деталізуючи її, починаючи від основних складових (на кшталт «експозиції», «розробки», «репризи» в сонатному алегро), переходячи до тем, представлених формами періоду, речення, фрази й мотиву, із точним визначенням меж структури за допомогою нумерації тактів. Аргументуйте Ваше бачення ролі обраної композитором структури музичної форми як засобу музичної виразності для втілення творчого задуму композитора.

6. Застосовуючи музично-теоретичний метод аналізу музичної драматургії, визначте в межах окресленої Вами форми й структури інструментального твору напрямки розвитку динаміки й нюансів щодо пункту «золотого перетину» як стратегічної кульмінації, а також щодо тактичних кульмінацій із точною нумерацією тактів. Аргументуйте Ваше бачення ролі динаміки й нюансів як засобів музичної виразності для створення музичної драматургії під час втілення образних уявлень, настроїв та почуттів композитора.

7. Застосовуючи музично-теоретичний метод аналізу мелодики, сформулюйте Вашу думку щодо загальної характеристики мелодики обраного інструментального твору як засобу музичної виразності (на кшталт «кантиленна, речитативна, моторна, дискретна абощо). Визначте із точною нумерацією тактів найбільш характерні мелодичні зво-

роти, які дозволяють авторові створити неповторний музичний образ і виразно передати настрої й почуття.

8. Застосовуючи музично-теоретичний метод аналізу гармонії й ладових особливостей, сформулюйте Вашу думку щодо загальної характеристики гармонізації обраного інструментального твору як засобу музичної виразності. Визначте із точною нумерацією тактів найбільш характерні ладово-гармонічні звороти, які дозволяють авторові створити неповторний музичний образ і виразно передати настрої й почуття.

9. Застосовуючи музично-теоретичний метод аналізу темпо-ритму й особливостей метру, сформулюйте Вашу думку щодо загальної характеристики темпо-ритму обраного інструментального твору як засобу музичної виразності. Класифікуйте метр у відповідності до основних груп метрів (простих, складних, мішаних абощо). Аргументуйте Ваше бачення ролі темпо-ритму й метру як засобів музичної виразності для створення жанровості, втілення ідей, образів, переживань композитора.

10. Застосовуючи музично-теоретичний метод аналізу фактури, сформулюйте Вашу думку щодо загальної характеристики фактурного оформлення обраного інструментального твору як засобу музичної виразності, а також класифікуйте із точною нумерацією тактів різновиди фактури, застосовані композитором (на кшталт «гомофонно-гармонічна», «поліфонічно-імітаційна», «поліфонічно-контрастна» абощо). Аргументуйте Ваше бачення ролі фактури як засобу музичної виразності для створення динамічного розвитку, втілення ідейно-художнього змісту, образів та звукових картин, переживань та почуттів композитора.

Переваги розробленого нами експериментального завдання «Письмовий аналіз засобів музичної виразності у контексті розкриття ідейно-образного змісту музичного твору» полягала, з одного боку, в можливості його систематичного й масового упровадження у процес інструментальної підготовки студентів, а за іншого боку, в інтегративному характері його побудови, оскільки це завдання інтегрувало теоретичні методи музично-теоретичного аналізу, конкретизації, класифікації тощо.

Також для формування в студентів-інструменталістів здатності до розкриття, розуміння тих засобів виразності, які обрав композитор для вираження своїх почуттів, вельми ефективним і таким, що уможливило систематичне застосування, виявився евристичний метод навідних запитань щодо засобів музичної виразності. Зокрема, цей

метод виявився дуже зручним для індивідуальних занять з «Основного інструменту». У процесі інтерпретаційної роботи викладач має змогу застосовувати цей метод під час кожного індивідуального заняття й спрямовувати його або на один, або на декілька засобів музичної виразності у відповідності до теми заняття.

Ефективність застосування евристичного методу навідних запитань щодо засобів музичної виразності значно збільшувалась, якщо цей метод сполучався із евристичним методом асоціацій та аналогій, коли студентів пропонувалось вербалізувати власні асоціативні ланцюжки, які з'являлись в уяві під час чергової відповіді на навідне запитання викладача щодо відтворення можливих почуттів композитора за допомогою певного засобу музичної виразності.

Проведена діагностика щодо визначення рівнів здатності студентів до розкриття, розуміння тих засобів виразності, які обрав композитор для вираження своїх почуттів, була реалізована за допомогою педагогічно-вимірювального інструментарію, до якого увійшли: метод усного аналізу засобів музичної виразності у процесі індивідуальних занять з навчальних дисциплін «Основний інструмент», «Додатковий інструмент», у процесі групових занять з курсу «Оркестровий клас»; метод письмового аналізу засобів музичної виразності у процесі занять з навчальних дисциплін «Методика викладання дисциплін кваліфікації (основний інструмент)», «Методика викладання дисциплін кваліфікації (додатковий інструмент)»; модифікована методика «Діагностика інтерпретаційної компетентності майбутнього виконавця-інструменталіста: аналіз засобів музичної виразності» (модифікація за методикою О. Хоружої [9, с. 241]).

Для формування здатності студентів до виявлення емоційних елементів у процесі опрацювання й виконання майбутніми фахівцями-музикантами інструментального твору було застосовано метод ескізного опрацювання майбутніми фахівцями інструментального твору. Використання цього методу передбачало вже на початку опрацювання музичного твору конкретизацію таких фрагментів, які віднаходили найбільший емоційний відгук в студента. а також сумісне із викладачем обговорення того, з яким конкретно нюансуванням і динамікою ці емоційні фрагменти мають бути виконані.

Оскільки частина розробленого методичного інструментарію була спрямована вже безпосередньо на відпрацювання практичних інструментально-виконавських умінь емоційного транслювання художніх образів на

слухацьку аудиторію, для його формування було застосовано метод моделювання ситуації прилюдного виконавства, під час використання якого ми цілеспрямовано зосереджували увагу студентів саме на емоційних фрагментах інструментального твору, поставивши задачу особливо виразного їх виконання. Діагностичні зрізи щодо визначення наявності емоційних елементів у процесі вивчення інструментального твору, було здійснено за допомогою педагогічно-вимірювального інструментарію, до якого увійшли: метод педагогічного спостереження за виявом емоційних елементів у процесі вивчення інструментального твору у процесі індивідуальних занять з навчальних дисциплін «Основний інструмент», «Додатковий інструмент», у процесі групових занять з курсу «Оркестровий клас»; модифікована методика «Тест на вияв наявності емоційних елементів у процесі вивчення та виконання інструментального твору» (модифікація за методикою О. Хоружої [9, с. 236].

Формування на IV виразально-змістовому етапі розробленої методики здатності до емпатійного переживання музики через імпульси інтенсифікації – передбачало інтегроване застосування словесних, бінарних, образно-демонстраційних та інших методів мистецького навчання. Цей інтегрований методичний інструментарій ставив на меті педагогічне стимулювання імпульсів інтенсифікації емпатійного переживання студентами художніх образів і настроїв, закладених композитором у музичний твір. Оскільки, як було зазначено раніше, педагогічне стимулювання означених імпульсів базується на актуалізації прямого й зворотного зв'язків між студентом і інструментальним твором, то словесний метод вгадування й вербалізації програми цього твору, впливаючи на емоційну сферу студента, уможливорює інтенсифікацію його особистісного реагування, яке і стає імпульсом для взаємного емпатійного співпереживання образного змісту твору під час прилюдної демонстрації його публіці.

Сумісно із окресленим вище словесним методом вгадування й вербалізації програми інструментального твору було використано бінарний метод, зміст якого включав: інноваційний метод майндмепінгу щодо деталізації програмного змісту означеного твору; метод демонстрації інструментального твору.

Перебіг застосування цього бінарного методу передбачає: роздачу студентам ментальних карт, на яких розміщено

центральный ключ у вигляді порожньої «хмарки» в центрі карти, а також «гілки-лінії», що радіально відходять від центрального ключа по обидві сторони карти; самостійне заповнення студентами центрального ключа-«хмарки» текстом, який студенти вербалізували під час «вгадування» програми; демонстрація інструментального твору, під час якої студенти мають записати на «гілках-лініях» ключові слова, що дозволяють поглибити й деталізувати записану в центральному ключі програму.

Означений бінарний метод забезпечує подальшу інтенсифікацію особистісного емоційного реагування студента на художньо-образний зміст музичного твору, що підсилює імпульс для взаємного емпатійного співпереживання образного змісту твору під час прилюдної демонстрації його публіці. Також вельми ефективним став метод концентрації уваги студентів на ключових художньо-сміслових акцентах під час процесу інструментального виконавства. Цей метод дозволяє активізувати емпатійний взаємозв'язок спочатку між професорсько-викладацьким складом і студентством на підґрунті сумісного діалогічного спілкування між ними щодо планування й розстановки ключових художньо-сміслових акцентів в інструментальному творі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У висновках доцільно зазначити, що педагогічні вимірювання щодо диференціації респондентів за рівнями здатності до емпатійного переживання музики через імпульси інтенсифікації, було проведено за допомогою педагогічно-вимірювального інструментарію, до якого увійшли: аналіз письмових звітів респондентів про особистісний досвід переживань, набутих в емпатогенній ситуації опрацювання інструментального твору; метод розпізнавання респондентом емоцій композитора, закодovаних в музичному творі (на матеріалі інструментальних творів, що входять до навчально-педагогічного репертуару студентів з навчальних дисциплін «Основний інструмент», «Додатковий інструмент», «Оркестровий клас»).

Загалом, використанні методи педагогічного стимулювання здатності студентів до герменевтичного осмислення набутих музикознавчих, музично-історичних, музично-теоретичних знань на виразально-змістовому етапі формувального експерименту виявились достатньо вмотивованими, що дозволило показати динаміку зазначеного процесу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методичні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця». 2008. 278 с.
2. Гринчук І., Бурська О. Проблеми музичного мислення: теорія і методика розвитку. Діалектика музичного логосу та ейдосу: Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники. 2008. 224 с.
3. Козир А. В. Акмеспрямовані стратегії формування фахової майстерності майбутнього вчителя музики. Наукова школа Г. М. Падальки. Колективна монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2011. С. 56–91.
4. Лелеко В. В. Застосування герменевтичного підходу до вивчення тексту. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. Методика навчання і виховання. № 10. 2011. С. 142–145.
5. Ляшенко О. Д. Основні характеристики професійних якостей учителя-менеджера музичного мистецтва. Духовність особистості в системі мистецької освіти: зб. пр. наук. шк. д-ра пед. наук, проф. О. М. Олексюк. Київський ун-т ім. Б. Грінченка. К. : Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. 2015. 192 с.
6. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика, за ред. О. П. Рудницької. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 2010. 255 с.
7. Опарик Л. М. Особливості взаємодії композитора та виконавця у жанрі музики для інструмента соло (на прикладі духового музично-виконавського мистецтва). Культура і сучасність. №1. 2014. С. 14–17.
8. Тукова І. Про смисловий простір музикального твору. Музичне мистецтво й культура. Науковий вісник. Одеса. Вип. 7. Книга 2. 2006. С. 108–116.
9. Хоружа О. В. Методичні засади формування етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музики: дис. канд. пед. наук. Спец. 13.00.02. «Теорія та методика музичного навчання». Київ. 2010. 255 с.
10. Kozyr, A., Havrilova, L., Ishutina, O., Khvashchevska, O. & Chuhai, S. Analysis and Interpretation of Yuri Chugunov's Suite of Moods for Saxophone and Piano. OPUS – ANPPOM's Eletronic Journal. Vol 26, 2020. No 1. DOI: <http://dx.doi.org/10.20504/opus2020a2605>.
11. Tkach, M., Kozyr, A., Mymryk, M., Dubiuk, N., and Liming, W. General problems of higher music education. Ways of modernizing education and improving the research skills of young people, Youth Voice Journal Vol. II, 2023, pp. 59–70. ISBN (ONLINE): 978-1-911634-96-6, DOI: 10.13140/RG.2.2.18140.97925.

REFERENCES

1. Goncharenko, S. U. (2008). *Pedahohichni doslidzhennya: metodychni porady molodym naukovtsyam*. [Pedagogical research: methodological advice to young scientists]. Kyiv-Vinnitsia.
2. Grinchuk, I., Burska, O. (2008). *Problemy muzychnoho myslennya: teoriya i metodyka rozvytku. Dialektyka muzychnoho lohosu ta eydosu*. [Problems of musical thinking: theory and

methods of development. Dialectics of musical logos and eidos]. Ternopil.

3. Kozyr, A. V. (2011). *Akmespryamovani stratehiyi formuvannya fakhovoyi maysternosti maybutn'oho vchytelya muzyky. Naukova shkola H. M. Padalky*. [Acme-directed strategies for forming professional skills of a future music teacher. Scientific school of G. M. Padalka]. Kyiv.
4. Leleko, V. V. (2011). *Zastosuvannya hermenevtychnoho pidkhodu do vvychnennya tekstu*. [Application of the hermeneutic approach to the study of the text]. Nizhyn.
5. Lyashenko, O. D. (2015). *Osnovni kharakterystyky profesiynykh yakostey uchytelya-menedzhera muzychnoho mystetstva*. [The main characteristics of the professional qualities of a teacher-manager of musical art]. Kyiv.
6. *Mystets'ka osvita v Ukraini: teoriya i praktyka*. (2010). [Artistic education in Ukraine: theory and practice]. Sumy.
7. Oparyk, L. M. (2014). *Osoblyvosti vzayemodiyi kompozytora ta vykonavtsya u zhanri muzyky dlya instrumenta solo (na prykladi dukhovoho muzychno-vykonavs'koho mystetstva)*. [Peculiarities of interaction between composer and performer in the genre of music for a solo instrument (on the example of wind musical and performing arts)].
8. Tukova, I. (2006). *Pro smyslovyy prostir muzykal'noho tvoruv*. [On the semantic space of a musical work]. Odesa.
9. Khoruzh, A. V. (2010). *Metodychni zasady formuvannya etnopedahohichnoho myslennya maybutn'oho vchytelya muzyky*. [Methodological principles of forming ethnopedagogical thinking of a future music teacher]. Kyiv.
10. Kozyr, A., Havrilova, L., Ishutina, O., Khvashchevska, O. & Chuhai, S. (2020). *Analysis and Interpretation of Yuri Chugunov's Suite of Moods for Saxophone and Piano*. [Analysis and Interpretation of Yuri Chugunov's Suite of Moods for Saxophone and Piano].
11. Tkach, M., Kozyr, A., Mymryk, M., Dubiuk, N., and Liming, W. (2023). *General problems of higher music education*. [General problems of higher music education].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МИМРИК Михайло Романович – кандидат мистецтвознавства, професор, проректор Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

Наукові інтереси: музично-виконавська комунікативність, мистецтво, виразально-змістовий етап експерименту, творчість.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MYMRYK Mykhailo Romanovych Candidate of Art History, Professor, Vice-Rector of the P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine.

Circle of scientific interests: musical and performing communication, art, expressive and meaningful stage of the experiment, creativity.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025 р.

УДК 378.091.3:373.3.011.3-051]:005

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.100

РОМАНЧУК Алла Іллівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки,

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5390-5418>

e-mail: a.i.romanchuk@udu.edu.ua

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗВО ДО МЕНЕДЖМЕНТУ І МОНІТОРИНГУ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

РОМАНЧУК Алла Іллівна, ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗВО ДО МЕНЕДЖМЕНТУ І МОНІТОРИНГУ В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

У статті охарактеризовано досвід підготовки студентів першого та другого рівнів вищої освіти спеціальності АЗ (013) «Початкова освіта» до організації, технологій управління освітнім процесом в НУШ загалом та у початковій школі зокрема. Звернено дослідницьку увагу на важливість упровадження модулю, пов'язаного з моніторингом та самомоніторингом власної педагогічної діяльності. Наголошено на пріоритетності використання інтерактивних, проєктних та технологій контекстного навчання у процесі вивчення студентами відповідних освітніх компонентів та важливості переддипломної практики.

Ключові слова: майбутні педагоги, управлінська діяльність, технології управління, початкова освіта, моніторинг та самомоніторинг власної педагогічної діяльності, переддипломна практика магістрів.

ROMANCHUK Alla. PREPARING FUTURE TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS FOR MANAGEMENT AND MONITORING IN PRIMARY EDUCATION

The article describes the experience of training future primary school teachers of the Drahomanov Ukrainian State University in the organisation and effective application of educational process management technologies in the New Ukrainian School in general and in primary school in particular.

The article highlights the thematic content of the educational component «Organisation and Management of the Educational Process in the New Ukrainian School» and the programme learning outcomes taught at the first (bachelor's) level. The main attention is focused on the topics «Theoretical foundations of the New Ukrainian School management» and «Planning and organisation of the educational process in primary school».

The thematic areas of the course «Technologies of Educational Process Management in Primary School», which is offered to students at the second (master's) level, are revealed: «Theoretical foundations of modern primary school management», «Planning and organisation of the educational process in primary school», «Monitoring and self-monitoring in the educational process of the New Ukrainian School». Particular research attention is paid to the last module, as its study will contribute to the implementation of the programme learning outcome PLO 6 «Ability to monitor own pedagogical activity, determine individual professional needs and prospects, evaluate the performance of teams and collectives», provided by the Standard of higher education of the second (master's) level of higher education in the field of knowledge 01 Education/Pedagogy, speciality АЗ (013) «Primary Education».

The effectiveness of methods from different groups of interactive technologies is emphasized: cooperative learning, collective group learning, situational modelling (role-playing situations), working on discussion issues (taking/changing positions, discussion, continuous scale of opinions), project and contextual learning technologies for the formation of relevant components of students' professional competencies.

The article reviews the content of the undergraduate practice of masters in terms of

developing their skills: to analyse the classroom management of primary school teachers in the context of the effectiveness of the technologies, techniques, methods of classroom management chosen by them; to study the functions and content of the activities of the head teacher of primary school; to analyse the educational environment of an educational institution through the prism of using partnership pedagogy and management technologies.

Keywords: *future teachers, management activity, management technologies, primary education, monitoring and self-monitoring of pedagogical activity, undergraduate practice of masters.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Упровадження Стандарту вищої освіти зі спеціальності АЗ (013) «Початкова освіта» для другого (магістерського) рівня [10] та внесення змін до вже чинного для першого (бакалаврського) рівня [9], оновлення Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [6] зумовлює переосмислення змісту освітньо-професійних програм загалом та окремих освітніх компонентів, зокрема, які готують майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності. У цьому зв'язку, першочерговою є підготовка студентів до організації ефективного управління закладів початкової освіти з урахуванням форматів навчання через війну (очного, дистанційного, змішаного), урахування регіональних особливостей та контингенту учнів, який нині у більшості нестабільний через внутрішню міграцію сімей; розвиток у них умінь здійснювати моніторинг та самомоніторинг освітнього процесу НУШ згідно вимог відповідних нормативних документів.

У площині порушеної проблеми, на нашу думку, вартими уваги є освітні компоненти, опрацювання яких здатне сформувати відповідні загальні та фахові компетентності у майбутніх педагогів, а саме: «Організація і управління освітнім процесом в НУШ» та «Технології управління освітнім процесом у початковій школі» для бакалаврського та магістерського рівнів відповідно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті заявленої проблеми слід виокремити низку досліджень (Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Маслов, Л. Калініна, Л. Карамушка, М. Туленков, Н. Шарата та ін.), де піднімаються питання терміносистеми освітнього менеджменту та основ його здійснення, підготовки майбутнього вчителя до ефективної організації та управління освітнім процесом, готовності вчителя до управлінської діяльності, методологічних основ управління інноваційно-

педагогічною діяльністю у вищих навчальних закладах, формування управлінської компетентності педагога. Зокрема, І. Дарманська провела теоретичний аналіз методологічних підходів у системі формування управлінської компетентності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. Такими підходами у її дослідженні стали: системний, процесний, ситуаційний, гуманістичний, програмно-цільовий у системі підготовки слухачів магістратури [2].

Посутнє значення для дослідження є наукові розвідки П. Олешко, Н. Кінах щодо феномену управлінської компетентності керівника закладу освіти. Ними дане утворення розуміється як інтегральна здатність особистості вибудовувати свій поступальний професійний розвиток із постійним ускладненням завдань і зростанням рівнів досягнень у процесі підготовки в системі післядипломної педагогічної освіти [4].

Привертають увагу напрацювання Н. Білик, де піднімаються питання суті та рівня сформованості управлінської компетентності керівника ЗЗСО та його здатності створити умови задля забезпечення якісного інклюзивного навчання [1].

Метою статті є висвітлення досвіду упровадження освітніх компонентів «Організація і управління освітнім процесом в НУШ» та «Технології управління освітнім процесом у початковій школі» для студентів спеціальності АЗ (013) «Початкова освіта» бакалаврського та магістерського рівнів відповідно в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз змісту Стандартів вищої освіти зі спеціальності АЗ (013) «Початкова освіта» для бакалаврського та магістерського рівнів крізь призму вищевикладеної проблеми свідчить, що в межах вивчення вказаних дисциплін у майбутніх учителів формуються відповідні компетентності, які представлені такими конкретними результатами (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз програмних результатів навчання у Стандартах вищої освіти зі спеціальності АЗ (013) «Початкова освіта» у площині технологій, організації та управління освітнім процесом НУШ

ОК «Організація і управління освітнім процесом в НУШ» (перший (бакалаврський) рівень)	ОК «Технології управління освітнім процесом у початковій школі» (другий (магістерський) рівень)
ПР-01 Організовувати монологічну, діалогічну та полілогічну форми спілкування з молодшими школярами, іншими учасниками освітнього процесу, представниками громади, поважаючи права людини та суспільні цінності; формувати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти	ПР 1. Критично осмислювати та інтегрувати знання про концептуальні засади, цілі, завдання, принципи функціонування освіти (в тому числі початкової) в Україні у перебігу розв'язання складних задач у широких мультидисциплінарних контекстах
ПР-02 Управляти складною професійною діяльністю та проектами в умовах початкової школи, виробляти та ухвалювати рішення в непередбачуваних робочих та навчальних контекстах.	ПР 4. Створювати особисту методичну систему навчання здобувачів початкової освіти предметів початкової школи, адаптувати її до різних умов освітнього процесу.
ПР-03 Критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел, дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у перебігу педагогічної діяльності в початковій школі.	ПР 5. Організовувати та управляти освітніми процесами у складних, непередбачуваних умовах, що потребують нових стратегічних підходів, налагоджувати співпрацю з різними соціальними інституціями, категоріями фахівців, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології та цифрові сервіси. ПР 6. Здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності, визначати індивідуальні професійні потреби та перспективи, оцінювати результати діяльності команд та колективів.
ПР-09 Планувати та організовувати освітній процес у початковій школі, позаурочні й позашкільні заняття та заходи, використовуючи різні організаційні форми навчання та типи занять, із дотриманням принципу науковості та вимог нормативних документів початкової школи.	ПР 11. Конструктивно розв'язувати педагогічні конфлікти в освітньому середовищі початкової школи між усіма її учасниками з використанням засобів педагогіки партнерства та потенціалу педагогічного наставництва та супервізії.

Задля досягнення вказаних програмних результатів, у 6-му семестрі бакалаврату та 3-му семестрі магістратури в освітньо-професійних програмах передбачено вивчення відповідних дисциплін обсягом 3 кредити ЄКТС (90 год.). Зупинимось на цьому детальніше.

Метою викладання освітнього компоненту «Організація і управління освітнім процесом в НУШ» є підготовка майбутніх учителів до впровадження технологій управління освітнім процесом у початковій школі у контексті вимог Концепції «Нової української школи»; формування відповідних професійних компетентностей та вміння застосовувати їх у своїй майбутній практичній діяльності; уміння прогнозувати, планувати, організовувати та контролювати освітній процес початкової школи, здатності реалізовувати освітні реформи. У цьому зв'язку, нами окреслені основні завдання вивчення освітнього компоненту, а саме:

ознайомлення зі стратегіями та технологіями організації та управління освітнім процесом; оволодіння інноваційними формами, методами та принципами організації педагогічного процесу в контексті вимог Концепції «Нова українська школа»; формування здатності здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем Нової української школи, самостійно планувати, організовувати та здійснювати освітній процес в початковій школі; формування цілісної системи знань про організацію та управління педагогічним процесом в початковій школі [7].

Вказані мета і завдання реалізуються через такі тематичні модулі: 1) «Теоретичні засади управління Новою українською школою» («Управлінська діяльність у закладі освіти», «Психолого-педагогічні засади організації освітнього процесу в початковій школі в контексті вимог Концепції «Нова українська школа», «Органи управління

навчальними закладами», «Педагогіка партнерства як основа організації взаємодії педагогів, учнів та батьків в освітньому процесі початкової школи»); 2) «Планування та організація освітнього процесу у початковій школі» («Інноваційні технології управління Новою українською школою», «Планування роботи навчального закладу», «Контрольно-аналітична діяльність адміністрації навчального закладу», «Управління розвитком навчального закладу»).

Опрацювання вказаного матеріалу відбувається під час аудиторних занять та педагогічної практики. Пріоритетними у освітньому процесі визнано методи з різних груп інтерактивних технологій: кооперативного навчання, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань (О. Комар, О. Пометун, Л. Пироженко). Найбільш дієвими, на нашу думку, стали методи з технологій ситуативного моделювання (розігрування ситуацій за ролями) та технології опрацювання дискусійних питань (займи / зміни позицію, дискусія, неперервна шкала думок). У процесі навчання з використанням цих та інших методів майбутні вчителі знайомляться з видами і методами та документацією з планування в ЗЗСО, які працюють у різних безпечних умовах та, відповідно, мають різні формати навчання (очний, змішаний, дистанційний); визначають суть річної та тижневої циклограми роботи менеджера систем якості початкової освіти; з'ясовують особливості контролю та інноваційні підходи до розвитку закладу; навчаються здійснювати стратегічне управління розвитком закладу освіти на засадах проєктно-цільового підходу та започатковувати цільові проєкти у структурі програми розвитку навчального закладу з урахуванням ідей НУШ.

На другому (магістерському) рівні впроваджується курс «Технології управління освітнім процесом у початковій школі». Його метою є підготовка майбутніх учителів до впровадження технологій управління освітнім процесом у початковій школі у контексті вимог Концепції «Нової української школи»; сформулювати відповідні професійні компетентності та навчити застосовувати їх у своїй майбутній практичній діяльності; сформулювати системне педагогічне мислення та професійну самосвідомість; уміти моделювати навчально-виховний процес нової української школи [8].

Як видно з таблиці 1, у програмних результатах навчання, визначених Стандартом вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань

01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 013 Початкова освіта є ПРН 6 «Здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності, визначати індивідуальні професійні потреби та перспективи, оцінювати результати діяльності команд та колективів» [10]. Саме тому, виникає об'єктивна потреба у включенні змістового модулю «Моніторинг та самомоніторинг в освітньому процесі НУШ» та посиленні уваги до змісту, форм і методів його вивчення. Зважаючи на це, мета і завдання курсу реалізуються через такий зміст: 1) модуль «Теоретичні засади управління сучасною початковою школою» («Наукові основи управління сучасною школою», «Система управління закладом загальної середньої освіти», «Цілепокладання в управлінні процесом навчання», «Система органів державного управління освітою в Україні»); 2) модуль «Планування та організація навчально-виховного процесу у початковій школі» («Якість та ефективність управління сучасною школою», «Планування та організація навчально-виховного процесу у початковій школі», «Організація методичної роботи в навчальному закладі», «Управління процесом упровадження передового педагогічного досвіду», «Організація внутрішнього контролю в початковій школі»); 3) модуль «Моніторинг та самомоніторинг в освітньому процесі НУШ» («Сутність моніторингу в НУШ», «Сутність самомоніторингу в НУШ») [8].

У ракурсі зазначеного особливої значущості набуває останній модуль, який впроваджений у робочу програму з 2024 / 2025 н.р. У процесі його вивчення студенти з'ясовують сутність моніторингу як філософської категорії та його призначення у системі освіти; встановлюють різницю між педагогічним моніторингом та педагогічною експертизою; визначають загальнодержавні та міжнародні суб'єкти моніторингу якості освіти; виявляють специфіку внутрішнього моніторингу якості освіти у навчальному закладі та оніторингу системи управління у ЗЗСО. Особливу увагу нами приділено технології моніторингу якості освітнього процесу у ЗЗСО та використання міжнародних програм оцінки якості освіти.

Щодо самомоніторингу в НУШ, то присутнє значення для отримання очікуваних програмних результатів, вказаних вище, має відпрацювання магістрами вміння здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності, підбирати методи визначення індивідуальних професійних потреб та перспектив розвитку, адекватних ситуації, навчаються застосовувати технології та методи оцінювання.

Для формування відповідних фахових компетентностей при вивченні цього освітнього компоненту загалом та модулю «Моніторинг та самомоніторинг в освітньому процесі НУШ» зокрема, важливими є застосування технології контекстного навчання, а саме імітаційної моделі з ігровими методами (за В. Желановою) [3] та проєктних технологій. Результативними стали студентські проєкти з визначення індивідуальних професійних потреб та перспектив розвитку в контексті працевлаштування в закладах освіти державної та приватної форм власності, створення плану підвищення кваліфікації із зазначенням сучасних ресурсів, платформ, які надають відповідні послуги, прогнозування розвитку професійних якостей та їх трансформацію (переоцінку) з відступом у часі.

Науково та методично вартісним у роботі з бакалаврами та магістрами вважаємо опрацювання технологій управління Новою українською школою, до яких ми відносимо такі: технологія вирішення актуальних проблем (технологія ВАП); технологія управління інноваційним проєктом (технологія УІП); технологія аналізу досвіду, проблем і ресурсів навчального закладу (технологія ДІПР); технологія колективного планування (технологія «стріла»); технологія довгострокового розвитку базової інноваційної ідеї (технологія ДРБІ); технологія підтримки освітніх ініціатив і педагогічної творчості (технологія ПІТ); технологія управлінського моделювання (технологія УМ); технологія самокорекції педагогічної діяльності (технологія СПД); технологія навчально-методичної гри (технологія НМГ); технологія розробки виховної роботи (технологія РВР); технологія організованої інноваційної зміни станів управління (технологія ОІЗСУ).

Не менш важливим, на наш погляд, є включення практичних завдань у переддипломну практику магістрів початкової освіти, пов'язаних з управлінською діяльністю. Зокрема, під час її перебігу майбутні педагоги ознайомлюються з технологіями управління освітнім процесом у початковій школі, аналізують освітнє середовище ЗЗСО через призму використання засобів педагогіки партнерства та технологій управління. Посутній блок практичної підготовки становить здійснення узагальненого аналізу класного менеджменту вчителя щодо використовуваних ним технологій, технік, прийомів управління класним колективом у освітньому процесі за різних форматів навчання (очного, змішаного, дистанційного), з огляду на гетерогенність

учнів, наявність внутрішньо переміщених осіб. Варто зауважити, що особливе місце у цій практиці відподиться вивченню функцій та змісту діяльності завуча початкових класів, виконанню доручень, пов'язаних з управлінням учнівським колективом під час освітнього процесу та в позаурочний час.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Таким чином, проблема ефективного управління освітнім процесом у початковій школі є досить актуальною на сучасному етапі розвитку освіти нашої держави, тому підготовка майбутніх учителів до його здійснення має відбуватись на високому рівні. Особливе місце у цьому процесі слід відводити використанню технологій інтерактивного, проєктного, контекстного навчання, співпраці зі стейкхолдерами, де студенти набуватимуть практичних навичок управління складниками освітнього процесу.

Перспективним вважаємо наукові розвідки щодо посилення формування у студентів здатності до здійснення моніторингу та самомоніторингу в освітньому процесі НУШ (ПРН 6) з урахуванням власного фізичного і психологічного стану, вміння оцінити стан учня/учениці, зважаючи на їхній особистий досвід війни, вміння реагувати адекватно ситуації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білик Н. І. Управлінська компетентність керівника ЗЗСО у створенні умов для інклюзивного навчання. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 6 (213). С. 58–66. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-58-66)
2. Дарманська І. М. Методологічні підходи у системі формування управлінської компетентності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2018. № 12. С. 22–29. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3206>
3. Желанова В. В. Контекстне навчання як умова формування соціокультурної компетентності студентів коледжу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. № 8 (322). С. 100–107. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26719>
4. Олешко П., Кінах Н. Структура управлінської компетентності керівника освітнього закладу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Вісник післядипломної освіти*. Педагогічні науки. 2020. Вип. 9 (38). С. 113–132. URL: [https://doi.org/10.32405/221876509\(38\)113132](https://doi.org/10.32405/221876509(38)113132)

5. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. К., 2007. [Електронне видання]. URL: <https://bit.ly/4kJ27Wo>
6. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (Наказ Міністерства освіти і науки України, від 29.08.2024, № 1225) <https://bit.ly/4iDM5eB>
7. Робоча програма навчальної дисципліни (силабус) «Технології управління освітнім процесом у початковій школі». Укл. А. Романчук. К.: УДУ імені Михайла Драгоманова. 2024. [Електронне видання]. URL: <https://bit.ly/3R4FY7i>
8. Робоча програма навчальної дисципліни (силабус) «Організація і управління освітнім процесом в НУШ». Укл. А. Романчук. К.: УДУ імені Михайла Драгоманова. 2024. [Електронне видання]. URL: <https://bit.ly/3XHcOyW>
9. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 013 Початкова освіта. (Наказ Міністерства освіти і науки України, від 23.03.2021, № 357). Редакція від 13.06.2024, № 842. URL: <https://bit.ly/3XHCxas>
10. Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 013 Початкова освіта. (Наказ Міністерства освіти і науки України, від 08.04.2024, № 480). URL: <https://bit.ly/43Gw4jV>

REFERENCES

1. Bilyk, N. I. (2023). Upravlinska kompetentnist kerivnyka ZZSO u stvorenni umov dlia inkluzyvnogo navchannia. [Managerial competence of the head of general secondary school in creating conditions for inclusive education]. Kyiv.
2. Darmanska, I. M. (2018). Metodolohichni pidkhody u systemi formuvannia upravlinskoï kompetentnosti maibutnikh kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Methodological approaches in the system of formation of managerial competence of future heads of general secondary education institutions]. Cherkasy.
3. Zhelanova, V. V. (2018). Kontekstne navchannia yak umova formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti studentiv koledzhu. [Contextual learning as a condition for the formation of socio-cultural competence of college students]. Luhansk.
4. Oleshko, P., Kinakh, N. (2020). Struktura upravlinskoï kompetentnosti kerivnyka osvitnoho zakladu v systemi pisladiplomnoi pedahohichnoi osvity. [Structure of managerial competence of the head of an educational institution in the system of postgraduate pedagogical education]. Kyiv.

5. Pometun, O. (2007). Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia. [Encyclopaedia of interactive learning]. Kyiv.
6. Profesiinyi standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity». (2024). [Professional Standard «Teacher of a General Secondary Education Institution»]. Kyiv.
7. Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny (syllabus) «Orhanizatsiia i upravlinnia osvitnim protsesom v NUSH». (2024). [Work programme of the academic discipline (silabus) «Organisation and management of the educational process in the New Ukrainian School»]. Kyiv.
8. Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny (syllabus) «Tekhnolohii upravlinnia osvitnim protsesom u pochatkovii shkoli» (2024). [Work programme of the discipline (silabus) «Technologies of educational process management in primary school»]. Kyiv.
9. Standart vyshchoi osvity pershoho (bakalavrskoho) rivnia haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnosti 013 Pochatkova osvita. (2024). [Standard of higher education of the first (bachelor's) level in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, speciality 013 Primary education]. Kyiv.
10. Standart vyshchoi osvity druhoho (mahisterskoho) rivnia haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnosti 013 Pochatkova osvita. (2024). [Standard of higher education of the second (master's) level of the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, speciality 013 Primary education]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РОМАНЧУК Алла Іллівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності; управління освітнім процесом.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ROMANCHUK Alla – Candidat of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University.

Circle of scientific interests: preparing future primary school teachers for professional activity; management of the educational process.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2025 р.

УДК 37.091.12:36-051

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.106

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3774-4786>

e-mail: olenastrilecbabenko@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена дослідженню педагогічних умов ефективного використання психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи в закладі середньої освіти. Авторка розглядає педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей та заходів соціально-педагогічного процесу, що є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів змісту та методів соціально-педагогічного процесу для досягнення обраних цілей.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота, психолого-педагогічні методи соціально-педагогічної роботи, соціальний педагог, педагогічні умови, ефективне використання методів соціально-педагогічної роботи.

STRILETS-BABENKO Olena Volodymyrivna. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE EFFECTIVE USE OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL METHODS OF SOCIO-PEDAGOGICAL WORK IN A SECONDARY EDUCATION INSTITUTION

The article is about the study of pedagogical conditions for the effective use of psychological and pedagogical methods of socio-pedagogical work in a secondary education institution. The author considers pedagogical conditions as a set of objective opportunities and measures of socio-pedagogical process, which is the result of purposeful selection, construction and use of content elements and methods of the socio-pedagogical process to achieve the chosen goals.

The following conditions of effective use of psychological and pedagogical use of socio-pedagogical work are highlighted in the article: taking into account the characteristics of physical, mental and social development of a personality; support and psychological mechanisms of socio-pedagogical influences; coordination of external connections of psychological and pedagogical methods of socio-pedagogical work with their internal structure.

The pedagogical condition of taking into account the peculiarities of physical, mental and social development is based on a systematic approach to the study of a person as an open, socially integrated, multi-level system.

Relying on the psychological mechanisms of socio-pedagogical influences involves understanding of psychological mechanisms of the development of the motivation and value sphere of the individual, taking into account the interpersonal and group mechanisms of personality formation and the communication style of the subjects and objects of the socio-pedagogical process.

Coordination of external relations of psychological and pedagogical work with their internal structure and clear conditions of their appearance determines the priority of the choice of methods by the social work teacher.

Keywords: socio-pedagogical work, psychological and pedagogical methods of socio-pedagogical work, social work teacher, pedagogical conditions, effective use of socio-pedagogical work methods.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У складних умовах сьогодення, воєнного стану, трансформації українського соціуму постає потреба активізації соціальної роботи з різними соціальними групами населення України, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Особливо такої підтримки потребують діти, як одна із найбільш вразливих верств населення, що потребують допомоги з незалежних від них причин. Саме на них має бути спрямована діяльність соціального педагога в закладі середньої освіти.

Успішність соціально-педагогічної роботи багато в чому залежить від професійної компетентності соціального педагога, здатного у взаємодії із іншими педагогічними працівниками закладу освіти сприяти психосоціальному благополуччю, розширенню можливостей особистості, що розвивається і формується. Компетентність соціального педагога ґрунтується на міцних, усвідомлених систематизованих знаннях особливостей та специфіки роботи з різними групами здобувачів освіти та їх оточенням, методів, форм організації та технологій соціально-педагогічної роботи, виявляється в успішному розв'язанні завдань професійної діяльності. Одним із аспектів професійної компетентності соціального педагога є методична компетентність, тобто володіння теорією і практикою вибору та використання методів соціально-педагогічної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики соціально-педагогічної роботи, підготовки майбутніх фахівців до неї досліджувалися О. Безпалько, К. Беляєвою, Н. Бондаренко, Р. Вайнолою, О. Гурою, І. Зверєвою, Т. Лесіною, О. Межирицьким, О. Міхєєвою, В. Поліщук, Т. Равлюк, І. Трубавіною.

У наукових статтях і навчальних виданнях Л. Завацької, В. Ісаченко, А. Капської, О. Карпенко, Н. Красової, М. Лукашевича, Л. Мальованої, Л. Манчуленко, І. Миговича, Н. Олексюк, Л. Неїжпапи, Н. Ревнюк, Т. Семігіної, Г. Слозанської та ін. характеризуються окремі методи соціальної роботи, специфіка їх використання залежно від категорії клієнтів. Проте, виявлена відсутність єдиної точки зору щодо суті понять «метод соціальної роботи», «метод соціально-педагогічної роботи», основ для класифікації методів соціально-педагогічної роботи, не в повній мірі розкриті питання щодо педагогічних умов ефективного використання комплексу методів соціально-педагогічної роботи в закладі середньої освіти.

Мета статті – виокремити педагогічні умови вибору та ефективного використання

соціальним педагогом в закладі освіти психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті дослідження педагогічних умов ефективного вибору та використання методів соціально-педагогічної роботи в закладі середньої освіти зупинимося на суті понять соціально-педагогічної роботи та методу соціально-педагогічної роботи.

Поняття «соціально-педагогічна робота» дослідники О. Безпалько, О. Караман визначають, як різновид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється в певній соціальній інституції та спрямована на точно визначений об'єкт впливу [1; 5], тобто це поняття відображає практичний аспект діяльності. Соціально-педагогічна робота в закладі середньої освіти спрямовується на окрему особистість з метою сприяння її соціального та інтелектуального розвитку чи групу учасників освітнього процесу, що потребують підтримки та допомоги відповідно до цілей та завдань системи освіти.

Спираючись на загальнонаукове тлумачення методу, як систематизованого способу досягнення теоретичного чи практичного результату розв'язання проблем [9], та педагогічного визначення методів виховання, як способів взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованих на досягнення цілей виховання [4], притримуємось думки, що метод соціально-педагогічної роботи – це систематизований спосіб взаємопов'язаної діяльності суб'єктів – соціальних педагогів, та інших учасників освітнього процесу в закладі освіти, спрямованих на соціальний та інтелектуальний розвиток особистості.

Однією із поширених класифікацій методів соціальної роботи є класифікація за ознакою змісту і характеру соціальної роботи. Відповідно до цієї ознаки методи соціальної роботи поділяються на соціально-економічні, організаційно-розпорядчі та психолого-педагогічні методи [7].

Особливістю психолого-педагогічних методів соціальної роботи є те, що вони впливають на клієнта через психологічні механізми регулювання його самопочуття, формування свідомості та поведінки. Педагогічна складова цих методів соціальної роботи полягає у цілеспрямованому впливові на особистість задля формування у неї поглядів, переконань, умінь доцільно діяти у конкретних життєвих обставинах. Соціальний педагог у закладі освіти найчастіше використовує саме такі методи соціально-педагогічного впливу на особистість. Тому ми зосередили увагу на педагогічних умовах

ефективного використання психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи.

До психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи відносяться як традиційні методи впливу на особистість – переконування, бесіда, диспут, виховання на прикладі, привчання, вправа, доручення, гра, режим, створення виховних ситуацій, вимога, перспектива, заохочення, покарання, методи самовиховання, так і методи, що враховують вплив на соціальне мікросередовище, в якому знаходиться особистість, – біографічний метод, метод соціальної терапії (групової та індивідуальної, сімейної та трудової), соціодрама та психодрама, сповідальний метод, метод втручання у критичних випадках, метод роботи зі спільнотою.

Педагогічні умови ми розглядаємо як сукупність об'єктивних можливостей та заходів соціально-педагогічного процесу, що є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів змісту, методів, організаційних форм соціально-педагогічного процесу для досягнення обраних цілей. Педагогічні умови ефективного використання психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи визначалися із урахуванням змісту соціально-педагогічної роботи, що спрямована на сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, надання підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти [8].

Нами виокремлені такі педагогічні умови ефективного використання психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи: урахування особливостей фізичного, психічного та соціального розвитку особистості; опора на психологічні механізми соціально-педагогічних впливів; узгодження зовнішніх зв'язків психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи із їх внутрішньою структурою.

Визначаючи умову урахування особливостей фізичного, психічного та соціального розвитку особистості спираємось на системний підхід до вивчення людини, відповідно до якого людина розглядається як жива, відкрита, соціально інтегрована, саморегулююча, багаторівнева система [2].

Ефективність вибору та використання психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи залежить від знання фахівцем особливостей пізнавальних, емоційних, вольових процесів, психологічних станів, що підвищують або гальмують діяльність, психічних властивостей, що керують діями і

вчинками людини, визначають типову для певної людини діяльність і поведінку.

Обираючи той чи той психолого-педагогічний метод соціально-педагогічної роботи соціальний педагог повинен передбачити: які психічні процеси потрібно врахувати у конкретній ситуації; як можуть змінитися психічні стани об'єктів і суб'єктів соціально-педагогічного процесу; як темперамент, характер учасників соціально-педагогічного процесу вплине на сприйняття тих чи тих дій соціального педагога; як соціальний статус особистості, її соціальні ролі у різних спільнотах впливає на сприйняття нею певного педагогічного впливу.

Наприклад, обираючи використання раціонального методу індивідуальної роботи, що базується на використанні принципу «тут і зараз» та оцінюванні стану особистості, яке фокусується на її мисленні, почуттях, поведінці в реальному вимірі часу, соціальний педагог повинен узгодити ефективність впливу цього методу із урахуванням і фізичного, і соціального стану особистості до взаємодії, а також, як спілкування сприятиме у подальшому на формування особистості в цілому, на її соціальний статус та виконання соціальних ролей.

Ефективність вибору і використання психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи підвищується за умов опори на психологічні механізми соціально-педагогічних впливів. Визначаючи цю умову ми спиралися на теоретичні розробки проблем психології виховання та практичні результати досліджень [2; 3; 6; 10].

Вибір та використання психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи є ефективним за умов розуміння соціальним педагогом психологічних механізмів розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості: ідентифікації, емоційного обумовлення, наслідування, мотиваційного опосередкування, конформності, вживання в соціальну роль, підтримання внутрішньої узгодженості поглядів, самоспостереження. Важливо, щоб соціальний педагог міг обґрунтувати для себе, які психологічні механізми розвитку потреб, ціннісних орієнтацій, установок, звичок, якостей характеру є основою тих методів, які він обирає. На основі такого аналізу відбувається цілеспрямований вплив на розвиток особистості, надання доречної допомоги у її становленні чи спонукання до самостійного прийняття рішень у різноманітних життєвих ситуаціях.

Зміст і спрямованість окремих психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи залежить від того, як враховуються такі психологічні механізми як

переконування, навіювання, наслідування, зараження, рефлексія залежно від вікових особливостей учасників освітньо-виховного процесу.

На вибір психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи впливає також і врахування міжособистісно-групових механізмів становлення особистості, до яких відносяться переконування, навіювання, груповий тиск, змагання, суперництво. Ефективність опори на такі механізми у процесі роботи як з групою дітей чи дорослих, так і окремою особистістю, є пошук соціальним педагогом відповіді на такі питання: а) яким чином можна використати механізми переконування, навіювання, групового тиску, змагання, суперництва для впливу на окрему особистість чи групу у конкретній ситуації; б) які позитивні чи негативні наслідки можуть бути, якщо враховувати чи не враховувати такі механізми; в) за яких умов доцільно враховувати міжособистісно-групові механізми становлення особистості.

Умова опори на психологічні механізми впливу на особистість передбачає врахування стилю спілкування суб'єктів та об'єктів соціально-педагогічного процесу, здатність соціального педагога обирати доцільний стиль спілкування у конкретній ситуації для розв'язування соціально-педагогічної задачі. У цьому разі соціальний педагог повинен для вибору та ефективного використання психолого-педагогічних методів володіти такими вміннями: інтерпретувати дії чи вчинки об'єктів та суб'єктів соціально-педагогічного процесу на основі сприйняття зовнішніх ознак; робити припущення щодо внутрішнього стану дорослих та дітей; пропонувати альтернативи вирішення соціально-педагогічних задач у конкретних ситуаціях; робити висновки про вплив раціонального та емоційного сприйняття внутрішнього світу людини на вибір способу соціально-педагогічного впливу на неї.

Метод соціально-педагогічної роботи розглядаємо як багатовимірне явище, що охоплює різноманітні зв'язки, які мають місце в соціально-педагогічному процесі. У будь-якому методі відображаються цілі, способи взаємодії об'єктів і суб'єктів, зміст соціально-педагогічної взаємодії, активність її учасників, система прийомів та засобів взаємодії. Тобто метод соціально-педагогічної роботи передбачає єдність внутрішньої логіки і зовнішніх способів її реалізації. Відповідно до цього однією із педагогічних умов ефективного вибору та використання психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи є узгодження зовнішніх зв'язків психолого-

педагогічних методів соціальної роботи із їх внутрішньою структурою.

У структурі методу розрізняють ряд загальних прийомів, дій, операцій, які в кожній конкретній соціально-педагогічній ситуації потребують відповідного поєднання і певної послідовності їх використання. Ці прийоми можна згрупувати за їх функціональними особливостями: логічні (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, індукція, дедукція, аналогія) та специфічні, які визначають специфіку кожного із психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи. Наприклад, використовуючи традиційні методи переконування, соціальний педагог використовує прийоми опису, повідомлення фактів, доведення, виділення головного, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, формулювання проблемної задачі, прийом створення ситуації переживання внутрішньої суперечності між потребою вирішення життєвої задачі і незнанням способів її розв'язання.

Під час використання специфічних психолого-педагогічних методів соціально-педагогічної роботи ці прийоми доповнюються й іншими прийомами. Наприклад, метод втручання у критичних випадках складається із таких прийомів: зняття неспокою, допомога у формуванні позитивної мотивації, підтримка, зняття емоційної блокади, раціоналізація проблеми, спонукання особистості до висунування способів розв'язування проблеми, всебічне обговорення різних альтернатив розв'язування проблеми, спільне з особистістю складання плану подальших дій, його реалізації та еволюції для розв'язання проблеми. Соціальний педагог, розуміючи сутність структури методу втручання у критичну ситуацію, спрямовує використання цього методу соціально-педагогічної роботи не лише на вирішення проблем особистості, що пов'язані із конкретною критичною ситуацією, а й на навчання її продуктивним моделям поведінки, коли цінності і норми соціального середовища слугують певними еталонами, набувають особистісного смислу для людини.

Кожен психолого-педагогічний метод соціально-педагогічної роботи відіграє як провідну, так і залежну роль у досягненні цілей соціального розвитку особистості, організації соціального супроводу особистості в закладі середнього освіти. Психолого-педагогічний метод соціально-педагогічної роботи є відтворенням діяльності суб'єктів і об'єктів соціально-педагогічного процесу, має як внутрішню структуру з чіткими умовами її прояву, так і зовнішні елементи,

що визначають пріоритетність вибору їх соціальним педагогом.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Знання структури методів соціально-педагогічної роботи, співвідношення цілей соціально-педагогічної діяльності і закономірностей взаємодії об'єктів й суб'єктів соціально-педагогічного процесу, психологічних механізмів соціально-педагогічного впливу дозволяє фахівцю чітко визначати функції кожного методу, встановлювати їх операційний взаємозв'язок, розуміти діалектику взаємодії соціального педагога із іншими суб'єктами й об'єктами соціально-педагогічного процесу, забезпечувати результативність професійної діяльності, що виявляється не лише у створенні умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, надання їм підтримки, а й в активності та самостійності особистості у вирішенні життєвих проблем.

Перспективами подальших розвідок є дослідження педагогічних умов ефективності системи методів соціально-педагогічної роботи та формування готовності майбутніх фахівців до її використання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка та соціальна робота у сучасному освітлогічному просторі. *Освітлогічний дискурс*. 2011. № 1. С. 103–111.
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
3. Воронюк І. В. Психологічні особливості критеріальної системи вибору методів впливу в ході творчої взаємодії вчителя з учнями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2012. Вип. 39. С. 53–62.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 206.
5. Караман О. Л. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи як категорії соціальної педагогіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 21. С. 69–73.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.
7. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи. Київ: МАУП, 2003. 168 с.
8. Положення про психологічну службу у системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України 22 травня 2018 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
9. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 373.
10. Шахов В. І., Шахов В. В. Психологічні механізми як наукова основа оптимального вибору методів виховання. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету*

імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2013. Випуск 39. С. 11–14.

REFERENCES

1. Bezpalco, O. (2011). *Sotsialna pedahohika ta sotsialna robota v osvitolohichnomu prostori*. [Social pedagogics and social work in the modern educational space]. Kyiv.
2. Bekh, I. D. (2018). *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti*. [Personality on the way to inner qualities]. Kyiv – Chernivtsi.
3. Voroniuk, I. V. (2012). *Psygologichni osoblyvosti kryterialnoi systemy vyboru metodiv vplyvu v khodi tvorchoi vzaiedonii vchytelia z uchniamy*. [Psychological features of the criterion system for choosing methods of influence during the creative interaction of the teacher with students]. Kyiv.
4. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv.
5. Karaman, O. L. (2011). *Sutnist i zmist sotsialno-pedahohichnoi roboty yak katehorii sotsialnoi pedahohiky*. [Essence and content of socio-pedagogical work as a category of social pedagogics]. Uzhhorod.
6. Kostiuk, H. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhichniy rosvytok osobystosti*. [Educational process and personality's mental development]. Kyiv.
7. Lukashevych, M. P., Myhovych, I. I. (2003) *Teoriia i metody sotsialnoi roboty*. [Theory and methods of social work]. Kyiv.
8. *Polozhennia pro psykhologichnu sluzhbu u systemi osvity Ukrainy. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 22 travnia 2018 r. № 509* (2018). [Regulations on psychological service in the educational system of Ukraine. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 22, 2018 No. 509]. Kyiv.
9. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. (2002). [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv.
10. Shakhov, V. I., Shakhov, V. V. (2013). *Psykhologichni mekhanizmy yak naukova osnova optymalnoho vyboru metodiv vykhovannia*. [Psychological mechanisms as a scientific basis for the optimal choice of educational methods]. Vinnytsia.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТРИЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STRILETS-BABENKO Olena Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Psychology and Social Work Department, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Circle of scientific interests: improvements of future social workers' professional education.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2025 р.

УДК 378.147

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.111

ТРИГУБ Станіслав Вікторович –

доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін
Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради,
заслужений працівник народної освіти України
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-7137-3755>
e-mail: stanislavtrigub@ukr.net

ТРИГУБ Ірина Василівна –

доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін
Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради,
заслужений працівник народної освіти України
ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-6168-9807>
e-mail: istrigub@ukr.net

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КОМПОЗИЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХОРЕОГРАФІЇ

**ТРИГУБ Станіслав Вікторович, ТРИГУБ Ірина Василівна. СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ
КОМПОЗИЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ХОРЕОГРАФІЇ**

У статті здійснено спробу обґрунтування структурних компонентів композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії, що уможливить успішність нової стратегії підготовки майбутніх фахівців в галузі хореографії. За такого підходу нами уточнено зміст понять «композиція», «компетентність» і «композиційна компетентність» у контексті художньо-творчої діяльності майбутніх викладачів хореографії. У такому тлі виділено структурні компоненти композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії, а саме: проєктувально-мотиваційний, репетиційно-постановочний, сценічно-виконавський компонент. За такої підготовки можливе забезпечення конкурентоспроможності майбутніх викладачів хореографії в системі професійної освіти студентів-хореографів.

Ключові слова: структурні компоненти, композиційна компетентність, майбутні викладачі хореографії, проєктувально-мотиваційний компонент, репетиційно-постановочний компонент, сценічно-виконавський компонент.

**TRIGUB Stanislav Viktorovich, TRIGUB Iryna Vasylivna. STRUCTURAL COMPONENTS OF THE
COMPOSITION COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF CHOREOGRAPHY**

The article has tested the conditioning of the structural components of the compositional competence of future choreographers in order to facilitate the success of a new strategy for training future choreographers in galusi choreography. For this approach, we have clarified the place to understand «composition», «competence» and «compositional competence» in the context of the artistic and creative activity of future choreographers.

In this case one can see the structural components of the compositional competence of future choreographers, and itself: the projective-motivational, rehearsal-staging, scenic-Viconian component. With such preparation, it is possible to ensure the competitiveness of future choreographers in the system of professional education of student choreographers.

We interpret «competence» as the ability to implement professional knowledge, intelligence and skills in important areas of professional activity, depending on specific circumstances. Competence in choreographic art conveys that the work involved in planning, executing and adjusting the power of action during the creation of the composition of the choreographic creation, corresponding to the specific the plot, the creative knowledge of artistic-viconian values and the rules of choreographic mystique.

«Compositional competence» of a choreography teacher is determined by the knowledge of the laws, methods and methods of creating a composition of a choreographic work, which will help to realize the creative potential of the director and motivate the performers to reproduce the artistic and figurative content of the choreographic work.

The basis of the composition of a choreographic work is the content of the work itself, which hypothetically consists of certain parts, or structural components, which are united by a certain idea and ultimately aimed at revealing the content of the composition of a particular choreographic work.

Keywords: *structural components, compositional competence, upcoming choreography releases, projective-motivational component, rehearsal-staging component, scenic-viconian component.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вхідження України в світовий освітній простір вимагає модернізації змісту мистецької освіти. Пріоритетні напрями та шляхи розв'язання підготовки фахівців мистецької галузі актуалізовано в нормативно-правовій площині: у Законах України «Про освіту» (2018 р.), «Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років», у критеріях Національної рамки кваліфікацій (зі змінами 2020 р.), де зазначено, що головним стратегічним напрямком розвитку вітчизняної освіти і художнього виховання є формування інтелектуально-духовного потенціалу кожного члена суспільства. Ефективним засобом духовного розвитку особистості є мистецтво, і зокрема, хореографія. Тож процес підготовки сучасних викладачів хореографії, розвиток у них композиційної компетентності є необхідним у майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Композиційна компетентність є предметом дослідження багатьох галузей знань: науки, культури, мистецької освіти тощо. Досліджуючи проблеми підготовки фахівців хореографічного напрямку, науковці Л. Андрощук, Т. Благова, О. Бурля, С. Забредовський, А. Кривохижа, І. Мурована, Г. Ніколаї, В. Похиленко, О. Реброва, М. Рожко, Ю. Ростовська, Т. Сердюк, О. Скрипник, О. Таранцева, Т. Тарасенко, С. Твердохліб, Л. Цвєткова, Ю. Шмакова та ін., наголошують на важливості професійно-педагогічної спрямованості освіти, удосконаленні теоретико-методичної підготовки, розвитку важливих професійних якостей, виробленні індивідуального стилю діяльності, активізації самостійної роботи студентів. Проте проблема дослідження і узагальнення структурних компонентів композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії потребує детального дослідження та узагальнення.

Мета статті – обґрунтування структурних компонентів композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна діяльність майбутніх викладачів хореографії здійснюється за умов

впровадження компетентнісного підходу, зосереджується на формуванні низки компетентностей, тому вважаємо за необхідне проаналізувати поняття «композиція», «компетентність» і «композиційна компетентність» у контексті художньо-творчої діяльності майбутніх викладачів хореографії.

Термін «композиція» (від лат. «compositio» означає «складання» або «з'єднання») означає – складання, розміщення, об'єднання, зв'язок. Цей термін широко використовується в архітектурі, скульптурі, музиці, хореографії, літературі, живопису, сценічно-театральному мистецтві і означає побудову мистецького твору, зумовлену його змістом, характером та призначенням.

Укладачі «Словника української мови» інтерпретують «композицію» як «організацію та аранжування елементів структури в єдине ціле з метою досягнення гармонії, балансу та ефективного спілкування з глядачем, читачем або слухачем» [7, с. 317]. О. Тарасенко та Н. Дігтяр аналізуючи композицію твору образотворчого мистецтва наголошують, що в галузі образотворчого мистецтва категорія «композиція» визначається, як процес «народження твору мистецтва від початку до кінця, від появи задуму – до його завершення; з іншого боку – це своєрідний комплекс засобів розкриття змісту картини, що сприяє найбільш повному, цілісному і виразному рішенню задуму автора-митця» [8, с. 136].

Студіювання наукової літератури доводить, що «композиція» хореографічного твору залежить від професійної компетентності постановника і повинна відповідати законам хореографічної драматургії. О. Енська, А. Максименко та І. Ткаченко узагальнюючи результати багаторічного досвіду роботи з хореографічними колективами зазначають, що в основі хореографічної композиції «лежать закони цілісності та єдності, які зумовлюють об'єднання всіх елементів танцю в єдину гармонійну структуру. Ці закони передбачають, що рухи, позиції, метроритм, вираз та емоції, музика, сценічне оформлення танцю та інше, що відповідають її концепції, сюжету і драматургії пов'язані між собою та створюють цілісний художній образ» [2, с. 78].

Визначаючи сутність поняття «компетентність» (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний), за матеріалами словника іншомовних слів, означає «поінформованість, обізнаність, авторитетність» [6, с. 282]. Слушно зазначити, що це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та освітню діяльність. О. Мартиненко розглядає «компетентність» не як спеціально структурований набір знань, умінь і навичок, тобто компетенції, а як специфічну здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності» [4, с. 10].

Досліджуючи проблему формування компетентності майбутнього керівника танцювального колективу Д. Коробельнікова зазначає, що «фахова компетентність вчителя хореографії розглядається як здатність до освітньої діяльності на основі сформованих хореографічних, виконавських та педагогічних знань, умінь та навичок, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до явищ хореографічного мистецтва відповідно до суспільних вимог та цінностей» [3, с. 10].

Таким чином, «компетентність» ми інтерпретуємо як здатність реалізувати професійні знання, уміння і навички в важливих сферах професійної діяльності відповідно до конкретних обставин. Компетентність у хореографічному мистецтві передбачає, що викладач вміє планувати, здійснювати і коригувати власну діяльність під час створення композиції хореографічного твору, відповідно до конкретного сюжету, творчого завдання й художньо-виконавських цінностей та згідно вимог і правил хореографічного мистецтва.

За такого підходу «композиційна компетентність» викладача хореографії визначається знанням законів, приймів і способів створення композиції хореографічного твору, що допоможе реалізувати свій творчий потенціал постановника і мотивувати виконавців на відтворення художньо-образного змісту хореографічного твору. В основі композиції хореографічного твору лежить зміст самого твору, який гіпотетично складається з певних частин, або структурних компонентів, які об'єднані між собою певною ідеєю і в кінцевому результаті спрямовані на розкриття змісту композиції того чи того хореографічного твору.

Цілком закономірно, що в хореографічній практиці традиційно виділяють декілька етапів створення танцювальної композиції, яка народжується під впливом

навіювання внутрішніх відчуттів постановника, втілення певних художніх образів, за наявності асоціацій, візуальних, тілесних художньо-образних уявлень. За такого підходу нами виділено наступні структурні компоненти композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії, а саме: *проектувально-мотиваційний, репетиційно-постановочний, сценічно-виконавський*.

Проектувально-мотиваційний

компонент є важливим етапом готовності до створення композиції хореографічного твору, до якої входять: драматургія (зміст, музика, текст, руху, пози, комбінації, жестикуляція, міміка), малюнок (переміщення танцюючих по сценічному майданчику), ракурси. Проектувально-мотиваційний компонент передбачає володіння навичками проектування змісту хореографічної композиції з дотриманням основних законів драматургії, які є обов'язковими як для танців сюжетних, так і для безсюжетних танців. Все це позитивно впливає на формування композиційної компетентності, «мотивує прояв того чи іншого стану людини (радість, горе, любов, ревності, відчай і т.п.) або його властивість (довірливість, хитрість, підозрілість, безпечність, безстрашність, боягузтво)» [7, с. 107] – зазначає І. Мурована.

Концепція хореографічного твору може включати в себе ідеї, принципи, цілі, методи або плани, які лежать в основі якого-небудь процесу, продукту або системи. Вона зазвичай передуює розробці або створенню конкретного продукту, проекту або рішення. Формування композиційної компетентності в повній мірі відбувається в процесі роботи постановника над усіма частинами хореографічної композиції, а саме: експозицією, зав'язкою, розвитком дії, кульмінацією, розв'язкою. Проектування концепції хореографічного твору позитивно впливає на формування композиційної компетентності, на визначення темпу, ритмічність / аритмічність хореографічного дійства, пауз, мінливості рухів в процесі виконання танцювальної композиції, плавний перехід від одного елементу до іншого, забезпечуючи єдність і цілісність такої композиції.

У процесі роботи над хореографічним твором майбутні викладачі хореографії набувають навички відчуття простору у сучасній хореографії, що є важливим елементом для сценічно-хореографічного втілення вражень, а також формування навичок комунікації та вираження художніх ідей. Окрім того, композиційна компетентність передбачає уявлення про розташування та рух танцюристів у просторі, створення геометричних форм і динамічних

експлорацій. Цей процес пов'язаний з емоційним навантаженням, відчуттям внутрішнього світу танцюристів, реагування на їхній настрій та намагання створити емоційний зв'язок з глядачами. До того ж у них формуються навички використання простору для взаємодії з оточуючим середовищем, використання архітектурних елементів, природних об'єктів та специфічних локацій, щоб створити враження єдності між танцюристами і навколишнім середовищем.

Репетиційно-постановочний компонент композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії інтегрує систему методів і прийомів, які забезпечують репетиційно-постановочний процес стосовно розкриття змісту танцювальної композиції. Вельми цінним у формуванні композиційної компетентності є об'єктивне визначення мети і завдань, добір раціональних методик та інноваційних методів репетиційно-постановочного процесу. З цієї позиції варто донести до танцюристів художньо-творчий задум постановника, сприйняти концепцію хореографічної композиції, усвідомити значення хореографічної лексики та пояснити прийоми виконавської техніки відповідно до концептуальної складової хореографічної композиції.

Якість репетиційно-постановочного процесу залежить від фахової підготовки вчителя хореографії, його світоглядних позицій, художньо-інтелектуального мислення, досвіду роботи з колективами та практики концертно-сценічних виступів, підготовки і участі хореографічних колективів у міжнародних і всеукраїнських конкурсах і оглядах, зумовлюється здатністю хореографа-постановника до моніторингу, аналізу і оцінки виконання хореографічної композиції, втілення авторської художньої концепції.

Отже, особливе значення репетиційно-постановочний компонент композиційної компетентності набуває в процесі роботи над художньо-виразним, різноманітним за тематикою та жанрами репертуаром, його зв'язку з хореографічним фольклором. Мистецтво репетиційно-постановочного процесу ми розглядаємо з точки зору театального синтезу мистецтв, що відбувається у процесі виконання твору, який написаний музикантом і поставлений на сцені режисером з використанням засобів танцювальної пластики, музики, декорацій, пантоміми тощо.

Сценічно-виконавський компонент композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії доводить рівень виконавської майстерності викладача і рівень сценічно-виконавської майстерності колек-

тиву, мотивує танцюристів до художньо-переконливого досконалого виконання. Сценічна презентація хореографічного твору передбачає «здатність майбутніх викладачів хореографії донести інформацію про художньо-образний зміст хореографічної композиції, особливості драматургії, виразність танцювальних рухів, виконавську техніку та передавати емоції й почуття через пластику своїх рухів та поз» [10, с. 219] – наголошує С. Твердохліб.

Сценічно-виконавський компонент композиційної компетентності спрямований на розвиток не лише пізнавальних, а й професійних мотивів й інтересів майбутніх викладачів хореографії. Він сприяє закріпленню, поглибленню, систематизації й узагальненню знань, умінь і навичок стосовно педагогічних, виконавських, балетмейстерських ситуацій майбутньої професійної діяльності. Концертно-сценічні виступи допомагають розвитку діалектичного мислення, активізації художньо-творчих здібностей, сприяють формуванню комунікативних вмінь та навичок взаємодії і спілкування, адаптують процес професійної підготовки майбутніх викладачів хореографії до мінливих умов соціального-економічного середовища.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, вважаємо, що обґрунтування структурних компонентів композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії уможливить успішність нової стратегії підготовки майбутніх фахівців у галузі хореографії. За такого підходу нами уточнено зміст понять «композиція», «компетентність» і «композиційна компетентність» у контексті художньо-творчої діяльності майбутніх викладачів хореографії. У такому тлі виділено структурні компоненти композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії, а саме: проєктувально-мотиваційний, репетиційно-постановочний, сценічно-виконавський компонент. За такої підготовки можливе забезпечення конкурентоспроможності майбутніх викладачів хореографії в системі професійної освіти студентів-хореографів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в дослідженні впливу педагогічних умов на обґрунтування структурних компонентів композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Благоева Т. О. Динаміка формування концептів професії балетмейстера в Україні (на матеріалі творчості П. П. Вірського). Вісник Жито-

- мирського державного університету ім. Івана Франка. Педагогічні науки. 2016. Вип. 4. С. 24–29.
2. Енська О. Ю., Максименко А. І., Ткаченко І. О. Композиція танцю та мистецтво балетмейстера. Суми : ФОП Цьома С. П., 2020. 157 с.
 3. Корабельнікова Д. С. Сутність і структура фахової компетентності вчителя хореографії / Д. С. Корабельнікова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Бердянськ : БДПУ, 2010. № 4. 336 с.
 4. Мартиненко О. Формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії в умовах вищого навчального закладу. // Проблеми підготовки сучасного вчителя. Вип. 12, 2015. С. 165–174.
 5. Мурована І. В. Поєднання традиційних та інноваційних педагогічних методів в процесі вивчення хореографічної спадщини народно-сценічного танцю / І. В. Мурована // Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки. 2022. Вип. 200. С. 104–108. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2022_200_25
 6. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К. : Наукова думка, 2000. 680 с.
 7. Словник української мови : в 11 т. / А. А. Бурячок та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4 : І–М. 840 с.
 8. Тарасенко О., Дігтяр Н. Композиційна компетентність – складник професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Естетика і етика педагогічної дії. 2019. Вип. 20. С. 136–144.
 9. Терзі А. А. Інноваційні форми і методи формування композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії на основі сучасного танцю. / Актуальні проблеми мистецької педагогіки. ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Вип. 2 (2024). С. 71–76.
 10. Твердохліб С. С. Когнітивний компонент інтерпретаційної компетентності майбутніх учителів хореографії, його критеріїв та показників. / С. С. Твердохліб // Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 167. С. 216–221.
 2. Enska, O. Yu., Maksymenko, A. I., Tkachenko, I. O. (2020). *Kompozytsiya tantsyu ta mystetstvo baletmeystera*. [Dance composition and the art of a ballet master]. Sumy.
 3. Korabelnikova, D. S. (2010). *Sutnist' i struktura fakhovoyi kompetentnosti vchytelya khoreohrafiyi*. [The essence and structure of professional competence of a choreography teacher]. Berdyansk.
 4. Martynenko, O. (2015). *Formuvannya profesynoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv khoreohrafiyi v umovakh vyshchoho navchal'noho zakladu*. [Formation of professional competence of future teachers of choreography in the conditions of a higher educational institution].
 5. Murovana, I. V. (2022). *Poyednannya tradytsiynykh ta innovatsiynykh pedahohichnykh metodiv v protsesi vyvchennya khoreohrafichnoyi spadshchyny narodno-stsenichnoho tantsyu*. [The combination of traditional and innovative pedagogical methods in the process of studying the choreographic heritage of folk stage dance]. Kropyvnytskyi.
 6. *Slovyk inshomovnykh sliv*. (2000). [Dictionary of foreign words]. Kyiv.
 7. *Slovyk ukrayins'koyi movy : v 11 t*. (1970). [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Kyiv.
 8. Tarasenko, O., Digtyar, N. (2019). *Kompozytsiyna kompetentnist' – skladnyk profesynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva*. [Compositional competence is a component of professional training of future teachers of fine arts]. Kyiv.
 9. Terzi, A. A. (2024). *Innovatsiyni formy i metody formuvannya kompozytsiynoyi kompetentnosti maybutnikh vykladachiv khoreohrafiyi na osnovi suchasnoho tantsyu*. [Innovative forms and methods of forming compositional competence of future teachers of choreography based on modern dance]. Odesa.
 10. Tverdokhlib, S. S. (2018). *Kohnityvnyy komponent interpretatsiynoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv khoreohrafiyi, yoho kryteriyiv ta pokaznykiv*. [Cognitive component of interpretative competence of future teachers of choreography, its criteria and indicators]. Kropyvnytskyi.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТРИГУБ Станіслав Вікторович – доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради, заслужений працівник народної освіти України.

Наукові інтереси: формування композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії.

ТРИГУБ Ірина Василівна – доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради, заслужений працівник народної освіти України.

REFERENCES

1. Blahova, T. O. (2016). *Dynamika formuvannya kontseptiv profesiyi baletmeystera v Ukrayini (na materialy tvorchosti P. P. Virskoho)*. [Dynamics of the formation of concepts of the ballet master profession in Ukraine (based on the work of P. P. Virsky)]. Ivano-Frankivsk.

Наукові інтереси: формування композиційної компетентності майбутніх викладачів хореографії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TRIGUB Stanislav Viktorovych – Associate Professor, Associate Professor of the Department of Artistic Disciplines of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council, Honored Worker of Public Education of Ukraine.

Circle of scientific interests: formation of compositional competence of future teachers of choreography.

TRIGUB Iryna Vasylivna – Associate Professor, Associate Professor of the Department of Artistic Disciplines of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council, Honored Worker of Public Education of Ukraine.

Circle of scientific interests: formation of compositional competence of future teachers of choreography.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2025 р.

УДК: 373.5.091.33:51-044.7

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.116

ЧАЙЧЕНКО Валентина Федорівна –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1046-5018>
e-mail: chaychenko@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИ ФОРМУВАННІ МАТЕМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

ЧАЙЧЕНКО Валентина Федорівна. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРИ ФОРМУВАННІ МАТЕМАТИЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті визначено сутність математичним мовленням як сукупність усіх мовленнєвих засобів, за допомогою яких можна висловити математичний зміст. Здійснено аналіз фахових джерел та теоретичне обґрунтування проблеми формування математичного мовлення молодших школярів. Звернено дослідницьку увагу на упорядкування наукової термінології для формування математичного мовлення молодших школярів у процесі розробки сучасних підручників початкової школи. Ці вимоги визначають певні завдання та очікування від українського підручникотворення, спрямовані на задоволення нових освітніх викликів.

Ключові слова: початкова школа, математичне мовлення, підручникотворення, наукова термінологія.

CHAYCHENKO Valentyna Fedorivna. FEATURES OF USE OF SCIENTIFICATION OF SCIENTIFIC TERMINOLOGY FORMATION OF MATEMATIC LANGUAGE MOLODS OF SCHOOLARS

The article defines the essence of mathematical broadcasting as a set of all speech means, through which mathematical content can be expressed. Analysis of professional sources and theoretical justification of the problem of forming mathematical broadcasting of junior schoolchildren is carried out. Research attention is paid to the ordering of scientific terminology for the formation of mathematical broadcasting of younger students in the process of developing modern textbooks of primary school. These requirements determine certain tasks and expectations from Ukrainian textbooks aimed at meeting new educational challenges.

In Theoretical parts analyzed the correctness of the use of generally accepted scientific terminology in modern textbooks on primary school mathematics.

In the methodical part, the authors of tutorials of proposals for elimination of terminological errors in order to form mathematical broadcasting of junior schoolchildren and proposed

methodical recommendations for improving logical and didactical approaches to studying programmatic mathematical concepts in elementary school.

From the above-mentioned article, it follows that the correct attitude to the linguistic aspects of the presentation of educational material is of paramount importance both when formulating mathematical concepts and relations and when using them in practical activities. Each term has a clearly defined meaning and requires its adequate use. Its free interpretation forms a distorted understanding of the content of objects of knowledge in students, creates significant obstacles in the development of mathematical speech. A mandatory condition for the formation of students' mathematical speech is the use of scientific terminology to understand the content of new terms. During the formation of subject-specific mathematical competence of schoolchildren, it is necessary to focus on scientific approaches to their study of mathematical terminology.

Keywords: elementary school, mathematical broadcasting, textbooking, scientific terminology, mathematical concepts.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Чинна програма з математики для початкової школи включає в себе змістові лінії: числа, дії з числами, величини, елементи алгебри та геометрії, сюжетні задачі з характерними для них термінами й символікою. Виходячи з цього, математичне мовлення учнів повинно відповідати якостям, притаманним мові математики з її змістовністю, точністю, логічністю та відповідною термінологією.

Під *математичним мовленням* розуміється сукупність усіх мовленнєвих засобів, за допомогою яких можна висловити математичний зміст. Опановуючи системою математичних знаків і їх смислами, молодший школяр набуває здатності бачити навколишній світ «очима математика». Учні стає доступне математичне мовлення, тобто спілкування за допомогою математичної мови.

Аналіз педагогічної практики свідчить про низький рівень розвитку математичного мовлення школярів. Вважаємо, що однією із важливих причин такого стану є «мова» підручників. Вони повинні бути зрозумілими, оскільки перші кроки в освоєнні термінології учень робить, наслідуючи навчальним текстам шкільного підручника.

Задля створення передумов досягнення визначених Законом України пріоритетів реформування української національної освіти Концепцією «Нова українська школа» передбачені модернізація освітнього середовища закладів загальної середньої освіти, в цілому, й розроблення сучасного підручника, зокрема.

Підручник – це вид навчальної літератури, який репрезентує знання і види діяльності з конкретного навчального предмету у відповідності з державним стандартом освіти й вимогами навчальної програми з врахуванням особливостей цього предмета, типа школи, вікових особливостей школярів і домінуючої концепції навчання [1].

Підручник Нової української школи повинен наскрізно охопити потреби всіх своїх користувачів: для учнів бути цікавою й ефективною навчальною книгою; для вчителів стати основою розгортання освітнього процесу, побудови власної методичної системи; для батьків бути зрозумілим порадиником задля надання допомоги своїм дітям у навчанні.

Інструктивно-методичні рекомендації для оцінювання підручників для здобувачів загальної середньої освіти основним критерієм оцінювання проєктів підручників визначають науковість змісту та використання загальноприйнятої наукової термінології, що вказує на актуальність визначеної проблематики [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці (Г. Бевз, М. Бурда, Л. Коваль, О. Скафа, С. Скворцова, З. Слєпкань, Н. Тарасенко, В. Швець та інші) зробили значний вклад у розроблення методики формування в учнів математичних понять та математичного мовлення.

Багато фундаментальних досліджень присвячені обґрунтуванню наукових засад побудови підручника для початкової школи (Б. Коротяєв, Я. Кодлюк, О. Малихіна, О. Савченко). Проблема підручникотворення фокусується через низку нормативних документів, пов'язаних із навчально-дидактичним забезпеченням шкільної освіти, базується на усталених у вітчизняній педагогіці вимогах до шкільного підручника (Д. Зуєв, Я. Мікк), передбачає тісний взаємозв'язок структурних компонентів підручника (А. Миронов, О. Ляшенко).

Метою статті є теоретичне обґрунтування та упорядкування наукової термінології для формування математичного мовлення молодших школярів у процесі розробки сучасних підручників початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування загальнонаукових

понять є складним процесом послідовного розкриття якісних і кількісних особливостей предметів і явищ навколишнього світу. Кожне поняття має свій термін і свою дефініцію (означення), яка чітко окреслює його значення. У цій дефініції відображаються усі істотні ознаки поняття. З цих позицій цілком зрозумілим є важливість мовного відображення змісту дефініції, основою якої є термінологія. Термінологія і терміни є інструментом, за допомогою якого формулюються наукові теорії, закони, принципи, положення.

Математична термінологія, як окрема галузь науки має свою систему термінів. Особливістю математичної термінології полягає в її однозначності, тобто, кожний термін має лише одне значення і позначає лише одне поняття і навпаки, кожному поняттю відповідає лише один термін. Ця особливість зумовлює найвищий рівень відповідальності за використання термінів. Тут не допускається зміна змісту дефініції, зміна форми допускається як вимушене виключення, скажімо, у методичних цілях, але при цьому зміст поняття не повинен змінюватись. Він повинен бути еквівалентним науковому. Довільне трактування термінів неприпустиме, оскільки зміна іноді не тільки слова, а й букви в ключовому слові може впливати на зміст терміну [3].

З введенням математичних понять у навчання з'являється термінологія і символіка, що збагачує лексику математичної мови і сприяє свідомому оволодінню математикою. Робота над словом-терміном представляє собою методичний прийом для встановлення тісного зв'язку між словом, символом, поняттям, його описом, визначенням, тому що знання цього зв'язку сприяє більш свідомому засвоєнню мовної форми поняття – *терміна*.

У математиці, як і в будь-якій науці, є своя мова. Для формування математичного мислення і розуміння змісту математичних термінів необхідно чітко дотримуватися культури математичного мовлення.

Одними з головних принципів дидактики є принцип науковості і принцип усвідомленого засвоєння знань. За цими принципами використання суто математичної мови і є основою математичного мислення. Правильна термінологія є засобом формування культури математичного мовлення і мислення молодших школярів. У підборі змісту навчання з кожного предмету визначальна роль належить принципам науковості і доступності. Регулююча функція цих принципів проявляється в тому, що будь-який зміст, викладений в початковій школі, незважаючи на його елементарність, не

повинен суперечити науковому розумінню понять і явищ [2].

Використання побутових термінів зразка «буде» (дорівнює) «намалюйте» (накресліть), «величина числа» (кількісне значення числа), «правильне /неправильне рівняння», іноді «істинне» або «хибне» рівняння (рівність виконується/не виконується), тим більше у підручниках, неприпустиме. Використання скорочених термінів типу «ламана» неправомірно, тому що такого об'єкта в математиці немає. Є об'єкт *ламана лінія*. Отже, не можна до такої міри змінювати математичні поняття в шкільному підручнику.

Науково-методична експертиза основним критерієм оцінювання проектів підручників для закладів загальної середньої освіти визначає науковість змісту та використання загальноприйнятої наукової термінології. Характерними показниками визначеного критерію мають бути:

- розкриття у повній мірі основних науково-теоретичних положень навчального предмета/інтегрованого курсу через розкриття причинно-наслідкових зв'язків, явищ, процесів, подій;
- супроводження теоретичних відомостей практичними прийомами щодо їх застосування;
- уміщення пояснень, тлумачень та прикладів для розуміння складних процесів, абстрактних понять тощо;
- наявність науково перевіреної інформації, яка відповідає сучасному рівню розвитку науки, техніки і культури, та не містить застарілої інформації;
- коректне використання загальноприйнятої наукової термінології.

На сьогодні проблемним у багатьох рецензованих посібниках з математики залишається питання мовних особливостей використання термінології, яке, на нашу думку, є однією з причин низького рівня розвитку математичного мовлення молодших школярів [4].

Розглянемо та прокоментуємо декілька випадків некоректного використання математичної термінології, яка, на жаль, знайшла відображення у сучасних підручниках математики Нової української школи.

Перший випадок пов'язаний із поняттям «величина», яке формувалося поступово в результаті абстрагування від якісних властивостей реальних об'єктів. Тому величина – це не сама реальність, а відображення властивостей об'єктів навколишньої дійсності. З цієї тези випливають два значення поняття «величина»:

1. Під поняттям *величина* розуміється властивість об'єкта бути вимірним, тобто

порівняним з іншим об'єктом цієї ж множини. В цьому значенні поняття величини розглядається як родове поняття, яке має загальнонауковий смисл, і термін «виміряти величину» є правомірним.

2. Величина – це характеристика об'єкта, виражена в одиницях виміру (*міра*). У цьому значенні слово «величина» вживається для вираження числового значення величини, як властивості предметів: для відрізків – *довжина*, для поверхонь – *площа*, для ємностей – *об'єм*, для руху – *швидкість* та ін. У цьому значенні термін «величина» є видовим поняттям відносно до загального (родового), представленого у першому значенні, тобто, «довжина», «площа», «маса», «час», «швидкість» та інші є видовими поняттями загальнонаукового родового поняття «величина» [3].

З наведеного випливають певні термінологічні наслідки, сутність яких полягає в тому, що коли йдеться про вимірювання величини, то мається на увазі, що вимірювання стосується загальної властивості об'єкта – бути вимірним. Коли ж мова йде про знаходження числового значення видового поняття, наприклад, довжини відрізка або площі поверхні, то тут визначальним є вже термін не «вимірювання», а «обчислення» (довжини відрізка, площі поверхні фігури та ін.). Саме ж обчислення є не що інше, як знаходження *міри* об'єкта. Отже, коректною буде термінологія, згідно якої відрізок вимірюється, а довжина його обчислюється, поверхня вимірюється, а площа обчислюється та ін.

У початковому курсі математики поняття *величини* розглядається у другому значенні, а саме, у розумінні визначення числового значення об'єкта, тобто *міри*. На основі цього,

а також із загального означення величини, можна сформулювати означення деяких величин так: «*Довжиною називається міра відрізка (мірка – одиничний відрізок)*». Це розуміється так: є відрізок, який треба виміряти, й інший, який ми приймаємо за одиницю вимірювання, тобто ставимо йому у відповідність число 1 (*мірка*). Шляхом порівняння встановлюється *міра*, тобто числова характеристика вимірюваного відрізка у порівнянні з міркою. Ця *міра* (число з вказаною міркою) і є *довжина*.

Наведемо приклад невірної формулювання завдання з підручника початкової школи: *Виміряйте довжину кожного відрізка ламаної і обчисліть її загальну довжину*. Як бачимо, довжина і вимірюється, і обчислюється. Звідси випливає, що відрізок і довжина є одне й те ж.

Вимірювання – це порівняння двох об'єктів однієї множини. Якщо одному з них, за домовленістю, ставиться у відповідність число 1, то цей об'єкт приймає значення *одиниці обчислення* і називається *мірка*. Отримане в результаті порівняння число, називається *міра*. Це і є *величина*. Встановлення співвідношення міри і мірки називається *вимірюванням*. Завдяки такої процедури здійснюється кількісне порівняння вимірюваних об'єктів, яке називається *вимірюванням*.

Отже, виміряти величину неможливо, тому що вимірюються об'єкти. Величини не вимірюються, а обчислюються. *Вимірюється* відрізок, а його довжина *обчислюється*. Відповідно до цього є *одиниці вимірювання* і є *одиниці обчислення*. Узагальнення представимо у таблиці 1.

Таблиця 1.

Співвідношення наукових понять

Величина	Міра	Одиниці обчислення
Довжина – міра відрізка	Для множини відрізків – довжина	міліметр, сантиметр, дециметр, метр, кілометр
Площа – міра поверхонь	Для поверхонь – площа	квадратний сантиметр, квадратний метр, гектар і т.д.
Маса – міра кількості речовини	Для кількості речовини – маса	грам, кілограм, центнер, тонна
Об'єм – міра місткості ємності	Для місткості ємності – об'єм	літр
Ціна – міра грошового еквіваленту однієї речі	Для грошового еквівалента – ціна	гривня
Вартість – міра грошового еквіваленту декількох речей	Для грошового еквівалента – вартість	гривня
Час – міра чергування подій	Для множини проміжків між подіями – час	секунда, хвилина, година, доба, рік і т.д.
Температура – міра теплового стану речовини	Для теплового стану речовини – температура	градус

Одиниці вимірювання – це елементарне порівняння об'єктів. З моменту надання

одному з них значення 1, цей елемент *одиниці обчислення*, завдяки якому визначається

кількісна характеристика вимірюваного об'єкта.

Наприклад. Є відрізок, якому дамо назву, наприклад, ЦАГ. Стоїть задача, порівняти його з відрізком ФУКС. Тут ЦАГ ми приймаємо за одиницю вимірювання і хочемо встановити, скільки ЦАГІВ у ФУКСі. Для цього ставимо у відповідність відрізок ЦАГ число 1. Тепер він стає міркою, тобто, одиницею обчислення. За допомогою його можна порівнювати різні відрізки: 3 цаги, 5 цагів. Відрізок, який містить, скажімо, у два рази більше мірок, ніж інший, і в наявності буде удвічі більшої протяжності від першого. Аналогічно й з іншими співвідношеннями. При такому порівнянні ми здійснюємо множення мірки на порівняльну кількість. А це все вже є кількісна характеристика об'єкта – довжина. Отже, число, помножене на одиницю вимірювання є одиницею обчислення. 5 дециметрів – це $5 \cdot 1 \text{ дм.}$, або просто – 5 дм. Якщо ж нам треба перейти до сантиметрів, то знаючи, що $1 \text{ дм} = 10 \text{ см}$, підставляємо це в 5 дм і отримуємо $5 \cdot 10 \text{ см} = 50 \text{ см}$. Так здійснюється перехід від одиниць вимірювання до одиниць обчислення.

Таким чином, довжина – це число, помножене на одиницю обчислення, тому довжина обчислюється, а відрізок – об'єкт, тому – вимірюється.

Другий випадок стосується алгебраїчної пропедевтики у початковій школі. В багатьох підручниках з математики початкової школи поняття рівняння супроводжується термінами *правильна рівність і неправильна рівність, правильна нерівність і неправильна нерівність*.

Перш за все необхідно нагадати авторам підручників з математики, що в математиці немає термінів «*правильна рівність*», «*істинна рівність*». У математиці говорять *рівність виконується* або *рівність не виконується*. Інколи, і це доречно, як завдання говорять «*виправте помилку в записі*»; «*у чому помилка?*», «*помилковий запис*» та ін. у цьому роді. Аналогічно й з нерівностями. Приклади з підручника:

1. *Рівність із невідомим числом, яке позначене буквою називають рівнянням. Розв'язати рівняння (знайти його корінь) означає знайти те числове значення букви, при якому рівність буде правильною (істинною).*

2. *Розв'язати рівняння – це означає знайти числове значення змінної за якого рівняння перетворюється на істинну числову рівність.*

Проаналізуємо ці визначення.

1. *Рівність чого* – чисел, множин, виразів, об'єктів? Математична теорія говорить: *рівність виразів*.

2. *Рівність скількох виразів?* Тут можна розвернути ланцюг і до 10 і більше виразів. Математична теорія говорить: *рівність двох виразів*. Рівняння має праву і ліву частини.

3. *Розв'язати рівняння (знайти його корінь) означає знайти те числове значення букви, при якому рівність буде правильною (істинною).* Якщо мова йде про правильну (істинну) рівність, то значить є і неправильна рівність. Як визначити запис, який буде одночасно рівністю і в той же час неправильною рівністю? Рівність вона і є рівність, бо обидві частини мають бути рівні. Якщо при підстановці замість змінної певного числа частини отримують різне значення, то математичною мовою говорять *рівність не виконується*. Якщо ж частини отримують однакове значення, то говорять *рівність виконується*. Якщо ж частини отримують різне значення, то для цього існує свій термін – *нерівність*.

У трактуванні авторів виходить, що *нерівність* – це *неправильна рівність*. Для чого придумувати визначення рівняння з побутовими, неправомірними термінами, коли математика вже давно визначила це поняття дуже просто й доступно:

1. *Рівняння – це рівність двох виразів, з яких хоча б один має змінну*

2. *Розв'язати рівняння означає знайти таке числове значення змінної, для якого рівняння перетворюється у числову рівність.*

Для молодших школярів можна спростити закінчення: «...*при якому рівність виконується*». Просто, доступно, і з дотриманням вимог математичного мовлення.

Що ж до поняття *нерівності* із змінною, то означення формулюється так:

1. *Нерівність це запис, який складається з двох виразів, з яких хоча б один має змінну, і пов'язаних знаками більше або менше.*

2. *Розв'язати нерівність – значить визначити таку множину числових значень змінної, для яких зазначена нерівність перетворюється у числову нерівність.*

У цьому разі говорять, що для визначеної множини значень змінних нерівність виконується.

Третій випадок стосується геометричної пропедевтики у початковій школі. При формуванні в учнів геометричної компетенції доцільно дотримуватись логіки побудови змістової лінії «*Просторові відношення. Геометричні фігури*». А саме: лінії $\Rightarrow$ лінії крива і пряма $\Rightarrow$ точка належить лінії чи не належить $\Rightarrow$ промінь $\Rightarrow$ відрізок $\Rightarrow$ ламана

лінія $\Rightarrow$ замкнена і не замкнена *ламана лінія* $\Rightarrow$ *трикутник* як замкнена ламана лінія з трьох відрізків $\Rightarrow$ види трикутників (рівносторонній, різносторонній, рівнобедрений) $\Rightarrow$ *чотирикутник* як замкнена ламана лінія з чотирьох відрізків $\Rightarrow$ за аналогією *многокутник* $\Rightarrow$ кут, як фігура, яка утворена двома променями, що виходять з однієї точки $\Rightarrow$ *прямокутник*, як чотирикутник, у якого усі кути рівні $\Rightarrow$ *квадрат*, як прямокутник, у якого усі сторони рівні $\Rightarrow$ *периметр* многокутника $\Rightarrow$ замкнена *крива лінія* $\Rightarrow$ *коло*, *центр кола* $\Rightarrow$ *круг* $\Rightarrow$ *хорда*, як відрізок, який поєднує дві точки кола $\Rightarrow$ *діаметр*, як хорда, яка проходить через центр $\Rightarrow$ *радіус* кола $\Rightarrow$ *прямий кут*, як кут, який утворюється при діленні круга на чотири рівні частини $\Rightarrow$ види кутів (тупий, прямий, гострий).

При вивченні кола і його елементів діаметр визначається як *відрізок, який з'єднує дві точки кола і проходить через центр*. У заключній частині маємо дві умови. Спростити означення можна, увівши попередньо поняття *хорди*. *Хорда* – це відрізок, який поєднує дві будь-які точки кола. Дуже просте й зрозуміле поняття. Далі: *діаметр* – це хорда, яка проходить через центр. В заключній частині означення одна умова. До того ж поняття хорди все одно уводиться, але трохи пізніше. Але ж воно таке просте, що доступне розумінню молодших школярів. Зате зберігається логіка введення математичних понять, що дуже важливо для розвитку математичного мовлення.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. З викладеного у статті випливає виключна важливість коректного відношення до мовних аспектів представлення навчального матеріалу як при формулюванні математичних понять і відношень, так і при вживанні у практичній діяльності. Кожний термін має чітко визначений зміст і потребує свого адекватного використання. Вільне ж його трактування формує в учнів викривлене розуміння про зміст об'єктів пізнання, породжує істотні перепони в розвитку математичного мовлення. Обов'язковою умовою формування математичного мовлення учнів є використання наукової термінології для усвідомлення змісту нових термінів. Під час формування предметної математичної компетентності школярів потрібно акцентувати увагу на наукових підходах до вивчення ними математичної термінології.

Отже, розглядаючи типові помилки у підручниках з математики початкової школи, ми намагались продемонструвати, що розвиток математичного мовлення виступає

основою успішної навчальної діяльності та сприяє формуванню математичної компетентності молодших школярів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом наукового наповнення змісту сучасних підручників з математики та особливостей використання загальноприйнятої математичної термінології.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручкотворення в початковій освіті: підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів. Київ: інформаційно аналітична агенція «Наш час», 2006. 368 с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти К.: Грамота, 2012. 504 с.
3. Сарієнко В. К., Чайченко В. Ф. Величини у початковій школі. Навчально-методичний посібник. Слов'янськ: 2018. 120 с.
4. Чайченко В. Ф., Сарієнко В. К. Мовні особливості використання термінології при вивченні величин у початковій школі. Вісник нац. унів. «Чернігівський колегіум» імені Т. Шевченка, вип. 7. Серія. Педагогічні науки. Чернігів, 2020. С. 69–75.

REFERENCES

1. Kodlyuk, Y. P. (2006). *Teoriya i praktyka pidruchnykotvorennya v pochatkoviy osviti*. [Theory and practice of textbook creation in primary education]. Kyiv.
2. Savchenko, O. Y. (2012) *Dydaktyka pochatkovoyi osvity*. [Didactics of primary education]. Kyiv.
3. Sariienko, V. K., & Chaichenko, V. F. (2018). *Velychyny u pochatkovii shkoli*. [Quantities in primary school]. Sloviansk.
4. Chaychenko, V. F., Sariienko V. K. (2020). *Movni osoblyvosti vykorystannya terminolohiyi pry vyvchenni velychyn u pochatkoviy shkoli*. [Language features of the use of terminology when studying quantities in primary school]. Chernihiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЧАЙЧЕНКО Валентина Федорівна

– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності; методика формування математичної компетентності та наскрізних умінь у молодших школярів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

CHAYCHENKO Valentyna Fedorivna

– Candidate of Pedagogical Sciences, Docent of Pedagogy and Methodology of Primary Education National Pedagogical Dragomanov University.

Circle of scientific interests: preparing future primary school teachers for professional activity; methods of method of forming mathematical competence and cross-cutting skills in primary school students.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2025 р.

УДК 378

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.122

ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри технологічної і професійної освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3608-7980>

e-mail: borisgly@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто перспективи впровадження штучного інтелекту в освітній процес закладів вищої освіти. Проаналізовано пріоритетні напрями й основні завдання розвитку технологій штучного інтелекту, серед яких ключовим завданням освіти є підготовка висококваліфікованих фахівців нової формиції.

Ключові слова: штучний інтелект, формування економічної компетентності, майбутні вчителі технологій, заклад вищої освіти.

SHEVEL Borys Oleksandrovych. THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE PROCESS OF SHAPING THE ECONOMIC COMPETENCE OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS

The article examines the prospects of integrating artificial intelligence into the educational process of higher education institutions. Priority areas and key tasks for the development of artificial intelligence technologies are analyzed, among which the primary goal of education is to train highly qualified specialists of a new generation.

It is substantiated that artificial intelligence plays a crucial role in shaping future skills, particularly the economic competence of learners through interaction with intelligent systems, understanding the principles of machine learning, acquiring basic programming skills, as well as developing critical thinking and creativity, which are essential for creating new intelligent solutions and AI applications.

In the context of preparing future technology teachers within the system of higher pedagogical education, this involves the formation of their economic competence.

The use of artificial intelligence in this context is considered from various perspectives: individualization of learning, the creation of personalized educational programs, and the application of virtual pedagogical simulators that help learners gain practical experience and adapt more quickly to the demands of the modern system of higher pedagogical education.

The article also proposes a methodology for using AI in the formation of economic competence among future technology teachers and provides important recommendations for its effective implementation.

Additionally, the author highlights challenges related to data privacy, dependence on technology, implementation costs, unequal access, and other risks associated with the use of AI in educational activities.

The impact of artificial intelligence on the organization of educational activities, along with its opportunities and threats arising from unethical use, is analyzed. The research emphasizes the revolutionary potential of AI for the academic community while drawing attention to the ethical and practical challenges of employing this technology. Issues of academic integrity and the avoidance of plagiarism when using AI-generated information are also emphasized.

Keywords: artificial intelligence, development of economic competence, future technology teachers, higher education institution

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний світ поступово переходить від загального процесу глобалізації до цифровізації, яка активно розширює

свій вплив на всі аспекти суспільного життя, зокрема на діяльність закладів вищої освіти. Теорія цифрового розвитку підкреслює зростаюче значення інформації та цифрових

технологій, особливо через інтеграцію штучного інтелекту (ШІ) в різні сфери суспільної діяльності. Це зумовлює актуальність навчання основ цифрової безпеки вже зі шкільного віку, а вища освіта повинна не лише відповідати викликам цифрової епохи, але й зберігати свої традиційні функції в суспільстві.

У грудні 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив Постанову № 1556-р «Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні». Основною метою цього документа є визначення пріоритетних напрямів і завдань розвитку технологій штучного інтелекту для захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки та вдосконалення системи публічного управління [1].

У Концепції окреслено ключові напрями розвитку технологій штучного інтелекту. Головним завданням освіти в цьому контексті є підготовка висококваліфікованих фахівців.

У галузі вищої освіти акцент зроблено на розробці освітніх програм, спрямованих на опанування технологій штучного інтелекту, залученні ІТ-фахівців, обов'язковій атестації здобувачів для перевірки відповідності їхніх знань, умінь і компетентностей сучасним вимогам використання штучного інтелекту.

У 2021 році було розроблено «План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки». У ньому пріоритетами визначено правове регулювання питань формування державної політики у сфері штучного інтелекту, організацію конференцій і семінарів щодо впровадження та використання цих технологій, популяризацію основ штучного інтелекту в закладах середньої освіти, а також розвиток наукового співробітництва з міжнародними дослідними установами [2].

У грудні 2022 року команда МОН України представила програму масштабної трансформації «Освіта 4.0: український світанок» [3], яка передбачає впровадження сучасних технологій для вдосконалення освітнього процесу та підготовки здобувачів освіти до життя в умовах цифрового суспільства. У межах цієї концепції ключовими технологіями є штучний інтелект, віртуальна реальність, інтернет речей, машинне навчання та інші інновації.

Ця технологія дозволяє створювати системи, які не лише виконують запрограмовані алгоритми, але й можуть удосконалювати свою діяльність, навчаючись з нових даних і взаємодій. Завдяки цьому штучний інтелект знаходить застосування в

багатьох сферах: від автоматизації виробничих процесів і аналізу великих обсягів інформації до створення персоналізованих рішень у медицині, освіті, бізнесі та інших галузях.

Основною метою розробки таких систем є підвищення ефективності виконання складних завдань, що вимагають гнучкого підходу, адаптивності та обробки різноманітної інформації в реальному часі. Це дозволяє технологіям штучного інтелекту виходити за межі простого технічного інструменту, перетворюючи їх на потужний інструмент для розв'язання глобальних проблем і створення нових можливостей для людства [4].

Перш за все, слід зазначити на статус штучного інтелекту: він є інструментом збору та первинної систематизації необхідних для вирішення поставленого питання. Як зауважив І. В. Зозуля, штучний інтелект може допомогти в обробці та аналізі великого обсягу даних, що збираються в рамках досліджень різноманітного характеру, може виявляти закономірності, розпізнавати патерни та визначати важливі зв'язки між різними змінними, що дозволяє якомога повніше зрозуміти дані. За його допомогою можна знаходити та аналізувати велику кількість наукових публікацій в певній галузі досліджень, автоматично сканувати мережу інтернет, бази даних і наукові журнали для знаходження релевантної літератури, підсумовувати вміст, виділяти ключові поняття та допомагати у створенні огляду різноманітних джерел [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти впровадження та використання технологій штучного інтелекту в системі освіти стали предметом глибоких досліджень як українських, так і зарубіжних учених, дослідників і практиків. Їхні роботи зробили значний внесок у розвиток методик інтеграції штучного інтелекту в освітній процес і наукові дослідження.

На світовому рівні до ключових дослідників у цій галузі належать С. Баумер, А. Карневал, Т. Корбет, С. Думареск, Х. Фірман, Х. Джанга, І. Каніаваті, П. Корбел, М. Мелтон, Б. Седжат, Г. Сікманн, М. Сонг та інші.

В Україні до провідних фахівців цієї сфери належать В. Биков, О. Глазунова, І. Громова, М. Клименко, О. Коновал, Т. Крамаренко, О. Лисенко, Н. Мартинюк, М. Мар'єнко, Л. Полякова, С. Семеріков, А. Солодков, В. Терещенко, О. Фурман, Р. Халіков, А. Шевченко, М. Шишкіна, І. Юзвішин та багато інших.

Їхні праці охоплюють широкий спектр питань, включаючи адаптацію сучасних

технологій до освітніх потреб, розробку інноваційних методик навчання з використанням штучного інтелекту, створення інструментів для аналізу освітніх даних, а також вивчення впливу ШІ на формування професійних компетентностей здобувачів освіти.

Крім того, ці дослідження сприяють формуванню науково-методичного підґрунтя для інтеграції штучного інтелекту в навчальні програми різних рівнів, зокрема у галузі вищої освіти. Завдяки їхнім зусиллям, стає можливим використання передових технологій для покращення якості освітньої діяльності, підтримки індивідуальних освітніх траєкторій та забезпечення конкурентно-спроможності випускників на ринку праці.

У своїх дослідженнях науковці підкреслюють, що штучний інтелект – це не просто черговий технологічний прорив, а справжня революція, яка трансформує наше сприйняття світу та змінює всі аспекти життя, зокрема професійну освіту та наукову діяльність. Інновації в галузі ШІ відкривають безмежні можливості для розвитку науки, дозволяючи вирішувати складні проблеми, підвищувати ефективність досліджень та оптимізувати освітній процес.

Метою даної статті є представлення результатів аналізу можливостей використання штучного інтелекту в процесі формування економічної компетентності майбутніх учителів технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Примаченко І. О. у своїй Інтернет-статті від 4 серпня 2023 року аналізує позитивні аспекти застосування інструментів на кшталт ChatGPT у освітньому процесі та пропонує шляхи мінімізації можливих ризиків, пов'язаних із зростаючим інтересом до таких технологій серед студентів. Автор зазначає, що оволодіння навичками ефективного й етичного використання ШІ стає однією з основних вимог сучасної освіти.

Додатково, враховуючи швидкий розвиток ШІ, важливо звернути увагу на інтеграцію таких технологій у підготовку майбутніх фахівців, розробку навчальних програм, а також на формування критичного мислення для оцінки та адаптації інноваційних рішень до освітніх потреб. У перспективі, штучний інтелект може стати не лише інструментом для навчання, але й платформою для персоналізації освітнього процесу, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти та підвищуючи загальний рівень освітніх результатів [6]

Штучний інтелект не лише спрощує організацію освітнього процесу, але й стимулює інновації в освіті, дозволяючи

створювати більш адаптивні та ефективні моделі навчання, орієнтовані на потреби сучасного суспільства [7].

З метою забезпечення реалізації нормативних складових освітніх компонентів, таких як «Основи виробництва (Економіка і організація виробництва)» та «Підприємливість і фінансова грамотність», які передбачені освітньо-професійною програмою підготовки фахівців за предметною спеціальністю 014.10 «Середня освіта (Технології)» першого (бакалаврського) рівня Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, здійснюється розробка та впровадження сучасних навчально-методичних матеріалів.

Ці компоненти спрямовані на формування у майбутніх вчителів технологій економічної компетентності, необхідної для ефективної професійної діяльності у технологічній освітній галузі. Особливий акцент робиться на опануванні основ організації та управління виробничими процесами, засвоєнні принципів економічної ефективності та раціонального використання ресурсів, а також розвитку фінансової грамотності як основи для прийняття обґрунтованих економічних рішень.

Крім того, передбачається інтеграція інноваційних підходів у освітній процес, зокрема використання цифрових технологій і симуляційних інструментів, які дозволяють моделювати реальні виробничі та економічні ситуації. Такий підхід забезпечує більш глибоке розуміння студентами взаємозв'язків у сучасному економічному середовищі та сприяє їх підготовці до вирішення складних завдань у майбутній професійній діяльності.

Розробка системи впровадження штучного інтелекту у процес формування економічної компетентності майбутніх учителів технологій ґрунтується на створенні комплексного підходу, що поєднує інноваційні технології, сучасні методики навчання та індивідуалізацію освітнього процесу з урахуванням потреб студентів. Вона спрямована на забезпечення високої якості освітньої діяльності, розвитку професійних навичок і формування здатності адаптуватися до сучасних економічних і технологічних викликів.

Основні етапи розробки та реалізації системи:

1. Аналіз переваг та обмежень ШІ в освіті: оцінка потенціалу використання ШІ у формуванні економічної компетентності. Дослідження ключових аспектів, таких як:

- автоматизація перевірки завдань та оцінювання;
- доступ до адаптивних навчальних ресурсів;

- інтерактивність і гнучкість навчального процесу;

- ризики, пов'язані з етичними питаннями використання ШІ та можливими технічними обмеженнями.

2. Інтеграція ШІ в освітній процес: передбачено впровадження платформ та інструментів ШІ, які здатні:

- аналізувати дані про успішність студентів для розробки персоналізованих навчальних траєкторій;

- створювати симуляції економічних сценаріїв для розвитку критичного мислення;

- забезпечувати інтерактивні модулі, які допомагають студентам краще засвоювати матеріал через ігрові методи навчання.

3. Розробка практичних занять та проєктів із застосуванням ШІ: створення спеціальних завдань, які стимулюють студентів до активного використання ШІ в аналізі економічних даних, моделюванні бізнес-процесів та вирішенні прикладних проблем.

4. Оцінка ефективності та корекція методики: опитування, аналіз динаміки успішності, експертні оцінки. На основі отриманих даних методику вдосконалюють, адаптуючи її до сучасних освітніх потреб і технологій.

5. Авторська оцінка ефективності: використання ШІ в освіті дозволяє не лише оптимізувати навчальний процес, але й створити умови для більш глибокого розуміння економічних принципів, розвитку творчого підходу до вирішення завдань і формування конкурентоспроможних професійних навичок.

Наведемо структуру використання ШІ в процесі формування економічної компетентності майбутніх вчителів технологій.

Мета: підвищення рівня економічної компетентності майбутніх учителів технологій через інтеграцію штучного інтелекту у освітній процес, забезпечення ефективності та індивідуалізації навчання.

Завдання:

1. Забезпечити доступ до сучасних цифрових інструментів для вивчення економіки.

2. Розвинути навички аналізу, прогнозування та прийняття рішень за допомогою ШІ.

3. Сформувати вміння використовувати ШІ для створення та управління освітніми та економічними проєктами.

4. Підвищити мотивацію через використання інтерактивних та інноваційних методів навчання.

Основні етапи реалізації:

1. Підготовчий етап

Аналіз навчальних планів: визначення тем, де інтеграція ШІ буде найбільш

ефективною (наприклад, фінансове планування, бізнес-моделювання, економічний аналіз).

Навчання викладачів: проведення тренінгів для викладачів з використання інструментів ШІ, таких як ChatGPT, Excel із ШІ-доповненнями, аналітичні платформи (наприклад, Tableau, Power BI).

Підбір інструментів ШІ: обрання доступних сервісів для навчання, таких як:

1. Чат-боти для роз'яснення економічних понять.

2. Програмне забезпечення для симуляцій економічних процесів.

3. Інструменти для аналізу великих даних (Big Data).

2. Інтеграційний етап

Впровадження у освітній процес:

1. Лекційна діяльність: демонстрація використання ШІ для аналізу реальних економічних даних.

2. Практичні заняття: використання ШІ для розв'язання прикладних завдань (наприклад, складання бюджетів, аналіз рентабельності проєктів).

3. Групова робота: проєктна діяльність із використанням ШІ для створення бізнес-планів або оцінки ринкових ризиків.

Інтерактивні завдання:

1. Використання симуляторів економічних процесів із вбудованим ШІ для оцінки впливу різних факторів на економіку.

2. Створення кейсів, які вимагають аналізу даних і прийняття рішень на основі ШІ.

3. Контроль і корекція

Моніторинг ефективності:

1. Використання ШІ для створення тестів і перевірки знань студентів.

2. Автоматизована оцінка виконання завдань і надання індивідуального зворотного зв'язку.

Зворотній зв'язок:

1. Оцінка вражень студентів і викладачів про використання ШІ у навчанні.

2. Коригування методики на основі отриманих даних.

4. Заключний етап

1. Аналіз результатів: порівняння рівня економічної компетентності студентів до і після впровадження методики.

2. Створення рекомендацій: розробка методичних посібників для подальшого використання ШІ у навчанні економіки.

3. Досвід поширення: проведення майстер-класів і конференцій для популяризації методики серед викладачів.

Інструменти ШІ для реалізації методики:

1. ChatGPT – пояснення складних економічних понять, розв'язання задач.

2. Grammarly/LanguageTool – перевірка написання звітів і презентацій.

3. Power BI/Tableau – аналіз і візуалізація даних.

4. Simulink/AnyLogic – симуляція економічних систем і процесів.

Очікувані результати

1. Підвищення рівня економічної грамотності та критичного мислення студентів.

2. Сформовані навички роботи з інструментами ШІ для вирішення економічних задач.

3. Підвищення мотивації до навчання через інтерактивність і практичну спрямованість.

Після апробації методики використання ШІ в процесі формування економічної компетентності майбутніх вчителів технологій студенти відзначили прозорість, доступність і зрозумілість запропонованого навчального матеріалу. Водночас реферативні повідомлення, підготовлені здобувачами освіти із застосуванням інструментів штучного інтелекту, виявилися більш ефективними індикаторами недостатнього опрацювання теми, ніж тексти, складені шляхом копіювання матеріалів з Інтернет-ресурсів.

Отримані результати підтвердили переваги використання ШІ для освітніх цілей. Проте подальша адаптація цих технологій до викладання економічних дисциплін у закладах вищої освіти, які мають специфічні умови навчання, потребує додаткових досліджень і аналізу.

Однією з основних проблем, пов'язаних із використанням ШІ, є питання плагіату та імітації. ШІ може генерувати тексти, які є схожими на існуючі наукові праці, але без належного цитування джерел. Це підвищує ризик копіювання матеріалів без відповідного визнання авторства. Академічна доброчесність передбачає, що всі ідеї, результати та цитати повинні містити коректні посилання на оригінальні джерела. Тому використання ШІ для створення наукових текстів чи досліджень потребує уважного ставлення до принципів чесності та прозорості.

Іншим важливим аспектом є забезпечення етичного використання ШІ в процесі освітньої діяльності. Використання алгоритмів ШІ для оцінки результатів діяльності, пошуку інформації має бути супроводжене чітким поясненням ролі ШІ у створенні кінцевого результату. Це дозволить уникнути маніпуляцій з інформацією та забезпечити прозорість. Важливо, щоб здобувачі освіти, які використовують ШІ, розуміли, як саме технологія сприяє результату, і чітко зазначали її внесок.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що впровадження технологій ШІ в процес формування економічної компетентності майбутніх вчителів технологій сприяє створенню індивідуальних навчальних планів, підвищенню ефективності навчання, забезпеченню доступу до якісної освіти та значному збагаченню освітньої діяльності.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути пов'язані із запровадженням педагогічних умов ефективного використання штучного інтелекту в процесі формування економічної компетентності майбутніх учителів технологій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вишнякова О. П. AI та освіта: як штучний інтелект вплине на шкільну освіту. *LB.ua: вебсайт*. 2023. 02 березня. URL: https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/547626_ai_o_svita_yak_shtuchnyi_intel_ekt.html (дата звернення: 10.09.2023).
2. Даниленко Ю. Від Ш до І: що таке штучний інтелект та як він трансформує світ. Онлайн медіа «Speka.media». URL: <http://surl.li/kxbzc> (дата звернення 01.09.2023).
3. Зозуля І. В. Штучний інтелект як інструмент підтримки наукових досліджень. Викладання права в закладах вищої освіти: виклики війни та післявоєнного відновлення: матеріали Всеукр. наук.-педагог. підвищення кваліфікації 1 травня – 11 червня 2023 р. Одеса : ВД «Гельветика», 2023. С. 46–51.
4. Кабінет Міністрів України (2020) Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (від 2 грудня 2020 р. № 1556-р) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
5. Кабінет Міністрів України (2021) Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки (від 12 травня 2021 р. № 438-р) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text>
6. Примаченко І. О. Штучний інтелект в освіті: можливості, виклики та перші кроки великої адаптації. *Українська правда*. 2023. 04 серпня. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/08/4/255650/> (дата звернення: 10.09.2023).
7. Програма великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita4.0.ukrayinskyi.svitanok.pdf>

REFERENCES

1. Vyshniakova, O. P. (2023). *March 2). AI ta osvita: yak shtuchnyy intelekt vplyne na shkil'nu osvitu*. [AI and education: How artificial intelligence will impact school education]. Kyiv.
2. Danilenko, Y. (2023). *Vid Sh do I: shcho take shtuchnyy intelekt ta yak vin transformuye svit*. [From S to AI: What is artificial intelligence and how it transforms the world]. Kyiv.

3. Zozulya, I. V. (2023). *Shtuchnyy intelekt yak instrument pidtrymky naukovykh doslidzhen'*. [Teaching law in higher education institutions]. Odesa.
4. *Pro skhvalennya Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini*. (2020). [On the approval of the concept for the development of artificial intelligence in Ukraine]. Kyiv.
5. *Pro zatverdzhennya planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini na 2021–2024 roky*. (2021). [On the approval of the action plan for implementing the concept of artificial intelligence development in Ukraine for 2021–2024]. Kyiv.
6. Prymachenko, I. O. (2023). *Shtuchnyy intelekt v osviti: mozhlyvosti, vyklyky ta pershi kroky velykoyi adaptatsii*. [Artificial intelligence in education: Opportunities, challenges, and first steps of large-scale adaptation]. Kyiv.
7. *Prohrama velykoyi transformatsii «Osvita 4.0: ukrayinskyi svitanok»*. (2022). [The program of the great transformation «Education 4.0: Ukrainian dawn»]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЕЛЬ Борис Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: економічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання та технологій.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEVEL Borys Oleksandrovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Technological and Vocational Education Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

Circle of scientific interests: economic training of future teachers of labor education and technologies.

Стаття надійшла до редакції 03.02.2025 р.

УДК 37:74

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.127

ШВИРКА Вікторія Миколаївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6954-4661>

e-mail: vshvyrka@gmail.com

ШПЕТНА Світлана Анатоліївна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри

іноземних мов за професійним спрямуванням

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2230-4748>

e-mail: svetlanashpetnay@gmail.com

КОЛІР ЯК ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ШВИРКА Вікторія Миколаївна, ШПЕТНА Світлана Анатоліївна. КОЛІР ЯК ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено роль кольору як засобу міжкультурної комунікації в мистецькій освіті. Зважаючи на зростаючу значущість культурної взаємодії у глобалізованому світі, особливу увагу приділено символіці кольору, його когнітивному впливу та здатності бути універсальною візуальною мовою, що сприяє міжкультурному порозумінню.

Ключові слова: колір, міжкультурна компетентність, підготовка дизайнерів, педагогічні аспекти.

SHVYRKA Viktoriia Mykolaivna, SHPETNA Svitlana Anatoliivna. COLOR AS A TOOL OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN ART EDUCATION: PEDAGOGICAL ASPECT

The article explores the role of color as a means of intercultural communication in artistic education. Given the increasing importance of cultural interaction in a globalized world, special attention is paid to color symbolism, its cognitive impact, and its ability to serve as a universal visual language that fosters intercultural understanding.

The pedagogical aspects of using color in the training of future designers are analyzed,

particularly its role in developing cultural sensitivity, tolerance, and intercultural competence. Studying the color symbolism of different cultures enables future professionals in the artistic field to understand how color influences the perception of art and design objects, as well as to promote the harmonization of communication in a multicultural environment.

The article examines scientific approaches to studying color in intercultural communication (cultural studies, art history, psychology, and pedagogy) and their application in the educational process. Methods of analysis and systematization of scientific information are outlined, allowing for the determination of the role of color in the structure of intercultural interaction and the pedagogical approaches to its use.

Special attention is given to the adaptation of educational programs, the consideration of color codes from different cultures in the development of teaching materials, and the use of color in shaping students' aesthetic worldview. It is established that integrating color symbolism into the educational process contributes to a deeper understanding of cultural traditions, stimulates creativity, and enhances artistic perception.

The study demonstrates that color in artistic education is not only a means of artistic expression but also an effective tool for fostering a globally oriented individual capable of intercultural dialogue and creative interaction. Emphasis is placed on the importance of developing the intercultural competence of future designers through the study of color codes, associations, and the semantic meanings of colors in various ethnic traditions. This not only broadens students' professional perspectives but also promotes the creation of harmonious design solutions that take into account the cultural characteristics of the audience.

Keywords: color, intercultural competence, designer training, pedagogical aspects.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У сучасному світі, де культурна взаємодія стає все більш інтенсивною, особливого значення набуває пошук універсальних засобів міжкультурної комунікації. Одним із таких чинників є колір – універсальна візуальна мова, що має глибоке символічне та емоційне значення в різних культурах. Колірна символіка відображає традиції, світогляд та цінності народів, що робить її важливим інструментом для діалогу культур.

У мистецькій освіті, зокрема у підготовці майбутніх дизайнерів, вивчення кольору, як елемента міжкультурної взаємодії, сприяє не лише розвитку художнього мислення, художніх умінь, а й формуванню толерантності, культурної чутливості та здатності до міжкультурного порозуміння. Дослідження колірної символіки різних народів та її інтерпретації допомагають майбутнім дизайнерам глибше зрозуміти вплив кольору на сприйняття мистецтва та дизайнерських об'єктів, його роль як засобу об'єднання різних культурних традицій. Знайомство з колірними кодами різних народів і їх застосування в міжкультурному діалозі забезпечує розвиток відповідних компетентностей. Вивчення кольору в контексті культурного діалогу в мистецькій педагогіці є ключовим напрямом, який сприяє вихованню творчої особистості, здатної до міжкультурної комунікації та гармонійної взаємодії в умовах сучасного глобалізованого світу.

Зростаюча значущість міжкультурних взаємин, а також актуальна потреба у вирі-

шенні проблем гармонізації та вдосконалення процесів взаємодії між представниками різних культур зумовлюють необхідність уточнення ролі та вагомості кольору як засобу міжкультурної комунікації в контексті сучасних педагогічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження кольору як засобу міжкультурної комунікації охоплює широкий спектр наукових підходів. Наукові праці з міжкультурної комунікації (Г. Хофстеде, Е. Холл) підкреслюють, що кольорове сприйняття формується під впливом соціокультурних факторів. Кожна культура надає кольорам певні семантичні значення. Дослідники мистецької освіти (Р. Арнхейм, Й. Іттен, В. Кандинський) наголошують на важливості вивчення кольору як фундаментального елемента художньої грамоти. У педагогічній практиці кольорознавство стимулює розвиток образного мислення, естетичного сприйняття та міжкультурної компетентності. Сучасні освітні методики (О. Браславська, Т. Вдовичин, І. Гардабхадзе, В. Савченко, Д. Чаус та ін.) доводять, що колір відіграє значну роль у візуальній дидактиці, підтримує емоційно-чуттєве сприйняття навчального матеріалу та підвищує ефективність засвоєння інформації. Аналіз сучасних наукових джерел свідчить про активне впровадження кольорових технологій у мистецьку освіту: використання кольорової візуалізації у навчальних матеріалах (цифрові платформи, мультимедійні презентації); крос-культурний аналіз кольорової символіки у мистецьких проєктах; розвиток практичних завдань із засто-

суванням кольору для створення інклюзивного освітнього середовища тощо (О. Капран, О. Музика, Т. Паньок, З. Шокірова, А. Яланський). Науковці доводять, що колористичне бачення є важливою професійною компетенцією майбутніх фахівців мистецького профілю, яку можна сформувати за допомогою педагогічних методів у процесі художньої підготовки. На взаємозв'язок між сприйняттям кольору та психофізіологічними особливостями наголошують І. Кириченко, І. Косогорець, С. Прищенко. Низка дослідників (Т. Печенюк, Т. Прокопович, Л. Оружа та ін.) аналізують підготовку майбутніх художників, дизайнерів як багаторівневу систему, яка охоплює взаємопов'язані, але відносно самостійні підсистеми: загально-професійну, загальнокультурну та предметну.

Мета статті – окреслення ролі та значущості кольору як засобу міжкультурної комунікації в мистецькій освіті та обґрунтування педагогічних підходів до його використання в навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжкультурна комунікація та її практична сфера нині стрімко розвивається в усьому світі, де колір відіграє ключову роль як носія символічних значень, емоційних конотацій і культурних кодів. У контексті сучасних педагогічних проблем його значущість зростає, адже освіта дедалі більше орієнтується на формування міжкультурної компетентності, розвиток візуального мислення та ефективну комунікацію.

Різні культури надають кольорам специфічних значень, що може призводити до нерозуміння або, навпаки, до гармонізації спілкування в полікультурному середовищі. У педагогічній практиці це вимагає врахування особливостей кольорової символіки в навчальних матеріалах, дизайні освітнього простору та мультимедійних засобах.

Актуальні виклики в освіті, такі як необхідність адаптації навчальних програм для студентів різних культур, створення інклюзивного освітнього середовища та розвиток цифрових технологій, підкреслюють важливість вивчення кольору як інструмента міжкультурної комунікації. Його використання може сприяти більш ефективному сприйняттю інформації, зниженню комунікативних бар'єрів і підвищенню рівня залученості здобувачів освіти до навчального процесу.

Під міжкультурною комунікацією ми розуміємо процес взаємодії між представниками різних культур, який включає обмін інформацією, цінностями, нормами та традиціями, теоретичні засади якої формувалися в межах різних наукових дисциплін, зокрема

лінгвістики, культурології, соціології та психології. Науковиця О. Гутиряк зазначає, що зростання інтересу до досліджень міжкультурної комунікації зумовлені феноменом мультикультуралізму, який набув особливої актуальності на межі XX–XXI століть, що став наслідком інтенсивних міграційних та інтеграційних процесів і охопив різні сфери суспільного життя. А тому, на позначення вченої, безпосередній контакт із представниками інших культур потребує розвитку навичок орієнтації в культурному розмаїтті та здатності до ефективної міжкультурної взаємодії [1]. Основними концепціями, теоріями та моделями міжкультурної комунікації є теорія культурних вимірів Г. Хофстеде, що пояснює відмінності між культурами через такі параметри, як дистанція влади, індивідуалізм/колективізм, уникнення невизначеності, маскуліність/фемініність тощо [4]; теорія контексту спілкування Е. Холла, яка поділяє культури на низькоконтекстні (де комунікація є прямою і точною) та висококонтекстні (де значення передається через невербальні засоби, зокрема колір). Модель культурного айсберга Е. Холла вказує, що більшість культурних аспектів є прихованими (жести, міміка, кольорові асоціації) і не усвідомлюються в повсякденному житті [2], а концепція символічного інтеракціонізму Дж. Г. Міда розглядає символи (включаючи колір) як важливі елементи міжкультурної взаємодії, що формують спільне розуміння реальності [6]. З огляду на ці теорії, колір у міжкультурній комунікації виступає не тільки естетичним елементом, а й засобом передачі інформації, культурних кодів та емоційних значень.

Різноманіття сучасного світу висуває на перший план питання готовності кожної людини до продуктивної взаємодії та міжкультурного порозуміння. Водночас у науковому дискурсі відсутнє єдине трактування цього явища. Його розглядають як здатність до комунікативної взаємодії в міжкультурному контексті, як процес взаємопроникнення культур, як обмін інформацією між представниками різних культур, а також як синхронну багаторівневу взаємодію в межах соціокультурної системи.

Міжкультурна взаємодія є складним процесом, що вимагає від людини не лише усвідомлення його особливостей, а й умінь ефективно застосовувати механізми міжкультурної комунікації. Для цього необхідно сформувати низку ключових компетенцій, серед яких комунікаційна, аналітична, емоційна, креативна, та поведінкова. У поєднанні з аналітичною компетентністю, що формує

здатність аналізувати та розуміти особливості міжкультурних відносин, виділяти ключові фактори, що впливають на комунікацію між культурами, і вивчати ці процеси для ухвалення обґрунтованих рішень, комунікаційна компетентність виховує здатність ефективно спілкуватися в різних культурних контекстах, дозволяє адаптувати комунікацію в залежності від культурних особливостей, виражати себе зрозуміло й чітко. Емоційна компетентність сприяє розвитку вмінь розпізнавати, розуміти та управляти власними емоціями, а також емоціями інших людей, що допомагає забезпечити ефективну взаємодію та підтримку гармонії в міжкультурних ситуаціях. Креативна компетентність укріплює здатність знаходити нестандартні, оригінальні підходи до вирішення міжкультурних проблем і задач, творчо підходити до комунікаційних процесів, що сприяє більш глибокому взаєморозумінню, а поведінкова компетентність дозволяє адаптувати свою поведінку відповідно до культурних норм і ситуацій, проявляючи гнучкість, повагу та розуміння до інших культур, що є важливим аспектом ефективної міжкультурної взаємодії.

Ці компетентності, які формуються в процесі навчання майбутнього дизайнера, дозволяють здобувачу освіти усвідомлювати відмінності між культурами, активно взаємодіяти та адаптуватися до різних культурних контекстів, що є важливою умовою в цілісному процесі створення й реалізації успішних проєктів.

У мистецькій освіті розуміння культурних особливостей сприйняття кольору дозволяє створювати візуальні матеріали, які відповідають специфіці аудиторії, формувати міжкультурну компетентність здобувачів освіти. Використання кольорових символів у мистецьких дисциплінах (історія мистецтв, живопис, кольорознавство) є маркером, який забезпечує глибше розуміння культурних відмінностей, покращує візуальну комунікацію та підвищує ефективність навчального процесу, що вказує на важливість комплексного підходу до використання кольору для розвитку міжкультурної чутливості та гармонізації освітнього середовища.

Дослідження антропологів і психологів (Б. Берлін, П. Кей, Й. Іттен) підтверджують, що кольорове сприйняття формується під впливом історичних, релігійних і соціальних факторів та економічних умов різних історичних етапів. Зміни в уявленнях про колір можуть бути пов'язані з конкретними подіями, ідеологіями, культурними традиціями та технологічними досягненнями, які можуть мати різне символічне значення.

Наприклад, червоний колір може бути символом влади або агресії в одних культурах, а в інших – любові чи святкувань. У середньовіччі кольори, як правило, були знаковими важливими й мали чітко визначені значення в релігійному та соціальному контекстах. Ці кольори не лише прикрашали церковні інтер'єри та літургійний одяг, але були насичені символікою, відображаючи духовні істини та моральні уроки. Наприклад, білий колір вказував на чистоту та святість, червоний – на вогонь Святого Духа та мученицькі страсті, чорний – на жалобу, піст і покуту, а зелений не мав спеціального значення [5]. Відмінності в стилях і напрямках мистецтва також сприяли зміні сприйняття кольору. Ренесанс, бароко, імпресіонізм і сучасні течії розвивали різні підходи до використання кольору, що відображало зміну світогляду й естетичних норм того чи іншого часу.

У глобалізованому світі колір виконує роль своєрідного «мосту» між культурами, оскільки він несе глибокі культурні смисли, що можуть значно відрізнятися залежно від традицій, історичного контексту та соціальних особливостей певного суспільства. Відтак, залежно від культурного середовища, кожен колір може мати різні значення: червоний колір у Західній Європі символізує любов, пристрасть, небезпеку; у Китаї – удачу й святковість; у Південній Африці – траур. Синій – у багатьох країнах асоціюється зі спокоєм і стабільністю; у деяких східних культурах – із духовністю. Жовтий – у Західній культурі символізує радість, у Японії – відвагу, а в Латинській Америці – траур. Зелений – у мусульманських країнах має священне значення, а в Західній культурі пов'язується з природою та гармонією. Білий – у Європі означає чистоту та невинність, тоді як у Китаї та Індії – символізує смерть і жалобу.

Отже колір є одним із найважливіших елементів візуального сприйняття. У мистецькій педагогіці вивчення кольору сприяє формуванню розуміння особливостей кольоросприйняття різних етносів і використання знань колористики для створення дизайнерських продуктів, об'єктів, що допомагають виховувати толерантність та повагу до культурного різноманіття.

Колір у педагогіці – це не просто естетичний інструмент, а потужний засіб впливу на навчальний процес, сприйняття інформації та ефективність засвоєння знань. Його правильне використання допомагає зробити навчання комфортнішим, зрозумілішим і продуктивнішим, бо впливає на концентрацію уваги: теплі кольори (черво-

ний, жовтий) стимулюють активність, а холодні (синій, зелений) заспокоюють і покращують зосередженість та емоційний стан здобувачів освіти. У закладах вищої освіти його застосування має значення у візуальному оформленні навчального середовища, бо кольорова гама навчальних просторів впливає на продуктивність. Світлі та нейтральні кольори – підходять для навчальних аудиторій. Яскраві акценти – допомагають підтримувати активність та інтерес. Але надлишок яскравих кольорів може відволікати від навчального процесу.

Використання кольору в навчальних матеріалах (схемах, діаграмах, інфографіці) може полегшити структурування інформації, покращити розуміння складних концепцій і стимулювати креативне мислення. Колірний кодинг завдань допомагає краще організувати навчальний процес (наприклад, складність завдань позначається кольорами); а використання кольорів у зворотньому зв'язку (зелений – позитивна оцінка, жовтий – зауваження, червоний – критичні помилки), дозволяє акцентувати увагу на рівні виконання завдання, допомагає швидко орієнтуватися в якості роботи та сприяє ефективному сприйняттю зворотного зв'язку. Такий підхід забезпечує візуальну наочність оцінювання, спрощує процес аналізу помилок і дає можливість учням або здобувачам вищої освіти оперативно реагувати на отримані коментарі.

У методиці викладання можна застосовувати колір для групування інформації (наприклад, виділення головних понять різними кольорами, схожих за змістом елементів визначення логічних зв'язків між частинами матеріалу), включати експериментальні вправи, кольорні симуляції, створення власних палітр, використовувати кольорові підказки для здобувачів освіти з різним рівнем знань (спрощені схеми для початківців, більш складні градації для досвідчених студентів), кольорові тести для перевірки знань. Крім того, використання кольорового кодування сприяє розвитку саморефлексії, оскільки дозволяє миттєво визначити, які аспекти роботи потребують доопрацювання, а які виконані на високому рівні.

Зазначимо, що здобувачі освіти з різними стилями навчання (візуали, кінестетики, аудіали) можуть по-різному сприймати кольорні акценти, а студенти з порушеннями кольорового зору потребують адаптованих матеріалів із більш чіткими контрастами. Це означає, що індивідуальні особливості кольорового сприйняття здобувачів освіти можуть впливати на вибір методів ефективного

візуального навчання, які дозволять покращити їх когнітивні процеси.

Сучасна педагогіка пропонує різні методи активного навчання, які допомагають здобувачам освіти усвідомити значення кольору в культурному контексті. До них належать: проєктна діяльність – створення художніх робіт, що відображають кольорову символіку різних народів; дослідницькі завдання, які передбачають аналіз кольорових особливостей мистецтва різних епох і культур; візуальні порівняння – співставлення кольорних гам у національних живописних традиціях; міждисциплінарний підхід – поєднання знань із мистецтва, етнографії, психології кольору та історії культури.

Безперечно у формуванні художньої толерантності велика роль належить викладачу, який відіграє ключову роль у формуванні уявлень про колір як засіб міжкультурного діалогу, бо не лише навчає основам кольорознавства, а й розвиває у своїх учнях повагу до художніх традицій інших народів. Важливою є організація занять у формі відкритого діалогу, під час якого здобувачі можуть висловлювати свої думки щодо кольорової символіки та її значення в різних культурах. Надання здобувачам освіти можливості експериментувати з кольором у власній художній практиці є значущою ланкою їхнього творчого розвитку, формування естетичного мислення та міжкультурної компетентності через такі види роботи: пленерні заняття, де студенти вчаться сприймати колір у природному середовищі різних регіонів; створення тематичних композицій, що передають атмосферу певної культури через кольорову гаму; роботу з цифровими технологіями, які дозволяють досліджувати кольорні схеми та експериментувати з поєднаннями відтінків.

Такий підхід допомагає майбутнім фахівцям віднайти власну візуальну мову, навчитися передавати емоції, настрої і зміст через кольорові поєднання, свободу вибору кольорових рішень, що сприяє розвитку креативного мислення, впевненості у своїх художніх здібностях і формуванню унікального художнього стилю.

Дослідження кольору може бути ефективним способом інтеграції різних навчальних дисциплін, зокрема психології, історії мистецтва, природничих наук. Майбутні фахівці мистецького спрямування мають змогу вивчати фізичні властивості кольору, його психологічний вплив або історичну роль у різних культурах.

Колір є потужним засобом емоційного вираження, він впливає на емоційний стан людини, формує настрої та поведінкові

реакції. Досліджуючи його вплив, здобувачі освіти вчаться усвідомлювати власні почуття та розуміти емоційні стани інших. Це сприяє розвитку емпатії та емоційної грамотності, що є важливими складовими сучасної освіти.

Використання кольору може допомогти створити сприятливий психологічний клімат у групі, сформувати емоційний настрій, покращити комунікацію та сприяти продуктивній взаємодії. Зокрема теплі кольори (жовтий, оранжевий, світло-червоний) сприяють активності, дружелюбності та підвищенню комунікабельності. Холодні відтінки (блакитний, зелений, фіолетовий) допомагають зменшити напруженість, спонукають до зосередженості та гармонізації відносин у групі. Колір виступає регулятором рівня енергії, бо яскраві кольори активізують, допомагають боротися з апатією та стимулюють творчість, а пастельні та приглушені тони підтримують стан розслаблення, створюючи атмосферу довіри та спокою. Використання єдиної колірної гами в інтер'єрі чи одязі може підсилювати відчуття єдності та спільності. Символічні кольори можуть відображати цінності групи, посилюючи відчуття приналежності. Важливо зазначити, що колір відіграє значну роль у зниженні рівня стресу та конфліктів. Так спокійні відтінки допомагають зменшити агресію та напруження між учасниками, спонукають до зміцнення згуртованості групи, а контрастні кольори можуть стимулювати дискусію, проте надлишок яскравих відтінків може спричинити перевантаження та дискомфорт. Оптимальне поєднання кольорів у робочому просторі забезпечує підтримку ефективності роботи, концентрацію уваги та підвищення продуктивності. До прикладу, зелений колір допомагає зосередженню, а жовтий сприяє генерації ідей. На думку В. Левицької та В. Ричко, процес сприйняття кольору відбувається поступово – від конкретних візуальних образів до абстрактного мислення, що особливо помітно в мистецькій діяльності. Дослідниці зазначають, що, хоча сонце часто асоціюють із червоним кольором, у художніх зображеннях його переважно передають жовтими та помаранчевими відтінками. Крім того, застосування зеленого кольору в навчальних і позашкільних закладах як елемента дизайнерського середовища дозволяє зменшити нервово-психічну напругу учнів і студентів, покращуючи їхню емоційну рівновагу під час навчального процесу [3].

На сьогодні в педагогічних дослідженнях порушується питання щодо нового аспекту навчання кольорознавству – кольородидактику, яку Д. Чаус трактує як «історію

систем та методів навчання кольору у ЗВО..., що вивчає узгодженість кольорових відтінків, які відповідають багатству матеріального світу і разом із світлотінню передають різноманітні властивості предметів» [7, с. 175]. Проте у цілеспрямованому процесі формування особистості, її моральних, інтелектуальних, естетичних, фізичних та соціальних якостей колір відіграє значну виховну роль. На нашу думку виховання через колір – це процес засвоєння особистістю колірних норм, цінностей, стереотипів і уявлень, що сформувалися в суспільстві протягом часу, це підхід, що використовує кольори для розвитку естетичного смаку, емоційного інтелекту та когнітивних здібностей.

Беззаперечним є факт потужного впливу кольору на психіку людини, особливо в дитячому віці, коли сприйняття світу ще формується. Саме в цей період закладаються основи чуттєвого досвіду, що впливають на подальше емоційне сприйняття навколишнього середовища. Кольори здатні викликати різні психологічні реакції, формувати настрій, стимулювати когнітивні процеси та навіть впливати на поведінку. Завдяки цьому в людини поступово формується власне сприйняття кольорової гами, розвивається здатність розрізняти відтінки та їхню символіку, а також виробляється система оцінок їхніх характеристик. Дослідження підтверджують, що певні кольори можуть викликати почуття спокою, радості чи тривоги, що відіграє важливу роль у психологічному розвитку особистості.

Важливу роль у виховному процесі особистості відіграє естетичне виховання на основі асоціацій, пов'язаних з кольором, яке допомагає адаптуватися до кольорового середовища, розвиває здатність до самовираження, підсилює сприйняття гармонії в навколишньому просторі, сприяє розвитку емоційного інтелекту, естетичного смаку та креативного мислення, впливає на поведінкові реакції та навіть формування моральних цінностей людини.

Для розуміння символіки кольорів у розмаїтих культурах можна запропонувати майбутнім дизайнерам або здобувачам освіти мистецького спрямування низку завдань: вивчити значення кольорів у множинних традиціях, порівнюючи їхнє сприйняття в Західному, Східному, Африканському чи Латиноамериканському мистецтві й довести, що колір вважається носієм культурного коду; дослідити палітри національних костюмів, традиційного живопису (наприклад, українська петриківка, японські гравюри укійо-е, африканські тканини кенте) та

виявити закономірності в їх використанні. Серед проєктних завдань досить цікавими є кольорові експерименти, де пропонується створити серію робіт, використовуючи палітри різних культур. Одним із варіантів є завдання адаптувати один сюжет у трьох різних кольорових рішеннях (наприклад, у стилі європейського Ренесансу, японських гравюр та африканського етнічного стилю), або дослідити, як міжнародні компанії адаптують кольорові рішення для різних ринків: чому McDonald's використовує зелений колір у Європі, а червоний – у США та Азії?

Використання методичних підходів, серед яких створення міжкультурних артпроєктів, використання цифрових інструментів (Canva, Adobe Color, Paletton) для аналізу кольорових рішень, які допомагають відтворювати колірні схеми традиційних мистецьких стилів, тестувати кольори в дизайні для множинних культурних середовищ; використання кейсів, віртуальних турів, виставок, онлайн-досліджень, дозволяють здобувачам освіти розширити знання про колір у контексті культурних традицій, ритуалів, звичаїв та обрядів; навчитися адаптувати колір для міжкультурної комунікації, практично застосовувати отримані знання у творчих проєктах.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Результати дослідження підтверджують, що колір є ключовим елементом міжкультурної комунікації, оскільки він не лише виконує естетичну функцію, а й передає символічні значення, які можуть відрізнятися в різних культурах. Це робить колір потужним інструментом взаєморозуміння, що особливо важливо в умовах глобалізації.

Використання кольору в міжкультурному спілкуванні має велике значення для сфери дизайну, маркетингу та освіти. Колір є універсальним, але водночас культурно специфічним засобом комунікації. Він може викликати емоції, формувати брендову ідентичність, впливати на рекламу та навіть змінювати міжнародні відносини. У сучасному глобалізованому світі знання міжкультурної символіки кольору допомагають уникнути непорозумінь та ефективно комунікувати з аудиторією. Відповідно, дизайнеру необхідно враховувати культурні контексти при створенні візуальних матеріалів, що робить знання кольорової символіки важливим аспектом професійної підготовки.

Дослідження також доводить, що інтеграція міжкультурного аспекту кольору в освітній процес сприяє формуванню культурної чутливості, толерантності та роз-

ширенню світогляду майбутніх дизайнерів. Включення міжкультурних аспектів у навчальні програми дозволяє студентам розвивати навички аналізу та інтерпретації кольору в різних художніх традиціях, що допомагає не лише уникати стереотипного використання кольору, але й створювати дизайн, який ефективно комунікує з представниками різних культур. Крім того, використання кольору в освітньому процесі має не лише комунікативне, а й когнітивне значення. Дослідження демонструє, що колір впливає на емоційне сприйняття, пам'ять та концентрацію уваги, що робить його ефективним засобом навчання. Різні кольори здатні викликати широкий спектр емоційних реакцій та впливати на когнітивні процеси, зокрема стимулювати активність, підвищувати зосередженість або сприяти розслабленню. Це розширює перспективи застосування кольору у формуванні навчальних матеріалів, які підсилюють засвоєння інформації. Отже, колір у мистецькій освіті є не лише засобом художнього вираження, а й важливим інструментом розвитку міжкультурної компетентності, що сприяє гармонійному сприйняттю мистецтва та дизайнерських об'єктів у глобальному контексті.

Перспективами подальшого дослідження буде аналіз застосування цифрових платформ та візуалізацій для дослідження кольорової символіки різних культур.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гутиряк О. Міжкультурна комунікація: до визначення поняття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 47, том 2, 2022. С. 205–208.
2. Куликова Л., Тарасенко Т. Діалог культур у теорії міжкультурної комунікації та практиці викладання іноземних мов. *Наук. вісник Мелітопольського держ. пед. ун.-ту*. № 1 (18). 2017. С. 42–46.
3. Левицька В. А., Ричко В. К. Виховання молодого покоління засобами кольору: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 18. Т. 2. К.: 2019. С. 13–16.
4. Пришляк О. Ю. Аналіз теорії культурних вимірів Г. Хофстеде. Матер. допов. та повід. Міжн. наук.-практ. конфер. *Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів*. Ужгород, 2019. С. 80–81.
5. Семенова В. Різноманітність повноти й досконалості. 23 Жовтня 2019. URL: <https://goo.su/IEcDG>. Дата звернення 9.02.2025.
6. Символічний інтеракціонізм. Соціологія. Навч. посіб. URL: <https://goo.su/b042gU>. Дата звернення 9.02.2025.
7. Чаус Д. Мистецькі пошуки початку ХХ століття та їхній вплив на методику формування

колеристичного бачення майбутніх фахівців образотворчого мистецтва. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. К.: 2023. Вип. 61. С. 43–54.

REFERENCES

1. Hutyriak, O. (2022) *Mizhkulturna komunikatsiia: do vyznachennia poniattia*. [Intercultural communication: to the definition of the concept].
2. Kulykova, L., Tarasenko, T. (2017). *Dialoh kultur u teorii mizhkulturnoi komunikatsii ta praktytsi vykladannia inozemnykh mov*. [Dialogue of cultures in the theory of intercultural communication and the practice of teaching foreign languages]. Melitopol.
3. Levytska, V. A., Rychko, V. K. (2019). *Vykhovannia molodoho pokolinnia zasobamy koloru: teoretychnyi aspekt*. [Education of the young generation by means of color: theoretical aspect]. Kyiv.
4. Semenova, V. (2019) *Riznobarvia povnoty y doskonalosti*. [A variety of completeness and perfection]. Uzhhorod.
5. *Symvolichniy interaktsionizm*. (2025). [Symbolic interactionism]. Kyiv.
6. Pryshliak, O. Yu. (2019). *Analiz teorii kulturnykh vymiriv H. Khofstede*. [Analysis of the theory of cultural dimensions H. Hofstede]. Kyiv.
7. Chaus, D. (2023). *Mystetski poshuky pochatku khkh stolittia ta yikhnyi vplyv na metodyku formuvannia kolorystychnoho bachennia maibutnikh fakhivtsiv obrazotvorchoho mystetstva*. [Artistic searches of the beginning of the 20th century and their influence on the method of

forming the coloristic vision of future fine art specialist]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ШВИРКА Вікторія Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: технології організації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

ШПЕТНА Світлана Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: формування професійних компетентностей майбутніх дизайнерів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

SHVYRKA Viktoriia Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Taras Shevchenko Luhansk National University.

Circle of scientific interests: Technologies of organization of the educational process in institutions of higher education.

SHPETNA Svitlana Anatoliyivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages professional orientation at the Educational and Scientific Institute of Philology and Journalism, Luhansk Taras Shevchenko National University.

Circle of scientific interests: Formation of professional competences of future designers.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2025 р.

УДК 378:615.851

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.134

ГУМЕНЮК Володимир Андрійович –

старший викладач кафедри гуманітарних та музично-інноваційних дисциплін

Київська муніципальна академія музики імені Р. М. Глієра

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0001-5617-9156>

e-mail: t_gumenyuk@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК SOFT SKILLS У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

ГУМЕНЮК Володимир Андрійович. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК SOFT SKILLS У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті наголошується на зростаючій ролі розвинутих м'яких навичок здобувачів вищої музичної освіти. Науковці пов'язують це явище з такими освітніми тенденціями, як глобалізація та швидкий прогрес в усіх галузях науки та різних сферах діяльності суспільства.

Ключові слова: hard skills, soft skills, здобувачі вищої музичної освіти, творчі мистецькі проекти, формування та розвиток.

HUMENIUK Volodymyr Andriyovych. FORMATION AND DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS IN HIGHER MUSIC EDUCATION STUDENTS

The article emphasizes the growing importance of soft skills in higher music education, which scientists associate with such educational trends as globalization and rapid progress in all branches of science and various spheres of society. Today puts forward new requirements for specialists in creative, namely musical, specialties: to remain competitive in any situation, musicians must constantly acquire new skills, which requires flexibility, a positive attitude to lifelong learning and education, and the development of such personal qualities as hard work, perseverance, and discipline.

The article provides examples of hard skills, including: performing, musicological, arranging, conducting and singing skills. Soft skills are also provided - purposefulness, discipline, self-improvement, self-development, introspection, the desire to learn throughout life, reflection and others.

It is found that the process of forming and developing these skills should be continuous, which requires the applicant to have formed motivation, purposefulness and the desire for self-improvement.

The latest research data on the attitude of employers to the formation of soft skills of young specialists, which they consider as basic compared to professional ones, are analyzed. The research shows the decisive place of soft skills, which should be formed in general education school and continued to develop in higher education.

Keywords: hard skills, soft skills, applicants for higher musical education, creative artistic projects, formation and development.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Українське суспільство динамічно змінюється та висуває нові вимоги до підготовки професійних кадрів, зокрема музикальних. Такі вимоги диктують здобувачу вищого закладу музичної освіти нові завдання.

Великий інтерес до розвитку м'яких навичок також проявляється у зарубіжних психологів та педагогів. Так у доповіді Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) на тему «Майбутнє освіти та навичок 2021» підкреслюється зростаюча важливість м'яких навичок в освіті, що пов'язують з такими тенденціями, як глобалізація та швидкий прогрес, особливо в галузі нових технологій та штучного інтелекту. Світові Громадські організації висувають нові вимоги до трудових ресурсів: «Щоб залишатися конкурентоспроможними, працівники повинні постійно набувати нових навичок, що потребує гнучкості, позитивного ставлення до навчання протягом усього життя, а також допитливості» [4].

Науковці «Бостонської консалтингової групи» («The Boston Consulting Group») розробили модель компетентностей молодого фахівця 2025 року, яка вміщує у себе системні ключові інтегративні компетентності, без сформованості яких неможливо ефективно виконувати свої професійні обов'язки в XXI столітті, яке характеризується стрімким розвитком інноваційних інформаційних технологій.

Також слід зазначити, що дослідження, які були проведені вченими Гарвардського та

Стенфордського університетів, виявили наступне: лише 15% кар'єрного успіху забезпечується рівнем професійних навичок (hard skills) молодих фахівців, тоді як інші 85% – це «soft skills» [12].

Процес формування та розвитку soft skills в процесі професійної підготовки здобувачів вищої музичної освіти в Київській муніципальній академії музики імені Р. М. Глієра відбувається на основі Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», чинних Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів вищої освіти, наказу Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 977 «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти ESG (Єреван, 2015) та інших нормативних документів Міністерства освіти і науки України.

У процесі формування та розвитку soft skills беруть участь: адміністрація, ректорат, навчальна частина; деканати та кафедри; відділ виробничої практики; органи студентського самоврядування; усі творчі колективи та клуби, що функціонують в Академії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної вітчизняної та зарубіжної літератури показали, що проблемою специфіки розвитку soft skills займалися М. Аллі, М. Армстронг, Л. Балабанова, Дж. Балкар, А. Барон, М. Василькова, К. Вейнбергер, С. Вілсон, Р. Вуд,

Ч. Вудраф, О. Грішнова, Б. Данилишин, І. Данченко, Р. Джеймс, А. Дойль, Г. Дугі-нець, Д. Ільницький, Ю. Кателі, К. Коваль, Н. Коляда, О. Кравченко, П. Кун, М. Морозова, С. Наход, М. Рубцова, Є. Огарьов, Т. Пейн, Р. Тайлер, В. Тюріна та інші дослідники.

Метою статті є розгляд проблеми формування та розвитку здобувачами вищої музичної освіти «soft skills» як важливого чинника їхньої професійної успішності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку варто визначитися з дефініціями «soft skills» та «hard skills».

«Soft skills» – м'які навички, які відносяться до «навичок ХХІ століття». У 2013 році співробітники американської компанії «Millennial Branding» провели опитування серед працівників відомих 225 американських фірм. Це дослідження було спрямовано на виявлення особистісних якостей, компетент-ностей, які мають вирішальне значення у процесі професійного становлення фахівців [12].

Після обробки даних цього опитування було отримано такі дані: вирішальне значення у кар'єрі менеджерів мають такі навички, у такій послідовності як:

- 1) комунікабельність;
- 2) критичне мислення;
- 3) гнучкість;
- 4) вміння працювати в команді.

Такі особистісні якості отримали назву «м'які навички» (soft skills), і активно використовуються в освітньому середовищі.

Слід зауважити, що у 2016 р. у Давосі (Швейцарія) у рамках Світового економічного форуму було сформульовано основні soft skills, необхідні сучасному фахівцеві для здійснення успішної професійної діяльності. Згідно доповіді на форумі, soft skills включають у себе характерні риси *когнітивної і в цілому інтелектуальної діяльності, емоційного інтелекту, управління власною діяльністю і способи конструктивної взаємодії з іншими людьми* [12].

Згідно з останніми дослідженнями, стейкхолдери ставлять на перше місце «м'які навички», а на другий план відходять професійні навички («hard skills»). «М'які навички» необхідні у будь-якому виді діяльності, тому так важливо починати формувати їх уже на етапі навчання у загальноосвітній школі та продовжувати активно розвивати в освітній практиці вищої школи.

А тепер розглянемо більш детально поняття «hard skills» – тверді навички, які стосуються професійних знань, умінь, процесів, технологій, стандартів, які використо-

вуються в певній сфері діяльності, зокрема музичній.

Тверді навички, а ми їх можемо називати професійними музичними навичками, постійно перевіряються в процесі підсумкового та поточного контролю в Академії. Але вони, як свідчить практика, не завжди достатні для успіху в музичній діяльності. Тверді навички допомагають виконувати конкретні творчо-музичні завдання, володіти певними виконавськими технологіями, застосовувати певні методи та правила, створювати певні креативні музичні проекти, підтримувати певну якість та ефективність музичної діяльності.

Виходячи з вищезазначеного, перед науково-педагогічними працівниками та студентами Академії постає вельми важлива проблема розвитку таких навичок. У своїй роботі пропонуємо розглянути етапи розвитку «м'яких навичок» здобувача:

1. аналітичний етап (визначення поточного стану розвитку власних навичок здобувача, сильні та слабкі їх сторони, цілі, очікування, свої можливості щодо розвитку недостатніх навичок);

2. етап планування (вибір необхідних навичок для здійснення музичної діяльності; методи, техніки та інструментарій для розвитку);

3. діяльнісний етап (виконання певних завдань, вправи, практика реальної участі у різноманітних творчих проєктах Академії, отримання зворотного зв'язку, коригування своїх дій;

4. контрольний етап (оцінка та перевірка своїх результатів, порівняння їх з очікуваннями, визначення власних досягнень, проблеми, помилки, отримання оцінки від викладача та від себе, інших експертів; процес рефлексії, який спрямовано на аналіз отриманого досвіду, емоцій, визначення своїх подальших потреб, цілей, планів, що стосуються розвитку навичок.

Науково-педагогічним працівникам Академії, для розвитку «м'яких навичок» здобувача, рекомендуємо використовувати на заняттях з циклу гуманітарних дисциплін, теоретичних дисциплін фахового блоку такі інтерактивні методи навчання. Зупинимося на їх розгляді.

1) Метод кейсів (англ. case method – метод конкретних ситуацій), який засновано на вирішенні конкретних проблемних ситуацій в музичній діяльності. В перекладі з англійської кейс – випадок, кейс-стаді – повчальний випадок. Дидактична наука розглядає кейс як спеціально підготовлений навчальний матеріал, що містить структурований опис ситуації, що запозичена з

реальної музичної практики; змушує студента-музиканта шукати рішення конкретного завдання.

2) Метод дискусій, який є одним із видів професійного спілкування. Значення методу дискусій полягає у вирішенні професійної проблеми, спрямувати студентів на її розв'язання, уточнити і визначити свою позицію щодо проблеми, навчитися аргументовано відстоювати власну точку зору і в той же час толерантно відноситися до думок інших учасників комунікації, відстоювати власне ставлення на обговорювану тему.

3) Впровадження технології розвитку критичного мислення студента-музиканта (дав. – гр. «мистецтво аналізувати, розмірковувати»). Такий процес впровадження технології полягає у розвитку наукового мислення, суть якого забезпечує ухвалення продуманих, незалежних рішень. В процесі впровадження у студентів розвиваються такі якості як усвідомленість, саморозвиток та самовдосконалення.

4) Застосування в навчальному процесі інтернет-технологій. Перші три зазначені методи та технології вже досить давно і успішно застосовуються у підготовці фахівців різних спеціальностей, особливо гуманітарних, творчих професією, а також пов'язаних з музичною культурою [2].

У зв'язку з останніми подіями, пов'язаними з військовим станом, навчання проводиться в змішаному форматі, одним з яких є дистанційний. Як показує практика, використання інтернет-технологій ефективно позначилося на самостійності, автономності студентів.

Також, дієвим засобом формування та розвитку м'яких навичок у студентів є участь у підготовці та проведенні таких творчох мистецьких проєктів КМАМ ім. Р. М. Глієра Музичний клуб «Академія», який проводиться спільно з Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого. Метою якого є розширення творчих контактів, комунікації із мистецькою спільнотою України та міста Києва.

Наступним проєктом Академії є інтелектуальна лабораторія – Glier Intelligent Lab, скорочено GIIntLab – це новий on-line проєкт, спрямований на активізацію науково-творчого потенціалу, критичного мислення студентів Академії та налагодження міжнародних зв'язків із діячами культурної сфери і провідними науковими установами різних континентів світу.

На базі он-лайн зустрічей відбуваються наукові дискусії, обмін творчим досвідом, презентації результатів власних наукових досліджень і розробок.

Представляємо ще один масштабний науково-творчий проєкт «Визначні дати музичного календаря», який регулярно проходить у стінах Академії. Він має декілька напрямів проведення. Один з них – відтворення національної музичної спадщини; дослідження та презентація музичних артефактів; ретроспектива світового музичного мистецтва й українська музика, як складова цієї культури.

Отже, аналіз психолого-педагогічної науки свідчить про те, що необхідність формування та розвитку «м'яких навичок» у здобувачів різних спеціальностей є показником наявності активної творчої позиції стосовно власного життя та сформованої мотивації на вироблення ефективних стратегій поведінки у майбутній професійній діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Проведений аналіз доводить актуальність розвитку навичок, віднесених до soft skills, доводить їх гнучкість з часом і те, що вони потрібні для подальшої професійної музичної діяльності. У музичній освіті, на наш погляд, особливої уваги набуває навичок «позитивна Я-концепція», яка включає в себе впевненість у собі, ефективність творчої діяльності, самосвідомість та переконання, а також самооцінку та почуття благополуччя та гордості.

Ці особистісні якості молодого музиканта є основою для позитивної ідентичності особистості, усвідомлення та застосування своїх можливостей у професії музиканта. Саме це необхідно під час професійної підготовки музикантів. Тільки особистість здобувача, яка впевнена в собі; відчуває гордість та задоволення від своєї діяльності; має професійну ідентичність здатна ефективно виконувати творчі завдання музичної діяльності.

Професійна ідентичність у музичній освіті – це результат активного процесу, що відображає уявлення суб'єкта про себе, власний шлях розвитку, що пов'язує майбутню діяльність з музичною творчістю, реалізує взаємодію з навколишнім світом і набуває самоповагу через виконання професійної діяльності.

У рамках розвитку м'яких навичок у здобувачів ми пропонуємо розвивати професійну ідентичність як рушійну силу всіх навичок з метою формування загальних компетентностей: здатність здобувача діяти відповідно до Конституції України, виконувати свій громадянський та професійний обов'язок відповідно до принципів законності та патріотизму.

У подальших роботах передбачаємо дослідити інтенсифікацію розвитку м'яких навичок здобувачів в процесі підготовки, організації та проведення науково-мистецьких проєктів в Київській муніципальній академії музики імені Р. М. Глієра.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників працевлаштування. Вісник Вінницького політехнічного університету. 2015. № 2. С. 162–167.
2. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft skills» в умовах закладу вищої освіти. Актуальні питання гуманітарних наук, 2020. № 3(27). С. 137–145.
3. Морозова М. Розвиток «soft skills» у майбутніх фахівців економічних спеціальностей. 2021. URL: https://www.apfn-journal.in.ua/archive/42_2021/part_2/33.pdf
4. М'які та тверді професійні навички: практичний посібник для саморозвитку. URL: <https://bizmag.com.ua/myaki-ta-tverdi-navychky/>
5. Наход С. А. Значущість «soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи, 2018. № 63. С. 131–135.
6. Тюріна В., Данченко І., Полубоярина І. Зв'язок гнучких навичок «soft skills» з емоційним інтелектом // *Innovative trends in science, practice and education. Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference. Munich, Germany. 2022. Pp. 354-359* URL: <https://isg-konf.com/innovative-trends-in-science-practice-and-education/> Available at : DOI: 10.46299/ISG.2022.I.VII
7. Уйтман Д. Розвиток м'яких навичок. 2018. URL: <https://www.pinterest.jp/pin/801077852465138942/>
8. 12 м'яких навичок, важливих для щасливого життя, та як їх розвинути. 2021. URL: <https://osvitoria.media/experience/12-m-yakyh-navychok-vazhlyvi-dlya-shhaslyvogo-zhyttya-ta-yak-yih-rozvynuti/>
9. Формування Soft Skills: 5 міфів про розвиток м'яких навичок. 2022. URL: <https://stud-point.com/blog/self-development-and-motivation/formuvannya-soft-skills-5-mifiv-pro-rozvytok-m-iakykh-navychok/>
10. OECD Skills Outlook 2019: Thriving in a Digital World. URL: <https://www.oecd.org/education/oecd-skillsoutlook-e11c1c2d-en.htm>
11. The definition Of Soft Skills. 2020. URL: <https://www.dictionary.com/browse/soft-skills>
12. Welldone. What is Soft Skills? What's the difference between Soft and Hard Skills? 2017. URL: <https://www.welldone.org.ua/shho-take-soft-skills-v-chomu-riznitsya-soft-i-hard-skills/>

REFERENCES

1. Koval, K. O. (2015). *Rozvytok «soft skills» u studentiv – ody z vazhlyvishykh chynnykiv pratselashuvannya*. [The development of «soft skills» in students is one of the most important factors of employment]. Vinnytsa.
2. Koliada, N., Kravchenko, O. (2020). *Praktychnyi dosvid formuvannya «soft skills» v umovakh zakladu vyshchoi osvity*. [Practical experience in the formation of «soft skills» in a higher education institution].
3. Morozova, M. (2021). *Rozvytok soft skills u maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnykh spetsialnostei*. [The development of «soft skills» in future specialists in economic specialties
4. *Miaki ta tverdi profesiini navychky*. [Soft and hard professional skills].
5. Nakhod, S. A. (2018). *Znachushchist «soft skills» dlia profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii*. [The importance of «soft skills» for the professional development of future specialists in socio-economic professions].
6. Tiurina, V., Danchenko, I., Poluboiaryna, I. (2022). *Zviazok hnchkykh navychok «soft skills» z emotsiinym intelektom*. [The relationship of flexible «soft skills» with emotional intelligence].
7. Uytman, D. (2018). *Rozvytok miakykh navychkiv*. [Development of soft skills].
8. *12 miakykh navychok, vazhlyvykh dlia shhaslyvoho zhyttia, ta yak yikh rozvynuty*. (2021). [12 Soft Skills Important for a Happy Life and How to Develop Them].
9. *Formuvannya Soft Skills: 5 mifiv pro rozvytok miakykh navychok*. (2022). [Forming Soft Skills: 5 Myths About Developing Soft Skills].
10. *OECD Skills Outlook 2019: Protsvitannia v tsyfrovomu sviti*. (2019). [OECD Skills Outlook 2019: Thriving in a Digital World].
11. *Vyznachennia Soft Skills*. (2020). [The definition of Soft Skills].
12. *Molodets'. Shcho take Soft Skills? Yaka riznitsya mizh Soft ta Hard Skills?* (2017). [Welldone. What is Soft Skills? What's the difference between Soft and Hard Skills?].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГУМЕНЮК Володимир Андрійович – старший викладач кафедри гуманітарних та музично-інноваційних дисциплін Київської муніципальної академії музики імені Р. М. Глієра.

Наукові інтереси: інноваційні форми та методи музичної освіти, цифрові технології в дистанційній музичній освіті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

GUMENYUK Volodymyr Andriyovych – senior lecturer at the Department of Humanitarian and Musical-Innovative Disciplines of the Kiev Municipal Academy of Music named after R. M. Gliera.

Circle of scientific interests: innovative methods of music education, digital technologies in distance music education.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2025 р.

УДК 37.091.2:004

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.139

ДОВБНЯ Олександр Володимирович –

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

кафедри інформаційних технологій та програмування

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0004-8308-4453>

e-mail: o.v.dovbnia@udu.edu.ua

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ

ДОВБНЯ Олександр Володимирович. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ

Здійснено огляд викликів, які з'явилися, з початком пандемії Covid-19, у 2020 році, та посилюються, у період повномасштабного вторгнення з боку Росії на територію України, – у 2022 році. Основну увагу зосереджено на ключових компонентах, які є актуальними у системі освіти, – а це принципи, методи та підходи у навчальному процесі, які зазнали трансформації внаслідок вище зазначених викликів.

Ключові слова: технології, інформаційні технології, комунікаційні технології, «кліпове» мислення, Moodle, Google Classroom, «Microsoft Teams».

DOVBNYA Oleksandr Volodymyrovych. IMPLEMENTATION AND USE OF ICT IN THE EDUCATIONAL PROCESS AS ADAPTATION TO TODAY'S REALITIES PROCESSES AS ADAPTATION TO TODAY'S REALITIES

A review of the challenges that appeared with the onset of the Covid-19 pandemic in 2020 and intensified during the period of a full-scale invasion by Russia of the territory of Ukraine in 2022. The main attention is focused on the key components that are relevant in the education system - and these are the principles, methods and approaches in the educational process that have undergone transformation as a result of the above-mentioned challenges. Flexibility, self-organization and self-improvement of objects and subjects of the educational process have become basic priorities in the today's realities. Since modern pupils, students and pedagogues are forced to be flexible and be able to adapt to conditions of varying complexity, the main focus is concentrated on information and communication technologies (hereinafter - ICT), as an actual instrument of the mentioned challenges and in the context of the formation of a common world information space. The quality of information and communication support is a determining factor in the evolutionary development of the state and society.

Therefore, on the agenda is the development and implementation of electronic instruments and platforms in the educational process of educational institutions, as method of studying of basic and special disciplines, based on person-oriented education, capable of providing high-quality training for future specialists.

Today, we have a number of preconditions that lead to the introduction of ICT in the educational process: online learning; training in several shifts; change in standard modes and pace of training due to massive shelling; power outages; a constant threat to human health and life, in connection with the war in Ukraine.

The article reveals the essence of ICT, and also raises the question of the peculiarities of their introduction and use in the educational process. The issue of the motivational component on the use of ICT by participants in the educational process is analyzed.

Keywords: technologies, information technologies, communication technologies, «clip» thinking, Moodle, Google Classroom, «Microsoft Teams».

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У зв'язку зі стрімкими соціально-економічними та політичними змінами у суспільстві на часі розроблення та

впровадження в навчально-виховний процес інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), які забезпечать всі потреби сучасного суспільства у навчанні та розвитку.

Визначення основних передумов і причин необхідності впровадження і використання ІКТ дозволить зорієнтуватися розробникам при створенні нових та вдосконаленні вже існуючих систем ІКТ; користувачам для ефективного та продуктивного використання у процесі діяльності.

Екстраполюючи погляди щодо розвитку українського соціуму на кінець ХХ століття, – звертаємо увагу, що швидкість передачі інформації, її аналізу, обробки та отримання виважених висновків, займало набагато більше часу та зусиль, аніж сьогодні. Зміни, які відбуваються під впливом науково-технічного прогресу, багато в чому спростили та полегшили роботу фахівців всіх сфер діяльності та відповідно сфери освіти. Зокрема, на особливу увагу заслуговують інформаційно-комунікаційні технології, які в силу розвитку епохи комп'ютерної техніки зайняли основну позицію у системі освіти і не тільки. Саме інформаційні технології дозволяють вирішувати складні завдання та задачі, які стоять нині у контексті навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі проведеного дослідження було здійснено аналіз наукових праць, які охоплюють питання використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому середовищі. Над питанням ІКТ, які використовуються в освітньому середовищі працюють А. Андрєєв, В. Биков, Я. Ваграменко, Т. Вахрушева, В. Вержбіцький, І. Власенко, О. Гриценчук, Є. Долинський, Ю. Жук, В. Каймін, Н. Корсунська, В. Кухаренко, В. Осадчий, Є. Полат, О. Рибалко, О. Скубашевська, А. Хуторський.

Сьогодні увагу науковців та вчених-дослідників привертають різні аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес. Так, проблемі використання ІКТ з метою підвищення ефективності самостійної роботи студентів присвячено дослідження Н. Бойко та А. Байраківського. Автори зазначають, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес сприяє більш комплексному оволодінню студентами системою знань та вмінь; розвиває творчу спрямованість пізнавальної діяльності студентів; допомагає формуванню відповідних професійних і особистісних якостей [2]. При цьому, використання засобів ІКТ у навчальному процесі освітнього закладу виступає не самоцілью, а педагогічно виправданим підходом, що має розглядатися в плані педагогічних переваг порівняно з традиційними технологіями організації самостійної роботи [3].

Мета статті – визначення основних передумов та особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи Національну стратегію розвитку освіти України та швидке оновлення знань в галузі технічних наук, включаючи й базові, перед навчальними закладами стають актуальними завдання підготовки фахівців, здатних до:

- адаптації у швидко-змінюваних умовах сучасного соціуму;
- самостійності у отриманні навиків необхідних у вирішенні складних завдань;
- самостійності та критичності мислення, бачення проблеми реальної дійсності з використанням сучасних технологій, пошук раціональних шляхів їх вирішення;
- умінь працювати з інформацією, знаходити й ефективно використовувати інформаційні ресурси, в тому числі й світові, для вирішення поставлених завдань;
- умінь працювати в колективах, які об'єднують фахівців різних напрямів і знань [5].

Тому на часі – розробка та впровадження в навчально-виховний процес навчальних закладів електронних інструментів та платформ, як засобів вивчення базових та спеціальних дисциплін, на основі особистісно-орієнтованого навчання, здатного забезпечити якісну підготовку майбутніх фахівців.

На сьогоднішній день, ми маємо низку передумов, які призводять до впровадження ІКТ у навчальний процес: навчання он-лайн; навчання у кілька змін; зміна стандартних режимів і темпів навчання у зв'язку з масованими обстрілами; відключеннями електроенергії; постійна загроза здоров'ю та життю людини, у зв'язку з війною в Україні.

Інформаційно-комунікаційні технології (Information and Communication Technologies, ICT) – це сукупність методів, виробничих процесів та програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує виконання інформаційних процесів з метою підвищення їхньої надійності та оперативності і зниження трудомісткості ходу використання інформаційного ресурсу [1].

Ми виділили основні передумови необхідності впровадження та використання ІКТ у навчальному процесі:

- великий обсяг інформації і велика швидкість постійно змінюваного інформаційного потоку;
- розвиток сучасних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних;

- "кліпове" мисленням у дітей, що прийшло на заміну понятійно-логічному мисленню;

- соціально-економічні умови: війна, пандемія.

Сучасна освіта повинна підлаштуватися під особливості сучасних дітей, трансформація світосприйняття яких відбулася вже за рахунок подій сьогодення: стрімкий розвиток технологій на початку ХХІ століття, пандемія, війна. В цих умовах формування інформаційно-цифрової компетентності має бути пріоритетним напрямком у навчанні сучасних дітей, починаючи вже від молодшої школи до вищих навчальних закладів.

Головні ключові моменти, які сьогодні актуальні і на які має орієнтуватися освіта: адаптація, самоорганізація, самовдосконалення.

1. Адаптація. Сучасні діти мають бути гнучкими і адаптивними і до викликів сучасності, адже – це умова «виживання».

2. Самоорганізація. Під самоорганізацією слід розуміти сукупність властивостей та здібностей особистості, що дозволяє ефективно організувати власну діяльність, і включає певний комплекс знань, волюву регуляцію, мотивацію, навички планування і цілепокладання. Таким чином, ми відносимо поняття «самоорганізація» до категорії «властивостей та здібностей особистості». Серед ключових ознак виділяємо: комплекс знань, волюву регуляцію, мотивацію, навички планування та цілепокладання.

3. Самовдосконалення. Сучасна освіта повинна мотивувати здобувачів освіти до самовдосконалення, тому що це єдиний шлях «іти в ногу з часом». Технології не стоять на місці, постійний потік великого об'єму інформації, яка постійно змінюється вимагає і від нас постійного самовдосконалення. Отже задача сучасної освіти також полягає в тому, що учні мають бути мотивовані до самовдосконалення та саморозвитку.

На сьогоднішній день ми маємо великий об'єм інформації. Він зосереджений у цифровому просторі – Інтернеті. Це зробило можливим навчатися і працювати на відстані. Особливе місце займає цифровізація системи освіти, котра має закласти основу (фундамент) цифровізації суспільства. З цією метою необхідно оволодіти змістом навчання та яким чином здійснювати сам процес навчання та формування низки компетенцій.

Міжнародні організації здійснюють класифікацію компетенцій, виокремлюючи: цифрову, інформаційну і наукову грамотність.

Цифрова грамотність – це здатність створювати і використовувати за допомогою цифрових технологій, включаючи навички комп'ютерного програмування, пошук і обмін інформацією, комунікацію з іншими людьми. Враховуючи той факт, що розвиток цифрових технологій визначає, насамперед, працівників масових професій, які готуються на основі однієї програми, постає необхідність розвитку навичок самоорганізації, планування самомотивації – це сприяє індивідуалізації освіти. Це дозволяє здійснювати індивідуалізацію процесу навчання та контролю результатів кожного окремо. З цією метою створюються інформаційно-освітні портали, середовища, соціальні мережі викладачів, студентів, батьків з урахуванням навчального контенту системи оцінок та зворотного зв'язку [8].

Цифрові технології надають інструменти щодо розвитку змішаного навчання, реалізуючи можливість вийти за межі класно-урочної системи, єдиного і однакового для всіх навчального плану і однакового часу на його реалізацію, розвитку мобільності студентів, навчання за власною траєкторією.

ІТ-технології приходять на допомогу викладачам та студентам: існує багато інструментів та продуктів, розроблених для підтримки онлайн-навчання, і їх можна підключити, не виходячи з дому, маючи лише доступ до інтернету.

Основні інструменти, які зараз використовують для навчання:

1. Moodle – безкоштовна і відкрита система управління навчанням, яка може поєднувати у собі комунікацію між викладачами та студентами. Надає безліч можливостей, серед яких: виконання завдань, завантаження файлів, обмін повідомленнями, оцінювання та календар подій. Також, у Moodle інтегровані сучасні технології для перевірки робіт на плагіат плагіатчекером Unicheck.

2. Google Classroom – безкоштовний веб-сервіс для обміну файлами. У сервісі можна завантажувати роботи, редагувати їх, оцінювати тестові або контрольні роботи. Для початку роботи сервісу достатньо мати лише пошту Google (Gmail). Сервіс може допомогти не випасти з процесу навчання як маленьким школам, так і великим закладам освіти.

3. « – центр для командної роботи в Office 365. Це більш спрощений варіант систем управління навчанням, проте він дозволяє класу чи навчальній групі комунікувати та обмінюватися файлами. Програма об'єднує все в спільному робочому середовищі, яке містить чат для обговорень, файлообмінник та корпоративні програми [9].

Міністерство освіти і науки України рекомендує до використання в організації дистанційного навчання наступні інструменти та платформи [4]:

Таблиця 1

Інструменти та платформи для дистанційного навчання

№	Інструмент	Коротка характеристика
1	HUMAN ШКОЛА	Зручні та сучасні інструменти для навчального закладу (система управління навчанням, аналітика, шкільна соцмережа, рефлексія). Безкоштовно для державних закладів освіти.
2	НОВІ ЗНАННЯ	Електронні класні щоденники та журнали. Зручна система дистанційного навчання. Заклад освіти повинен бути приєднаним до системи «КУРС "Школа».
3	ЄДИНА ШКОЛА	Інформаційно-комунікаційна система, призначена для закладів освіти, учнів та їх батьків, включає електронні журнал та щоденник. Є мобільний додаток. Рекомендована МОН України.
4.	MOODLE	Навчальна платформа, яка допоможе створити ефективне інтернет-навчання у власному середовищі. Можливість створювати курси, близько 20 видів діяльностей. Є мобільний додаток.
5.	GOOGLE CLASSROOM	Безкоштовний веб-сервіс, створений Google для закладів освіти. Є мобільний додаток.

Якщо немає можливості швидко впровадити систему управління навчанням для своєї групи, факультету чи університету, викладачам завжди придуть на допомогу такі комунікаційні платформи, як Zoom, Hangouts чи Skype. Це спростить передачу домашніх завдань та допоможе підтримати зв'язок зі студентами під час карантину.

Дистанційне навчання вирішує проблему не лише фізичної присутності студента та викладача в одній лекційній аудиторії, а й полегшує доступ до навчальних матеріалів, тестових завдань та надає можливість перевірки завдань онлайн [5].

Одним із плюсів дистанційного навчання та використання онлайн-ресурсів для нього, є інтеграція з системами перевірки робіт на плагіат. До прикладу, поширений в Україні Moodle інтегрований із плагіатчекером Unicheck.

Платформа "MOODLE" представляє можливість проєктувати, створювати і управляти інформаційно-навчальними ресурсами навчального закладу. Ця система є досить гнучкою: викладач може самостійно створювати дистанційний курс і керувати ним, тобто власноруч контролювати доступ до своїх курсів, використовувати обмеження за часом, створювати власні системи оцінювання, контролювати здачу на перевірку виконаних студентами завдань, фіксувати невчасно надіслані на перевірку завдання, дозволяти або забороняти студентам перездачу контрольних завдань (модульних або підсумкових – заліків, іспитів) [4].

Он-лайн навчання – надзвичайно актуальний метод підтримки безперервності освітнього процесу під час карантину. Незважаючи на те, як довго він триватиме – викладач має можливість підтримувати зв'язок з учнями та студентами, допомагати їм та постійно перевіряти їхні роботи. Безумовно, такі можливості мають розглядатися не лише як вимушені міри: перехід освіти в онлайн має стати рівноправною складовою освітнього процесу разом з стаціонарним викладанням. Це майбутнє, до якого мають готуватися освітні заклади всього світу. І якщо ми не хочемо залишитися поза світовими тенденціями – то якраз зараз Україна має чудовий шанс почати масове запровадження онлайн-навчання.

Причинами впровадження та використання інформаційних комп'ютерних систем і прямою необхідністю є те, що зараз суб'єктами здобуття знань є діти покоління Z. Суб'єктами освітнього процесу є покоління зі специфічним «кліповим» мисленням, домінуванням прагматизму, інтегровані в цифрове середовище навчання і розвитку, процесуальна складова методичної системи навчання обов'язково має включати інформаційно-комп'ютерні технології.

Фахівці стверджують, що кліповий тип мислення передусім притаманний поколінню Y (народженим після 1981 року) та, ще більшою мірою, поколінню Z (народженим після 1994 року) – молоді, що виросла під впливом цифрової революції [9].

Термін «кліпове мислення» означає здатність людини сприймати світ через короткі яскраві образи і послання теленовин або відеокліпів. Цим воно принципово відрізняється від понятійного (словесно-

логічного) мислення, де використовуються поняття та логічні конструкції, а не образи.

Взагалі, слово «слір» перекладається з англійської як «відсікання; фрагмент, нарізка». Virізаючи основні моменти і складаючи їх у загальну історію, монтажник кліпів полегшує глядачу розуміння і показує загальну картину, не заглиблюючись у запропоновану тему.

Кліпове мислення працює за тими ж принципами, що й відеокліпи, тобто людина сприймає навколишню дійсність як послідовність не пов'язаних між собою явищ, а не як цілісну картину. Мозок просто не встигає збудувати логічний ланцюжок, а отримана інформація швидко забувається, звільняючи місце для нової. Із кліповим мисленням світ перетворюється на калейдоскоп різних, не пов'язаних між собою уламків інформації. Діти звикають до того, що образи в їхній голові постійно змінюють один одного і постійно вимагають нових. Оскільки інформації дуже багато, її подають, як правило, шматками, вирваними з контексту. Через потужний інформаційний потік та колосальний обсяг знань, який діти мають засвоїти, немає змоги прожити цю інформацію й докопатися до суті. Вона засвоюється дуже поверхнево. Це основна причина розвитку кліпового мислення.

Зараз підрастає мультизадачне покоління. Відмова від чітких часових меж не заважає дітям виконувати свої обов'язки і ніяк не впливає на їхнє майбутнє. Робота та навчання для них – це просто перелік завдань, що потрібно виконати в строк. Це все підводить до того, що використання ІКТ у сучасному світі є необхідністю.

Друга важлива особливість у контексті впровадження ІКТ у освітній процес являється «інформаційна грамотність».

Вперше поняття «інформаційна грамотність» та відповідний термін «Information Literacy» було введено у 1977 р. у США та використано у національній програмі реформи вищої освіти. Значний внесок у розробку даного поняття зробила Американська бібліотечна асоціація, у трактуванні якої інформаційно грамотною людиною може бути названа особистість, здатна виявити, розмістити, оцінити інформацію та найефективніше її використовувати.

Термін «Information Literacy» набув широкого поширення у США, а й у багатьох англійських країнах, де під ним почали розуміти здатність ідентифікувати потребу у інформації, навички з ефективного знаходження, оцінки та використання інформації.

Під нею розуміється наявність знань та вмінь ідентифікації інформації, необхідної для виконання певного завдання або вирішення проблеми, ефективного пошуку інформації, її організації та реорганізації, інтерпретації та аналізу знайденої та одержаної інформації (наприклад, після завантаження з Інтернету); оцінки точності та надійності інформації, включаючи дотримання етичних норм та правил користування отриманою інформацією; за необхідності – передачі та подання результатів аналізу та інтерпретації іншим особам; подальшого застосування інформації для здійснення певних дій та отримання певних результатів. Для досягнення однозначності використовуваного понятійного апарату визначено перелік слів-синонімів інформаційної грамотності, до яких належать такі терміни, як "інформаційні вміння, бібліографічна підготовка, освіта користувача, інформаційні компетенції". Серед споріднених, але не синонімічних понять інформаційної грамотності, названо: «Мережева грамотність, цифрова грамотність, інтернет-грамотність, комп'ютерна грамотність, медіа грамотність».

В узагальненому вигляді уявлення про основні компоненти інформаційної грамотності та показники їх освоєння в стандартах ІФЛА можна подати так:

1. Отримання інформації («користувач відбирає інформацію раціонально та ефективно»): визначення та формулювання потреби в інформації; знаходження інформації

2. Оцінка інформації («користувач оцінює інформацію критично та компетентно»): відбір, вилучення, аналіз, синтез інформації; організація інформації: узагальнення та інтерпретація інформації

3. Використання інформації («користувач знаходить нові шляхи передачі, подання та використання інформації, освоює інформацію як власне знання»): застосування отриманої інформації, освоєння її як знання, підготовка інформаційних продуктів; передача та використання інформації відповідно до законів про інтелектуальну власність, правил легального використання інформації та етичних норм.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, в рамках обраної проблематики, нам вдалось вивчити дефінітивне наповнення поняття «інформаційно-комунікаційні технології» проаналізувати основні інструменти, які дозволяють реалізовувати навчальний процес у закладі освіти в умовах віддаленого режиму; а також визначити основні передумови та особливості їх застосування.

Трансформація світосприйняття відбулася за рахунок подій сьогодення: стрімкий розвиток технологій на початку XXI століття, пандемія, війна. В цих умовах формування інформаційно-цифрової компетентності стало пріоритетним напрямком у навчально-виховному процесі, починаючи від молодшої школи до вищих навчальних закладів. Навчально-виховний процес у освітніх закладах, зазнав кардинальних змін.

Можна довго наводити аргументи за і проти з приводу ефективності ІКТ в освітньому процесі, але не використовувати їх не маємо права, бо вони стрімко ввійшли в усі сфери нашого життя. Вони спрощують спілкування і співробітництво, стають визначальними в економіці і на виробництві, займають центральне місце у процесі інтелектуалізації суспільства, розвитку його системи освіти і культури.

Основними передумови необхідності впровадження та використання ІКТ у навчальному процесі: великий обсяг інформації і велика швидкість постійно змінюваного інформаційного потоку; "кліпове" мислення у дітей, що прийшло на заміну понятійно-логічному мисленню; соціально-економічні умови: війна, пандемія.

Головним завданням станом на сьогодні, є впровадження і використання максимально зручних, ефективних, адаптованих під кожного учасника освітнього процесу інформаційно-комунікаційних технологій з урахуванням усіх передумов.

Одним з важливих завдань сучасних вузів являється інтеграція навчальних планів усіх напрямків підготовки, з тим, щоб проводити навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Це завдання цілком вирішуване, хоча і вимагає значних зусиль з боку професорсько-викладацького та управлінського складу начального закладу.

Описані аспекти не повністю розкривають глибину та багатогранність зазначеної проблематики, а тому виникає нагальна необхідність у зосередженні уваги на більш ґрунтовнішому аналізі та вивченні основних компонентів ІКТ та особливостей їх використання на різних рівнях освітнього закладу та в залежності від цілей їх використання. Це і стане предметом дослідження у наших наступних роботах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Базелюк О.В. Структурний аналіз способів реалізації дистанційного навчання у ПТНЗ. *Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 7, 19

- квітня 2016 р.), Т. II. / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В. О. Радкевич. К. : ІПТО НАПН України, 2016. С. 117-120. Режим доступу : http://ivet-ua.science/images/Journals_IPTO/Arhive/2-.pdf
2. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / За ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаска. К. : Знання, 2005. 327 с.
3. Ворон О. Інформаційне середовище навчального закладу: проблеми, реалії, перспективи. *Нова педагогічна думка : Науково-методичний журнал*. 2012. № 1. Ч. II. С. 43-44.
4. Козяр М. М. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології та їх роль в освіті. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. Х. : НТУ «ХПІ». Вип. 45. Ч. 2. 2021. С. 327-334.
5. Лист №1/9-609 від 02.11.2020 року Міністерства освіти і науки України щодо організації дистанційного навчання. [Електронний ресурс]: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-organizaciyi-distancijnogo-navchannya>.
6. Про затвердження типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників з розвитку цифрової компетентності. Міністерство освіти і науки України, 2021. [Електронний ресурс]: Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-programi-pidvishennyakvalifikaciyi-pedagogichnih-pracivnikiv-z-rozvitku-cifrovoyi-kompetentnosti>. Дата звернення: Лют.22, 2024.
7. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
8. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки. [Електронний ресурс]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>
9. Стойка О. Я. «Особливості цифрової трансформації професійної підготовки вчителів в Україні», *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, №102. С. 54-62, 2023, doi: 10.32999/ksu2413-1865/2023-102-8.
10. Цифрова адженда України 2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [<https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>].

REFERENCES

1. Bazeliuk, O. V. (2016). *Strukturnyi analiz sposobiv realizatsii dystantsiynoho navchannia u PTNZ* [Structural analysis of ways of implementing distance training in VET institutions]. Kyiv.
2. Kremenia, V. H. & Nikolaienko, S. M. (2005). *Vyscha osvita v Ukraini : navch. posib.* [Higher education in Ukraine: education. manual]. Kyiv.
3. Voron, O. (2012). *Informatsiine seredovysheche navchalnoho zakladu: problemy, realii, perspektivy.* [Information environment of an educational institution: problems, realities, prospects]. Kyiv.

4. Koziar, M. M. (2021). *Suchasni informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii ta yikh rol v osviti*. [Modern information and communication technologies and their role in education].
5. *Lyst №1/9-609 vid 02.11.2020 roku Ministerstva osvity i nauky Ukrainy shchodo orhanizatsii dystantsiinoho navchannia*. (2020). [Letter No. 1/9-609 dated 02.11.2020 of the Ministry of Education and Science of Ukraine regarding the organization of distance learning]. Kyiv.
6. *Pro zatverdzhennia typovoi prohramy pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv z rozvytku tsyfrovoy kompetentnosti*. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*, 2021. (2021). [On the approval of a typical program of professional development of pedagogical workers on the development of digital competence. Ministry of Education and Science of Ukraine, 2021]. Kyiv.
7. *Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku*. (2021). [About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period until 2021]. Kyiv.
8. *Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkluzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024-2026 roky*. [On the approval of the National strategy for the development of inclusive education for the period until 2029 and the approval of the operational plan of measures

for its implementation for the years 2024-2026]. Kyiv.

9. Stoika, O. Ya. (2023). *Osoblyvosti tsyfrovoy transformatsii profesiinoi pidhotovky vchyteliv v Ukraini*. [Peculiarities of digital transformation of professional training of teachers in Ukraine]. Kyiv.
10. *Tsyfrova adzhenda Ukrainy 2020*. (2020). [Digital agenda of Ukraine. 2020]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДОВБНЯ Олександр Володимирович – здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії кафедри інформаційних технологій та програмування Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Наукові інтереси: підготовка майбутніх учителів інформатики, формування у них готовності до педагогічної діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DOVBNYA Oleksandr Volodymyrovych – holder of higher education with the degree of Doctor of Philosophy of the Department of Information Technologies and Programming of Drahomanov Ukrainian State University.

Circle of scientific interests: training future computer science teachers, forming their readiness for pedagogical activity.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025 р.

УДК 378

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.145

КОСТЕЛЬ Володимир Миколайович –

аспірант кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-8966-1022>

e-mail: borisgly@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ТОРГІВЛІ

КОСТЕЛЬ Володимир Миколайович. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ТОРГІВЛІ

У статті акцентовано увагу на тому, що ефективна підготовка майбутніх бакалаврів з торгівлі, які відповідатимуть сучасним вимогам освітнього та професійного середовища, можлива лише за умови створення цілісної, організованої системи економічної підготовки. Важливим аспектом цього процесу є цілеспрямований вплив на формування економічної компетентності здобувачів освіти, що включає не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвиток практичних навичок і професійних умінь, необхідних для успішної діяльності у сфері торгівлі.

Ключові слова: економічна компетентність, майбутні бакалаври з торгівлі, чинники формування, заклад вищої освіти.

KOSTEL Volodymyr Mykolayovych. PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPING ECONOMIC COMPETENCE IN FUTURE BACHELOR'S DEGREE STUDENTS IN TRADE

The article emphasizes that the effective training of future trade bachelors who meet the modern requirements of the educational and professional environment is possible only if a comprehensive and well-structured system of economic education is established. A key aspect of this process is the targeted development of students' economic competence, which includes not only the acquisition of theoretical knowledge but also the development of practical skills and professional abilities necessary for successful work in the trade sector.

It is highlighted that modern higher education institutions must play a key role in fostering students' positive motivation to attain a certain level of economic literacy. This involves cultivating economic culture, flexible economic thinking, and a set of personal qualities that hold economic significance in professional activities.

The article analyzes scientific approaches to defining the essence of the concept of "economic competence" in modern research. Based on this analysis, economic competence of a future trade bachelor is defined as an integrative characteristic founded on economic knowledge, skills, practical abilities, and acquired experience. It contributes to the development of economic culture, the formation of systematic economic thinking, the establishment of professionally significant personal qualities, and directly influences the overall and professional competence of a specialist.

It has been established that the development of economic competence in the educational environment of a higher education institution is ensured by the following factors: motivation (interest, readiness, and ability to study economic disciplines), activity (the ability to apply economic knowledge and skills in the professional sphere), and reflection (analysis and problem-solving in challenging situations).

The formation of economic competence in future educators within a higher education institution requires the continuous development of cognitive motivation, the creation of success-oriented situations by stimulating students' creative activity, enrichment of educational content with economically relevant knowledge, the implementation of interactive teaching methods, the application of a collaborative approach, the use of practical training opportunities to analyze the economic activities of educational institutions, the provision of individualized learning trajectories, and the involvement of stakeholders in the educational process.

Keywords: *economic competence, future trade bachelors, formation factors, higher education institution.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасне суспільство пред'являє до освітньої системи дедалі складніші та більш високі вимоги, зумовлені процесами глобалізації, стрімким прогресом світової економіки, науки й техніки, а також необхідністю адаптації до динамічних змін у суспільстві. Важливим чинником є формування єдиного освітнього простору, який не лише впливає на різні сфери суспільного життя, а й сприяє гармонізації освітніх стандартів та забезпеченню академічної мобільності.

Одним із ключових завдань сучасної освіти є підготовка висококваліфікованого фахівця, який володіє не лише глибокими професійними знаннями, а й широким спектром компетентностей, необхідних для успішної діяльності в умовах динамічного розвитку суспільства. Такий спеціаліст має бути мобільним, конкурентоспроможним, здатним швидко адаптуватися до змін, критично мислити, оперативно приймати рішення та ефективно застосовувати набуті знання на практиці. Важливими характе-

ристиками є готовність до безперервного навчання впродовж життя, здатність до інноваційної діяльності, уміння аналізувати та вирішувати складні професійні завдання, прагнення до самовдосконалення та особистісного розвитку. Крім того, він має бути відкритим до креативного мислення, творчої праці, активної взаємодії в колективі, ефективного спілкування та співпраці, що є необхідними умовами для успішної професійної реалізації в сучасному світі.

Фахівці економічної галузі відіграють ключову роль у забезпеченні сталого економічного розвитку держави, оскільки рівень їхньої професійної компетентності безпосередньо впливає на ефективність фінансово-господарської діяльності як окремих підприємств, так і країни загалом. Сучасні економісти повинні не лише досконало володіти теоретичними знаннями та практичними навичками, необхідними для успішного функціонування в національній економіці, а й бути конкурентоспроможними у глобальному економічному середовищі. Це вимагає від них гнучкості, аналітичного

мислення, уміння адаптуватися до змінних умов ринку та застосовувати інноваційні підходи до вирішення економічних проблем.

Одним із визначальних чинників економічного зростання є сучасний ринок праці, який займає центральне місце серед інших ринків. Його основними учасниками є роботодавці та наймані працівники: перші формують попит на робочу силу та встановлюють умови оплати, а другі пропонують свої знання, досвід і професійні навички за відповідну винагороду. Як і на будь-якому іншому ринку, тут діють фундаментальні економічні закони попиту, пропозиції та ціноутворення, де рівень заробітної плати виступає ключовим регулюючим фактором. В умовах ринкової економіки ринок праці є місцем взаємодії найманих працівників і роботодавців, які мають юридично рівні права, що забезпечує баланс між потребами бізнесу та інтересами працівників. Успішне функціонування цього ринку значною мірою залежить від кваліфікації економістів, які сприяють його розвитку, регулюванню та оптимізації механізмів зайнятості, що, у свою чергу, позитивно впливає на загальний економічний добробут країни.

Сучасний ринок праці у сфері економіки висуває високі вимоги до фахівців, які повинні не лише володіти глибокими знаннями в галузі економіки, а й мати практичні навички, що відповідають реальним потребам бізнес-середовища. Особливу цінність мають спеціалісти, які компетентні у функціонуванні малого та середнього бізнесу, здатні ефективно використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології та дотримуються принципів соціальної відповідальності. Вони повинні бути готовими працювати в умовах швидких змін економічної ситуації, впроваджувати інноваційні підходи та забезпечувати стійкий розвиток підприємств.

З огляду на сучасні виклики, заклади вищої освіти мають постійно вдосконалювати свої освітні програми, оновлювати методичне забезпечення та адаптувати зміст навчання відповідно до динамічних змін ринку. Важливим завданням є формування у майбутніх економістів сучасного економічного мислення, розвиток аналітичних здібностей, стратегічного планування та підприємницьких навичок. Освіта повинна забезпечувати не лише набуття теоретичних знань, а й формування практичних умінь у сфері функціонування соціально-економічних систем різного рівня, орієнтуючись на актуальні запити ринку праці. Лише за умови гармонійного поєднання теорії та практики

можливо підготувати конкурентоспроможних фахівців, здатних успішно реалізовувати свої професійні компетенції в сучасному економічному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та розвитку економічної компетентності здобувачів вищої освіти привертає значну увагу науковців, адже рівень економічної обізнаності студентів безпосередньо впливає на їхню професійну підготовку та конкурентоспроможність на ринку праці. Цю проблему досліджували багато українських науковців, зокрема О. Буга, Г. Морозова, К. Овакімян, О. Падалка, Т. Поясок, І. Пронікова, Ю. Пузієнко, Г. Реброва, М. Свіржевський, Т. Ткаліч, О. Рехтета, О. Шпак. У своїх працях вони наголошують на критичній важливості викладання економічних дисциплін у вищих навчальних закладах та необхідності формування у майбутніх бакалаврів з торгівлі системних економічних знань і практичних навичок, що сприятимуть їхній ефективній професійній діяльності.

Якість економічної освіти та її відповідність сучасним викликам стали предметом активних досліджень, зокрема з боку Державної служби якості освіти України. Протягом останніх трьох років ця інституція здійснювала моніторинг освітніх процесів, зважаючи на виклики, спричинені пандемією COVID-19 та тривалими періодами загальнонаціонального карантину в 2020–2021 роках. 3 лютого 2022 року освітня система України зіткнулася з новими викликами через повномасштабне вторгнення росії, що змусило заклади освіти оперативно адаптовувати навчальні програми, удосконалювати методи викладання та впроваджувати нові технологічні рішення для забезпечення безперервності освітнього процесу. В умовах цих змін особливого значення набуває питання ефективного навчання економічних дисциплін, що має забезпечувати студентам не лише академічні знання, а й практичні компетенції, необхідні для функціонування в умовах нестабільного економічного середовища [2].

Однак питання, пов'язані з визначенням змісту економічної компетентності, аналізом її структурних компонентів, а також дослідженням шляхів розвитку професійних можливостей майбутніх бакалаврів з торгівлі із високим рівнем економічної підготовки, залишаються недостатньо вивченими.

Мета статті полягає в розкритті сутності та чинників економічної компетентності майбутніх бакалаврів з торгівлі й формування її в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати проведеного аналізу засвідчують нагальну потребу у подальшому вдосконаленні освітніх програм з економіки, орієнтуючись на сучасні тенденції розвитку як світової, так і національної економіки. Це вдосконалення має ґрунтуватися на інтеграції новітніх методів навчання, використанні цифрових технологій та адаптації освітнього контенту до реалій глобального економічного середовища.

Сучасні заклади вищої освіти відіграють ключову роль у формуванні у майбутніх фахівців стійкої економічної культури, критичного економічного мислення та професійно значущих компетентностей. Особливу увагу слід приділяти розвитку позитивної мотивації студентів до здобуття економічних знань, формуванню навичок аналізу економічних процесів, прийняття ефективних рішень та усвідомлення важливості соціально-економічних аспектів професійної діяльності.

Науковець А. Дзундза зазначає, що рівень професійної успішності значною мірою визначається рівнем соціоекономічної культури особистості. Вона включає не лише ґрунтовні знання з фундаментальних наук та соціально-економічних теорій, а й здатність до аналітичного мислення, точного розрахунку, оперування економічними показниками, що є невід'ємними елементами компетентного спеціаліста у сучасних умовах ринкової економіки. Отже, формування економічної компетентності майбутніх бакалаврів з торгівлі має базуватися на комплексному підході, який поєднує фундаментальні знання, практичні навички та вміння застосовувати економічні принципи у професійній діяльності [1].

В. Попов, досліджуючи поняття економічної компетентності, розглядав її крізь призму підприємницької (економічної) діяльності. Він підкреслював, що ця компетентність включає здатність гармонійно поєднувати власні економічні інтереси та потреби з наявними матеріальними, трудовими, природними й екологічними ресурсами, а також враховувати інтереси та потреби інших людей і суспільства.

Крім того, економічна компетентність майбутніх бакалаврів з торгівлі, на його думку, передбачає вміння ефективно організовувати як власну трудову й підприємницьку діяльність, так і роботу колективу; орієнтуватися в нормах та етичних засадах трудових відносин; здійснювати аналіз і оцінку власних професійних можливостей. Важливою складовою також є здатність презентувати та популяризувати результати

економічної діяльності, як особистої, так і колективної, сприяючи їх поширенню та впровадженню в практичну сферу.

Таким чином, концепція економічної компетентності, запропонована В. Поповим, відображає її комплексний характер, що охоплює як особистісний, так і соціально-економічний вимір, формує в майбутніх фахівців системний підхід до економічного мислення та професійної діяльності [5].

На основі аналізу наукових досліджень [3; 4] нами встановлено, що економічна компетентність є особливим типом організації знань, умінь і навичок, спрямованих на здійснення ефективної економічної діяльності. Вона забезпечує особистості здатність самостійно розв'язувати типові економічні завдання та вирішувати проблеми, що виникають у реальному житті, адаптуючись до змін економічного середовища.

З нашої точки зору, економічну компетентність майбутніх бакалаврів з торгівлі доцільно визначати як інтегративну характеристику особистості, що охоплює три ключові складові:

1. Економічні знання та вміння, необхідні для аналізу й оцінки економічних процесів, прийняття обґрунтованих рішень і здійснення професійної діяльності у сфері економіки.

2. Економічно значущі якості особистості, серед яких особливе значення мають ініціативність, мобільність, підприємливість, самостійність у прийнятті рішень та критичне мислення. Ці риси сприяють адаптивності фахівця до змін економічної кон'юнктури та ефективному управлінню ресурсами.

3. Професійно-ціннісна мотивація, що виявляється у внутрішній готовності особистості ефективно виконувати професійні обов'язки, брати на себе відповідальність за прийняття управлінських рішень та реалізовувати організаційно-економічні завдання.

Таким чином, економічна компетентність є багатовимірним феноменом, що поєднує когнітивні, особистісні та мотиваційні аспекти, формує основу для успішної професійної реалізації фахівця в умовах динамічного економічного середовища.

Формування економічної компетентності майбутніх фахівців має ґрунтуватися на методах і підходах, що сприяють інноваційному розвитку, стимулюють пізнавальну активність і формують стійкий інтерес до самовдосконалення. Важливим аспектом є використання активних методів навчання, які дозволяють не лише засвоювати теоретичні знання, а й формувати практичні навички їх застосування в реальних економічних умовах.

Активізація пізнавальної діяльності студентів виступає ключовим чинником у розвитку економічної компетентності як фундаменту професійної майстерності.

Сучасні структурні зміни в економіці, її орієнтація на високотехнологічний розвиток і розширення сектору малого та середнього бізнесу формують запит ринку праці на фахівців, які володіють не лише загальними економічними знаннями, а й вміють застосовувати сучасні економічні методи, інструменти обґрунтування бізнес-рішень та інформаційно-комунікаційні технології в управлінській діяльності. Це зумовлює необхідність регулярного оновлення освітніх програм, їх адаптації до динамічних змін у сфері економіки та врахування як національного, так і міжнародного досвіду у сфері професійної підготовки.

В умовах швидких трансформацій ринку праці освітні програми потребують системного моніторингу та коригування, що забезпечить відповідність їхнього змісту сучасним вимогам. Доступність освітніх матеріалів у відкритому доступі сприятиме впровадженню концепції навчання впродовж життя, дозволяючи фахівцям своєчасно оновлювати свої знання, підвищувати кваліфікацію та ефективно реагувати на виклики сучасної економіки.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, процес формування економічної компетентності майбутніх бакалаврів з торгівлі в умовах вищого навчального закладу повинен не лише надавати студентам знання з економіки та професійної діяльності, але й сприяти розвитку важливих підприємницьких чеснот і якостей. Це включає розвиток свободи вибору, чесності, розсудливості, здатності до критичної оцінки власної діяльності, а також формування таких якостей, як підприємницький потенціал, організованість, ініціативність, активність, лідерство, цілеспрямованість, емоційна врівноваженість та уважність. Окрім цього, освітній процес має сприяти розвитку практичних умінь, таких як здатність ефективно керувати, організовувати діяльність, приймати обґрунтовані рішення, планувати, презентувати, обговорювати й аналізувати економічні ситуації.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути пов'язані з удосконаленням структури освітніх програм та їх впливу на якість підготовки майбутніх фахівців. Особливу увагу слід приділити формуванню змістовної частини, включаючи як обов'язкові, так і вибіркові дисципліни, а також організації освітнього процесу таким чином, щоб він максимально відповідав

вимогам сучасного ринку праці. Це дозволить забезпечити ефективне впровадження інноваційних підходів у підготовку конкурентоспроможних фахівців, які здатні працювати в умовах глобалізованої економіки та постійно змінюваного технологічного середовища.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дзундза А. І. Формування економічного мислення учнів засобами економіко-математичного моделювання. *Рідна школа*, 2004. № 4. С. 39–43.
2. Інформаційно-аналітична довідка щодо організації освітнього процесу в закладах фахової передвищої та вищої освіти України в умовах воєнного стану (за результатами шоквартального онлайн-анкетування, I квартал 2023 року). Державна служба якості освіти України: вебсайт. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/05/Originazaciya_osvitnogo_procesu_FPO-ZVO_IAD_I_kvartal_2023_SQE.pdf.
3. Поясок Т. Б. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів : монографія / за ред. док. пед. наук, проф. С. О. Сисоєвої. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2009. 348 с.
4. Реброва Г. О. Формування економічної культури майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами акмеологічних технологій. Автореферат дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України. Одеса, 2020. 24 с.
5. Формування економічної компетентності особистості: збірник методичних матеріалів / упоряд.: В. Д. Попов. Суми : НВВ СОІППО, 2016. 64 с.

REFERENCES

1. Dzundza, A. I. (2004). *Formuvannia ekonomichnoho myslennia uchniv zasobamy ekonomiko-matematichnoho modeliuвання*. [Formation of students' economic thinking through economic-mathematical modeling].
2. *Informatsiino-analitychna dovidka shchodo orhanizatsii osvithnoho protsesu v zakladakh fakhovoi peredyshchoi ta vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh voiennoho stanu (za rezultatamy shchokvartalnoho onlain-anketuvannia, I kvartal 2023 roku.)* (2023). [Information and analytical report on the organization of the educational process in institutions of professional pre-higher and higher education in Ukraine under martial law (based on the results of a quarterly online survey, Q1 2023)].
3. Poiatok, T. B. (2009). *Systema zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh ekonomistiv*. [The system of application of information technologies in the

professional training of future economists]. Kremenchuk.

4. Rebrova, H. O. (2020). *Formuvannia ekonomichnoi kultury maibutnikh uchyteliv humanitarnykh spetsialnostei zasobamy akmeologichnykh tekhnolohii*. [Formation of the economic culture of future teachers of humanities through acmeological technologies]. Odesa.
5. Popov, V. D. (Ed.). (2016). *Formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti osobystosti: zbirnyk metodychnykh materialiv*. [Formation of economic competence of personality: A collection of methodological materials]. Sumy.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСТЕЛЬ Володимир Миколайович – аспірант кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Наукові інтереси: економічна підготовка здобувачів вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSTEL Volodymyr Mykolayovych – postgraduate student at the Department of Technological and Vocational Education of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko.

Circle of scientific interests: economic education of higher education students.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025 р.

УДК 378

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.150

МУКОВОЗ Микола Сергійович –

аспірант Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0009-7311-7369>

e-mail: globys28a@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФОРІЕНТАЦІЙНІЙ РОБОТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

МУКОВОЗ Микола Сергійович. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОФОРІЕНТАЦІЙНІЙ РОБОТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті досліджується можливість використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) під час профорієнтаційної роботи майбутніх педагогів професійного навчання. Окремлено сучасні виклики, пов'язані зі зростаючими вимогами до професійного самовизначення молоді та необхідністю впровадження означених технологій у систему освіти. Акцентовано увагу на тому, що ІКТ виступають важливим інструментом для підвищення ефективності профорієнтаційної діяльності, забезпечуючи доступність, персоналізацію та інтерактивність професійного консультування.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, профорієнтація, онлайн-ресурси, майбутні педагоги професійного навчання.

MUKOVOZ Mykola Serhiiiovych. INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE CAREER GUIDANCE WORK OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS

The article explores the possibilities of using information and communication technologies (ICT) in the career guidance work of future vocational education teachers. It outlines contemporary challenges related to the increasing demands for youth's professional self-determination and the necessity of integrating these technologies into the education system.

The focus is placed on ICT as a crucial tool for enhancing the effectiveness of career guidance activities by ensuring accessibility, personalization, and interactivity in professional counseling. The study proves that the use of ICT contributes to a deeper understanding of modern labor market requirements, enabling students to make informed career choices and adapt to the changing economic landscape.

It has been determined that, in the context of education digitalization, career guidance activities are increasingly shifting to the online space. ICT opens up extensive opportunities for

future vocational education teachers, allowing them to utilize various digital tools to support young people in making conscious career decisions. Through interactive platforms, specialized web resources, and artificial intelligence, educators can conduct diagnostic testing, organize virtual meetings with industry professionals, and provide access to up-to-date information on labor market trends and promising industry developments.

The article presents an overview of Ukrainian and international online platforms that can be effectively used for career guidance, along with practical recommendations for their integration into the educational process.

In addition to the advantages, the study also identifies key challenges associated with using ICT in career guidance, including the issue of digital inequality, the need for improved methodological support, and risks related to information security and personal data protection.

In conclusion, the article emphasizes that integrating information and communication technologies into the career guidance work of future vocational education teachers significantly increases its effectiveness. It fosters the development of independent career decision-making skills, prepares students for conscious career planning, and facilitates their adaptation to the demands of the modern labor market.

Keywords: *information and communication technologies, career guidance, online resources, future vocational education teachers.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Україна впевнено рухається в напрямку інтеграції до європейського освітнього простору, активно модернізуючи систему освіти відповідно до європейських стандартів. Значна увага приділяється практичному впровадженню принципів Болонського процесу, що передбачає вдосконалення структури вищої освіти, забезпечення її прозорості та мобільності студентів і викладачів. Водночас європейська інтеграція не повинна означати повну уніфікацію освітніх підходів. Важливо зберегти унікальність і національну самобутність української освіти, продовжуючи розвиток найкращих традицій вітчизняної вищої школи, адаптуючи міжнародний досвід відповідно до власних науково-педагогічних надбань та суспільних потреб [3].

Професійне становлення особистості – це складний і тривалий процес, що охоплює кілька ключових етапів: формування професійних намірів, здобуття спеціалізованої освіти, адаптацію до умов професійної діяльності, її активну реалізацію та завершення трудової кар'єри. Цей процес супроводжується не лише набуттям знань і навичок, але й формуванням особистісних якостей, професійної ідентичності та відповідальності за свій вибір.

Сучасні українські науковці, серед яких Є. Єгорова, Н. Литвинова, І. Маноха, М. Папуча, Н. Побірченко, В. Рибалка, В. Синявський, Б. Федоришин, О. Спірін, С. Сисоєва, О. Коваленко, розглядають професійне самовизначення як діяльнісний акт свідомого суб'єкта, що приймає відповідальні рішення щодо власного кар'єрного шляху. Вони наголошують, що професійне становлення включає не лише когнітивний компонент,

пов'язаний із вибором професії, а й емоційно-мотиваційний, соціальний та ціннісний аспекти. Таким чином, професійне становлення особистості є не лише вибором фаху, а й динамічним процесом самореалізації, який триває впродовж усього життя, вимагаючи від людини гнучкості, адаптивності та прагнення до саморозвитку [1, с. 171].

Розробка психолого-педагогічних основ профорієнтаційної роботи є важливою складовою сучасної освіти, що спрямована на формування усвідомленого професійного вибору молоді. Значний внесок у розвиток цієї сфери зробили такі дослідники, як Б. Федоришин, М. Янцур, Є. Павлютенков, М. Тищенко, В. Сидоренко, які вивчали концептуальні підходи до професійного самовизначення та методики профорієнтаційної діяльності.

Аспекти підготовки спеціалістів із професійної орієнтації широко досліджені у працях А. Войтка, В. Зінченка, Г. Климова, М. Янцура, В. Симоненка, О. Коберника. Вони розглядали структуру профорієнтаційної діяльності, психологічні аспекти впливу на вибір професії та моделі підготовки фахівців у цій сфері.

Підготовка педагогів до здійснення профорієнтаційної роботи з учнями висвітлена в дисертаційних дослідженнях В. Андарало, Г. Бондаренка, Л. Бондарчука, С. Золотухіної та інших науковців. Особливістю цих досліджень є акцент на взаємозв'язок профорієнтаційної діяльності з майбутньою професійною сферою здобувачів освіти, а також з їхньою подальшою освітньою траєкторією. Науковці підкреслюють, що ефективна підготовка вчителів до профорієнтаційної роботи має бути багатом-

понентною, охоплюючи методичну, психологічну та технологічну складові.

Однією з ключових сучасних тенденцій у профорієнтації є використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що значно розширює можливості взаємодії з молоддю та дозволяє персоналізувати освітній процес. Використання цифрових ресурсів дає змогу швидко та якісно інформувати здобувачів освіти про специфіку різних професій, ринок праці та кар'єрні можливості. Цей аспект активно досліджується такими науковцями, як Л. Белюк, Б. Гершунський, В. Дюк, Г. Клейман, Ю. Машбиць, А. Шмельов, які наголошують, що цифрові технології можуть ефективно інтегруватися в усі складові системи профорієнтації.

Метою статті є розкриття основних передумов, змісту, шляхів і вимог до застосування інформаційно-комунікаційних технологій в профорієнтаційній підготовці майбутніх педагогів професійного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна орієнтація – це цілісна науково обґрунтована система взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на сприяння професійному самовизначенню особистості, розкриття її потенціалу та формування готовності до трудової діяльності. Вона охоплює процеси виявлення здібностей, інтересів, можливостей, а також аналіз інших чинників, що впливають на вибір професії або зміну напряму трудової діяльності [4].

Таким чином, професійна орієнтація є важливим інструментом забезпечення збалансованого розвитку ринку праці, формування трудового потенціалу країни та сприяння професійному самовизначенню особистості.

Дослідження питання комп'ютеризації процесу професійної орієнтації учнів спрямоване на оцінку її доцільності та виявлення дидактичних можливостей застосування інформаційно-комунікаційних технологій у цьому процесі. Використання сучасних цифрових рішень відкриває нові перспективи для ефективної профорієнтаційної роботи, зокрема через автоматизацію аналізу професійних нахилів, удосконалення механізмів прийняття рішень та розширення доступу до інформаційних ресурсів.

Застосування новітніх інформаційних технологій у сфері професійної орієнтації орієнтоване на реалізацію комплексу психолого-педагогічних завдань, що включають такі напрями:

Впровадження ІКТ у профорієнтаційну роботу дозволяє реалізовувати такі напрями:

1. Використання онлайн-платформ і тестувань для визначення професійних схильностей та здібностей (наприклад, на основі психологічних тестів та профорієнтаційних анкет).

2. Застосування інтерактивних веб-ресурсів і мобільних додатків для отримання інформації про професії, їхні перспективи та вимоги.

3. Віртуальні майстер-класи, відеоекскурсії та симуляційні тренажери, які допомагають учням зануритися в специфіку різних професій.

4. Розвиток цифрової взаємодії з профконсультантами через чат-боти, форуми та відеоконсультації, що робить процес консультування доступним і зручним.

Таким чином, сучасна профорієнтаційна робота базується на поєднанні класичних методик із цифровими інструментами, що сприяє підвищенню ефективності професійного самовизначення молоді.

Використання сучасних цифрових рішень відкриває нові перспективи для ефективної профорієнтаційної роботи, зокрема через автоматизацію аналізу професійних нахилів, удосконалення механізмів прийняття рішень та розширення доступу до інформаційних ресурсів. Впровадження ІКТ у процес професійної орієнтації забезпечує його інтерактивність, гнучкість та адаптивність до індивідуальних особливостей учнів, сприяючи більш усвідомленому вибору професійного шляху [2].

Сучасні інформаційні технології відкривають нові можливості для вирішення багатьох завдань у сфері професійної орієнтації, що значно покращує ефективність роботи відповідних структур. Перехід до комп'ютеризованого управління процесами професійної орієнтації є не лише економічно вигідним, але й стратегічним перспективним шляхом розвитку цієї сфери. Упровадження інформаційних технологій в систему професійної орієнтації дозволяє досягти значного прогресу у вирішенні актуальних завдань, зокрема:

1. Зменшення управлінських витрат шляхом автоматизації процесів, що знижує необхідність у великих людських ресурсах для організації і координації діяльності, а також дозволяє швидше адаптувати систему до змін на ринку праці.

2. Економія ресурсів на підготовку і перепідготовку спеціалістів завдяки використанню онлайн-платформ, автоматизованих навчальних систем та цифрових матеріалів, що дозволяють скоротити витрати на фізичні приміщення та матеріально-технічне забезпечення навчальних заходів.

3. Зростання ефективності реалізації проєктів і програм, оскільки ІТ дозволяють здійснювати детальний моніторинг та аналітику виконання завдань, коригуючи стратегії відповідно до поточних результатів, що веде до зниження ризиків та підвищення успішності реалізації ініціатив.

4. Підвищення швидкості працевлаштування шукачів роботи завдяки автоматизованим базам даних, платформам для онлайн-пошуку вакансій та професійних консультацій, що дозволяють заощадити час і отримати більш точні рекомендації щодо підходящих вакансій відповідно до кваліфікаційних вимог та професійних інтересів кандидатів.

Таким чином, інтеграція інформаційних технологій у сферу професійної орієнтації дозволяє не лише знизити витрати та підвищити ефективність, а й створити умови для більш швидкої адаптації до потреб ринку праці, забезпечуючи своєчасну підготовку кваліфікованих кадрів для економіки [4, с. 164].

У сучасному цифровому середовищі значна частина профорієнтаційної роботи переходить в онлайн-формат. Завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій майбутні педагоги професійного навчання можуть використовувати різноманітні веб-ресурси для допомоги молоді у виборі кар'єрного шляху.

Нижче подано перелік українських і міжнародних платформ для профорієнтаційної роботи, а також рекомендації щодо їх використання у освітньому процесі.

Українські онлайн-ресурси

Портал професійного консультування (<http://www.profi.org.ua/>)

Опис: Платформа для тестування професійних схильностей та консультування з профорієнтації.

Методика використання:

1. Використовується для проведення групових і індивідуальних профорієнтаційних занять.

2. Учні проходять тестування для виявлення власних інтересів і схильностей.

3. Педагоги можуть аналізувати результати і надавати рекомендації щодо вибору професії.

Інтернет-проєкт «Профорієнтація» (<http://prof.osvita.org.ua/>)

Опис: Довідковий ресурс із матеріалами про професії, кар'єрні можливості та освітні заклади.

Методика використання:

1. Може використовуватися для ознайомлення учнів із сучасними професіями та їхніми характеристиками.

2. Допомогає формувати уявлення про вимоги ринку праці та перспективи розвитку різних сфер діяльності.

Молодіжно-інформаційна консультативна служба «Світ професій» (<http://www.4uth.gov.ua/trade/>)

Опис: Сервіс, що надає консультації щодо вибору професії та професійного навчання.

Методика використання:

1. Може застосовуватися для організації інтерактивних занять з учнями.

2. Використовується для індивідуального та групового консультування.

Центр «Розвиток кар'єри» (<https://careerhub.in.ua/>)

Опис: Платформа для розвитку кар'єрних навичок, пошуку стажувань і вакансій.

Методика використання:

1. Допомогає учням визначити свої кар'єрні пріоритети через тренінги та курси.

2. Використовується для знайомства з вимогами роботодавців та підготовки до співбесіди.

Освітній портал Державної служби зайнятості (<https://skills.dcz.gov.ua/>)

Опис: Онлайн-ресурс з курсами та тестуваннями для вибору професії.

Методика використання:

1. Використовується для самостійного опанування учнями необхідних професійних навичок.

2. Допомогає майбутнім педагогам знайти ресурси для викладання профорієнтаційних дисциплін.

Міжнародні онлайн-ресурси

Career Explorer (<https://www.careerexplorer.com/>)

Опис: Інструмент для оцінки кар'єрних уподобань та підбору професії.

Методика використання:

1. Може використовуватися для інтерактивних занять із визначення професійних нахилів.

2. Допомогає викладачам аналізувати кар'єрні інтереси учнів та пропонувати відповідні напрями розвитку.

My Next Move

(<https://www.mynextmove.org/>)

Опис: Американський ресурс із базою професій, їхніх характеристик і можливостей розвитку.

Методика використання:

1. Використовується для порівняння різних професій та їхніх вимог.

2. Допомогає учням краще зрозуміти свої сильні сторони та обрати відповідну кар'єру.

Europass (<https://europa.eu/europass/>)

Опис: Європейський портал для створення професійного портфоліо та планування кар'єри.

Методика використання:

1. Використовується для навчання учнів створенню професійних резюме та супровідних листів.
2. Допомагає ознайомитися з європейськими вимогами до професійної підготовки.

O*NET OnLine

(<https://www.onetonline.org/>)

Опис: Американська база професій з детальними характеристиками та вимогами.

Методика використання:

1. Використовується для аналізу ринку праці та прогнозування кар'єрних перспектив.
2. Допомагає педагогам пояснювати учням, які навички необхідні для конкретних професій.

LinkedIn Learning

(<https://www.linkedin.com/learning/>)

Опис: Платформа для онлайн-навчання у сфері професійного розвитку.

Методика використання:

1. Використовується для підвищення кваліфікації учнів через відеокурси.
2. Допомагає у підготовці до ринку праці через вивчення практичних навичок.

VirtualJobShadow

(<https://www.virtualjobshadow.com/>)

Опис: Відеоплатформа для віртуального занурення у робочі процеси різних професій.

Методика використання:

1. Використовується для ознайомлення учнів з реальними умовами роботи.
2. Допомагає створювати інтерактивні заняття з профорієнтації.

Coursera for Career Success

(<https://www.coursera.org/career-academy>)

Опис: Освітня платформа, що пропонує курси для кар'єрного розвитку.

Методика використання:

1. Може використовуватися для проходження сертифікаційних програм.
2. Допомагає учням розвивати навички для конкретних професій.

Нещодавно в Україні з'явився інтерактивний медіа-портал, який об'єднує надання послуг у сфері працевлаштування та професійного консультування – інтернет-портал «Труд» (<http://trud.gov.ua/>). Цей проєкт пропонує широкий спектр послуг для шукачів роботи та роботодавців, включаючи доступ до актуальних вакансій, можливість ознайомитися з інформацією про діяльність підприємств та їхні кадрові потреби. Портал також надає користувачам можливість проходити тестування для визначення їхніх нахилів, здібностей та вибору перспективних

напрямів для кар'єрного росту. Окрім цього, на порталі можна знайти корисні матеріали, що стосуються кар'єри, професійного розвитку, навчання та першого трудового досвіду відомих людей, що надихають та мотивують.

У результаті проведених досліджень ми розкрили значний потенціал для вдосконалення та підвищення якості профорієнтаційної діяльності за допомогою сучасних ІКТ. Ці технології дозволяють значно полегшити процес вибору професії для молоді, забезпечуючи їй доступ до найактуальнішої інформації та інструментів для самовизначення.

Швидкий розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій надає можливість для оптимізації процесу професійного самовизначення молодих людей, а Інтернет є ключовим інструментом для вирішення цієї проблеми на місцевому рівні, оскільки він забезпечує доступ до величезного обсягу корисної інформації та послуг.

Однак, попри переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій у профорієнтації, існує ряд проблем, що обмежують їх широке застосування. Серед основних причин низького рівня використання ІКТ можна виділити організаційно-економічні та організаційно-методичні аспекти. Зокрема, недостатня оснащеність закладів освіти необхідною комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням, а також недостатня увага до інтеграції комп'ютерних технологій в освітній процес. Крім того, для ефективного освоєння комп'ютерних технологій у навчанні важливо мати не лише технічне обладнання, а й необхідні психолого-педагогічні знання, що дозволяють правильно інтегрувати ці інструменти в освітній процес [5].

Використання онлайн-ресурсів у профорієнтаційній діяльності сприяє більш ефективному процесу професійного самовизначення молоді. Застосування сучасних цифрових технологій дозволяє учням отримати доступ до актуальної інформації про різні професії, пройти тести на виявлення схильностей, ознайомитися з вимогами роботодавців і розробити індивідуальний план кар'єрного розвитку.

Для майбутніх педагогів професійного навчання навички використання методів цифрової профорієнтації є необхідним компонентом їх професійної підготовки. Вони повинні вміти ефективно інтегрувати цифрові ресурси в освітній процес, організовувати онлайн-консультації та активно допомагати учням у свідомому виборі кар'єрного шляху.

Завдяки використанню таких платформ забезпечується персоналізований підхід до профорієнтації, що дозволяє підвищити рівень обізнаності учнів щодо можливостей працевлаштування та сприяє розвитку важливих професійних компетентностей.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, можна зробити висновок, що інтеграція мережевих ресурсів у процес профорієнтаційної роботи сприятиме підвищенню інтересу молоді до самостійного вивчення сучасних професій, пошуку інформації про кадрові потреби, а також орієнтованому виявленню психофізіологічних особливостей, здібностей та схильностей до певних видів діяльності. Крім того, завдяки всесвітній мережі профорієнтаційні послуги стають доступними для кожного в будь-який час, що значно спрощує процес пошуку кар'єрних можливостей.

Однак проведене дослідження не охоплює всіх аспектів цієї проблеми та не претендує на повне розкриття зазначеної теми. Наступним кроком у дослідженні може стати розгляд необхідності створення єдиного профорієнтаційного порталу, який дозволить молоді більш ефективно оптимізувати процес вибору професії та кар'єрного розвитку, зважаючи на особисті інтереси, можливості та потреби ринку праці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вдовиченко А., Терещук А. Навчання учнів основних етапів проєктно-технологічної діяльності. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2004. №4. С. 10–13.
2. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі і наукових дослідженнях. Київ : Освіта України, 2006. 366 с.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» від 13.07.2007 р. № 612. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612290-07#Text>.
4. Осадчий В. В. Педагогічні засади професійного консультування молоді засобами Інтернет : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2005. 242 с.
5. Щербак О. Підготовка педагогів професійного навчання до творчого використання інформаційно-комунікаційних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наукових праць*. Київ-Вінниця, 2006. С. 14–20.

REFERENCES

1. Vdovichenko, A., & Tereshchuk, A. (2004). *Navchannya uchniv osnovnykh etapiv proyektno-tekhnologichnoyi diyal'nosti*. [Teaching students the main stages of project-technological activity]. Kyiv.
2. Gurevich, R. S., & Kademiya, M. Yu. (2006). *Informatsiyno-telekomunikatsiyni tekhnolohiyi v navchal'nomu protsesi i naukovykh doslidzhennyakh*. [Information and telecommunications technologies in the educational process and scientific research]. Kyiv.
3. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennya Planu diyi shchodo zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity Ukrainy ta yiyi intehtatsiyni v yevropeyske i svitove osvitnye spil'notstvo na period do 2010 roku» vid 13.07.2007 r. № 612*. (2007). [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On approval of the Action Plan for ensuring the quality of higher education in Ukraine and its integration into the European and world educational community for the period until 2010» dated 13.07.2007 No. 612]. Kyiv.
4. Osadchyy, V. V. (2005). *Pedahohichni zasady profesijnogo konsultuvannya molodi zasobamy Internet*. [Pedagogical principles of professional counseling for youth via the Internet]. Kyiv.
5. Shcherbak, O. (2006). *Pidhotovka pedahohiv profesijnogo navchannya do tvorchogo vykorystannya informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy* [Preparation of vocational education teachers for creative use of information and communication technologies]. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Kyiv-Vinnytsia, 14–20.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МУКОВОЗ Микола Сергійович – аспірант

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: застосування інформаційно-комунікаційних технологій в профорієнтаційній підготовці майбутніх педагогів професійного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MUKOVOZ Mykola Serhiiovych –

Postgraduate Student of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

Circle of scientific interests: application of information and communication technologies in career guidance training of future teachers of vocational education.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2025 р.

УДК 378

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.156

ПЕТРЕНКО Максим Віталійович –

аспірант кафедри технологічної і професійної освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0005-9317-5030>

e-mail: borisgly@gmail.com

САМООСВІТА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЧИННИК ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

ПЕТРЕНКО Максим Віталійович. САМООСВІТА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЧИННИК ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті доведено, що самоосвіта відіграє провідну роль у професійній підготовці майбутнього вчителя технологій, сприяючи глибокому розкриттю особистісно-професійного потенціалу. Вона дозволяє формувати критичне мислення, творчий підхід до вирішення педагогічних завдань, удосконалювати економічну компетентність та підвищувати рівень майстерності. Завдяки постійному саморозвитку та вдосконаленню педагогічних і економічних знань майбутні фахівці набувають мобільності й конкурентоспроможності на сучасному ринку праці, що забезпечує їхню здатність до професійної адаптації, впровадження інноваційних технологій у освітній процес і реалізації індивідуального педагогічного стилю.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, економічна підготовка, вчитель технологій, заклад вищої освіти.

PETRENKO Maxym Vitaliyovych. SELF-EDUCATION OF THE FUTURE TECHNOLOGY TEACHER AS A FACTOR IN THEIR ECONOMIC TRAINING

At the present stage, increased demands are placed on educators in both professional and personal aspects. High-quality training of future technology teachers is a prerequisite for their effective professional activity, which, in turn, requires improving teaching methods, enhancing professional skills, and updating educational programs. However, an analysis of scientific research reveals certain shortcomings in the higher pedagogical education system, particularly the insufficient readiness of institutions to ensure the proper level of training for highly qualified specialists capable of innovative activities and adapting to the challenges of modern education.

Self-education plays a leading role in the professional training of future technology teachers, contributing to the full realization of their personal and professional potential. It fosters the development of critical thinking, a creative approach to solving pedagogical tasks, the enhancement of economic competence, and the improvement of professional skills. Through continuous self-development and the advancement of pedagogical and economic knowledge, future specialists gain mobility and competitiveness in the modern labor market. This ensures their ability to adapt professionally, implement innovative technologies in the educational process, and develop an individual teaching style.

The formation of economic competence in future technology teachers is a complex and dynamic process that extends throughout the entire period of study and encompasses various forms of educational activities. It takes place not only during lectures, practical, and laboratory sessions but also through the study of specialized courses, the completion of creative projects, the modeling of pedagogical and economic situations, participation in discussions, developmental training sessions, pedagogical workshops, and more.

Modern pedagogical technologies are aimed not only at developing a solid foundation of professional knowledge, skills, and abilities in future technology teachers but also at fostering responsibility, initiative, independence, and strong-willed qualities. They should facilitate not only the acquisition of subject knowledge but also the ability for self-directed learning, a creative approach to teaching, the integration of modern technologies into professional activities, and continuous self-improvement.

Keywords: self-educational activity, economic training, technology teacher, institution of higher education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний розвиток усіх сфер суспільного життя висуває нові вимоги до підготовки фахівців, здатних мислити нестандартно, творчо та самостійно. В умовах швидких технологічних змін і глобалізаційних процесів освіта повинна формувати особистість, яка не лише володіє глибокими знаннями, а й уміє адаптуватися до нових викликів, критично оцінювати ситуацію, знаходити ефективні рішення та впроваджувати інновації.

Сучасне суспільство потребує фахівців, здатних не лише збирати, накопичувати, класифікувати та зберігати інформацію, а й осмислено її аналізувати, критично опрацьовувати, ефективно використовувати й поширювати. Впровадження компетентного підходу в освітній процес забезпечує підготовку висококваліфікованих, мобільних і конкурентоспроможних фахівців, які можуть швидко адаптуватися до змін на ринку праці та задовольняти актуальні потреби суспільства.

В умовах безперервного оновлення технологій і методів навчання здатність до самостійного розвитку, оволодіння новими знаннями й навичками стає невід'ємною складовою професійної майстерності педагога. Тому питання розвитку самоосвіти як одного з ключових чинників підвищення якості вищої освіти набуває особливої актуальності й стає багатовимірною проблемою, що потребує комплексного вирішення на державному рівні.

У сучасному світі самоосвіта неможлива без уміння орієнтуватися в комунікативно-інформаційному просторі, організовувати власну пізнавальну діяльність та ефективно використовувати інформаційні ресурси, зокрема комп'ютерні технології. Глобальна інформатизація практично всіх сфер життя робить критично важливою здатність особистості опановувати «екранну» технологію самоосвіти для отримання, аналізу та застосування знань. Оволодіння сучасними цифровими інструментами значно підвищує конкурентоспроможність і мобільність фахівців, сприяє їхньому професійному зростанню та безперервному розвитку.

Комп'ютерні технології відіграють ключову роль не лише в оптимізації пізнавальної та практичної діяльності, а й у розширенні можливостей міжособистісної комунікації та соціальної інтеграції. Завдяки сучасним інформаційним системам людина отримує доступ до глобальних знань, може взаємодіяти з експертами, обмінюватися досвідом, формувати професійні спільноти та ефек-

тивно працювати з великими потоками інформації.

Аналіз наукових досліджень засвідчує зростаючий інтерес до проблеми самоосвіти, особливо у сфері вищої освіти. Вагомий внесок у дослідження цієї тематики зробили такі вітчизняні науковці, як О. Бурлука, І. Грабовець, І. Жукевич, М. Заборщикова, Т. Івашкова, М. Рогозіна, І. Сидоренко, Н. Сидорчук, Н. Терещенко, В. Шпак та інші. Різні аспекти формування готовності до самоосвіти висвітлено у працях І. Барсукова, М. Бондаренка, Т. Борисової, О. Малихіна, І. Науменко, О. Прокопової.

Серед зарубіжних дослідників проблеми самоосвіти та підготовки до неї досліджували Я. Бартецький, Дж. Брунер, Г. Вермес, Г. Гішба, К. Клейн, І. Ломпшир, В. Оконь, А. Уліг, Н. Чакіров, Г. Шарельман та інші. Їхні роботи містять цінні концепції та підходи, що можуть бути інтегровані в освітні системи різних країн для підвищення ефективності самоосвіти.

Попри значний обсяг наукових напрацювань, питання формування стійкої потреби у самоосвітній діяльності майбутніх учителів технологій залишається недостатньо вивченим. Особливої уваги потребує дослідження педагогічної самоосвіти як чинника формування економічної компетентності, що може суттєво покращити якість підготовки, сприяти їхньому професійному становленню та підвищенню загального рівня освітніх послуг.

Мета статті є полягає в розкритті особливостей самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя технологій як чиннику його економічної підготовки в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості педагогічної діяльності як пізнавального процесу визначаються не лише соціально-педагогічними цілями, нормативними вимогами та очікуваннями учасників освітнього процесу, але й можливістю для вільного самовизначення. Це включає право педагога обирати власну концепцію педагогічної роботи та нести відповідальність за прийняті рішення. Учитель виконує роль не тільки учасника міжособистісної взаємодії з учнями, але й організатора. У цьому контексті навчання, що базується на міжособистісній взаємодії, є регульованим і контрольованим процесом.

Одним з основних завдань системи вищої педагогічної освіти є формування у майбутніх вчителів технологій здатності до свідомої самоосвітньої діяльності. Це вміння є ключовим для забезпечення ефективного навчання студентів і розвитку у них

економічної компетентності. Самоосвітня діяльність – це не просто самостійна робота, а спеціально організований і систематичний процес пізнання, який дозволяє досягти важливих особистісних та суспільних освітніх цілей.

Розвиток особистості значною мірою залежить від здатності до саморозвитку і самоосвіти. Самоосвіта забезпечує неперервне продовження освіти, сприяючи актуалізації та розширенню знань, заповнюванню прогалин в інтелектуальному та духовному розвитку людини. Вона є основою для здобуття нових знань, поглиблення професійної кваліфікації та постійного самовдосконалення, що важливо для формування висококваліфікованого педагога [1].

Для досягнення високого рівня професіоналізму та компетентності педагогічних кадрів необхідно постійно працювати над собою. Це передбачає не лише набуття нових знань і навичок, а й активний розвиток особистих і професійних якостей, удосконалення власних педагогічних підходів і методів. Педагог повинен мати здатність до самоаналізу, критичного осмислення своїх дій та результатів, а також прагнення до безперервного самовдосконалення. Самовиховання та саморозвиток стають невід'ємною частиною його професійної діяльності, оскільки лише через постійну роботу над собою педагог може залишатися актуальним, ефективним і мотивованим фахівцем.

Самоосвіта та самопокращення вимагають від майбутнього вчителя технологій не лише бажання вдосконалювати свої професійні навички, але й усвідомленої готовності до змін, відкритості до нових ідей і технологій, а також здатності адаптуватися до змінюваних умов освітнього середовища.

Таким чином, високий рівень професіоналізму забезпечується не лише теоретичною підготовкою та практичним досвідом, але й здатністю активно працювати над своїм внутрішнім розвитком, самовдосконалюватися і рухатися вперед. Тільки тоді педагог може стати справжнім мотиватором і наставником для своїх учнів, постійно підвищуючи ефективність своєї діяльності та відповідаючи на нові вимоги професії [2].

У «Енциклопедії освіти» самоосвіту визначають як самостійну пізнавальну діяльність індивіда, спрямовану на досягнення особистісно важливих освітніх цілей. Ця діяльність включає в себе задоволення загальнокультурних потреб, розвиток пізнавальних інтересів у різних сферах життєдіяльності, підвищення професійної кваліфікації та інші аспекти. Самоосвіта є необхідною умовою для особистісного

розвитку, самоствердження і самореалізації, а також важливою складовою освітнього процесу протягом усього життя.

Таким чином, самоосвіта – це не просто набуття нових знань і навичок, але й важливий інструмент для формування свідомого, активного і відповідального ставлення до власного розвитку. Вона дозволяє людині орієнтуватися в сучасному світі, адаптуватися до змін і підвищувати свою конкурентоспроможність у професійній сфері. Самоосвіта сприяє досягненню гармонії між особистими інтересами та соціальними вимогами, а також виступає важливим чинником у процесі формування життєвих цінностей, поглиблення духовного і інтелектуального потенціалу. Вона є невід'ємною частиною концепції навчання протягом життя, вимагаючи постійної внутрішньої мотивації, здатності до самоконтролю і рефлексії [3, с. 798].

Самоосвітня діяльність є однією з ключових характеристик професіоналізму будь-якого фахівця, зокрема в епоху інтенсивного розвитку новітніх технологій та комп'ютерної техніки, які проникають у всі аспекти життя сучасного інформаційного суспільства. Власне, сама природа інформації передбачає її постійне оновлення, що змушує фахівців активно реагувати на зміни, вдосконалювати свої знання та навички, щоб не відстати від прогресу. У цьому контексті важливо, щоб людина володіла здатністю до самоосвіти, оскільки вона є необхідною умовою для адаптації до швидких змін у професійній діяльності.

Самоосвітня діяльність дозволяє фахівцям підтримувати свою професійну конкурентоспроможність, набувати нових компетенцій і застосовувати їх у різних сферах роботи. Уміння самостійно освоювати нові технології, методи і підходи стає важливим критерієм ефективності в умовах інформаційного суспільства. Професійне самовдосконалення через самоосвіту дає можливість не тільки слідувати за сучасними тенденціями, але й активно їх формувати, залишаючись на передовій у своїй галузі. Це вимагає від людини не лише гнучкості у використанні нових знань, але й здатності до саморефлексії, планування власного розвитку та управління інформаційними потоками [4, с. 66].

На думку Н. Уйсімбаєвої самовдосконалення є найвищою формою само-розвитку, що реалізується в межах моральних принципів і цінностей. Воно виступає не лише як процес удосконалення, але й як засіб самостворення особистості, що передбачає

глибоке осмислення власних моральних орієнтирів і переконань.

Таким чином, самовдосконалення розглядається як комплексний процес, в якому важливу роль відіграє етична рефлексія. Вона є основою для творчого самовираження особистості, що дозволяє не лише вдосконалювати свої професійні навички, а й виходити за межі дійсного, прагнучи досягти високих моральних і духовних стандартів. В цьому процесі важливо забезпечити гармонійний розвиток усіх аспектів особистості, створюючи фундамент для її подальшого зростання та реалізації в різних сферах життя [5].

Інтенсивність цього процесу залежить від того, наскільки глибоко особистість усвідомлює події свого життя, як вона сприймає їх та визначає їхню цінність і значущість. Таким чином, саморозвиток є невід'ємною частиною життя кожної людини, яка здатна направляти свої зусилля на удосконалення себе в різних сферах діяльності – фізичній, розумовій, моральній. Це процес, що вимагає постійної саморефлексії, готовності до змін і адаптації до нових умов, а також здатності не лише сприймати зовнішні впливи, але й активно формувати власний життєвий шлях [6].

У вищих навчальних закладах основними формами організації освітнього процесу є лекційні заняття, виконання індивідуальних завдань, самостійна робота, практична підготовка, а також контрольні заходи. Вони дають змогу не лише забезпечити освітні та навчальні функції, а й активно мотивувати студентів до самоосвітньої діяльності. Лекційні заняття відіграють важливу роль у розвитку мотивації майбутніх вчителів технологій до самостійної роботи, активізують їх участь у процесах самоосвіти та допомагають спрямувати їх на досягнення високих результатів. Завдяки цьому, практичні заняття стають потужним інструментом для розвитку вміння студентів здійснювати самостійну роботу, що є важливим аспектом їх професійної підготовки.

Найкращі умови для організації самоосвітньої діяльності та формування економічної компетентності майбутніх учителів технологій створюються під час проходження ними педагогічних практик. Це період, коли студенти мають змогу реалізувати набуті теоретичні знання на практиці та оцінити рівень власної економічної підготовки. Перед початком педагогічної практики кожен студент повинен здійснити самодіагностику сформованості основних умінь, таких як організаційні, конструктивні, комунікативні, проєктувальні,

технологічні, методичні тощо. Це дасть змогу чітко спланувати свою подальшу самоосвітню діяльність, визначити напрямки самовдосконалення та налаштувати себе на досягнення високих результатів у професійному розвитку. Після завершення практики повторне діагностування дозволить визначити, наскільки відбулися зміни в особистісному і професійному розвитку студента, оцінити ефективність самоосвітньої діяльності та виявити шляхи для подальшого вдосконалення.

У підготовці майбутніх вчителів технологій проводяться різні види педагогічних практик: пропедевтична, навчальна та виробнича. Кожна з них поступово ускладнюється, що дає змогу студентам на різних етапах активно залучатися до самоосвітньої діяльності, нарощуючи її інтенсивність. Під час пропедевтичної практики студенти повинні навчитися спостерігати за педагогічними процесами, аналізувати їх та поглиблювати свої знання, розуміючи їх практичне застосування в реальній професійній діяльності вчителя. Цей етап сприяє розвитку навичок рефлексії та усвідомлення важливості педагогічної діяльності.

На етапі навчальної практики майбутні вчителі вперше мають змогу провести уроки та виховні заходи, що дозволяє їм отримати перший практичний досвід у своїй професії. Це час, коли студенти пробують застосовувати теоретичні знання на практиці, випробовують різні методи навчання та виховання, формують початкові професійні навички.

Виробничі педагогічні практики є найбільш наближеними до реальної вчительської діяльності і мають на меті поглиблення і закріплення теоретичних знань у процесі їх практичного використання. Це також етап, на якому студенти мають можливість сформувати та удосконалити професійні вміння, пов'язані з підготовкою і проведенням уроків та виховних заходів. Важливим завданням є також розвиток професійно значущих якостей особистості, таких як відповідальність, любов і повага до дітей, прагнення до педагогічної творчості, а також формування інтересу до науково-дослідної роботи в технологічній освітній галузі. Останнє є важливим для стимулювання потреби в самоосвіті, що є необхідною складовою професійного розвитку вчителя на всіх етапах його кар'єри.

Важливим завданням викладачів є стимулювання і підтримка студентів у їх прагненні до здобуття нових знань і вмінь, а також у розвитку їх духовних і моральних якостей, підготовки до самостійної педа-

гогічної роботи. Викладачі повинні формувати у майбутніх вчителів тверду і свідому установку на постійне удосконалення своїх професійних навичок через самоосвіту, що є ключовим елементом успішної кар'єри вчителя.

Одним із найбільш ефективних способів самоосвітньої діяльності є використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. На сьогоднішній день існує величезна кількість технічних засобів та ресурсів, що значно збагачують освітній процес і сприяють його значному вдосконаленню. Новітні інформаційні, аудіовізуальні та поліграфічні технології стали невід'ємною частиною сучасної освіти, надаючи можливість створювати інтерактивні платформи для навчання, що значно розширюють можливості для студентів у самостійному здобутті знань і розвитку навичок. Ці засоби значно спрощують освітній процес та дозволяють організувати його таким чином, щоб забезпечити максимальну залученість студентів до процесу пізнання та розвитку.

Використання інтерактивних методів навчання має особливу ефективність, оскільки вони сприяють підвищенню інтересу до освітнього процесу і формують у здобувачів освіти бажання самостійно шукати нову інформацію, активно вдосконалювати свої знання і навички, а також прагнення до самоосвіти протягом всього життя. Це, у свою чергу, створює підґрунтя для розвитку професіоналізму і гнучкості, оскільки вони повинні бути готові до змін у освітніх технологіях та методах.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Основною метою самоосвіти вчителя технологій є всебічний розвиток особистості, що сприяє підвищенню якості освітньої діяльності. Майбутній фахівець, який регулярно та систематично займається самоосвітою, здатний ефективно здійснювати самостійне здобуття знань, стимулювати творчий потенціал та постійно удосконалювати власні уміння та навички.

Перспективами подальших досліджень можуть стати розробка ефективних методичних рекомендацій щодо організації самоосвітньої діяльності студентів під час вивчення економічних дисциплін з урахуванням специфіки роботи вчителів технологій. Це дозволить створити більш ефективні стратегії самоосвіти, орієнтовані на вимоги сучасного освітнього процесу та потреби професійного розвитку майбутніх фахівців.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бурлука О. В. Самоосвіта особистості в умовах реформування системи освіти в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 2(25). С. 61–68.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. А. Зязюна*. Київ: Віпол, 2000. С. 11–57.
4. Ненько Ю. Професійний саморозвиток педагога: світові тенденції. *Освітній простір України*. 2018. № 14. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/2728/3144>.
5. Уйсімбаєва Н. Особистісне самовдосконалення як форма усвідомленого саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 132. URL: <http://www.cuspu.edu.ua/ua/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-3/1266-osobistisne-samovdoskonallennya-yak-forma-usvidomlenogo-samorozvitku-majbutnogo-vchitelya>.
6. Чаус А. Д. Самоактуалізація особистості як філософська проблема. *Культура і сучасність: альманах*. Київ : ДАКККиМ, 2018. № 1. С. 26–33.

REFERENCES

1. Burluka, O. V. (2015). *Samoosvita osobystosti v umovakh reformuvannya systemy osvity v Ukraini*. [Self-education of personality in the conditions of education system reform in Ukraine]. Kyiv.
2. Entsyklopediya osvity. (2008). [Encyclopedia of Education]. Kyiv.
3. Ziazun, I. A. (2000). *Intelektual'no-tvorchyy rozvytok osobystosti v umovakh neperervnoyi osvity*. [Intellectual and creative development of personality in the conditions of continuous education]. Kyiv.
4. Nenko, Yu. (2018). *Profesiynnyy samorozvytok pedahoha: svitovi tendentsiyi*. [Professional self-development of a teacher: Global trends].
5. Uysimbaeva, N. (2014). *Osobystisne samovdoskonallennya yak forma usvidomlenoho samorozvitku maybutn'oho vchitelya*. [Personal self-improvement as a form of conscious self-development of a future teacher]. Kirovohrad.
6. Chaus, A. D. (2018). *Samoaktualizatsiya osobystosti yak filosof's'ka problema*. [Self-actualization of personality as a philosophical problem]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПЕТРЕНКО Максим Віталійович – аспірант кафедри технологічної і професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: економічна підготовка майбутніх вчителів технологій.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR
PETRENKO Maxym Vitaliyovich –
 postgraduate student at the Department of
 Technological and Vocational Education of Hlukhiv
 National Pedagogical University named after
 Oleksandr Dovzhenko.

Circle of scientific interests: Economic training
 of future technology teachers.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2025 р.

УДК 37.378

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.161

ЧЖУ Цзінькуан –
 аспірант кафедри педагогіки
 011 Освітні, педагогічні науки,
 Національний університет біоресурсів і
 природокористування України
 ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-6217-2580>
 e-mail: asp23-j.zhu@nubip.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ МАЙБУТНІМИ БАКАЛАВРАМИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

**ЧЖУ Цзінькуан. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ МАЙБУТНІМИ
 БАКАЛАВРАМИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті розглядаються особливості використання інновацій майбутніми бакалаврами у професійній діяльності. Характерологічним змістом інновацій є інноваційна діяльність, представлена як цілеспрямовані та активні дії щодо організації змін, або вирішення будь-якої проблеми (суперечності). Таким чином, інноваційна діяльність – це діяльність, пов'язана з трансформацією знань, результатів наукової діяльності у новий, інноваційний (або, у крайньому випадку, удосконалений) продукт. Інноваційна діяльність обов'язково передбачає комплекс наукових, економічних, технологічних, правових, організаційних, фінансових, юридичних, комерційних чи соціальних заходів, які у всій своїй сукупності призводять до інновацій.

Ключові слова: особливості інновацій, майбутні бакалаври, професійна діяльність, освіта.

**ZHU Jinkuang. FEATURES OF THE USE OF INNOVATIONS BY FUTURE BACHELORS
 IN PROFESSIONAL ACTIVITIES**

The article examines the features of the use of innovations by future bachelors in professional activities. The characteristic content of innovations is innovative activity, presented as purposeful and active actions to organize changes or solve any problem (contradiction). Thus, innovative activity is an activity associated with the transformation of knowledge, the results of scientific activity into a new, innovative (or, in extreme cases, improved) product. Innovative activity necessarily involves a complex of scientific, economic, technological, legal, organizational, financial, legal, commercial or social measures, which in their entirety lead to innovations.

Innovative activity is aimed at introducing some significant changes in practice through the implementation of new ideas and methods. Its result is an innovative product – a new material or intellectual product, which is the result of a system of activity or a specific, usually multi-stage process of implementing a new idea or method in practice.

The combination of intensive and extensive ways of developing pedagogical systems allows for the implementation of so-called «integrated innovations», which are built at the junction of diverse, multi-level pedagogical subsystems and their components. Integrated innovations, as a rule, do not look like far-fetched, purely external measures, but are conscious transformations that come from the deep needs and knowledge of the system. By reinforcing «bottlenecks» with the latest technologies, it is possible to increase the overall effectiveness of the pedagogical system.

We would like to emphasize that innovations in the training of bachelors should be aimed at

professional mobility and the ability to self-development, which determines the need to use innovative teaching tools.

Keywords: *features of innovations, future bachelors, professional activity, education.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Процес впровадження інноваційних технологій в освітнє середовище закладів вищої освіти потребує ресурсів та професійного досвіду від науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти, що зумовлює необхідність у проведенні систематичної підготовки бакалаврів й забезпеченні доступу до необхідних матеріалів і технічних засобів. Брак цих складників обмежує або ж, взагалі, унеможливує введення нових технологій в освітній процес, що може вкрай позначитися на якості підготовки майбутніх бакалаврів. Саме тому, використання інноваційних методів та технологій є важливим щаблем у покращенні освітнього процесу.

Інновація – процес створення, поширення та використання нової технології, практичного засобу для задоволення актуальних потреб суспільства в цілому та окремих його представників. Інновації у можна типологізувати за такими базовими критеріями, як обраний об'єкт впливу і використовувані методики роботи [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему використання інновацій майбутніми бакалаврами у професійній діяльності. Розглядали Бойчук Ю., Вітвицька С., Галиця І., Гуревич Р., Дичківська І., Дубасенюк О., Кремень В., Олійник В., Саух П. тощо.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей використання інновацій майбутніми бакалаврами у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою інновацій має бути вирішення педагогічних проблем сучасного суспільства. Інновації можна розглядати у двох аспектах: як результат впровадження та як діяльність з реалізації нового [1].

Важливо також розглянути наукові інновації, які просувають прогрес, охоплюють всі галузі людських знань. Одним із різновидів інновацій є педагогічні інновації.

Педагогічна інновація – це нововведення в галузі педагогіки, цілеспрямована прогресивна зміна, що вносить в освітнє середовище стабільні елементи (нововведення), що покращують характеристики як окремих її компонентів, так і самої освітньої системи в цілому.

Педагогічні інновації розробляються та проводяться не органами державної влади, а працівниками та організаціями сфери освіти та науки.

Педагогічні інновації можуть здійснюватися як за рахунок власних ресурсів освітньої системи (інтенсивний шлях розвитку), так і за рахунок залучення додаткових потужностей (інвестицій) – нових засобів, обладнання, технологій, капітальних вкладень тощо (екстенсивний шлях розвитку) [13].

Інновація має певні особливості, які розглядаються як її основні характеристики.

Перша характеристика – це новизна інновації: наявність у сутності інновації нових концептуальних ідей, підходів до розвитку процесів, а також форм та методів їхньої організації. Новизна – самостійна цінність будь-якої інновації, що відрізняє її від інших явищ. Можна виділити кілька типів новизни: абсолютна новизна (фіксується за відсутності аналогів цієї інновації); відносна новизна, у якій виділяють місцеву новизну, якщо інновації застосовувалася інших соціальних організаціях; приватна новизна, яка передбачає оновлення одного з елементів діяльності, та умовна новизна, тобто інновація не нова сама по собі, але при освоєнні її іншим фахівцем в інших умовах дає позитивні результати.

Друга характеристика – сумісність інновації з традиційним (існуючим) станом. У педагогічній сфері інновація легше приймається і реалізується, якщо вона сумісна з цінностями, традиціями, творчим досвідом і т. д. [2].

На основі вищезначеного розглянемо особливості використання інновацій майбутніми бакалаврами у професійній діяльності.

Першою особливістю є інноваційні вимоги до фахівців:

- знання сучасних інформаційних технологій та вміння застосовувати їх на практиці (фахівці повинні мати високий рівень комп'ютерної грамотності та вміти використовувати сучасні інструменти для створення і проведення навчальних занять);

- уміння працювати з новими формами та методами навчання (учасники освітнього процесу мають швидко адаптуватися та мати уявлення про сучасні підходи й методи навчання, такі, як проєктне навчання, інтерактивні методи, онлайн-курси та ін.);

- здатність до інноваційного мислення та творчості (фахівці мають креативно підходити до організації навчального процесу, розвивати здатність працювати у творчій команді та бути відкритим до нових ідей і рішень для покращення якості навчання та розвитку освіти в цілому);

• уміння працювати з даними та аналізувати їх, що передбачає розвиток критичного мислення й уміння фільтрувати, відбирати необхідну інформацію з великого інформаційного потоку для ефективної наукової діяльності [3].

Наступною особливістю є професійна мобільність та здатність до саморозвитку.

Хочемо наголосити, що інновації при підготовці бакалаврів повинні бути направлені на професійну мобільність та здатність до саморозвитку, що визначає необхідність у вживанні інноваційних засобів навчання: застосування інтерактивних технологій (мультимедіа, вебінари, віртуальні лабораторії, онлайн-курси та ін.); застосування дослідницької й проектної роботи бакалаврів (участь у проектах допомагає розвитку практичних вмінь і навичок у визначених завданнях); різноманітні ігрові технології, що сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів та підвищенню їхньої мотивації до навчання [5].

Інформатизація освітнього процесу позначилася на традиційних підходах у навчанні. Так у процесі підготовки бакалаврів педагогічний персонал університету все частіше залучає технічні новації, уводять спеціальні програмні засоби та веб-сервери такі як: Google Клас, Zoom, Kahoot! та ін., які допомагають відтворити та наочно ознайомити з навчальним матеріалом під час аудиторних і дистанційних занять [4].

Ще однією особливістю використання інновацій майбутніми бакалаврами у професійній діяльності є віртуальні лабораторії.

На базі ЗВО створюють «віртуальні лабораторії», головною метою яких є застосування новітніх технологій у навчальній та науковій сферах. Віртуальні лабораторії дозволяють вживати цифрові моделі та симуляції досліджуваних об'єктів з ціллю аналізу, дослідження і тестування різних процесів, які можуть бути важкодоступними або ненадійними для розвідок у реальному світі. Застосування таких засобів навчання допомагає збільшити ефективність й якість навчання, забезпечуючи перспективу практичної взаємодії із складними системами та дослідження їх ознак у безпечному, контрольованому середовищі [5].

Інновації в освітньому процесі мають бути направлені на розвиток інформатизації, яка уможливує здобувати нові результати та покращувати якість навчання [8].

Інноваційні технології суміщають програмне забезпечення, комп'ютерну техніку, мережеві технології й інші інструменти для збору, зберігання, обробки, передачі інформації. Усі ці інноваційні засоби зараджують

значно підвищити швидкість і точність обробки інформації, зменшити кількість помилок, збільшити рівень автоматизації й взаємодії між освітніми процесами. Застосування інформатизації може вдосконалити ефективність виробництва, скоротити час виконання завдань та підійняти продуктивність здобувачів вищої світи й педагогічного персоналу ЗВО [10].

Впровадження інформаційно-розвивальних технологій в освітній процес, є ще однією особливістю використання інновацій майбутніми бакалаврами.

Уведення інноваційних технологій у процес професійної підготовки фахівця допомагає їм опанувати навчальний матеріал в індивідуальному темпі, самостійно, вживаючи комфортні способи сприймання інформації, що викликає у них позитивні емоції і утворює позитивну мотивацію навчання. З метою інтенсифікації професійної підготовки студентів у ЗВО за сприянням введення комп'ютерних презентацій, електронних словників, підручників і посібників; тестових програм, програм-підручників, програм-тренажерів, словників, довідників, енциклопедій, відеоуроків, бібліотек електронних наочних посібників, тематичних комп'ютерних ігор та ін., виникає навчальне професійно-орієнтоване інформаційне середовище, що сприяє розвитку основ педагогічної майстерності майбутніх фахівців [4].

Метою інформаційно-розвивальних технологій є розвиток основ педагогічної майстерності майбутнього фахівця, що володіє необхідною системою знань і величезним фондом інформації, включає лекційні, семінарські, практичні заняття, самостійне вивчення літератури тощо. Збільшення ефективності лекційних занять досягається застосуванням системи мультимедійних лекцій, що зобов'язані враховувати індивідуальну, авторську манеру лектора, специфіку навчальної дисципліни, щабель підготовки студентської аудиторії [6].

Великі перспективи розкриває застосування інформаційних технологій на практичних заняттях. Вкрай дієвим способом навчання є опрацювання теоретичного матеріалу за сприянням презентацій та технологій майдмепінгу (створення логічних схем). Технічними привілеями інформаційних технологій є застосування гіпертекстової інформації, що забезпечує зручний шлях до довідкових даних, глосарію, анімаційних додатків.

Наявність програмних засобів дозволить студентам виконувати рефлексивну діяльність і досягати в реальному часі ступінь свого

професійного прогресу в розвитку засад педагогічної майстерності [8].

Особливістю при підготовці бакалаврів є використання технології штучного інтелекту. На сьогоднішній день у сфері освіти спостерігається посилення тренду до інтеграції передових технологій з метою підвищення ефективності освітнього процесу. Тому цілком природно, що технології штучного інтелекту почали активно застосовуватись і в освіті.

Освіта із застосуванням нейронних мереж приносить зовсім інший досвід для кожної людини. Основними аспектами використання штучного інтелекту в освіті є автоматизація навчання, індивідуалізований підхід до освітнього процесу, аналіз даних для надання зворотного зв'язку і створення інтелектуальних освітніх середовищ [11].

Штучний інтелект відіграє важливу роль у реалізації концепції персоналізованого навчання, забезпечуючи можливість адаптації освітнього процесу, його змісту та швидкості під індивідуальні потреби та характеристики кожного студента. Методологія персоналізованого навчання передбачає створення унікальних освітніх траєкторій для кожного студента, враховуючи його рівень підготовки, інтереси та темпи навчання. Засновані на нейронних мережах системи штучного інтелекту здатні аналізувати дані про проходження навчання студентами, у тому числі їх відповіді на тестові завдання, виконані практичні роботи, витрачений на вивчення матеріалу час, переважно використовуваний стиль навчання, анкетні дані і т. д. [3].

Здатність до інноваційного мислення є ще однією особливістю підготовки бакалаврів.

Інноваційне мислення, на відміну мислення наукового, як форма інноваційної діяльності характеризується орієнтацією суб'єкта на комерційно ефективне створення нововведення. На відміну від інших видів творчої діяльності, інноваційна діяльність орієнтується на раціонально оцінювані дії, що дозволяють забезпечити впевнено прогнозований результат. Інноваційне мислення, що генерує нові знання, безпосередньо залежить від рівня професіоналізму інноватора, його здатності до систематичного отримання нової інформації, психологічної та діяльної спрямованості на розвиток, на пошук нового [12].

Інноваційна компетентність педагога, є ще однією особливістю при підготовці бакалаврів.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної

діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії [13].

Вона є основою активної суспільної і професійно-педагогічної позиції суб'єкта, яка спонукає до інноваційної діяльності, сприяє її продуктивності [14].

Інноваційна компетентність педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з учнями. Компонентами інноваційної компетентності педагога є поінформованість про інноваційні педагогічні технології, належне володіння її змістом і методикою, висока культура використання інновацій в освітній роботі, особиста переконаність у необхідності застосування інноваційних педагогічних технологій [9].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Аналіз змісту інноваційної діяльності, дослідження вимог до особистісних якостей фахівця інноваційного типу та особливостей організації навчання засвідчив, що підготовка до інноваційної діяльності, має бути націлена на розвиток креативності. Це викликано тим, що для реалізації науково-дослідної роботи, створення, прийняття нововведень, прояву постійної професійної активності, вирішення нестандартних ситуацій у педагогічній діяльності, формування творчої атмосфери у науковому колективі та на заняттях зі студентами необхідний розвиток творчих здібностей у бакалаврів.

Потреба у використанні інновацій у ході організації навчання бакалаврів демонструє, що новітні технології сприяють покращенню ефективності освітнього процесу, забезпечують якість засвоєння навчального матеріалу студентами й обумовлюють покращення вже набутих навичок і вмінь.

Інноваційні технології дозволяють створити умови для розвитку у студентів пізнавальної активності, самостійності та творчого мислення, сформувані у них навички та вміння, необхідні для успішного навчання та подальшого життя, а також зробити освітній процес більш цікавим та захоплюючим.

Перспективи подальших наукових досліджень зумовлюють обґрунтування педагогічних умов використання інновацій майбутніми бакалаврами у професійній діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Вітвицька, С. Інновації у педагогічній підготовці магістрів освіти у вивченні педагогічних наук як засіб підвищення їх конку-

- рентоспроможності. Збірник наукових праць військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2013. 42, 108–114.
2. Галиця І. О. Інноваційні механізми активізації педагогічного і наукового процесів. Вища школа. 2011. 7/8. С. 31–37.
 3. Гречаник Б. В. Інноваційний потенціал вітчизняних ВНЗ: особливості та проблеми його формування. Інвестиції: практика та досвід. 2010. 11. С. 24–27.
 4. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в підготовці майбутнього фахівця. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2002. 4. С. 61–68.
 5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. Посібник. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
 6. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.
 7. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / П. Ю. Саух [та ін.] ; ред. П. Ю. Саух. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 443 с.
 8. Коваль Т. І Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності: Навч.-метод. посібник. К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. 173 с.
 9. Кучай, Т., Кучай, О. Забезпечення якості вищої освіти в європейському освітньому просторі. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Освітній простір України, 2019. 16, С. 15–19.
 10. Михайлишин Р. Професійна готовність педагога до інноваційної діяльності: якісний аспект: Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2016. 31. С. 11–18.
 11. Олійник В. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації. Директор школи, ліцею, гімназії. 2001. 4. С. 61–69.
 12. Підласий І. Педагогічні інновації. Рідна школа. 1998. 12. С. 3–17.
 13. Саух, П. Ю. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка. 2011. 219 с.

REFERENCES

1. Vitvyts'ka, S. (2013). *Innovatsiyyi u pedahohichniy pidhotovtsi mahistriv osvity u vyvchenni pedahohichnykh nauk yak zasib pidvyshchennya yikh konkurentospromozhnosti*. [Innovations in pedagogical training of masters of education in the study of pedagogical sciences as a means of increasing their competitiveness]. Kyiv.
2. Halytsya, I. O. (2011). *Innovatsiyni mekhanizmy aktyvizatsiyi pedahohichnoho i naukovoho protsesiv*. [Innovative mechanisms for activating pedagogical and scientific processes]. Kyiv.
3. Hrechanyk, B. V. (2010). *Innovatsiynyyu potentsial vitchyznyanykh VNZ: osoblyvosti ta problemy yoho formuvannya*. [Innovative potential of

domestic universities: features and problems of its formation]. Kyiv.

4. Hurevych, R. S. (2002). *Informatsiyno-telekomunikatsiyni tekhnolohiyi v pidhotovtsi maybutn'oho fakhivtsya*. [Information and telecommunication technologies in the training of a future specialist]. Kyiv.
5. Dychkivs'ka, I. M. (2004). *Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi*. [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv.
6. Dubasenyuk, O. A. (2009). *Innovatsiyni osviti tekhnolohiyi ta metodyky v systemi profesiyno-pedahohichnoyi pidhotovky. Profesiynna pedahohichna osvita: innovatsiyni tekhnolohiyi ta metodyky*. [Innovative educational technologies and methods in the system of professional pedagogical training]. Zhytomyr.
7. *Innovatsiyyi u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektivy*. (2011). [Innovations in higher education: problems, experience, prospects]. Zhytomyr.
8. Koval', T. I (2009). *Pidhotovka vykladachiv vyshchoyi shkoly: informatsiyni tekhnolohiyi u pedahohichniy*. [Training of higher school teachers: information technologies in pedagogical activity]: Navch.-metod. posibnyk. K.: Vyd. tsentr KNLU.
9. Kuchai, T., Kuchai, O. (2019). *Zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity v yevropeys'komu osvitn'omu prostori*. [Ensuring the quality of higher education in the European educational space]. Yvano-Frankivsk.
10. Mykhaylyshyn, R. (2016). *Profesiynna hotovnist' pedahoha do innovatsiynoyi diyal'nosti: yakisnyy aspekt*. [Professional readiness of a teacher for innovative activity: qualitative aspect]. L'viv.
11. Oliynyk, V. (2001). *Systema pedahohichnoyi osvity ta pedahohichni innovatsiyyi*. [System of pedagogical education and pedagogical innovations]. Kyiv.
12. Pidlasyy, I. (1998). *Pedahohichni innovatsiyyi*. [Pedagogical innovations]. Kyiv.
13. Saukh, P. YU. (2011). *Innovatsiyyi u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektivy*. [Innovations in higher education: problems, experience, prospects]. Zhytomyr.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЖУ Цзінькуан – аспірант кафедри педагогіки 011 Освітні, педагогічні науки, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: використання інновацій майбутніми бакалаврами у професійній діяльності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZHU Jinkuang – is a postgraduate student of the Department of Pedagogy 011 Educational and Pedagogical Sciences, National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine.

Circle of scientific interests: the use of innovations by future bachelors in professional activities.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025 р.

УДК 793.3

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.166

ШЕВЦОВА Ірина Миколаївна –

заслужений працівник культури України,

викладач кафедри мистецьких дисциплін,

Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв»

Закарпатської обласної ради

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0956-3593>

e-mail: i.shevtsova@uica.edu.ua

МАЛИШКА Ніна Олексіївна –

театрознавець, спеціаліст вищої категорії

викладач кафедри мистецьких дисциплін,

Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв»

Закарпатської обласної ради

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2778-3474>

e-mail: nina.malyshka@uica.edu.ua

БРЕЖИНСЬКА Неллі Сергіївна –

здобувач освіти другого курсу першого (бакалаврського)

рівня вищої освіти кафедри мистецьких дисциплін

Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв»

Закарпатської обласної ради

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-8337-9210>

e-mail: nelli_bri@gmail.com

КОНЦЕПТ АКАДЕМІЧНОЇ БАЛЕТНОЇ ШКОЛИ ФРАНЦІЇ

XVI – XVII СТОЛІТТЯ

ШЕВЦОВА Ірина Миколаївна, МАЛИШКА Ніна Олексіївна, БРЕЖИНСЬКА Неллі Сергіївна
КОНЦЕПТ АКАДЕМІЧНОЇ БАЛЕТНОЇ ШКОЛИ ФРАНЦІЇ XVI – XVII СТОЛІТТЯ

На сьогодні однією з актуальних проблем балетної школи є збереження історичних концептуальних особливостей виконавської техніки. У статті розглянуто тенденції становлення балетної школи Франції XVI – XVII століття, кардинальні аспекти спектри історії розвитку хореографії від придворної розваги до високого мистецтва. Внесок П'єра Бошана, Жана Жоржа Новера, Рауля Ожена Фельє, Гаєтано Вестріса. Визначено ключові етапи цієї трансформації та значення технічних особливостей танцювальної лексики старофранцузького періоду.

Ключові слова: хореографічне мистецтво, класичний танець, академічна французька балетна школа, старофранцузький етап.

SHEVTSOVA Iryna Mykolaivna, MALYSHKA Nina Oleksiivna, BREZHINSKA Nelly Sergiivna.
THE CONCEPT OF AN ACADEMIC BALLET SCHOOL IN FRANCE IN THE SIXTEENTH AND SEVENTEENTH CENTURIES

Today, one of the pressing problems of the ballet school is the preservation of historical conceptual features of performing technique. The article examines the trends in the formation of the ballet school of France in the 16th – 17th centuries, the cardinal aspects of the spectrum of the history of the development of choreography from court entertainment to high art. The contribution of Pierre Beauchamp, Jean Georges Noverre, Raoul Ogden Fellier, Gaetano Vestris. The key stages of this transformation and the significance of the technical features of the dance vocabulary of the Old French period are identified.

Fellier and Beauchamp worked closely together, and their ideas laid the foundation for modern academic ballet. Thanks to the creative achievements and efforts of choreographers, French ballet became a systematized art form, and recorded dances became the basis for the further spread and development of choreographic performing culture in Europe. This system made it possible to record complex choreographic compositions, preserve them for future generations. Thus, thanks to this innovation, ballet art became more structured and accessible for study.

The Old French period of ballet development laid the foundation for the further formation of classical ballet in the 18th century. The system of training and technique developed at that time is

still used in modern ballet schools. At the same time, ballet became a universal art form that went beyond the boundaries of court culture. Dance rose to the level of high art. Over time, a school was built that systematized movement, expressiveness and rhythm - elements inherent in aesthetic dance.

Keywords: *choreographic art, classical dance, academic French ballet school, Old French stage.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Значною мірою актуальність даної проблематики обумовлена тим, що історичний екскурс в будь-якій науці, дає можливість вникнути в суть предмета, що вивчається. Історія виникнення класичного балету важлива тема для хореології але, як це не дивно, розуміння історії становлення танцю, шкіл балету, виникнення рухів, чому саме так вони виконуються і мають таку назву, що вплинуло на це, допомагають хореографу не тільки бути обізнаним теоретиком, але і гарним танцівником. Велика та відчутна різниця, здавалось би роками незмінної, методики виконання рухів класичного танцю, технологія їх виконання та різниця в їх викладанні та вимогах дають підстави для пошуку, чому так по-різному ми танцюємо та розуміємо суть класичного танцю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу досліджень процесу формування французької балетної школи становлять праці Жана Жоржа Новера, Любові Блок. Вагомими теоретичними дослідженнями цих двох шкіл, з боку виконавсько-технічної сторони є труди Агрипіни Ваганової, Галини Березової. Термінологічну базу французької балетної школи в повному обсязі подає Дарія Бернадська, доцент кафедри академічного та естрадного вокалу Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат мистецтвознавства. Аналіз наукових джерел доводить, що феномен класичної балетної школи існує, має свій початок, розвиток, шляхи поєднання, розходження, переплетіння та ізоляваності.

Мета статті – проаналізувати особливості генези школи академічного балету Франції XVI–XVII століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Танець – один із найдавніших та універсальних видів світового мистецтва. Як вища форма танцювального мистецтва, хореографія вбирає у собі риси національної специфіки, які мають власні закономірності та особливості. Риси, властиві національним балетним школам, притаманні її артистам, всупереч індивідуальності виконавців. Сучасні виконавці, артисти балету найчастіше поєднують танцювальну лексику з різних систем, з метою втілення змісту сучасного життя. В результаті вихолощуються традиції провідних балетних шкіл, таким чином

відбувається поступове ліквідування базових ресурсів школи класичного танцю [3]. Основи італійської, французької шкіл виявляються змішаними, через що втрачається справжня первісна форма. У світі теперішніх тенденцій розвитку хореографічного мистецтва важливо зберігати традиції, чітко з'ясувати джерела техніки академічного танцю, його чисту форму.

Будь-яка епоха мистецтва неперівнянна з якоюсь іншою. В епоху Відродження вважали, що краса танцю це є гармонія форм та жвава зміна малюнку. Танець в період Античності стає пластикою та поемою життя. Із середини XVI століття стверджується теза, що форми та рух відображають обов'язково внутрішній стан людини. Нові вимоги до танцю диктує історія розвитку людства. Видатні викладачі танцю, теоретики, постановники балету бароко 1650–1760 роки – це П'єр Бошан, Луї-Гійом Пекур, Рауль Фельє, Луї Дюпре. Італійські танці в суспільстві французів отримували витончення форми, притаманні духу аристократії. Поява первинних академічних проявів у танцювальному мистецтві датуються істориками з часів правління династії Валуа [6]. Століття придворних інтриг, любовних походжень, стає сприятливим часом для розвитку хореографії. Італійські танцівники у Франції XVII століття – було настільки поширене побутове явище, що відбилося на формуванні професійної термінології, а саме це пояснює походження слова «баладен». У памфлетному «Діалозі про нову «італійовану» французьку мову» від 1578 року відбувається суперечка між Флавоном і Кельтофілом. Перший каже, що при дворі треба остерігатися вимовляти слова *danse*, *danseur* і *danseur*. Все це давно вигнано, а з Італії вивезено *bal*, *bailer* і *balladin*, «а також і особи разом зі словами, і не лише баладени, а й баладенки». Назва «баладен» вкоренилася й була розповсюджена в літературних джерелах XVII століття [4].

Визначальною рисою французької хореографічної школи була кантіленність, яка диктувала трактування танцю відповідно виконавським вимогам. Наспівність у пластиці зумовлювала деталізацію фразування, посилення ролі нюансу у танці, якому відводилася функція виразника психологічних станів [1]. Класичний танець – продукт багатовікової творчості: у ньому все

аномально з погляду первісних танцювальних спонукань, але все закономірно, якщо підійти до будови тіла умоглядно і поставити мету знайти усі важелі для формування танцювальних виконавських можливостей. Класичний танець – система художнього мислення, що оформляє виразність рухів, властивих танцювальним проявам людини на різних стадіях культури.

Для позначення професійних танцівників у Драматичному словнику використовували формулювання: «Баладен, танцівник, який у виступах виконує грубо комічні ламання (*des postures*), що були поширені у театрах Франції XVI–XVII століття» [5, с. 56].

У 1661 році Людовик XIV заснував Королівську академію танцю (*Académie Royale de Danse*) – перший офіційний заклад для навчання танцю, який проіснував у первинному вигляді до 1780 року. Мета Академії полягала в стандартизації та вдосконаленні техніки танцю, що було необхідно для професійного рівня виконання артистів танцювальних пластичних вистав. Академія сприяла розмежуванню придворного та професійного танцю, підвищуючи статус професійних танцюристів.

Вона виробляла канони танцювальних форм і рухів, розробляла методи викладання, систему балетних термінів, принципи й прийоми запису танцю. Завдяки П'єру Бошану та Раулю Фельє було створено спеціалізовану термінологію й розроблено базові принципи теорії хореографічного мистецтва. За основу академічної балетної школи було взято методика італійської виконавської техніки Чезаре Негрі та форми давньогрецької орхестрики. Проте вони були змінені, удосконалені, широко розвинуті та офіційно задекларовані саме під егідою Королівської академії танцю [2]. Головним принципом у танці стає *en dehors* – виворотність. На її основі в танці було розроблено спеціальну професійну техніку: закриті (*fermés*) і відкриті (*ouverts*) положення; схрещені (*croisées*), несхрещені (*effacés*), розвернуті (*écartées*) позиції; рухи назовні (*en dehors*) та рухи всередину (*en dedans*); рухи вперед (*en avant*), назад (*en arriere*), убік (*en cote*), систематизовані канонічні вправи для рук *port de bras*. Були сформовані п'ять позицій рук і ніг (*positions de bras et des pieds*). Упроваджено академічні танцювальні кроки – *pas marché* (сценічний крок), *pas de bourrée* (перемінний крок), *pas couru* (біг), *pas glissade* (сковзний крок), *pas chassée* (доганяючий крок), *pas assemblé* (збираючий крок), *pas jeté* (розривний крок), *pas ballonné* (повітряний крок), *pas ballotté* (розгойдаючий крок) *pas balancé* (погойдуючий крок). Запозичені та

систематизовані рухи з італійської школи: на занос ніг – *intrecciato \ entrecha*, (плетений заносний стрибковий рух); *capriole \ cabriole* (рух кози). Академія танцю була першою професійною вищою школою в Європі з навчання танцю та принципів побудови балетного дійства. Від її створення бере свій початок Французька Академічна школа класичного танцю, яка існує і досі, зокрема, у всесвітньовідомій Школі балету при Паризькій опері.

На початку XVIII століття у 1701 році Раулем Оже Фельє було впроваджено термін «хореографія» (від. гр. «*χορογραφία*») – мистецтво запису танцю та нотація танцювальних кроків, відомий, як хореографічна нотація Фельє. У 1700 році він опублікував книгу «*Chorégraphie, ou l'art de décrire la danse par caractères, figures et signes démonstratifs*», у якій запропонував метод умовного позначення танцювальних рухів. Ця система дозволяла зберігати та передавати танці у письмовій формі. Його праця сприяла збереженню автентичної основи танцювального мистецтва барокового періоду, які залишилися канонічними й популярними в європейських дворах на тривалий історичний період. Ця система вплинула на стандартизацію балетного мистецтва та поширення французького стилю за межами країни. Рауль Ожен Фельє спільно з П'єром Бошаном розробляв і удосконалював класичні танцювальні позиції, які стали основою академічного балету сьогодення [1].

Оскільки Фельє працював при дворі Людовіка XIV, саме в цей період балет набував сучасної форми. Завдяки його нововведенню стало можливим фіксувати складні танцювальні композиції, передавати їх наступним поколінням і поширювати по всій Європі, де система набула популярності протягом XVIII століття. Адже Фельє також видавав збірки танців, створених провідними хореографами його часу, тож він тісно співпрацював із П'єром Бошаном, якого вважав своїм учителем. Праці Фельє стали фундаментом для теоретичного осмислення класичного танцю та його подальшого розвитку.

П'єр Бошан (1631–1705) – французький артист, викладач, балетмейстер, теоретик танцю, академік, головний керівник академії танцю з 1661–1701 рр. і придворний постановник балету в 1653–1703 роки, це історичний період для французької балетної школи, грандіозних викликів і кардинальних зрушень в бік академізму у хореографічному мистецтві. Він виконував танцювальні партії у придворному балеті короля Луї XIV Бурбона, сприяв розвитку придворного

балету як невід'ємної частини французької культури та чітко усвідомлював важелі які впливали на технічну вправність артисту балету. З 1653–1663 роки ставив особисто для короля ballet-entrée, де сам монарх був сольним виконавцем і головним героєм, найчастіше в образі бога сонця Геліоса, бога Юпітера. Саме йому приписують стандартизацію п'яти основних позицій ніг у класичному балеті, також вів принципи симетрії та геометрії в танцювальні композиції, що стали базовими у бароковому балеті.

Значним досягненням Бошана стала співпраця з Раулем-Оже Фейє у розробці системи запису танцювальних рухів, яка увійшла в історію як «Бошановська нотація». Ця система дозволила записувати складні хореографічні композиції, зберігати їх для наступних поколінь і поширювати по всій Європі. Отже, завдяки цій новації балетне мистецтво стало більш структурованим і доступним для вивчення.

Старофранцузький етап, таким чином дослідники класифікують цей період становлення і розвитку концепту балетної школи в XVII столітті, був важливим періодом у академізації балету як окремого виду мистецтва. Саме в цей час сформувалися основи академічного танцю, зокрема система позицій і технік, а також інституційна організація балетної школи. Цей етап тісно пов'язаний з культурним впливом французького королівського двору, особливо Людовика XIV, який активно сприяв розвитку мистецтв. У XVII столітті танець був важливою складовою придворного життя. Танці виконували не лише розважальну, але й політичну функцію, підкреслюючи велич монархії. Однією з перших великих постановок цього періоду був «Балет королеви» (Ballet de la Reine) (1581 рік), який започаткував традицію придворних балетів у Франції. Людовик XIV, відомий як «Король-Сонце», сам брав участь у виступах, наприклад, у «Балеті ночі» (Ballet de la Nuit, 1653 рік), і сприяв перетворенню танцю на важливий елемент придворної культури. Тож такі вистави не лише підкреслювали культурний престиж двору, а й закріплювали образ короля як центру Всесвіту, аналогічно до Сонця.

Початком балетної ери Франції можна вважати 1581 рік, коли відбулася перша балетна вистава. Її автор італієць Бальтазаріні (з Пьемонта, у Франції отримав ім'я Божуайє – «веселий красунчик»), відомий на батьківщині, як скрипаль. Медічі запросила його як прислугу. Він привіз з собою оркестр італійських скрипалів, які з великим успіхом грали на 5-струнних скрипках. Оркестр був

об'єднаний з придворним. Медічі доручила Божуайє створити свято на честь браку герцога Жуаеза з Маргаритою Лотарінгською. Була здійснена постановка опери – балету під назвою «Комічний балет королеви» або «Цірця й німфи». Вистава продовжувалася з 10 годин вечора до 3 годин ночі. Це було дійство з міфологічним сюжетом та хвалебними гімнами королівської родини, неймовірно розкішне по затратах коштів. Головні ролі виконували французи.

Улюбленими темами придворних балетів стають час та стихії. З 1608 року в балетах з'являються численні амури. На довгий час сюжетами танців були античні міфи. XVII століття – це сповнений сперечань та боротьби перехідний період, який завершує історію європейського феодалізму й відкриває нові капіталістичні відносини. Економічний та політичний розвиток країн відбувався нерівномірно. Могутньою колоніальною та торговою державою в Європі стають Нідерланди. Однак, до закінчення XVII століття поступається першістю Англії й Франції. Глибока економічна криза захопила Іспанію та Італію. Художня культура епохи характеризується появленням та розквітом національних художніх шкіл Італії, Фландрії, Іспанії, Франції, Голландії, відобразивши особливості історичного розвитку, характеру суспільного життя, місцевих умов. Разом з тим мистецтву того часу властиво загальний художній стиль бароко.

Балет XVII століття поєднував елементи танцю, музики, театру і декоративного мистецтва, що створювало гармонійні вистави. Танцювальні композиції цього періоду відзначалися багатою геометрією фігур і чіткою структурою композицій. Наприкінці придворних балів у Франції в першій половині XVII століття часто «надавали можливість потанцювати веселі нові танці». Зараз неможливо ідентифікувати, що мається на увазі під терміном «французькі танці» у списку англійського мемуариста XVII століття Байстрауда Вайтлока [7], але можливо припустити, що він мав на увазі танці, що були в моді у Франції того часу, і що ці «французькі танці» могли подібно «веселим новітнім танцям» виконуватися наприкінці французького придворного балу.

У другій половині XVII століття класичний балет почав переходити з королівських зал у простір театральних майданчиків, зокрема завдяки співпраці Люллі та Мольєра, які створювали комедії-балети (наприклад, «Міщанин-шляхтич»). Такий перехід сприяв зростанню популярності балету серед ширшої аудиторії. В досліджуваний історичний період відбулась еволюція техніки і стилю

балетних вистав. Техніка танцю значно вдосконалилася: у виконавців вимагалися легкість, граційність і чіткість рухів. Виникають перші елементи, які передували пізнішому романтичному стилю: м'якість ліній, виразність позицій і акцент на витонченості. Початок використання пуантів (на той час у дуже простій формі). Відбувся стрімкий розвиток театральної інфраструктури. Сцена стає важливою частиною постановки. Використовуються нові механізми для створення спецефектів і декорацій. Балет дедалі більше інтегрується з оперними постановками, стаючи не лише супровідною, але й самостійною частиною вистав. Французька школа залишалася провідною, але у XVIII столітті італійські, австрійські та російські театри починають створювати свої національні традиції. Професійний танець зробив велику еволюцію за сто років, з кінця XVI до кінця XVII століття. На основу традиційної техніки віртуозного танцівника, жонглера – матасина – мореск'єра – баладена, лягли наступні нашарування у зв'язку з його участю у придворному балеті: по-перше, вплив балетмейстерів, носіїв вченої італійської хореографії; по-друге, вплив сусідства аристократичних танцівників та його «великого балету», створеного тими самими вченими хореографами; по-третє, вплив італійських віртуозів, проте ніколи не припинявся і раніше; це було особливо яскравим з боку арлекінів та взагалі всіх танцівників у комедії dell'arte. У 1641 році у балеті «De la prosperite des armes de France» «італієць, на ім'я Карделін виконав ряд акробатичних трюків... Карделін у IV акті зображував орла. У V акті він з'являвся у III entree. Попереднє entree показувало: «сьєрі Henaut, Le Goys, Brotin i des Airs, які представляють розваги танцями, стрибками та безглуздими положеннями. Сьєр Карделін зі своїми товаришами з'являється серед них і виконує чудові сальто-мортале, яким ті негайно хочуть наслідувати, але останній стрибок сьєра Карделіна приводить їх у жах, і вони збентежено розбігаються» [20]. На рубежі XVIII століття число театральних танців (*danse haute, danse serieuse*) входили: *entree* (у вузькому сенсі), сарабанда, жига, чакона. Тауберт [9] вказує, в якому костюмі слід виконувати ці танці: «Якщо виконується серйозний танець, як жига і т. д., то личить одяг римлянина... Для чакони й сарабанди доречна іспанська сукня, тому що в ньому ноги абсолютно вільні, так що серйозні па уроки (*Lectiones*) і високі кабріолі не стиснуті». Внаслідок усіх цих впливів в останній чверті XVII століття виробився

новий тип професійного танцю балетний танцівник – *danseur d'opera*

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Фельє та Бошан тісно співпрацювали, і їхні ідеї заклали основу для сучасного академічного балету. Завдяки творчим надбанням та зусиллям хореографів французький балет перетворився на систематизовану форму мистецтва, а записані танці стали основою для подальшого поширення та розвитку хореографічної виконавської культури в Європі. Ця система дозволила записувати складні хореографічні композиції, зберігати їх для наступних поколінь. Отже, завдяки цій новачі балетне мистецтво стало більш структурованим і доступним для вивчення.

Старофранцузький період розвитку балету заклав основу для подальшого становлення класичного балету у XVIII столітті. Система навчання і техніки, розроблена в той час, досі використовується в сучасних балетних школах. Водночас, балет став універсальним видом мистецтва, який виходив за межі придворної культури. Танець піднявся на рівень високого мистецтва. Відповідно часу вибудовувалася школа, яка систематизувала рух, виразність та ритм – елементи притаманні естетичному танцю.

П'єр Бошан зробив вагомий внесок у розвиток техніки класичного танцю, адже він створив і стандартизував п'ять основних позицій ніг, які досі є базовими у класичному балеті. Ці позиції забезпечують правильний баланс, витончену лінію тіла та естетичну гармонію рухів, що стало важливим для розвитку балетного мистецтва як цілісної системи. Тож завдяки його роботі танцювальні рухи набули структурованості, що, у свою чергу, дозволило впровадити єдину систему викладання танцю.

В досліджуваний історичний період відбулась еволюція техніки і стилю балетних вистав. Техніка танцю значно вдосконалилася: у виконавців вимагалися легкість, граційність і чіткість рухів. Виникають перші елементи, які передували пізнішому романтичному стилю: м'якість ліній, виразність позицій і акцент на витонченості. Тож у рамках культурних норм балетна професійна система сприяла організації простору, форм, інформації, психіки тощо. В історії французького хореографічного мистецтва «система» диктувала порядок, конкретність, раціональність.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Результати проведеного дослідження підтверджують, що концепти історичного формування професійної системи освоєння виконавських навичок є визна-

чальними у тенденціях створення сучасних умов удосконалення хореографічної освіти та сприяють створенню індивідуальної виконавської стратегії з оглядом на інноваційні технології сьогодення. Подальшого дослідження потребує розкриття проблеми щодо специфіки виконання танцювальної лексики зазначеного періоду, а також питання особливостей впливу сценічного танцю епохи романтизму на глядача.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бернадська Д. П. Витоки професійної мистецької освіти в галузі хореографії в Європі (Франція, XVII ст.) м. Київ, Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття 2014, С. 126–133.
2. Чепалов О. І. Хореографічний театр Західної Європи XX ст. монографія Х. : Харків. держ. академія культури, 2007. 344 с.
3. Шариков Д. І. Хореографія: Навчальний посібник для студентів ВНЗ «Театральне мистецтво» К.: КіМУ, 2011. 184 с.
4. Estiennes Henri. Dialogues dii nouveau langage francais Italianise. 157S процитовано у Level Ch.-L., vol. 1, 1895, p. 207.
5. Dictionnaire dramatique: In 3 vol. Paris. 1776. Vol 1, p. 160. в Annales dramatiques: In 7 vol Paris, P. 1807–1811.
6. Whale, Winifred Stephens. The La Trémoille family Boston, Houghton Mifflin, 1914. p. 43.
7. Whitelocke, B. Memorials of the English Af fairs from the beginning of the Reign of Charles the first to the Happy Restora tion of the King Charles the second by Bulstrode Whitelocke. A new edition, in four volumes. Oxford : University Press, 1853.

REFERENCES

1. Bernadska, D. P. (2014). *Vytoky profesiinoi mystetskoï osvity v haluzi khoreohrafiï v Yevropi* (Frantsiia, XVII st.). [Origins of professional art education in the field of choreography in Europe (France, 17th century)]. Kyiv.
2. Chepalov, O. I. (2007). *Khoreohrafichnyi teatr Zakhidnoi Yevropy KhKh st.* [Choreographic theater of Western Europe of the 20th century]. Kharkiv.
3. Sharykov, D. I. (2011). *Khoreohrafiia: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv VNZ «Teatralne mystetstvo»*. [Choreography: Textbook for students of the University «Theatrical Art»]. Kyiv.
4. Estiennes Henri. (1895). *Dialohy novoyu frantsuz'koyu italiys'koyu movoyu*. [Dialogues dii nouveau langage francais Italianise].
5. *Dramatychnyy slovnyk: U 3 t.* (1776). [Dictionnaire dramatique: In 3 vol]. Paris.
6. Whale, Winifred Stephens. (1914). *Sim'ya La Tremuyl' Boston, Hoton Mifflin*. [The La Trémoille family Boston, Houghton Mifflin].
7. Whitelocke, B. (1853). *Memorialy anhlivs'kykh yarmarkiv vid pochatku pravlinnya Karla Pershoho do shchaslyvoho vidnovlennya korolya Charl'za Druhoho, Bulstrod Vaytlok*. [Memorials of the English Af fairs from the beginning of the Reign of Charles the first to the Happy Restora

tion of the King Charles the second by Bulstrode Whitelocke]. Oxford.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШЕВЦОВА Ірина Миколаївна –

заслужений працівник культури України, викладач кафедри мистецьких дисциплін Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: професійна підготовка студентів-хореографів, методика викладання хореографічних дисциплін.

МАЛИШКА Ніна Олексіївна –

театрознавець, спеціаліст вищої категорії, викладач кафедри мистецьких дисциплін Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради, керівник літературно-драматургічної частини Закарпатського академічного обласного театру ляльок, член Національної спілки театральних діячів України; член Громадської організації «Український національний центр Міжнародної спілки діячів театру ляльок UNIMA – УКРАЇНА».

Наукові інтереси: перформативні мистецтва, методика викладання мистецтвознавчих дисциплін, історія хореографічного мистецтва, історія театру.

БРЕЖИНСЬКА Неллі Сергіївна – здобувач освіти другого курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти кафедри мистецьких дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: виконавська діяльність, методика виконання видів хореографічного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHEVTSOVA Iryna Mykolayivna – Honored Worker of Culture of Ukraine, teacher of the department of artistic disciplines Communal institution of higher education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: professional training of choreographic students, methods of choreographic disciplines.

MALYSHKA Nina Oleksiivna – theatre critic, specialist of the highest category, lecturer at the Department of Art Disciplines of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council, head of the literary and dramatic part of the Transcarpathian Academic Regional Puppet Theatre, member of the National Union of Theatre Workers of Ukraine; member of the NGO «Ukrainian National Centre of the International Union of Puppet Theatre Workers UNIMA – UKRAINE».

Circle of scientific interests: performing arts, methods of teaching artistic disciplines, history of choreographic art, history of theatre.

BREZHYNska Nelli Serhiivna – second-year student of the first (bachelor's) level of higher education at the Department of Art Disciplines, the Municipal Higher Education Institution «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: performing activity, methods of performing types of choreographic art.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2025 р.

УДК 74.1:12

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.12.172

ШПИТНИЙ Олександр Ігорович –

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORSID iD: <https://orcid.org/0009-0004-0666-6740>

e-mail: aleksandrshpetniy@gmail.com

ДИЗАЙН ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ ЯВИЩЕ: ЕСТЕТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

ШПЕТНИЙ Олександр Ігорович. ДИЗАЙН ЯК ФІЛОСОФСЬКЕ ЯВИЩЕ: ЕСТЕТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Дизайн є багатогранною синтетичною діяльністю, що поєднує естетику, функціональність і соціокультурний контекст. Він відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності, збереженні традицій та адаптації суспільства до сучасних викликів. Дизайн можна розглядати як механізм антропологічного впливу, що забезпечує передачу соціального досвіду через покоління. Візуальне та предметне середовище, створене дизайнерами, формує сприйняття світу, визначає рівень комфорту та впливає на емоційний стан людини.

Ключові слова: дизайн, концепції, дизайнерські школи, зміст і сутність дизайну.

SHPETNIY Oleksandr Ihorovich. DESIGN AS A PHILOSOPHICAL PHENOMENON: AESTHETIC AND FUNCTIONAL ASPECTS IN THE SOCIOCULTURAL SPACE

Design is a multifaceted synthetic activity that combines aesthetics, functionality, and sociocultural context. It plays a crucial role in shaping national identity, preserving traditions, and adapting society to contemporary challenges. Design can be viewed as a mechanism of anthropological influence that ensures the transmission of social experience across generations. The visual and material environment created by designers shapes the perception of the world, determines the level of comfort, and affects the emotional state of an individual.

This article analyzes the key philosophical aspects of design, its evolution, and various concepts that define the development directions of the field. It examines the typology of design based on areas of application, development methods, stylistic characteristics, target audiences, and execution technologies.

Design is an essential factor in social communication, integrating visual and verbal means in media, advertising, and urban environments. The article explores global design schools that have influenced modern design, including the Bauhaus, the Ulm School, Swiss graphic design, as well as Italian and Scandinavian approaches. It highlights the role of design in reflecting historical, geographical, and cultural features, as well as its ability to transform social values and adapt to technological innovations.

The author investigates design as a text that can be analyzed and interpreted. The study reveals fundamental design concepts such as functionality, aesthetics, innovation, minimalism, sustainability, UX/UI, contextuality, and inclusivity. It also examines the integration of traditional and contemporary approaches in design, which shape its further evolution. The article concludes that design is a dynamic tool for societal development, capable of adapting to social and technological changes while remaining both aesthetically meaningful and functionally effective.

Keywords: design, concepts, design schools, meaning and essence of design.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Дизайн – це багатогранна та синтетична проектна діяльність, яка поєднує в собі різні аспекти, від соціологічного та мистецтвознавчого аналізу до технологічної реалізації. Цей процес потребує від дизайнера не тільки художнього смаку та креативності,

але й глибокого розуміння соціальних, культурних та технологічних контекстів.

Дизайн є стійким механізмом антропологічного впливу, способом адаптації особистості до культурних потреб суспільства. Він укорінений у глибинах національного рівня та є результатом унікальності й самобутності. Онтологія дизайну включає

механізм передачі соціального досвіду від покоління до покоління. Дизайн відображає особливості соціальної організації та типи особистості. Він є цілісною системою, в основі якої – людина. Світ дизайну об'єднує природу і людину в єдиному просторі, впливаючи на соціальну психологію суспільства та формуючи його національну ідентичність. Він знаходиться на перетині амбівалентних прагнень людства – зберегти свою історичну самобутність і долучитися до глобальної єдності.

Дизайн – це культурна спільність, пов'язана з найбільш стійкими базовими культурними ознаками. Ф. Бродель та А. Тойнбі вважали дизайн культурною сферою та формуючим фактором цивілізації, сутність якої передбачає існування певного домену дизайну, що характеризується не тільки просторовими межами, а й набором самобутніх дизайнерських явищ. Крім того дизайн як мистецтво можна вважати основою цивілізації, трансмісійним механізмом якої є традиція [2].

Завдання дизайн-концепції – виявлення «генетики» дизайну, його «генів» та «генетичного коду». Проблема філософських основ та ключових концепцій в дизайні є інтегрованою в широкий контекст різних наук, але свідчить про незавершеність цього процесу в дизайнерському середовищі, що зумовлює актуальність їх вивчення та акцентує значення історичного досвіду, пов'язаного з поширенням та інтеграцією стилістичних ідей, підкреслюючи важливість традицій та їхнього впливу на еволюцію дизайнерських рішень. Це стосується процесів адаптації, переосмислення та поєднання різних культурних елементів у дизайні, що формує нові стилі та тренди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу основ філософії дизайну та класифікації фундаментального інструментарію зверталися молоді дослідники Т. Габрель, О. Костюк, І. Рижова, Г. Таран, О. Хмельовський та ін. Естетичні аспекти дизайну були предметом дослідження О. Бейлаха, Т. Ніколаєвої, В. Томашевського; на аналізі функціональності елементів дизайну зосередили свою увагу науковці А. Бізюк, Г. Краснослободцева, питання дизайну як соціокультурного феномену розглядали вчені О. Колісник, Н. Колосова, К. Ніколюк, Б. Теміров та інші.

Мета дослідження – визначити основні філософські, естетичні та функціональні аспекти дизайну як багатогранного явища, що формує соціокультурний простір, впливає на суспільні комунікації та відображає історичні, технологічні й культурні трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У філософії дизайну вчення про природу та зміст дизайну – це вчення про його видозміни, основні типи та критерії, які допомагають класифікувати дизайн за різними характеристиками, що включають:

- сферу застосування, а саме: графічний дизайн (айдентика, поліграфія, UI/UX, шрифтовий дизайн); промисловий дизайн (автомобілі, меблі, техніка); інтер'єрний дизайн (житловий, комерційний, громадський простір); ландшафтний дизайн (парки, сади, міське середовище); мода та текстильний дизайн);

- методи розробки (раціональний дизайн (функціональний, мінімалістичний, строгий аналіз); емоційний дизайн (орієнтований на чуттєве сприйняття, психологічний комфорт);

- стилістичні особливості (класичний дизайн (витримані форми, симетрія, традиційні матеріали); модерністський дизайн (мінімалізм, функціональність, чіткі лінії); ретро-стиль (натхнення минулими епохами, вінтажні елементи); футуристичний дизайн (інноваційні матеріали, нестандартні форми); еко-дизайн (натуральні матеріали, екологічність, стійкий розвиток) та інші;

- цільову аудиторію (масовий дизайн (продукти, створені для широкої аудиторії, стандартизовані); елітарний дизайн (ексклюзивні рішення, розраховані на обмежене коло споживачів); індивідуальний дизайн (створений під конкретного користувача, кастомізований);

- технології виконання (ручний дизайн (класичні техніки, малювання, ремесло); цифровий дизайн (використання цифрових інструментів, комп'ютерна графіка); гібридний дизайн (поєднання ручних і цифрових методів)

У світовій практиці існує кілька ключових дизайнерських шкіл, які суттєво вплинули на розвиток сучасного дизайну:

1. Заснований у 1919 році Вальтером Гропіусом Баухауз (Bauhaus, Німеччина), який заклав основи функціоналізму та раціонального дизайну, поєднуючи мистецтво, ремесло та промислове виробництво.

2. Ульмська школа дизайну (Hochschule für Gestaltung Ulm, Німеччина) є спадкоємницею Баухаузу, де акцент зроблений на науковому підході до дизайну та системному мисленні.

3. Швейцарська школа графічного дизайну, яка на сьогодні відома своєю строгою типографікою, сітковими системами та функціональним підходом, що заклали основу міжнародного стилю.

4. Американська школа дизайну включає такі впливові осередки, як Нью-Йоркська

школа графічного дизайну, що поєднала європейські модерністські впливи з комерційною рекламою та брендингом.

5. Італійська школа дизайну зосереджена на естетиці, експериментальному підході та поєднанні традиційних ремесел із сучасними технологіями (наприклад, Мемфіс-група, дизайн якої відомий своїми яскравими кольорами, геометричними формами та авангардними матеріалами та Алхімія [1, с. 12]).

6. Скандинавський дизайн, який характеризується простотою, мінімалізмом та використанням природних матеріалів, що відображає філософію функціональної естетики та гармонії з природою.

Важливою складовою філософського аспекту дизайну є його існування в контексті географічного простору та історичного часу, що визначає його розвиток, вплив та особливості в різних культурах і періодах, оскільки дизайн є культурною спільністю, пов'язаною з найбільш стійкими базовими культурними ознаками.

Різноманітні форми та види дизайну в історико-географічному просторі надають неповторності дизайнерським описам народів, країн і континентів. Так географічний простір у дизайні обумовлений регіональними особливостями, які дозволяють дизайну формуватися під впливом місцевих традицій, матеріалів і технологій (наприклад, японський мінімалізм, скандинавський функціоналізм тощо). На вибір матеріалів та форм впливають кліматичні умови (наприклад, у спекотних регіонах використовують світлі кольори та природну вентиляцію). Епоха глобалізації, сучасні технології дозволяють поширювати стильові тенденції по всьому світу, створюючи еклектичні напрямки.

Історичний час у дизайні представлений стилями різних епох та їх еволюційними процесами відповідно до культурних та технологічних змін (бароко, модерн, баухаус, постмодернізм); промисловими революціями, цифровими інноваціями в матеріалах і технологіях, появою екологічного дизайну. Варто наголосити на тому, що трансформація дизайну відбувається й під впливом суспільних потреб (від класичних інтер'єрів до ергономіки та доступного UX/UI).

На нашу думку цікавим є обґрунтування сутності та змісту дизайну в однойменній роботі І. Рижової, яка розглядає дизайн як явище, що гармонізує відносини між людиною та суспільством. Дослідниця апелює до визначення дизайну як штучно створеного артефакту, що має стійку художню форму та відображає уявлення про

красу, добро й ставлення до природи. На думку дослідниці, дизайн вирішує проблему «буттєвої укоріненості людини в естетично облаштованому соціумі» [3 с. 206], що дозволило науковиці виділити кілька ключових підходів до розуміння змісту й сутності дизайну:

1. Дизайн як соціальне явище, що народжується в суспільстві, відображає його характеристики та збагачує духовне життя людей.

2. Дизайн як творча діяльність, спрямована на пізнання навколишнього світу й формування творчих концепцій у культурному просторі.

3. Дизайн як засіб самопізнання та ідентифікації людини в контексті дизайнерських артефактів.

4. Дизайн як спосіб досягнення матеріального й духовного розвитку через освоєння світу та систему цінностей.

5. Дизайн як механізм координації соціальних і культурних відносин через створення норм поведінки.

6. Дизайн як фактор формування естетичних смаків, почуттів і соціальної гармонії між людиною та суспільством [3, с. 206-207].

Отже, ми можемо стверджувати, що дизайн постійно еволюціонує під впливом економічних, соціальних та культурних змін. І. Рижова вважає його «системою історично зумовлених програм людської діяльності», що формує соціальне та культурне середовище [3, с. 207]. Вона аналізує еволюцію дизайну через три рівні програм: реліктові залишки минулих дизайнерських культур, модерні програми відтворення соціального порядку та програми, орієнтовані на майбутнє [3, с. 208]. Ці рівні свідчать про те, що дизайн виконує подвійну роль: практичні цілі та збереження й передача культурного досвіду.

Еволюційна концепція дизайну розглядається як поступове просування від примітивних типів до складніших. Зміст концепції дизайну передбачає вибір необхідних засобів та способів дії для виконання завдань. Це означає, що дизайн-технології несуть у собі знання, які необхідно вербалізувати та проаналізувати як «дизайнерський текст», оскільки розвиток дизайну призвів до створення нових знарядь праці та вдосконалення різноманітних пристроїв. Кожен дизайнерський процес і технологія вимагають усвідомлення та чіткого вираження, тобто перетворення складних концепцій, ідей і рішень у зрозумілу форму, яку можна проаналізувати та обговорити. Кожен інструмент, метод чи технологія, що використовуються у дизайні, в

основі має певний набір знань (наприклад, матеріали, ергономіку, естетику, інновації тощо). Ці знання формуються через досвід, практичне застосування та творчі підходи. Крім того, ці знання повинні бути виражені через слова (вербалізацію), яка включає в себе пояснення, опис та формулювання концепцій, щоб вони стали зрозумілими не лише дизайнерам, а й ширшій аудиторії (колегам, клієнтам, дослідникам тощо). Порівняння процесу дизайну з текстом підкреслює, що кожен дизайнерський проєкт є «розповіддю» або «нарративом», що складається з ідей, рішень і компонентів, які мають бути структуровані, пояснені та обговорені. Аналіз дизайну як тексту передбачає вивчення його змісту, контексту, стратегії та впливу. Але поняття дизайнерського тексту є метафорою, яка описує, як дизайнерські рішення та технології можуть бути представлені, інтерпретовані та зрозумілі через систематичне пояснення їхніх складових. Це дозволяє розглядати дизайн не лише як продукт, а й як процес, який можна розкривати, вивчати та критично оцінювати.

Ключові ідеї, засадничі принципи та методи, що визначають основи розробки дизайнерських рішень, утворюють концепції дизайну. Вони визначають, як має виглядати, функціонувати та сприйматися кінцевий продукт, а також формують структуру творчого процесу. Концепції дизайну можуть стосуватися різних напрямів: графічного, промислового, інтер'єрного, модного та багатьох інших.

Серед основних концепцій дизайну виокремлюють:

1. Концепція функціональності, основною метою якої є задоволення потреб користувачів, відповідність вимогам ергономіки, логіки та простоти використання, акцентуація уваги на тому, як продукт працює, наскільки зручним і ефективним він є.

2. Концепція естетики, яка орієнтується на візуальну привабливість та емоційне сприйняття продукту, що включає в себе колір, форму, текстури, композицію, типографіку та інші елементи. Такий підхід дозволяє створити емоційний зв'язок з користувачем, обрати стиль, який є частиною естетичного рішення й може варіюватися залежно від контексту.

3. Інноваційність передбачає використання нових технологій, матеріалів або методів у створенні продукту, які є новаторськими, прогресивними, сміливими рішеннями, що змінюють традиційні уявлення про продукт чи послугу.

4. Концепція мінімалізму акцентує увагу на простоті й функціональності. Вона

передбачає використання лише необхідних елементів без надмірної деталізації або складних форм, що забезпечує зрозумілість, зручність у користуванні та ефективне сприйняття.

5. Концепція сталого дизайну акцентує увагу на екологічному впливі продукту та включає використання відновлюваних матеріалів, енергоефективність та мінімізацію відходів під час виробництва.

6. У цифровому дизайні важливими концепціями є зручність інтерфейсу (UX) та ефективність взаємодії користувача з продуктом (UI), що передбачає зрозумілість і простоту у використанні. UX/UI дизайн сфокусований на тому, як користувач взаємодіє з інтерфейсом, і як це впливає на його досвід.

7. Концепція контекстуальності враховує обставини, тло, у якому продукт буде використовуватися. Це означає, що рішення повинні бути адаптовані до культурних, соціальних та технічних особливостей середовища (наприклад, кольори, форми або матеріали можуть змінюватися в залежності від ринку чи цільової аудиторії).

8. Концепція інклюзивного дизайну передбачає створення продуктів, що доступні та зручні для максимально широкого кола користувачів, зокрема для людей з обмеженими можливостями.

Зазначимо, що концепції дизайну можуть взаємодіяти і доповнювати одна одну, створюючи збалансоване дизайнерське рішення. Наприклад, інноваційність може бути поєднана з функціональністю, а естетика зі стійкістю. Часом одна концепція може домінувати в певному контексті або для певної аудиторії, а в іншому випадку акценти можуть зміщуватися в бік інших аспектів дизайну. Загалом, концепції дизайну допомагають сформулювати чітку стратегію та визначити пріоритети під час розробки продукту.

У цілому зміст концепцій дизайну можна звести до аналізу таких аспектів: процеси, що ускладнюють технологію дизайнерських виробів; перетворення науки про дизайн на теоретичну основу виробництва; наукові знання в проєктуванні, виготовленні та експлуатації конструкцій; функції дизайнера. Тому не випадково І. Рижова стверджує, що існуючі концепції дизайну зводяться до предметності, причинності та доцільності, вписаних у систему виробничої діяльності та функціонально-рольового спілкування [3]. Таким чином, концепції дизайну дають змогу представити його як цілісну систему, що функціонує на трьох рівнях: збереження, оновлення та передавання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Дизайн – це спосіб реалізації людських потреб і відображення стилю життя, що розкриває сутність людської природи. Він виступає своєрідним механізмом, який формує предметний світ, створюючи «другу природу» та власні інструменти дизайнерської діяльності. Як артефакт, дизайн є матеріальним втіленням культури, слугує засобом задоволення людських потреб, відповідає на соціальні запити суспільства та функціонує як культурна норма й символічна система.

Дизайн виконує роль транслятора соціального досвіду через засвоєння дизайнерських цінностей та моделей поведінки. Він формує естетичні й пізнавальні норми, а також впливає на уявлення про красу й гармонію.

Об'єктом дизайн-концепції є внутрішній світ людини-творця та людини-проектувальника. Філософія дизайну досліджує специфічні прояви індивідуальності у творчому процесі. Дизайнер формує художній образ через свою діяльність, а дизайн орієнтований на усвідомлення естетики реального світу, що має синтетичну природу. Дизайнерське творіння набуває особистісного значення, коли воно осмислене в контексті людського існування та навколишньої дійсності.

Таким чином, дизайн є не лише мистецькою та функціональною дисципліною, а й соціокультурним явищем, що зберігає та трансформує цивілізаційний досвід. Його сталість визначається не лише матеріальними формами, а й психологічними та культурними чинниками, які забезпечують збереження національної ідентичності та інтеграцію у глобальний культурний простір.

Перспективи подальших наукових досліджень зумовлені визначенням основних підходів до запровадження естетичних та функціональних аспектів дизайну, що формують соціокультурний простір, впли-

вають на суспільні комунікації та відображають історичні, технологічні й культурні трансформації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Заварзін О. О. Дизайн архітектурного середовища : енциклопедичний довідник. Київ : НАКККиМ, 2020. 356 с.
2. Підбerezних І. Є., Мірошкін Н. В. Міжцивілізаційні запозичення в історичних концепціях А. Тойнбі та Ф. Броделя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. Вип. 1 (44), 2021. С. 142–151.
3. Рижова І. С. Сутність і зміст дизайну. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 51. С. 206–216.

REFERENCES

1. Zavarzin, O. O. (2020). *Dyzain arkhitekturnoho seredovyshcha: entsyklopedychnyi dovidnyk*. [Design of the architectural environment: an encyclopedic reference book]. Kyiv.
2. Pidberezhnykh, I. Ye., Miroshkin N. V. (2021). *Mizhtsyvilizatsiini zapozychennia v istorychnykh kontseptsiiakh A. Toinbi ta F. Brodelia*. [Intercivilizational borrowings in the historical concepts of A. Toynbee and F. Braudel]. Uzhhorod.
3. Ryzhova, I. S. (2012). *Sutnist i zmist dyzainu*. [The essence and content of design].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ШПЕТНИЙ Олександр Ігорович – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

Наукові інтереси: формування художньо-проектної компетентності майбутніх дизайнерів-графіків.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SHPETNYI Oleksandr Ihorovich – a third (educational and scientific) level applicant of the Department of Pedagogy of the State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University».

Circle of scientific interests: formation of artistic and project competence of future graphic designers.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2025 р.

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія: Педагогічні науки Випуск 12

Редактор: Черкасов В. Ф.

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 25204-15144Р від 24.07.2022 р.
Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*

Друк з оригінал-макету замовника

Формат 60x84¹/₈. Папір офсетний. Друк різнограф.
Ум. др. арк. 20,17. Тираж 300.

Видавництво ТОВ «КОД»
25009, м. Кропивницький, вул. Соборна, 7а, тел./факс (0522)322-326
Свідоцтво державного комітету інформаційної
політики: серія ДК № 995 від 24.07.2002 року.